

PETŐFI ALBUM

A „PESTI NAPLO” KIADÁSA

Ernst Lajos gyűjteményéből.

PETŐFI MEGDICSŐÜLÉSE

Zichy Mikály műve.

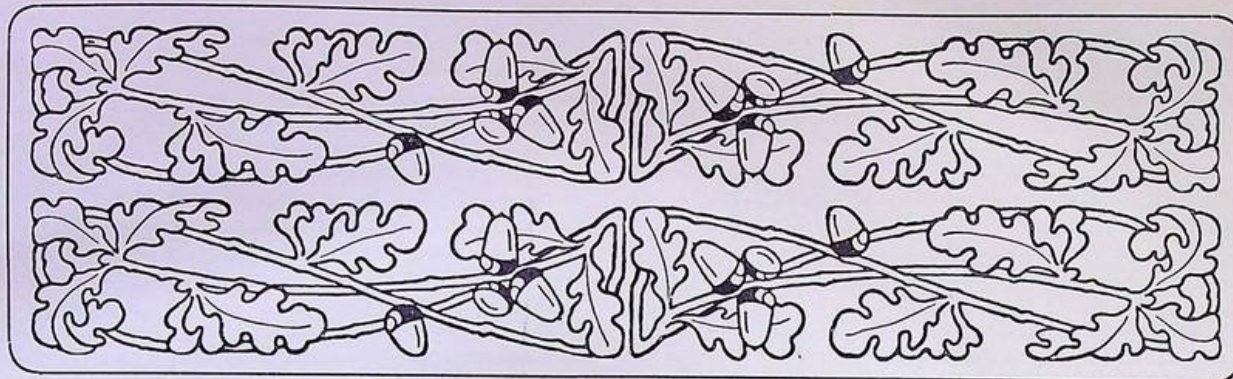
PETŐFI-ALBUM

ADATOK, OKMÁNYOK ÉS
KÉPEK PETŐFI SÁNDOR
□ DIADALÚTJÁRÓL □

A "PESTI NAPLÓ" ELŐFIZETŐINEK
KÉSZÜLT KIADÁS

HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS
KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

TARTALOM.

	Lap		Lap
Petőfi. Írta Gerő Ödön	5	Petőfiné, Szendrey Julia. Írta Bihari Mór	97
Petőfi gyermek- és diakkora. Írta Kéry Gyula	11	Petőfi Zoltánról. Írta Déri Gyula	109
Petőfi s a színészet. Írta Jászai Mari	21	Petőfi művei. Írta Bányai Elemér	117
Petrovicsék. Írta Krúdy Gyula	33	Petőfi diadalútja a világirodalomban. Írta Mikes Lajos	123
A dicsőség útján. Írta Ferenczy Zoltán	41	Petőfi és a természet. Írta Lenkei Henrik	127
Március 15-én. Petőfi Sándor följegyzései	51	A lángelme sodrában. Írta Endrődy Sándor	133
Petőfi szerelmei. Írta Londecz Elek	59	Petőfi ereklyéi a Magyar Nemzeti Múzeumban. Írta dr. Sebestyén Gyula	136
Petőfi a szabadságharcban. Írta Seress László	69		
Petőfi halála. Írta Pekár Gyula	79		

KÉPEK.

	Lap		Lap
Petőfi-plakett. A Nemzeti Múzeumból	1	A sár-szt.-lőrinci jegyzőház	28
Petőfi „első kiadások“ címlapjai	5	Petőfi borjádi íróasztala	29
Petőfi Sándor 1848-ban. Barabás Miklós rajza	8	Petőfi borjádi padja	30
1849. Zichy Mihály műve	9	„Dalaim“ kéziratának mása	31
Illusztráció „Az Apostol“-hoz. Székely Bertalan rajza	10	Petőfi búcsúja. 1860. évi kép	32
Petőfi félegyházi lakóháza	11	Illusztráció „János vitéz“-hez. Lotz Károly rajza	33
A budapesti piarista gimnázium	12	Petőfi szülei	35
Petőfi 12 éves korában	13	Petőfi leveles ládája	36
A sár-szt.-lőrinci algimnázium	14	Petőfi mezőberényi karosszéke	37
Petőfi szülőháza	14	Petőfi apjának aláírása	38
Petőfi szépírási gyakorlata	15	Petőfi szüleinek sírja	38
Petőfi aszódai iskolai bizonyítványa	16	Petőfi szüleinek sírja, a sírkő homloklapjával	39
Emléksorok Török Gyulának	17	A Petőfi-család	40
A pápai kollegium épülete	17	Petőfi „első kiadások“ címlapjai	41
Az ágy, melyben Petőfi született	18	A régi Marczibány-ház. Dörre Tivadar képe	42
„Bucusu“ kézírata	19	Petőfi német önéletrésének mása	43
Koren István arcképe	20	Petőfi anyjának halottas bizonyítványa	44
Petőfi gyermekkori kézírata	20	Petőfi apjának szerződéses levele	45
Illusztráció „János vitéz“-hez. Lotz Károly műve	21	Petőfi német levele Tyrolerhez	46
Petőfi levele Pákk Alberthez	23	A „Nemzeti dal“. Zichy Mihály festménye	47
„Emlény“	24	Petőfi első levele Arany Jánoshoz	49
„Lanc versei“-nek jegyzéke	26	Petőfi sétatálcája és selyemkendője	50
Petőfi első költői aláírása	26	A Nemzeti Múzeum tájéka 1849-ben. Alt Rudolf fest- ménye	51
Petőfi 1845-ben. Barabás Miklós rajza	27		

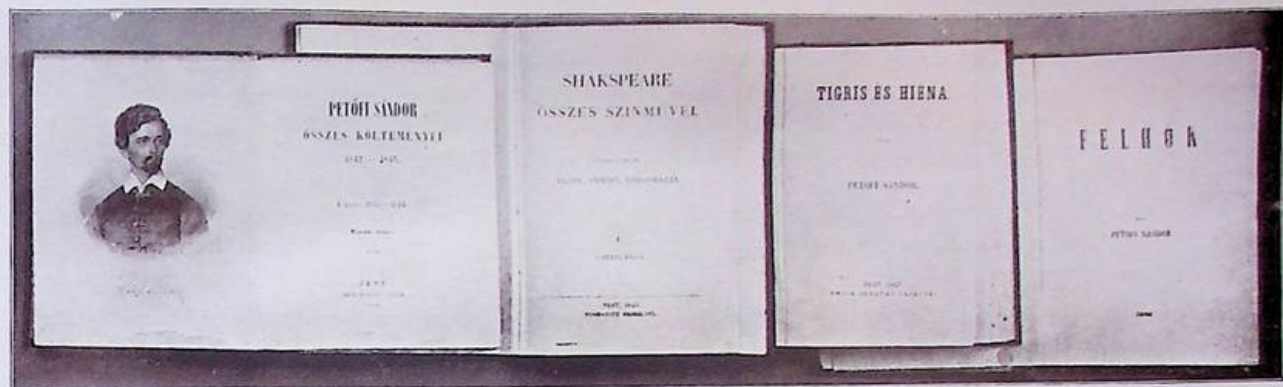
	Lap		Lap
Petőfi a „Nemzeti dal” szavalja. Egykorú rajz	52	A koltói kastély. Jókai Mór rajza	102
A „Nemzeti dal” kéziratának mása	53	Petőfiné-Szendrey Júlia. Barabás Miklós rajza	103
A régi Pálvax-kávéház	55	Szendrey Júlia 1866-ban	104
„Hány hét a világ”	56	Szendrey Júlia nyilatkozatának kéziratmása	105
A régi Pálvax-kávéház belseje	57	Petőfi arcképének brüsszeli kiadása	106
Petőfiék oszlopos órája	58	Szendrey Ignác 95 éves korában	107
Illusztráció „János vitéz”-hez. Lotz Károly rajza	59	„A nép nevében” kéziratának mása	108
Petőfi gödöllői lakása	61	„Falu végén kurta korcsma” kéziratának mása	108
„Méhék s vadvirágok...” kéziratmása	62	Illusztráció „János vitéz”-hez. Lotz Károly rajza	109
Illusztráció „A hegyek közt”-hez. Székely Bertalan rajza	63	„A faluban utcahosszat...” illusztrációja. Irinyi Sándor rajza	110
Szendrey Júlia 1847-ben	64	Petőfi Zoltán 14 éves korában	110
A Nemzeti Múzeum a Petőfi emléktáblával	65	„Szeptember végén”. Thorma János festménye	111
Petőfi nyilatkozata Nagy Károly ellen	67	Petőfi Zoltán egynapos korában, Petőfi rajza	112
Petőfi mint bakancsos 1860. évi rajz	68	Petőfi István	113
A segesvári völgy keletről	69	Petőfiné arany zsebórája	113
Petőfi 1849-ben. Székely Bertalan rajza	70	Illusztráció „János vitéz”-hez. Zichy Mihály rajza	114
Az első szabad nyomtatvány ünneplése	71	Szendrey Júlia sirja	115
Petőfi köröző levele	73	Petőfi Zoltán a ravatalon	116
Emléklap Petőfi vajdahunyadi látogatásáról	74	Petőfi „első kiadások” címlapjai	117
Petőfi elestének helye	75	Petőfi Zoltán sirja	118
Petőfi kedves koltói fája	77	Petőfi szerződése Emich Gusztávval	119
„Mosolyogj rám...” illusztrációja. Székely Bertalan rajza	78	Petőfi apjának bárdja és kulacsa	120
Petőfi halála. Madarász Viktor festménye	79	„A külföld magyarjaihoz” kéziratának mása	121
Petőfi órnagy-i kineveztetése	80	Petőfiék kis ezüst kanala	121
Petőfi arcképe daguerrotypia nyomán. Jankó János rajza	81	Petőfi díszkardja	122
Petőfi halála. Lotz Károly műve	82	A gödöllői lakás	123
Petőfi marosvásárhelyi lakása	83	Petőfi levele Sass Károlyhoz	124
Petőfi Bemhez írt francia levelének mása	84	Illusztráció „Állj meg feleségem”-hez. Székely Bertalan rajza	125
A „Nemzeti dal” első példányának mása	85	A Sass-család ősi kardja	126
Izso Miklós Petőfi-szobor terve	86	Illusztráció „Az Apostol”-hoz. Székely Bertalan rajza	128
A budapesti Petőfi-szobor	87	Petőfi székesfehérvári lakása	128
„A vén zászlótartó” kéziratának mása	89	Izso Miklós költségvetése a Petőfi-szoborhoz	129
Petőfi dohány-utcai lakása	90	Petőfi Zoltán rajza	130
Bem, rajzolta Petőfi Sándor	91	Horatius zsebkönyve	130
Petőfi mellszobra Dúnaiszky műve	92	A Magyar Tud. Akadémia Petőfi-érme	131
Petőfi hatvani-utcai lakása	93	Arany János, Petőfi rajza	131
Petőfi-emlékérem	93	A szalontai csonka torony, Petőfi rajza	132
Petőfi ceruzás jegyzőkönyve	94	A Petőfi-ház a Bajza-utcában	133
Szendrey Ignác, Petőfi apósa	94	Sebestyén Gábor „Tuba” című műve	135
Petőfi legutolsó arcképe. Orlai-Petrics Soma festménye	95	Petőfi könyvtárából való könyvek	136
Petőfi. Ligeti Miklós műve	96	Petőfi kitörült verse és megfejtése	137
Erdőd vára	97	„Esprit de la revolution” címlapja	138
Petőfi dolgozó- és hálószobája	98	Petőfi írótolta és gyűrűje	139
„Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe” kéziratmása	99	„Játszik öreg földünk...” kéziratának mása	139
„Három rózsabimbó” Szendrey Júlia kézírása	100	A „Corolián” fordítás kéziratának címlapja	140
Petőfi borjádi széke	101	„Lantom, kardom...” kézirat mása	140

SOKSZÍNŰ MŰMELLÉKLETEK.

ZICHY MIHÁLY: Petőfi megdicsőülése
 ORLAI-PETRICS SOMA: Petőfi az íróasztalánál.
 ORLAI-PETRICS SOMA: Egri hangok.
 MUNKÁCSI MIHÁLY: Petőfi búcsúja a szülei háztól.
 ORLAI-PETRICS SOMA: Petőfi Debrecenben 1844-ben.

RÉVÉSZ IMRE: Petőfi a nép közt.
 RÉVÉSZ IMRE: Petőfi a táborban.
 STYKA JAN: Petőfi a nagyszabeni csatában.
 HEGEDŰS LÁSZLÓ: Petőfi halála.
 PAUR GÉZA: A segesvári csatátér.

Petőfi „első-kiadások“ címlapjai

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárából

Petőfi.

GYÖZZÉK le a Petőfi-legendát a Petőfi-dokumentumok! A legizgalmasabb s legbeszédesebb emberi dokumentumok közül valók, mégis félreértette őket a világ. A Petőfiről való köztudat a legendákból fakadt, e legendák pedig azon a félreértésen érlelődtek. És kialakult Petőfi Sándornak két képe. Egymásnak szinte ellentétei ök. Az egyik a regényes bohème-világ hőstét ábrázolja, a másik az erkölcsi követelményekét. Az egyikben minden gyönyörűség és nyomorúság csupa kalandosság, a másikban boldogság és szenvedés az erkölcsi komolyságnak leszűrődése. A köztudat a nagy bohème mellé szegődött. Kormos üvegen keresztül nézi a hőst, mint ahogy a napot szokták nézni, ha rája bámulnak. Azok a legendák ugyanis, amelyeken keresztül Petőfit csudálják, olyanok, mint az üvegre rakott korom, de görög-tűznek

korma. S a szürkésbarna kép köré odaképzelik magát a görög-tűzet. Színes füstje gomolygását beleképezlik a képbe. És megformálják Petőfi Sándort, a legendák hőstét.

A másik kép az emberi dokumentumokból alakul ki. Milyen szegényes az a regényesség ahhoz az igazsághoz képest, amely ezekben az okmányokban megszólal! Kalandok csak az élet keretének részei lehetnek, de Petőfi élete végig mélységes tartalmasság. Azok a kalandok csak olyanok, mint a napfoltok, az a tartalmasság olyan, mint a nap tüze. A két kép hőse olyan egymás mellett, mint Peer Gynt és Brand. Mintha Peer Gyntet meg-megíhletné az erkölcs tudata és Brandot lánggra lobbantaná a fantázia. Még ettől sem lesz hasonlóvá a két kép, a legendás bohèmeé és az ihletett moralistáé. Diadalra kell vinnünk a másodikat. A legnagyobb magyar moralistáét, aki a tisztaságból, az ember szeretetéből, a testvér jogáért hevülésből, a szabadságnak és az élethez való jognak azonosításából formálta meg az erkölcsiséget, s aki ennek az erkölcsnek hitvallója és vértanuja, apostola és prófétája volt. Milyen szegényes a regényesség hőse az erkölcsi követelmények apostola mellett! Ha ezt a másik, ezt a tündöklő képet diadalra visszük, a köztudatot egy vezér igazi megismerésével gazdagítjuk.

A költőnek jönnök és vezérnek kell lennie. Jönnök, aki az utat látja és vezérnek, aki útnak indít. És jós és vezér megmondja a sokaságnak, hogy hol is van az élet forgotagában. Nem a politikusok állapítják meg azt, hogy hol vagyunk, s hová jutottunk, hanem az emberiség költői. A nagy és a kisebb

közösségek lelkiülete általuk kémlteteti ki, hogy milyen a világ, s hogy hogyan függ össze a világgal. Multjának parancsaival, jelenének kényszerűségével, jövődjének kötelességével. Csakis azok az emberiség költői, s csakis azok a nemzeti lélek jósai és vezérei, akiknek e megismerés tehetsége megadatott. Petőfi Sándor közülök való volt. A nagy magyar renaissanceban nemzetünk és a nagyvilág összefüggését senki sem érezte meg úgy, mint Petőfi. A jelen lehetőségei dolgában tévedhetett, hiszen — politikus is volt, és tévedhetett a jövődjé alakulása dolgában is, hiszen — művész is volt. Mégis igaz jós és igazi vezér volt, mert a pillanatokon és a percekén és az éveken túlról közelgő jövődjét megérezte s a nemzeti lelket e jövődjé befogadásának és megértésének szükségességére intette. Nemcsak intette rá, hanem a megértés és befogadás módjára meg is tanította. Mint az apostolok, a maguk élete példájával. Az élet képe pedig nem az élet kereteiből, hanem az élet tartalmából alakul ki. Petőfi a maga életének tartalmával adta a példát. És tanított erkölcsi kötelességre, az akarat elszántságára, a fölszabadulásra, elfogultságok, balítéletetek, hagyományok alól való fölszabadulásra. Ő volt minden idők legszabadabb magyarja, pedig hangulatok és impressziók el-el uralkodtak rajta. Odaadta nekik kényelmét, boldogulását, s azt, amit „közérzés“-nek hívnak, de azok a kötelékek nem nyugózték le az emberi szabadság útján jártában.

Az imént Brandot említettem, Ibsen nagy drámai költeményének hősét. A „mindent vagy semmit“ követelmény prédikátorát. Petőfi ennek a nagy erkölcsi követelménynek legideálisabb megszemélyesítője volt. A sokaságok lelkiületének kiválottjai nem is követelhetnek egyebet, csakis „mindent“. Mindent, aminek az igazságát átéreztek, mindent, aminek a szükségességét vallják. Mert az az igazság és az a szükségesség az életnek célja s az életnek eszköze. És igazságnak és szükségességnek tartják mindazt, amit a fölszabadulás útján jártukban megszerettek. De látnak sok olyant, amitől idegenkednek, amitől irtóznak, s amit az ember rabságának, körülményeinek, talán a rabság okáinak is tartanak: a gyöngeség, a bátortalanosság következményeit látják bennük, amelyek rászakadtak az emberre, mikor a minden vagy semmi között gyáván töprenkedett. Mert megalkudott a rabsággal, s boldogan beérte azzal, ha az ígát, a béklyókat úgy helyezték el rája, hogy nem túlságosan szoritották. A fejlődés megútáltatja az emberrel ezt a kényelmet s azt a gyávaságot; a forradalom odaparancsolja a minden vagy semmi közt kigyózó felútról a „mindenhez“. Petőfi annak a parancsszónak fanatikus hírnöke volt. A forradalom lelkéből való lélek volt az övé. Érzései a nagy forradalmi zivatar villámmal viselős felhői voltak. S hogy egy-egy villama végigcikkázott az éghatáron, hogy végigszegett a földi levegőn: égdörgése is azt dörögte, hogy mindent vagy semmit! Mindent, hogy fölszabaduljunk minden rabság alól. A próféta meglátta a szabadság jövődjé lehetőségeit, s fölkinálta vértanuságát a „világszabadságnak“.

A jós s a vezér s a vértanu mindig megmaradt művésznek. A képzelet volt művészetének igazi anyaga. A kifejezésben talán inkább hivatásának fanatizmusa érvényesült, mint a művészet. A világnak talán legnagyobb lírikusa bizonyára a világ egyik legnagyobb művészévé lett volna, ha vezéri és prófétái fanatizmusa nem uralkodik el rajta. Mózes a fejedelmi megjelenés artisztikáját meg-megtagadta, amikor haragosan le kellett sujtani népére, vagy amikor megrettent a maga meg nem érettségén. Minden idők minden prófétái, minden vezérei, minden fejedelmei el-elvesztik artisztikus finomságukat, amikor úrrá lesz rajtuk a hivatás fanatizmusa. Michelangelo művészi hibákat követ el, elrajzol és szertelenül formál, amikor álmát egy-egy márványtömbből indulatosan kivésí. Petőfi is így tett, amikor egy-egy márványtömbjének nekiesett vésőjével. Valahol többet vésott le, valahol elrajzolt, valahol művészi hibát ejtett a legintenzivebb művészi hév. A hivatás ihlete vitte tévedésbe, de ez a megtévesztő sohasem bújlik el a hiba mögé. Nyíltan, impozáns magátólértéssel élénk áll s őszinte vallomást tesz önmagáról. De a hivatás ihletje, a vezér és jós, a tanító és példaadó a maga művész voltának boldogságos tudatában szenvedelmesen keresi hivatásának és a művészi szépség összeegyeztetését. Éppen azért a hivatásaét, hogy a forradalom lelkéből osztályául jutott lelkével megihlesse nemzetét. S kialakul benne a szép halál képe. A vértanunak szépségben kell meghálnia. Előtte a példák. Költőké, akik hatottak reája. Azoké, akik a halált keresték, azoké is, akikre a halál úgy bukkant rá, hogy haláluk és életük diszharmónikus volt. S talán életről és halálról való töprengésébe be-betört, mint vandál martalóc, a sorvadástól való rettegés. Az elhervadásé. Oh, a halál útján is érvényesülhet a minden vagy semmi követelménye. A sorvadás, a hervadás az életnek s a halálnak bátortalan alkudozása. A haldoklás nélkül való halál a „minden“ fanatikusának igazi halála. A szép halál. A művészi szépség a halálban. S mikor Petőfi megírja az „Egy gondolat bánt engemet“ versét, a szépség fanatizmusa hatalmasodik el rajta. A szépségben meghalást a költészet velejárójának tartja. Szépen vagy szebben akar meghální, mint Byron és Shelley, mint Körner és Kleist.

Es fantazmagóriájában egyesíti a forradalom diadalát az élet művészetének diadalával, a szépségben meghalással: a csatatéren akar elesni, s holttestén fúvó paripák száguldjanak a kivívott diadalra, a — világszabadság diadalára. Ebben a versében a legnagyobb lírikus a legnagyobb művészet magasságára tört föl: „mindent“ odaáldoz a szépségnek.

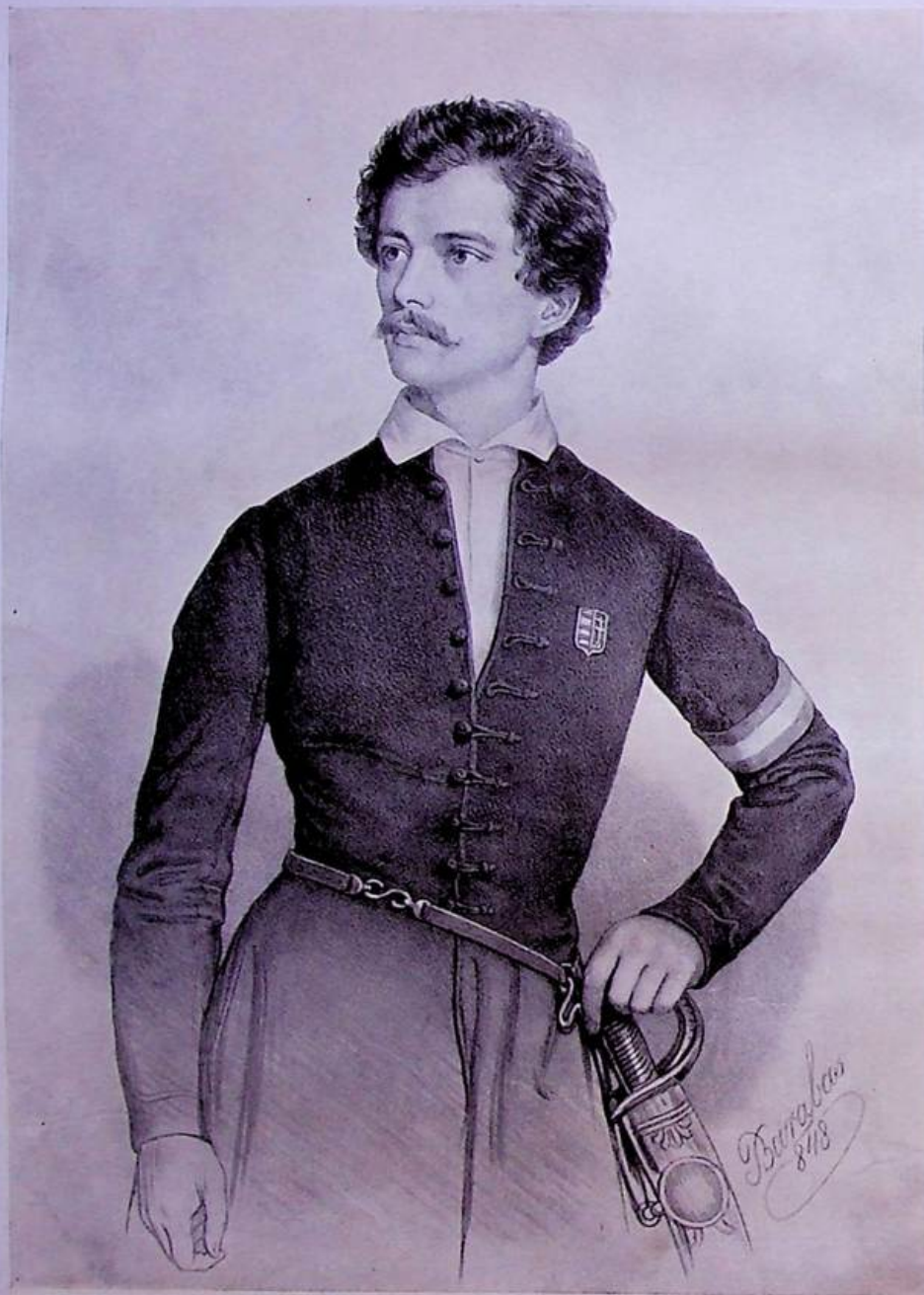
A Petőfi-legenda fölött diadalmaskodni kell Petőfi igaz megismerésének. A köztudatnak magáévá kell tennie azt, amit Petőfiről az ő életének kutatói és megírói megállapítottak. Kell, hogy a regényes hőmé-regekört szétoszlassa Petőfi igazi képe. A Petőfi-legendát győzze le a Petőfi-dráma. A nagyszerű sors-dráma, amelyben a hős a végzet útján jár, s nem kalandok közt csatangol, mint a legendák hőse. A forradalom lelkéből való lélek volt ő: ez volt a végzete. Nem a világrend ellen lázadó volt ő, mint a kizárólagosan szabadalmazott tragikum hősei, hanem a világrend megnyilvánulása volt. A fejlődést a maga útján egy-egy nekilendítés éri: a forradalom juttatja neki. A forradalom megérése után forradalom kítörése: világrend. S Petőfi a kítörés energiái közül való volt. Az emberiség sorsának útjelzői és úttörői közül való volt. A világrend csak fölhasználta őt, nem igaz, hogy eltiporta. Egyéni életének körülményei s a világrend szükségességei nem voltak egybevágók. Nem a forradalom bukása ölte meg őt, hanem a csatában elesett, mint ahogy a csatákban harcosok el szoktak esni. Kívált az olyanok, akik a halálban a hivatásuk szentesítését látják. Petőfi a világrendnek nem a legyőzöttje, hanem a vértanúja volt. Neki szentelte művészetét, küzdelmét, s tőle kapta fanatizmusát, hitét, akaratát. Ez a Petőfi-dráma tartalma.

A dráma hősenek megismerésétől gazdaggá lesz a magyar büszkeség. És félrelöki hamis kincset: a Petőfi-legenda hősenek képét. Ettől a megismeréstől a nagyműveltségű nyugati magyart, a tudásra szomjas s a tanulásban gyönyörködő európaít látja, ahol a legenda a kicsapott diákot, a kőbor naturalistát ünnepelte. A szerelmi mámor dalnokának minden szerelme tiszta volt. Erkölcsei követelményei a szeretkezésében is érvényesültek. Az erkölcsi komolyságnak, a tisztaságnak, az embermegbecsülésnek követelményei. Nemcsak szerelmi versei, hanem életének dokumentumai is szerelmének nemes tisztaságáról tanuskodnak. Ebben a legemberibb életnyilvánulásában mindig — ember maradt. Önmagában és embervoltának minden nyilvánulásában a nagy „emberi“-nek részét érezte, és mindig azt érezte, hogy az emberiségnek misszionáriása. Az emberiségért való fanatizmusa rászoritotta a maga embervoltának megbecsülésére. Az ő nagy, szent becsületessége az emberiségbe vetett hitéből s az emberiségért való missziója ihletéből fakadt. A romantika nagy elhatalmasodásának korában, a pöz mindenhatóságának idejében, mikor nemcsak egyének, hanem nemzetek is színészek voltak: Petőfi becsületos volt. Szentségesen becsületos. A legszabadabb s a legbecsületesebb magyar volt.

És éppen ezeket az erényeit értették félre még életében is. De még inkább halála után, az ötvenes és hatvanas esztendőben. A félreértők sajtóságos Petőfi-kultusznak vetettek alapot. Az ideál helyett torzképet imádták, de még a torzkép is lelkesítve hódított. Talán ez is beszédes bizonyága az ő nagyságának. Ennek a Petőfi-kultusznak a virága a regényes Petőfi-legenda. Háttha még Petőfit, a nagy, a művelt európaít, aki kora minden nagy emberi lelkesedésének kifejezése volt, s aki korának megismerésre való egész vágyakozásával kereste a tudást, ünnepelték volna! Petőfit, a nyugati mozgalmak részesét, a nyugati nyelvek ismerőjét, aki legendás kalandozása közben megtanul németül, franciául, angolul, latinul, megtanul zongorázni, belemélyed régi klasszikusok világába, új mesterek szellemébe, s aki akkor legboldogtalanabb, amikor megfosztják a tanulás lehetőségétől. Azt a Petőfit, akinek könyvtárában bölcselmi, természettudományi, jogi, társadalompolitikai művek voltak, s aki a könyveit el is szokta olvasni! Petőfit, aki irtózik a léhaságtól, aki bűnnek tartja a színészkedést, s aki ezért fordul el — a színésztől is. Petőfit, aki a kötelesség fanatíkusa, s aki az élet egész határában, még e határ szögleteiben is, a „mindent vagy semmit“ élettörvénynek érvényesülését követeli! A félreértett, a félremagyarozott, a meghamisított Petőfi Sándor kultusza is országos boldogságot fakasztott. A köztudat beérte ezzel a boldogsággal, amikor pedig a boldogságnál boldogítóbb büszkeségben lehetett volna része. Csak éppen azt kellett volna tennie, hogy a Petőfi-legenda mögé néz, hogy a romantika függőnye mögött meglásson valamit a Petőfi-igazságból.

Csudálatos az a pszichológiai folyamat, amely Petőfi képét a köztudatba vitte s benne föloldotta. Misztikus sejtelem és könnyelmű pozitívitás e folyamatnak főhullámai. A sejtelem a valóság tényei körül kereskedik, a pozitívitás pedig romantikus mesében gyökerezik. A sejtelemnek Petőfi költészete a forrása, a pozitívitás pedig a költészettől elvont költő köré regényes legendát jegecit. A sejtelmet az igazság

ösztöne, a pozitívítást pedig a képzelet boldogsága vezérli. Ez a két energia dualisztikussá alakította a Petőfiről való köztudatot. Kettéválasztja Petőfi monumentális egységét. Különválasztja az alkotást s az alkotót. S az egyikben a génie ünnepi megnyilvánulását, a másikban a genietől független hétköznapiság fészkelődő robotosát látja. Olyannak látja, mint a tűzhányó-hegyet, amelynek tüze nem belőle, hanem a föld

Petőfi Sándor 1848-ban

Barabás Miklós egykori rajza

melyéből fakad, míg ő maga csak szeszélyes alakú földemelkedés. — A köztudat talán magáévá tette azt az elméletet, hogy a génie a sokaság energiáinak kialakulása. Ha az, úgy a genialitás az energiák kifejezése, de maga a génie a sokaság életének részese. Hétköznapiáié, szeszélyeié. A milieu médiuma ő. De Petőfi több volt: nem a tömegeből kialakult eredő volt, hanem a világrendnek megnyilvánulása. A fejlő-

Zichy Mihály műve

1849.

dést és haladást sietségre nógató világrend időnkint forradalmat parancsol rá a világra. Ennek a parancsoló akaratnak a kifejezése volt Petőfi Sándor. Élete és alkotása nem vált külön: egységesen érvényesítették a Petőfi-missziót.

Ez a misszió nem lehetett időszakos, nem lehettek még percnyi pihenői sem. Apostolok, próféták és forradalmárok nem élnek magánéletet és hivatalos időt. A Petőfi-missziónak eszköze az érzés volt: a szüntelen, szenvedelmes érzés. Az, akinek ez az életenergiája, nem lehet más-más munka közben és munkáján kívül. Egész élete munka, a hivatás teljesítésének munkája. Események érhetik, de ez események mindig hivatása közben érik. Petőfinek mindig a szenvedelmességét érték. És mindig azokat az erkölcsi erőket, amelyekkel misszióját teljesítette. Életének eseményei, úgynevezett kalandjai: mélységes erkölcsi komolysága, lelkületi tisztasága, kulturrajongása, s az ember iránt érzett áhítata közben érték. És alkotásai is közöttük és általuk formálódtak ki. S ezért élete és költészete egységes. Ez a mindig és mindenekfölött érvényesülő egységesség, amely a szüntelen szenvedelmes érzésnek eredője, tette őt abszolút lírikussá. A világirodalom legnagyobb lírikusává.

A köztudattal a maga sejtelve valamelyest megértette ezt a Petőfit is. Misztikus a nagysága, misztikus a hatalma, misztikus a hódolat, amely éri. Vele szemben valósággal világos az a pozitivitás, amely a Petőfi-legendán élőködik s Petőfi Sándor bohémességében gyönyörködik. Csudálatos, hogy még az irodalomban is ez a hazug pozitivitás fogott hozzá leghamarabb Petőfi diadalútjának — rendezéséhez. Ilyen pozitivisták alkották meg a hírhedt Petőfi-iskolát. Olyan bálványimádók voltak ők, akik bálványukat a maguk képére alkották meg, s azt hirdették magukról, hogy a bálványuknak hasonmásai. De velük a köztudat hamarosan végzett: kivégzésükben ez az izgalmas sejtelmesség segédkezett neki. Hanem önmagát nem tudta átfögmálni. Még máig sem győzte le dualisztikus fölfogását. Pedig olyan diadalútján is köszöntheti Petőfit, amelyen a nagy világ hódolt előtte. Nagy költők és esztétikusok úgy ünneplik, mint maguknál is nagyobbat, s a világirodalom oszlopai közé iktatják. Pedig nem is a művészete, hanem az egyénisége szólt hozzájuk. Csak az egyénisége. A legegységesebb lírikus egyéniség. Odakint a Petőfi-igazság már legyőzte a Petőfi-legendát.

GERŐ ÖDÖN

Az Athenaeum 1889. évi Petőfi-kiadásából

Székely Bertalan rajza

Illusztráció „Az Apostol“-hoz

Petőfi gyermekkori lakóháza Fülegházán

Petőfi gyermek- és diákkora.

Z 1822-ik esztendő Szilveszter-éjszakáján, mikor a toronyóra az éjfél utótté és új-esztendőre virradt, megszületett egy kis-körösi nádfedeles házban az új magyar költészet Messiása: Petőfi Sándor. Gyönyörű téli éjszaka volt; a frissen hullott hó behavazta a rónaságot, s a fehérre meszelt házak apró ablakaiból mint csillagfény sugárzott ki a Szilveszter-esti mécspek pislogása. A falu népe nagyrészt már pihenőre tért, csupán a római katolikus és az evangélikus templom közt levő szűk utcaközben, Makovinyi borbély házában volt nagy sürgés-forgás, ahol Petrovics István mészárosmester lakott bérben nejével, Hruz Máriával.

Bent, az utcafelőli szobában, az ablak mellett álló nyoszolyában feküdt a szenvedéstől megtört anya. Mellette pihent az újszülött kised, akinek selymes, puha kis testét szeretettel simogatta Petrovics mészáros, hálálkodván, hogy öt évi házasság után az ég fiúval ajándékozta meg őket. Ott szorgoskodott a szobában Leska Istvánné, a papné is, aki értett a gyógyításhoz és segített a bábának, mivelhogy a szüléskor anya is, gyermek is veszedelemben forgott. Dinga Sámuelné, a szomszédasszony, szalvétába kötötte a kisedet és megmérte. Igen könnyűnek és gyengének találta, azért azt tanácsolta, hogy a langyos fürösztő vízbe kevés spirituszt is öntsenek. Így erősítsék, hogy megmaradjon. A gyermeket még születésnapján, 1823 január 1-én, megkeresztelték.

Az anya betegsége miatt a gyermek csakhamar dajkára szorult. Akadt is erre alkalmas fiatal asszony, Hegedüs András kis-körösi földműves elvált feleségének, született Kurucz Zsuzsannának személyében, akit Petrovics mester valósággal dédelgetett, csakhogy kis fiát életben tarthassa. Mert már-már lemondtak a gyermek életéről: olyan gyöngé és beteges volt. De egy-két hónap múlva szemlátomást erősödött.

A gyermek még csak 22 hónapos volt, amikor apja sorsa jobbra fordulván, a nagyobb fülegházi mészárszéket árendálta ki és családjával Kis-Körösről Fülegházára költözött. Velök ment a dajka is, aki reggeltől estig a gyermek mellett volt. A gyermek folyvást a dajka szoknyájába kapaszkodott és utána típegett a kertbe vagy ki az utcára.

Heisler Lőrinc, volt kis-körösi gyapjúkereskedő, jól ismerte Petrovicsékat. A mészárosmester neki adta el a marhabőröket. Gyakran megfordult házuknál, s emlékezik rá, hogy Petrovicsnak egy kis

barnabőrű gyermeke volt, kinek dajkája a kapu küszöbén ült s a gyermeket ölében tartva, énekelgetett. A széphanjú dajkát el is nevezték a szomszédok Nótás Zsuzsinnak. E sorok írója, mikor 1894-ben Kis-Körösön járt, Petőfi dajkáját még életben találta. A tőpörödött öreg anyóka könnyező szemmel beszélt el, hogy 16 éven át szolgált Petrovicséknál és büszkén emlegette, hogy ő ringatta egykoron ölében és altatgatta dallal Magyarország dicsőségét!

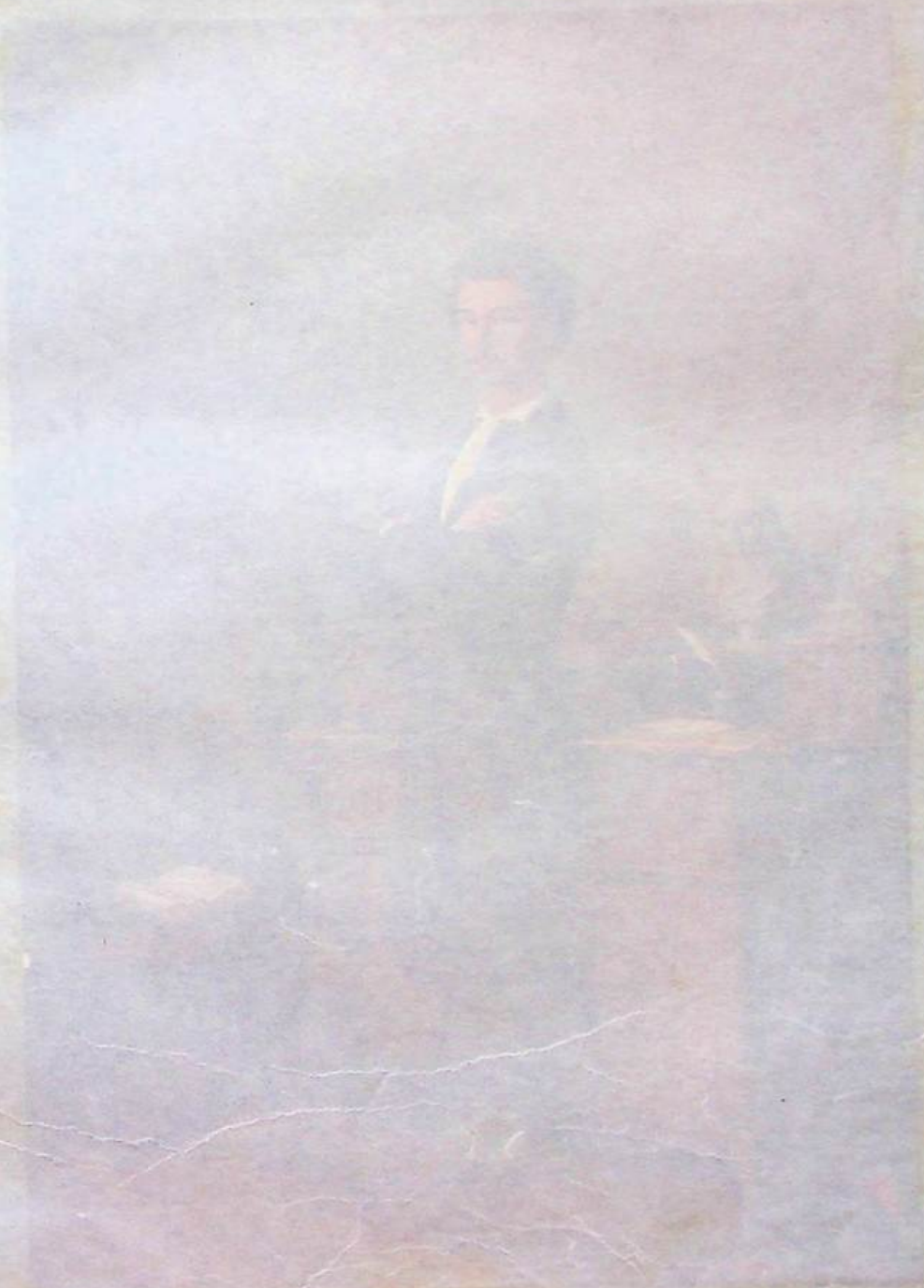
A kis Sándor a hatodik esztendőig Félégyházán töltötte gyermekéveit. A szülők a gyermek keresztszüleivel, Martiny Károly és Viczián Jánosékkal állandó jó ismeretségben éltek és a gyermeket gyakran Kis-Körösre vitték, ahol ott tartózkodása idején is látogatta.

Ezideig a cseperedő gyermek nem járt rendszeresen iskolába. 1828 májusában azonban apja Kecskemétre vitte az evangélikus elemi iskolába. Petrovics üzleti dolgokban gyakran eljárt Kecskemétre s ott feleségének rokonához, Hruz Mihály gazdálkodóhoz, szállt. Ő beszélt rá Petrovicsot, hogy

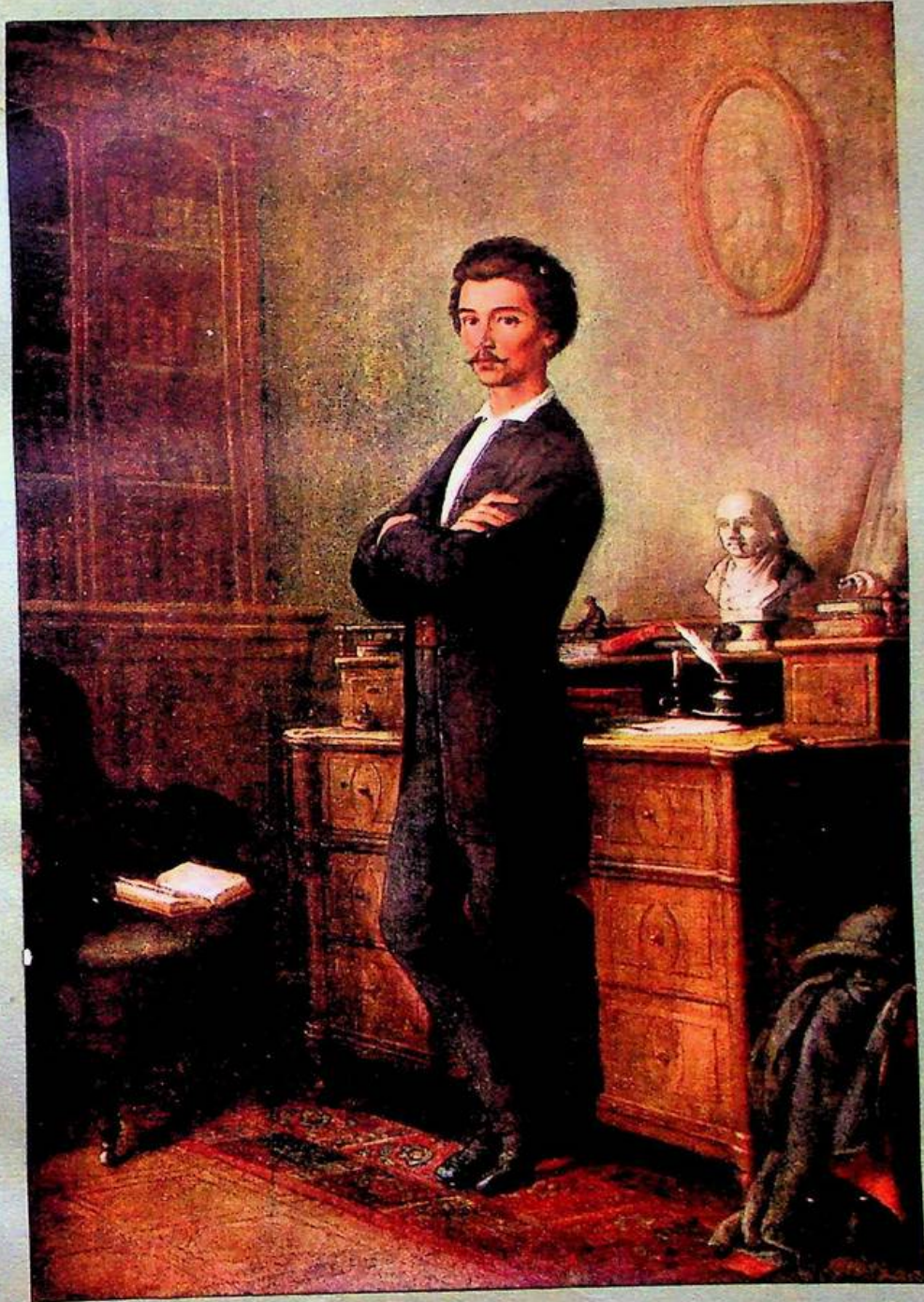
A budapesti piarista-gimnázium épületének az a része, amelyben Petőfi tanterme volt

fiát hozza Kecskemétre s járassa az ottani evangélikus iskolába, hol azidőben a szigorúságáról és rendszertetéről híres Schifferdecker Dániel volt a tanító. Petrovics el is hozta fiát s miután az iskolába beíratta, Hruzék gondjaira bízta. Hruz Mihály öt gyermeke közül a két kisebbik fiú, Mihály és Benjámín, szintén az evangélikus iskolába járt. A Hruzék háza mintegy 50 lépésnyire volt az iskola-épülettől, azon a helyen, ahol most a Beretvás-fogadó van. Hruz felesége korán elhalván, a legidősebb leány, Erzsébet, volt a család gondozója. Ő gondozta a kis Sándort is, kit nagyon szeretett és tréfásan Vicskó-nak (valószínűleg a Petrovics név után) szólított. És a kis Vicskó vigan élte napjait Kecskeméten, s míg az iskolában szorgalmasan tanulta az ábécét, otthon sokat játszott a homokban, ami gyöngye szervezetére jótékony hatással volt. Venyige-pálcikával a kezében gyakran be-beszaladt az utcáról és kérte Erzsébet nénit, hogy csináljon neki ostort. Alkonyatkor a gyermekek rendszeren körülültek az asztalt. Ilyenkor Hruz Erzsébet meséket mondott a gyermekeknek, melyekben a kis Sándornak nagy gyönyörűsége tellett. Hruz Erzsébet bizonyára hatással lehetett a fejlődő gyermek lelkére. Akik ismerték, azt mondják

SZINNYOMAT
HORNANSZKY VIKTOR
SAJTÓJABÓL

PETŐFI AZ ÍRÓASZTALA ELŐTT
FESTETTE ORLAI-PETRICS SOMA
ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Petőfi Sándor állítólagos arcképe 12 éves korában

Ernst Lajos gyűjteményéből

róla, hogy igen olvasott, művelt, ábrándos leány volt. Egyébként sohasem ment férjhez s mint öreg kisaszony halt meg Kecskeméten. Lauko Károly, Kecskemét néhai evangélikus lelkésze még ismerte őt. Előtte is gyakran emlegette a kis Sándort.

— Igen eleven, de nagyon jó természetű, szelid gyermek volt az én Sándorkám — szokta mondani. — Úgy viseltem gondját, mintha az enyém lett volna.

Sándor két évet töltött Hruzéknál, 1828. és 1829-ben lakott náluk. Vakációzni haza, vagy rokonaihoz, a Dinga-családhoz ment, hová szülei is ellátogattak. Az egyik Dinga-leány, kít Kovácsay István kecskeméti szűrszabó vett feleségül, úgynevezett „garasos keresztanyja“ volt Sándornak.

A sár szent. lőrinci algimnázium háza, melyben Petőfi
1832—3-ban tanult

Az 1829-ik iskolai év vakációján Kovácsayék meglátogatták Petrovicsékat. Ekkor tudta meg szóbeszéd közben Kovácsayné, hogy a kis Sándor már két évet töltött Kecskeméten és hogy az ottani evangélikus iskolában tanult. Tréfálkozva szemrehányást tett Petrovicséknak, hogy miért nem hozzá adták a Sándorkát, kihez neki némi jussa is van, mivelhogy keresztanyja a fiúnak. Ekkor határozták el Petrovicsék, hogy a következő iskolai évben Kovácsayékhoz adják a fiút. Úgy is történt. 1830-ban Petrovicsné elhozta fiát Kecskemétre s a Kovácsayné komaasszony gondjaira bízta.

Évek előtt még élt Kecskeméten Kovácsay Julia, Kovácsay István unokahúga, aki 1830-ban Petrovics Sándorral járt iskolába és játszótársa volt. A tisztos matróna, mikor fölkerestem, érdekes dolgokat mondott arról az időről.

— Édesanyámmal — beszélte Kovácsay kisasszony — naponta eljártunk nagybátyámhoz, Kovácsay szürszabóhoz, s a nyári délutánokat rendszeren ott töltöttük. Egy délután, mikor ismét átmentünk, Kovácsayné azzal fogadta az anyámat, hogy rokonokat vár Félegyházáról. Elmondta, hogy Petrovics mézsárosné ma hozza el fiát, aki náluk lesz szálláson és itt jár iskolába. Egyszerre parasztszékér áll meg a ház előtt. Petrovicsné érkezett meg a fiával. Kovácsayné eléjük sietett a kapuba. A cók-mókot, amit magukkal hoztak, a kocsis hordta be a tornácra és letette az ott levő asztalra. Még most is jól emlékszem, mintha csak ma láttam volna, hogy Petrovicsné, aki középtermetű, inkább alacsony nő volt, fekete kis csipke-főkötőt viselt a fején és az akkor divatos német szörruha volt rajta. Jóságos, mosolygó arccal tette kezét kis fia vállára és úgy lépett a szobába. A fiút én akkor 8—9 évesnek néztem. Gyöngye, vékonycsontú, kis barna fiú volt, csinos, szabályos arccal és sötét hajjal. Petrovicsné nagyon kérte Kovácsayné, hogy vigyázzon Sándorkájára, kit eddig is csak nagy őrizettel tudott fölnevelni. Később többször találkoztunk ott Petrovicsnéval, aki — amikor csak tehette — átjött Kecskemétre és meglátogatta a fiát, akit minden alkalommal szeretetével halmozott el. Kovácsayné is szerette a kis Sándort, mert szelid, jó gyermek volt nemcsak otthon, hanem az iskolában is.

Míg Sándor Kecskeméten végezte az elemi iskolát, a félegyházi bérlet lejárván, szülei Szabadszállásra költöztek. Ez idő alatt a család új taggal is szaporodott, Istvánnal. 1831 elején Sándort is hazavitte atyja Szabadszállásra. Ott a fiút féléven át Ujlaky István református tanító előkészítette az algimnáziumi osztályra. Ujlaky följegyzései szerint ezidőben a gyermek szelid magaviseletű, de kissé nyakas, önféjű és magabavonuló volt.

Heislerné-Blau Teréziának ruhakereskedése volt Szabadszálláson, Petrovicsné ott vásárolta férjének és kis fiának a kész ruhát. Egy napon Petrovicsné a boltba jött ruhát vásárolni. Azt mondta, hogy miután fiát Szent-Lőrincre viszi iskoláztatni, ez az utolsó ruha, amit a fia számára Heisleréknél vásárol. Míg Heislerné a ruhákat választás végett Petrovicsné elé rakta, a kis „fekete fiú” keresztbefont karral, mereven nézelődött az üzletben.

Ezenközben jó Petrovicsné egy sűrű ruhát emelt fel s a fiának nyújtotta, hogy megpróbálja. A fiú a sűrű ruha látására nem-et intett a fejével, majd arra kérte anyját, hogy másszínű ruhát vegyen neki, mivelhogy a sűrű ruháért a pajtásai kigúnyolják.

— Hát azután már minek gúnyolnák ki? — kérdezte a fiútól Heislerné.

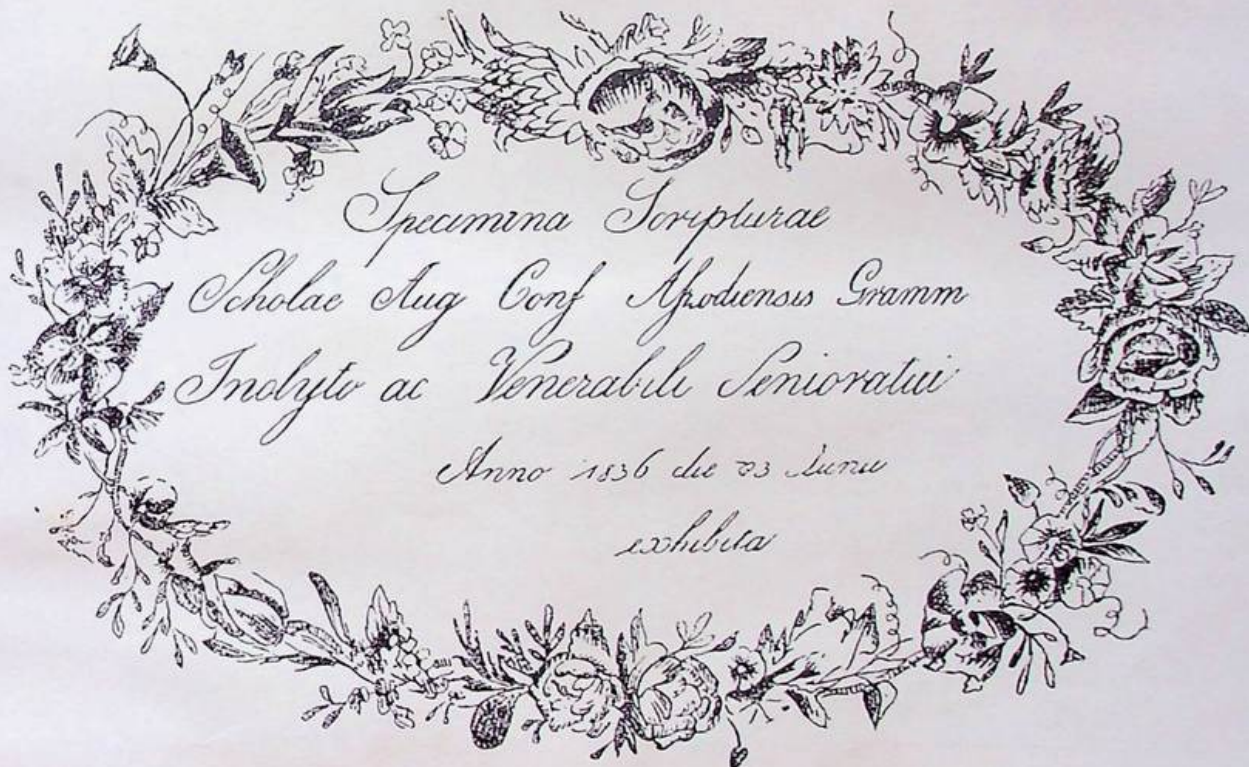

Petőfi szülőháza Kis-Körösön

— Azért, — válaszolta az — mert a *szamárnak* is szürke a ruhája.

A két asszony jóízűt nevetett a kis fiú válaszára, s végül is a szürke ruha helyett más színű ruhában állapodtak meg. És a kis Sándor maga vitte ki hóna alatt a boltból az új ruhát.

1831 szeptemberében Petrovicsné kocsin útra kelt fiával a tolnamegyei Szentlőrincre. Ott kosztra és lakásra Hittig János jegyzőnél helyezte el a fiát és beíratta az algimnáziumba. Boldog gyermekkori örömök közt telt el az a két év, melyet Sándor itt töltött. A jegyző család gyöngéd szeretettel környezte, Málka, a jegyző leánya, pedig testvérként osztozott meg mindenben a kis kosztos diákkal, aki ugyan-csak nehéz szívvél vált meg anyjától, mikor az visszautazott Szabadszállásra. De a jó bánásmód és egy-két meghittebb iskolatárs, akikkel megbarátkozott, feledtette vele az édesanya távollétét. Hittigéknél Sándor csak egy esztendőt töltött, mert Hittiget a következő év elején a majosiak választották meg

A Magyar Nemzeti Múzeumból

Petőfi szépírási gyakorlata az aszói gimnáziumban

jegyzőjüknek, s családjával odaköltözött. Sándor ekkor Németh Ferenc tanítóhoz került, ahol szintén jó sora volt.

Sándor az iskolában csakhamar feltűnt korát meghaladó tudásával és egyike lett a legjobb tanulóknak. Tanára: Lehr András, különös gondot fordított a szépíráásra és a latin nyelvre. Sándor mindkettőben kitért. Tanulótársai közül inkább az idősebbekkel barátkozott. Általában komolyság mutatkozott magaviseletén. Jellemének vonásai e két esztendő alatt kezdtek kibontakozni. Egyrészt a bátorság, határozottság és dac, másrészt a természet szeretete és az érzelmek bősége jellemzik kialakuló egyéniségét. Az előbbieket apjától, az utóbbiakat anyjától örökölte. A zajos társaságot kerülte s kedvét inkább könyvei közt lelte. Ám azért résztvett a diák-játékokban is, de főképp olyanokban, ahol egymással versenyre keltek és kimutathatta vakmerőségét. Gyermeki lelkének legszebb megnyilatkozása a természetért rajongás. Órákig elheverészett a Sió partján, figyelve a ragyogó égboltot, a tovaszálló felhőket, a fölhangzó madárdalt, s ilyenkor képzeletében feltűnt a Kunság napfényes rónasága: szépséges szülőföldre, mely már gyermeki lelkének is tündérszigete volt. Ettől a gyermekmagányosságtól, ettől a merengéstől termékenyülhetett meg a lelke. Ebből bontakoztak ki és kaptak szárnyra később gondolatai és érzelmei. És midőn a

szünidőre hazatért és a délibábos rónaság jegenyéinek sudaras árnyékában tovább szötte a merengést, a kis mészárosgyerek már ekkor lelkében hordta a lángész szikráját.

Mínthogy a fiú eddig jól tanult, apja elhatározta, hogy tovább iskoláztatja. És hogy magát a német nyelvben is begyakorolhassa, az 1833–34-iki iskolai évben Pestre vitte egy rokonához és beíratta az evangélikus iskolába, ahová többnyire német tanulók jártak. A fiú szépen haladt a német nyelvben, de gimnáziumi tanulmányait hanyagolni kezdé, s miután apja az év végén tanulása eredményével nem volt megelégedve: a következő 1834–35-iki iskolai évben már a piaristák gimnáziumába járatta. Itt az I. grammatikai osztályt végezte, de tanulása itt sem javult. Úgy látszik, hogy a változott viszonyok hatással voltak a fiúra. A csendes síoparti tősgyökeres magyar falu után a zajos német város úgy hathatott lelkére, mint napfény után a ború. Azt a szerető környezetet, melyben Szentlőrincen élt, itt hiába kereste. Rokona, akinél lakott, lovashajdú volt, naphosszat el volt foglalva feleségével együtt, s Sándor a lovashajdú fiainak társaságában gondozás és felügyelet nélkül élte napjait. Apja igen elkedvetlenedett fia hanyatlásán s midőn megtudta, hogy a fiú „sokat oládkodik a színház körül“,

TESTIMONIUM SCHOLASTICUM.							
Nomen et Cognomen, Aetas, Religio.			Locus Natalis, Comitatus.	Pater, vel Tutor aut Censor, ejus- que Cœditia et Habitatio.	Annus et Scholæ quam frequentavit.	Profectus.	
						In Literis, et Scientiis.	In Moribus.
Heszárdi Petrus Ann. 16. Aug. Conf.			Kis-Köves Rozsnyó	Peter, vel Tutor Petrus, vel Tutor Petrus, vel Tutor Petrus, vel Tutor	1834 1835	In doctrina christiana, revolutione, for- tibus, philosophiâ et poetica, stylistica latina et hungarica, histor. universali, geographiâ recentioribus, Primæ in naturali, arithmetica et lingua	Primæ
						Eminent & primus.	
Datum in Scholâ Petri. A. C. Szolnoki. Anni 1835 die 27. Mensis Junii.					A. C. Szolnoki. Magister Scholæ		

Petőfi aszódi gimnáziumi iskolai bizonyítványa

A Petőfi-ház tulajdona

ebben veszélyes hajlamok ébredését sejtven, a fiú keresztapjának, Martiny Károlynak rábeszélésére az 1835-ik év őszén Sándorral Aszódra utazott és a fiút az ottani algimnáziumi tanár, Koren István gondjaira bízta. E helyütt végezte Sándor 1835–38-ban a második, harmadik és negyedik osztályt.

Koren tanár vezetése alatt a fiú ismét kedvet kapott a tanulásra, úgy hogy már a következő iskolai évben minden tantárgyból a legjobb osztályzatot érdemelte ki. Az írása pedig az összes tanulóké közt a legszebb volt és szépírási füzetét dicsőkedve mutogatták az aszódi iskola vendégeinek. Azonkívül ügyesen rajzolt s még zongorázni is megtanult. Önművelésére is nagy gondot fordított, s itt annyiban nyílt arra alkalmá, mert volt egy könyvtár, melyet báró Podmaniczky János alapított szorgalmas és jóviseletű tanulók számára. Sándor szomjúhozván az ismereteket, mohón olvasta a könyveket és a szabadban órákat eltöltött olvasgatva. Főkép a történelmi és költői műveket szerette, Horatius ódáért pedig úgy rajongott, hogy könyv nélkül tudta őket, és egy kisalakú kiadását folyton a zsebében hordta. Ebben az időben fejlődött ki a gyermek serdülő ifjúvá. Vékony, hosszúnyakú, előrehajlott termetű fiú volt, éles fekete hajjal, észrevehető orrhanggal és télen is kihajtott inggallért viselt. Ámbár komoly fiú volt s tudása, határozottsága és ötletei némí fensőbbiséget szereztek számára tanuló társai előtt, de azért

Emléksorok Török Gyulának

A Petőfi-házból

Mikor apja később István fiát is az aszódí iskolába küldte, Sándor mutatta be őt Koren tanárnak. — Tanár úr — mondá Sándor — meggyőződtem, hogy itt engem nagyon jól tanítanak, azért elhoztam öcsémet is, ajánlom pártfogásába!

Az aszódí diákevek alatt ébredt föl szívében a szerelem, melynek első tárgya Cancriny Emília nevű iskolásleánya, egy evangélikus lelkész özvegyének a leánya volt. Ekkor ébredez költői hajlama is, a leánykához titokban verseket írt. Ezeket a verseket nem ismerjük. Az egyetlen vers, amely aszódí tanuló korából reánk maradt, a „Búcsúzás 1838-ik évben“. Ebben a versben hexameterekben búcsúzik az iskolától s már tanuságot tesz költői rátermettségéről.

1838-ban színészek vetődtek Aszódra. Sándor, kinek már pesti kis diák korában hajlama mutatkozott a színészet iránt, naponta megnézte az előadásokat és bolondult a színészekért. Eközben beleszeretett a társaság egyik színésznőjébe és már-már veszedelembe sodorta őt pezsdülni kezdő vére. Egy álmatlan éjszaka után elhatározza, hogy maga is fölcsap színésznek. Korán reggel beállított Koren tanárhoz s kérte a bizonyítványát, mert ő színésznek megy. Koren természetesen nem adta ki a bizonyítványt, hanem keményen megfedte, bezárta az iskolába és megírta a dolgot apjának. Az apa még idején értesülvén a bajról, Aszódra sietett és az utcán, ahol fiával találkozott, bortal a kezében úgy ellátta tanácscsal, hogy ezek nyomai még hetek multán is meglátszottak rajta. Ez az utcai botrány, ez a lealázó büntetés földig lesújtotta a fiút. Tanárában és apjában zsarnokot lát, akiktől szabadulnia kell.

Kinos lelki izgatottság és kétség közt vergődő lélekkel tért vissza az aszódí iskolai év végén a szabadszállási szülői házba, ahol zokogó anyjának ölelő karjai várták. De a félreértést az apa és fiú közt a szünidei otthonlét csak fokozta. Naphosszat kellett hallania kérlelhetetlen apjának keserű kifakadásait, hogy sehonnai földönfutó lesz belőle, aki komédiások után szalad, ahelyett, hogy komoly életpályára lépne. Apja ingerültségét és elkeseredését fokozta az a körülmény is, hogy az akkori árvíz és egyéb anyagi- és sorscsapások vagyoni romlásukat is okozták. A heves jelenetek apa és fiú közt ismétlődnek, s a szegény édes anya pokoli kínokat szenved e harc közben, melyet férjével kell fia miatt viselnie, hogy fiát, akit annyira szeret, titokban szeretetével elhalmozhassa. Végre mégis győz az anyaszív és közbenjárására lecsillapulván a családi zavar, elhatározzák, hogy Sándor az új iskolai évben Selmecre megy s ott folytatja tanulmányait.

A pápai kollegium

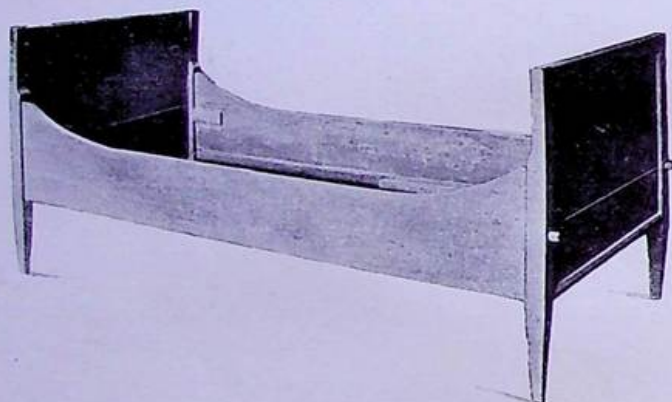
Sándor 1838 augusztus 31-én iratkozott be a selmeci liceumba, de a sok tót és német tanuló közt már kezdetben rosszul érezte magát. Kerülte is társaságukat és csak a magyar diákokkal társalgott. Kedvét a tanulástól is csakhamar elveszti. Vannak egyes kedvelt tárgyai, de a rendszeres tanulást elhanyagolja. Sokban hozzájárult ehhez, hogy tanárai a tanulóktól „magolást“ követeltek, Sándornak pedig, nem lévén magoló természetű, a feleletei kevésbé szabatosak voltak. Egyik tanára, Lichard Dániel, aki nagy pánszláv volt és diákkifejezéssel élve, „valósággal utazott reá“, meg is buktatta a magyar történelemből. Ez végkép elkészerítette. Látván, hogy tanárai nem istápolják, minden idejét az önművelésre fordította. Az ifjúsági önképző-körben egész lélekkel vett részt, s „A hűtelenhez“ című verse oly nagy tetszést aratott, hogy az ifjúság valósággal körülrajongta. Ideje nagyrészt a költészetnek szentelte.

Selmeci iskolai életének legfontosabb része az, amelyet az önképzőkörben töltött. Itt veti meg műveltségének és későbbi nagyságának alapját. Ez a diákélet azonban reá nézve végzetes hatású lett. Gyakran elmaradt az előadásokról s rossz hírét tanárai előtt nagyban fokozta az, hogy a szigorú tilalom ellenére eljár a Selmecen működő német színészek előadására és esténként későn tért haza lakására. Házigazdája, egy durva és részeges ember, bevádolta tanárainál, kik viszont az apát értesítették fia korhelységéről. E híradások a végtelékig fokozták az apa haragját. Elkészeredésében levelet írt

Selmecre a fiának, kijelentve, hogy hanyagsága, korhelysége és rendetlensége miatt végkép leveszi róla a kezét és egészen sorsára bizza.

Az érzékeny lelkű és makacs jellemű ifjú, kinek különben is türhetetlennek tűnt már fel szabadsággért rajongó természete mellett az iskola, mely szűk volt az ő szellemének, s miután apja levette róla a kezét és sorsáról immár szabadon rendelkezett: 1839 február 15-én végleg kimarad az iskolából és télvíz idején, vékony ruhában, hátán batyujával, a legnagyobb nyomorban gyalog indul Pest felé.

Félig beteg és üres erszénnyel érkezett Pestre. Homályos gondolatok töltötték el lelkét. Bizonytalan válság küszöbén állt. Élete fordulóponthoz jutott. Sietve kellett határoznia. És ebben a kétségbeesítő helyzetében nem hagyta el nagyra-

A Petőfi-ház tulajdona

Kéry Gyula gyűjtése

Az ágy, melyben Petőfi született

törő vágya, hogy vagy színész vagy költő lesz. Néhány napig a legnagyobb bizonytalanságban bolyongott Pest utcáin, mikor váratlanul apjával találkozott, akitől azonban csellel úgy elpárolgott, hogy nyomába nem akadt. Később valamiképen sikerült neki a Nemzeti Színházhoz beszegődnie szerephordónak. És hordta a színpadra „a székeket és pamlagokat s a színészek parancsára korcsnába szaladt seréért, borért, tormás kolbászáért“.

Mélyen érezhette nyomorúságos helyzetét, de azért büszkén viselte sorsát s legfeljebb humorizált rajta. Jellemzi ezt a hangulatát az az eset is, mikor ezidőben egyszer egy volt aszódai diáktársával találkozott az utcán, aki fűszerárúkkal megrakott kis szekeret húzott.

— Hát te mit csinálsz itt? — kérdé tőle megütközve.

— Inas vagyok egy fűszerkereskedőnél — válaszolt.

— No — felelte Sándor — sajnállak, nekem is rossz dolgom van ugyan, de mégsem cserélnék veled.

Anyja ezalatt titokban szívszorogva kerestette elveszettnek hitt fiát, akire azért nem találhattak rá, mert a színháznál Rónai álnév alatt szerepelt. Egy napon a színház előtt találkozott vele rokona, Salkovits Mihály székesfehérvári mészáros, aki magával vitte Fehérvárra, ahonnan aztán a kemenesaljai Ostfiasszonyfán lakó bátyjához, Salkovits Péter mérnökhöz küldte abban a reményben, hogy a mérnök gondoskodni fog Sándor neveltetéséről s fiaival és a nála vakációzó másik rokonfiával, Orlai Petrics Somával, majd együtt tanulhatnak Sopronban. Ez a terv azonban dugába dőlt. A vakációt ugyan Sándor kellemes vigságok közt töltötte a kemenesaljai faluban, hol szíve szerelemre is lobbant egy ottani birtokos Róza nevű szép szőke leánya iránt, mignem Salkovitsnak egy kíméletlen nyilatkozata

(mely Sándornak tudomására jutott), hogy „Sándor menjen, ahova tetszik, mert úgysem lesz belőle egyéb komédiásnál“ — elvágta a barátságot. És Sándor rögtön ment is, még pedig Sopronba, de nem a liceumba, hanem megvalósította egy régebbi tervét, hogy „ha minden kötél szakad“, katonának megy. És beállt a Gollner-ezredbe „zöld hajtókás, sárga ptykés közlegénynek“.

A katonaelet azonban a gyöngye szervezetű ifjút megtörte. Betegen került a kórházba, ahol 1841 február havában végkép elbocsátották a katonaságtól. Mint obsitos baka egy ideig Sopronban maradt, majd Pápára ment rokonához, Orlai Petrics Somához, aki ott végezte tanulmányait. Úgy Orlai, mint tanulóársai biztatták az elcsigázott, véznaalakú ex-bakát, hogy maradjon Pápán és folytassa tanulmányait. Adtak neki a sajátjukból ruhát, hogy katonaruháját levethesse és keresethez is juttatták. Egy nyugdíjas vak ev. ref. lelkésznek naponta felolvasta az újságot, amiért ebédet kapott; egy Politzer nevű kereskedő fiának különórát adott haví 10 váltóforintért; Horváth István ügyvéd pedig másolónak fogadta fel az irodájába. Nagyobb volt a nehézség, hogy mikép léphessen a gimnáziumba, mert nem volt kéznél a bizonyítványa. De Tarczy Lajos, a híres professzor besegítette a kollégiumba.

Kezdetben rendesen eljár az előadásokra, de a bizonytalan helyzet és a még bizonytalanabb jövő lelohasztotta kedvét. Egy napon az a szeszélye támadt, hogy obsitos ruhában, bakancsba fűzött kékszinű nadrágban, katona-frakkban és fehér kucsmában jelenik meg az előadáson. Ez az öltözet — mondta társainak — tisztességes, sokat szenvedett ő abban és senki előtt nem szégyel benne megjelenni. Társai váltig igyekeztek erről őt lebeszélni, de hasztalan. És mikor az obsitos baka előadás közben az iskolában megjelent, a diákok réktelen hahotában törtek ki, a tanár pedig kicsapatással fenyegetve, a csendzavaró bakát kitessekelte a teremből. Ekkor otthagytá az iskolát, hazament lakására és másnap eltávozott Pápáról.

Elindult görcsös vándorbotjával a kezében Pápáról a pozsonyi úton, bár nem volt tisztában célja felől. Színész és literátor, ez a két pálya lebegett ismét szeme előtt. Pozsonynak ment abban a reményben, hogy ott esetleg jobb körülményekre akad. De ott is csalódott. Végül elhatározta, hogy hazatér szüleikhez. Ők ekkor már elszegényedve Duna-Vecsén laktak. Boldog örömmel fogadták hazatérő fiukat. A szigorú atya haragja a viszontlátás örömeiben eloszlott, s az anya zokogva borult fia nyakába s csókjaival és könnyeivel árasztotta el őt.

Ez a gyöngéd szülői szeretet megható hangokat csalt lantjára és az anyaszív melegétől szinte megíttasult a lelke. A szülők boldogok, hogy fiuk megszabadult a katonaságtól, de míg az apa mézárósságra szeretné fogni és taglót adni fia kezébe, az anya bizik a fiú sorsában és nagyra termettségében s biztatja tanulmányai folytatására. Sándor ezt meg is igéri. Fölmegy Selmecre a bizonyítványaért s onnan ismét visszatérven szüleikhez, két hónapot otthon tölt. Ezalatt verseket ír és folyton műveli magát. Német fordításban olvassa a francia és angol költőket is. De vágyainak ismét „súlyomszárnya támad“ és elbúcsúzik a szülői háztól.

„Pestre menék — írja egy későbbi levelében — de itt semmi kedvező szél nem fútt, nem is lengedezett; tovább folytattam hát utamat (a la „hü bele Balázs“) Füred felé s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen keresztül Tolnába, Ozorára (a fentebbi vármegyébe) jövök, itt színészek degálnak, velük megbarátkozom, s — színészsze leszek. Három hónapig színészkedtem, társaságunk tönkrejutott s én „annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után, megfogyva bár, de törve nem“ elbúcsúztam a színészettől Mohácson (de ha Isten segít, nem örökre) s per varios casus tot discrimina rerum Mohácsról Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg és Szombathelyen keresztül Sopronba értem. Itt tanulni akartam, de nem volt semmim s „ex nihilo nihil“; onnan Pozsonyba mentem, itt is úgy jártam; végre innen Pápára s itt némileg csillámlani kezdett szerencsecsillagom. Tarczy, a derék Tarczy az, kinek mindent köszönhetek.“

Dunán

Jaj én a jó bűvészeim élén,
 Kérem, kíméljél édes maffje hi,
 Megj. d. de d'élve van bűvészi mellen
 Mirent várnád pofa kermi
 Utánam intsz mag Dunán l'indébrél,
 Tarczya keferü könyve g'ördül.

Nem hoffer volt kezem melatáron
 T'az bád mint c'nyit ropultkand,
 De ij orádrak a nagy oronyot p'agon
 Angyalkak adnak csak az élénél
 Ekkor élték indarölökéjépen
 D'átaromnak nyajás'hi' borbeni

A' maffje távol rékli f'j'olába
 T'adapja máit f'j'eped el Pozsony,
 Nem légyal a vad végelet, hiába

Petőfi Sándor ifjúkori költeményeiből
 (A „Lanc versei“ című füzetből)
 A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona

Színészkedése alatt is irt verseket és eddig szerzett költeményeinek egy részét összeírta egy füzetben, melyet magával hozott Pápára, ahova 1841 ősz elején érkezett. Egyenesen Tarczy Lajos tanárhoz ment. Minthogy szülei elszegényedtek és nem segíthették őt tanulmányai folytatásában, arra kérte a vele rokonszenvező tanárt, hogy eszközölje ki fölvételét a kollégiumba és segítse őt valamely keresethez. A nemesszívű tanár mindkettőt teljesítette és Sándor folytathatta tanulmányait. Naponta eljár Horváth István ügyvédhez, akinek Lenke leányát tanította, amiért kosztot és néhány váltóforint havifizetést kapott. Tanulásában régi hajlama itt is mutatkozik, sokat tanul, de csak azt, ami neki tetszik. Némely tantárgy iránt alig érdeklődik. De annál nagyobb mohósággal esik neki kedvelt tárgyainak és kivált a történelmi és költői művekért lelkesedik. A német költők közül Lenau és Heine, a magyarok közt Csokonai, Gvadányi, Vörösmarty és Bajza a kedvencei. Teljes lélekkel csüng a kollégium képzőtársaságán, melyben három irányú működést fejt ki: költeményeket olvas fel, szaval és bírál. Az eddig igénytelennek látszó szegény „baka-diák“ egyszerre tekintéllyé növi ki magát s diáktársai tisztelettel néznek rá. Legmeghíttebb barátai Orlai Soma és Jókai Mór, akikkel vidám napokat tölt együtt. Ez időben már számos költeménye volt készen, melyeket katonas-

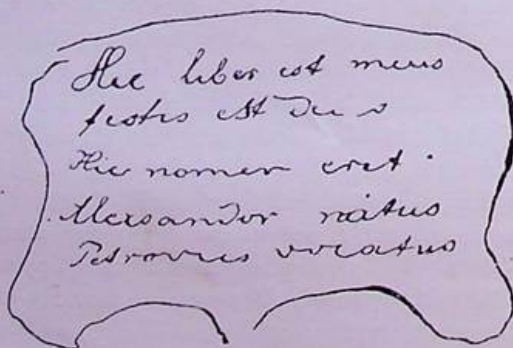
Koren István, Petőfi aszódi professzora

kodása alatt és az után irt. De ezeket nem igen mutogatta, csak itt-ott avatta be egy-egy meghíttebb barátját már ekkor megnyilatkozó nagy szellemének kincseibe. Régi, hő vágya is ezidőben teljesült, mikor az Athenaeum, amaz idő első irodalmi közlönye, melynek a szigorú Bajza volt a szerkesztője, a „Borozó“ című költeményét közölte. Ez volt első, nyomtatásban megjelent költeménye, mely a nagy nyilvánosság előtt is költővé avatta. És mikor az 1841–42-iki iskolai év végén a képző-társulat örömmünepét rendezték, az obsitos bakából lett pápai diák volt az ünneplés központja. Diadalittasan hagyja el a vizsgálatok után Orlai Soma kíséretében Pápát és hazasietett szüleihez Duna-Vecsére. A szülők tárt karokkal fogadják a „jó útra tért“ fiút, körülményesen tudakozódnak Pápán töltött életéről és boldog szívvel hallgatják diadalait.

Egy hetet töltött otthon szüleinél. Ez volt diákságának utolsó vakációja. Egy hét múlva azonban nyugtalan vágyainak erős vihára újra elragadja és ismét búcsút vesz a szülői háztól. Pestre indul. Agyában forrongnak a gondolatok jövője felett. Ő maga jellemzi leghívebben ezt a lelkiállapotát, midőn egy barátjának ezeket írja:

— Örökre el kell hagynom az iskolát. Szülőim nem segíthetnek s Pápán nincs semmi alkalmam, mellyel a nyomorú filléreket életem tengésére megszerezhetném . . . Lássuk, mit ad a végzet. Mondjam-e, hogy nemcsak a mindennapi kenyér keresése a célom, hanem hogy magasabbra törekszem s a célt szemem elől soha elveszteni nem fogom! Művész és költő! barátom, mint hevülök. De már rég meg van mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Caesar, aut nihíl!

KÉRY GYULA

Petőfi gyermekkori kézírata
A Petőfi-házból

"EGRI HANGOK". PETŐFI AZ EGRI KOLLEGIUMBAN
FESTETTE ORLAI-PETRICS SOMA
ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYÉBŐL

SZINNYOMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTOJABÓL

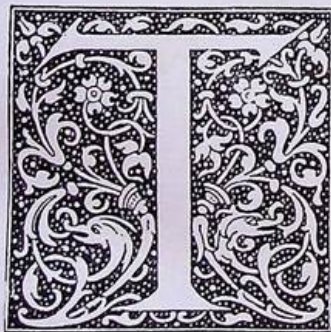
Ernst Lajos gyűjteményéből

Illusztráció „János vitéz“-hez

Lotz Károly kiadatlan műve

Petőfi és a színészet.

„Fölszedtem sátorfám és világnak mentem,
Homályos sejtések munkálódtak bennem.
Hogy ha elindulok, találok valamit,
Találok; hanem a sejtés nem mondta: mit?”
PETŐFI.

UDOK egy kertet, alacsony kis kerítése van. Csábitó is, mert ami virág megterem benne, az mind kívül fut a sövényen. Majd minden eltévedt rajongó átlépi. Majd minden romantikus gyermeklélek vágyik bele, mert a dicsőség délibábja lebeg fölötte; de minden érett lélek kikiváncozik belőle, mert annak a kertnek belsejében nincs egyéb futóhomoknál, melybe rajongó gyermekek, ifjú és öreg gyermekek rajzolgatnak alakokat, miket napról-napra elsöpör a szellő. A szellő széthordja, és ők mindennap újra kezdik. Ez a színészet.

Akiben „sejtések munkálódnak“, akinek a lelke nem találja helyét és keresni indul, hogy találjon „valamit“, az többnyire beletéved a mi csalóka világunkba.

Oly könnyű a belejutás, amily körülírhatlanok a megkívántató kellékei. Hány lángészt csábitott Goethétől kezdve! Hány lángésznek volt trambulínja, aki beleszökött, hogy földet fogjon a talpa és fölpattanhasson róla a dicsőség útjára. Mennyivel több célt és pályát tévesztett, „félreismert“ lángész és félreismerhetetlen élhetetlenség is meghúzódott már a kerítése mögött! Romantikus egy darab föld, igazi földanyánk ölen a színészet, az bizonyos. Elfér a köpönyege alatt király és koldus, a lángész és az együgyű, és a kibékítő az benne, hogy mindeniknek megtalálja a helyét. Munkát ad a kiválasztottnak, a jóakarátú hivatottnak és a kenyérért izzadó ügyefogyottaknak is.

A fejedelmi szellemek hamarosan hátrat fordítanak neki Goethével, aki bár csak műkedvelőként, de szinte engedett a varázsának.

Shakespearenek is a színészet volt a legkönnyebben megközelíthető földrész, melyen kiköthetett. Talajába megkapaszkodván, egy egész nemzedékre való lélekkel telt koponyája, palma módjára, sekély földjébe bocsátott kevés gyökérrel akkora lombot hajtott, melyet évszázadok múltán is csodálva nézünk.

Természetes, hogy őt a színháznál fogták szindarabjai; mert otthona Londontól épen egy heti járóföld, lóháton, ahogy utazni szokott; és ez az utazás is, társak hián, kevéssé volt biztonságos. Ötvenéves korában azonban, élete javában, mégis otthagya a színházat; pedig mennyivel közelebb volt az még akkor tiszta forrásához, az eredetéhez!

Akkor még Petőfi sem írhatta volna meg a „Szin és való“ című költeményét, tudvalévő okok hiányában.

Petőfi is elszállt, föl szállt a kertünkből, csak egy pár könnycseppje jelzi itt az útját. Hála a sorsnak, nem adott neki a színészethez tehetséget.

Mi hasznunk volna ma belőle, ha akkora színész lett volna is, mint amekkora költővé vált?

Hol volnának ma homokba irt alakításai? Megérnék ma nekünk az ő elpárolgott ködalakjai a „Homer és Ossziánt“ vagy a „Talpra magyar“, melynek tűzével életünk fogytáig acélozza a lelkünket!

Mi maradt volna a szabadság költőjének villámterhes mennydörgés-szózatából a színpadon? Intendáns uraknak mondott volna vele selymes üdvözönokatokat?

Színész létére nem írta volna meg a verseit.

A színészet megolvasztja és aprópénzre váltja az ember lelkét. Nem marad benne nagyság, csak félénkség és — még valami; amivel szükségtelen eldicsekednünk, úgy-e pályatársaim? Ezt az egyet úgyis untig tudják különben rólunk.

A színésznek sok a gazdája; az egész közönség. Sok urat érez maga fölött, akinek nemcsak a pénzéből, hanem a jóindulatából növekszik, ez a körülmény fosztja meg a bátorságától.

Nincs mindnyájunknak olyan kevés félténivalója, mint a szegény, nagy Szathmárynének, akinek másfél inge maradt halála után.

Igaz, hogy ő volt az, aki, mikor 1850-ben fölment a Nemzeti Színház intendánsához fizetésjavítást kérni, „mert 25 forint havi fizetésből nem bír megélni“, ezt a választ kapta: „Asszonyságod a zászlót vitte! Asszonyságod hallgasson!“ és ezt mindaddig ismételte, föl húzott szemöldökkel, dühösre sétálva magát, „gutgesínnt“ föl háborodásában az akkori méltóságos urunk, míg a megriadt kérelmező ki nem hátrált az ajtón. Attól az órától fogva sohase jött meg többé szegénykének a bátorsága. Nem is tett egész hosszú élete alatt többé kísérletet fizetésjavítás iránt. Nem is volt egyebe egy kis kutyájánál, amit azért tartott, hogy a hitelezőknek az sirjon. Föl állt a Pamela két lábra, körül nézett, hol van a legközelebbi fal, annak nekidült és keservesen sirt. Rendesen célt is értek; a hitelezők nem mindig olyan gutgesínntek, mint az intendánsok.

Szegény jó Szathmáryné! Igaz, hogy biz ő vitte 1848 március 15-ikén a diákoknak a „zászlót“ át a Lánchidon, föl Budára, de másodszor már ő se vitte volna, ha a Nemzeti Színház tagja marad.

Itt az a másik nagy művész, az a bécsi zeneköltő is eszembe jut, akít kommunista érzelmeiből főrangú barátai egy értékes porcellán szervisszel gyógyítottak ki, melyet neki ajándékoztak. Így ni mondták megnyugodva, most már neki is van mit félténie, már nyugodt polgár lesz.

Nagy kár lett volna, ha Petőfinek színésztehetsége lett volna. Elvesztettük volna „Petőfit“.

Kétségtelennek látom, hogy korán megismerte Shakespeare-t. Bizonyos, hogy ennek példája járt előtte, ennek nyomdokaiban óhajtott haladni, azért ismétli szívós következetességgel, valahányszor jövőjéről beszél, hogy „színész és líterator“ lesz. Mind a három színpadi próbálkozását megelőzte az a körülmény, hogy egész addig világa kigurult az ő lábai alól is.

Sem szándékom, sem céloom dátumokkal szögezni meg színészkedése szakaszait; én csak elkisérem annak határáig, föl fogom egy-két szívdobogását, megkísértem azt a magaméban megeleveníteni és úgy tovább adni.

Élete rendes folyását és ezzel együtt iskolázása rendes menetét megzavarta első ízben Selmeceen átszenvedett tele, mely alatt magyartalan érzelmű tanárainak üldözése összeesett apja tönkrementjével;

oly módon, hogy a sors és az emberek igazságtalansága egyszerre zúdult a 16 esztendős ifjú egyenes, érzékeny lelkére, és kiemelte egyensúlyából.

Egyszerre tört alatta össze testi és szellemi támpontja: tanárait megutálta és apja kitagadta. Abból a körülményből, hogy ugyanez idő alatt Selmecen „nagyon összebarátkozott a német színészekkel“, azt következtetem, hogy Shakespeart már akkor megismerte és az ő példáján haladt, mikor innen távozva, a Nemzeti Színházhoz színpadi szolgának állt be. Mert az, hogy ott két hónapon keresztül bár „a színészeknek sört és tormás kolbászt hord, az asszonyságokat pedig előadás után lámpással hazakiséri“, színészetnek nem mondható; és Petőfi lelkéből, ama fantasztikus nagyságú és mesés példánykép ismerete nélkül meg nem magyarázható. Nem is számolva azzal a körülménnyel, hogy ekkor már a latin és német klasszikusokat eredetiben olvasta.

Ekkor akasztotta először a nyakába azt a vászontarisznyát, mely hat esztendőn keresztül úgyszólván le nem szakadt többé onnan.

Hat esztendőn keresztül az a vászoniszák, görcsös botja és az ország útja az övé. Ezek nélkül e hat év alatt, 1844-ig, míg debreceni irtózatossága után a színészettel végkép nem szakít, Petőfit elképzelni nem lehet.

Az ember elfárad követni még papiroson is, még képzeletben is azt a rongyos, vézna, didergő gyermeket, amint bunkós botjával csontos öklében, rója az ország útjait. Néha fölkapaszkodik egy-egy vásáros szekérre, aki jó szóért egy faluval odább viszi; tarisznájába pedig hol egyszerű jó emberek egyszerű nyíltsággal, hol gyöngéd úri pajtások szemérmes aggodással csusztatják a nem „mindennapi“ kenyérkét.

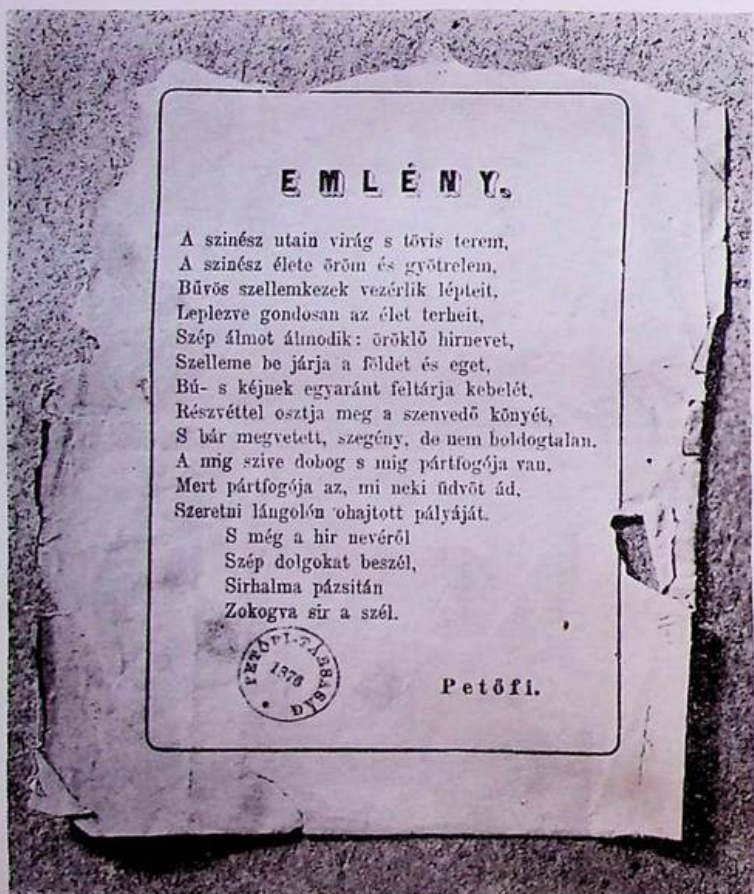
Ez a kép Petőfi képe hat hosszú éven keresztül: „kidült csizma, melyből kapcája kilóg“, rongyos, porlepte ruha, akár kurta, szellős gallérvestje van rajta, akár selejtes obsitos ruhája; nyakában mindig a vászonszatyor, talán egy darab kenyérral, de bizonyosan kedves Horatiusával

az a fenékén. Csontig aszva, alamizsnakenyéren él és testét rongyok fedik: ilyen a külseje; belül fény lobog és önérték él. Mikor azt mondja, rongyos közlegényi — obsitos — zubbonyában: „Érzem, nem születtem közönséges embernek“, pajtása egy lámpás alá állítja, hogy: „Hadd lássa, nem pirul e ily hallatlan elbizakodottságán?“ Ő fölveti fejét és még büszkébben ismétli lelke sugallatát.

Mekkora világosság és erő volt az a gyermeklélek, amely mindent és mindenkit tudott nélkülözni! Egész világát a saját lelke tette ki. Az hordozta őt magányos vándorlásain, melyeken „keresett, nem tudta mit?“

Saját magát kereste. Magában hordta, amit keresett, csak hogy vándorlásai és egyedülléte észlelték meg.

Selmecről való szökésével kezdődnek vándorlásai; alá s fel, keresztül-kasul az országban, — keresztül-kasul, meg vissza — míg végre az ember nem bírja követni a képzeletével, csak a csodálatával.

„Emlény“, melyet Petőfi mint színész a házakba kihordott

A Petőfi-ház tulajdona

Először tehát megpróbálta a pesti Nemzeti Színháznál. Rónai álnéven, hogy apját megtévessze. Két hónapot töltött ott. Csak szolgálai munkára alkalmazták. Ismétlem, nem bírom elképzelni, hogy e büszke, gyöngéd lélek vállalkozott volna cselédmunkára, bár 16^{1/2} esztendő korában, Shakespeare példája nélkül, aki: „Londonba érve, mint 19 éves ifjú, szolgálai munkákat végzett a színház körül“.

Két versével szegte be színészi pályáját. Rálépését örömujjongás és büszkeség hirdeti.

*„Minden művészetek fején a korona
A mi művészetünk!“*

*— — — — —
Apostolok vagyunk az erkölcs mezején,
Apostoli szavunk téged kiált erény!*

Azonban ezt a versét ő maga kihagyta kötetéből a színpadról távoztában; gondolom, némi tapasztalatok szerzése után.

De ő beszélhetett velünk ilyen hangon, mert hinnünk kell neki, mikor magáról azt mondja:

*Tiszta e kebelnek mélye,
Égi kéz lövellt beléje
Lángokat.*

Határtalan tiszteletet kelt határtalan lelkiismeretessége, mellyel mindent, amihez fogott, fölmagasztalt. A színészetet is.

Balzac volt egyik kedvence; bizonyos, hogy erős mély erkölcsi nagyságáért, mellyel azt mondja: „J'abhorre la raillerie: elle flétrit le coeur, froisse tous les sentiment“.

Petőfi is mindent megdöbbenően igazán és egészen cselekedett.

Lényének ez a szublimítása — a sok között — egy oly hatalmas mondásában kulminál, amely mindenki másnak a szájából mosolyt csalna az ember ajkára, csak ő tőle megdöbbenő, annyira elhiszszük neki:

*„Ha senki sem védné is a hazát,
Magamnak ötet védni kellene!“*

Így csak óriások beszélnek.

Így beszélnek a nagy rajongók, akik mind az öt sebükből vérezhetnek, elbukhatnak, de mégis csak ők viszik előbbre az emberiséget és soha, sohasem a cinikusok, akiknek szellemes jelszavaitól az ember lelke elalél.*

Azért jelzik az ő útját színészpályáján végig csillogó könyei:

*„Kenyért keresni színészek leszünk
Nem a művészet szent szerelmiből
S haladni nincsen semmi ösztönünk.“*

*— — — — —
Nem is hiszem, hogy a színészetet
„Becsülni fogják, míg az befogad
Minden bitangot, gaz sehonnait,
Kik a világnak söpredékei . . .“*

Igy jajdult föl már akkor is. Tehát ugyanaz a mizéria járta, ami ma, de azonkívül nem suhogtatná meg ma azt a bizonyos korbácsot is, amellyel egykor egyik őse a templomszentségtelenítőket ostorozta, ha meglátná pl. a saját „János vitézét“ — selyemtrikóban?

* A mienket, az utolsó legkedveltebbet érdemes ide jegyezni: „Sebaj gyerekek, azt mondja: tizenegy órára minden gyalázatnak vége“. Ugyanis a „mi művészetünk“ manapság a sugólyukban van.

- Dusó. — Január. 21. 1840
 Falca partikoz. — Pécs. Máj. 1. 1840
 Hunuttyó. — Pápa. Máj. 10. 1841.
 Pröd. kú. — Duna Vado. Apr. 24. 1841
 Tivatar. — D. Vado. Máj. 8. 1841
 Nyfag. — Vadász. Máj. 16. 1841
 Valtovás. — Vadász. Máj. 20. 1841
 Gal. — D. Vado. Máj. 27. 1841
 Vándor. — D. Vado. Jún. 5. 1841
 Alegia. — D. Vado. Jún. 22. 1841.
 Epigramm. — G. H. Asszonyja. Máj. 14. 1839
 2. — O. Affonyja. Jún. 4. 1839
 3. — D. Vado. Jún. 20. 1841.
 4. — D. Vado. Jún. 20. 1841.
 5. — D. Vado. Jún. 20. 1841.
 6. — Rádus. Apr. 20. 1839.
 7. — D. Vado. Jún. 20. 1841.

Petőfi „Lanc versei“-vel jelzett költemé-
 nyeinek jegyzéke (Petőfi kézírása)

azt irta haza a feleségének, ahol akkor Petőfi időzött: „Sándorból úgy sem lesz egyéb komédiásnál, adj neki egy pár forintot és menjen, amerre lát“. Jellemző, hogy a „nagybátya“ felesége „nem mert“ ezt a levelet a szegény fiúnak odaadni, sem tartalmáról értesíteni, hanem kiterítette a zongorára, mely elé Petőfi „ötször-hatszor leült napjában játszani“. Ott el is olvasta; és mint beszéltott unokatestvére föl-
 jegyezte: „halotthalvány“ lett tőle. Nem tartják érdemesnek a taníttatásra! Erre az igaztalanságra, erre a szöszegésre elsötétült előtte a világ; és ebből a sötétből ugrott abba a mélységbe, csak mert érezte, hogy valami szörnyűt kell cselekednie, valami nagy oktalanságot, igaztalanságot, mely fölérjen a szöszegő rokonéval: de nem azt, amit ő jósol. Nem azt fogom cselekedni, amit az ellenségeim jósolnak; nem adok nekik igazat, igen megkönnyülne a lelkiismeretük; még mélyebbre ugrom és veszem essék az ő lelkükre. Mert ennek a gyermeknek már akkor voltak ellenségei bátyja környezetében is.

Én ezt a gondolkozást érzem ki kétségbeesett elhatározásából.

Elszorult szívvel kíséri az ember a 17 esztendő „vézna“ fiút brutális sorsa felé.

Különösen itt döbbenünk meg: Hat esztendőre katonának! és majdnem azt mondjuk: Ne, az istenért! Hisz abból a gyermekből még Petőfi Sándornak kell lennie!

Hogy fogja ezt véghezvinni a sors!

Az, hogy a katonaságnál főz, mos, mosogat, söpör és havat lapátol, csak jó testgyakorlat és szinte enyhület olvasnunk olyan tények mellett, hogy a „vesszőzésekben“ kell részt vennie!

Horatius és Shakespeare olvasása mellől rendelik ki Petőfit társai fölszakgatott húsát korbácsolni! Csak egy ballépés indulatos természetéből, mint például az, hogy bajonettjét egyik társa után vágta, mert az elfújta gyertyáját, melynél a tilalom ellenére olvasott — és kis híja, hogy az ő vezna testét nem hasogatja a vessző. Társai úgylis gyűlölik, mert más, mint ők.

Föllélegzünk, mikor végre másfél esztendő elteltével ebből a pokolból, habár vért köp és szívbajos, kiaszott és elerőtlenedett, mégis kiszabadul. Talán még így is annak a pár emberséges orvosnak a külön gráciája kellett hozzá, hogy ne ott pusztuljon el egy számmal megjelölve. Obsitjával az izákjában, azon rongyos katonaruhástól megy — iskoláit folytatni. Nem színésznek. Pajtásai visszakönyörgik

Igen. Elég jókor kiábrándult belőlünk ő is és színészetének a túlsó szélét már nem könyezve, már nem áhítatos rajongással foglalta az elejével össze; hanem mint olyan szerelmes, aki ismeretlenül rajong a kacér leányért, de megismervén őt, megkönnyült szívvel int búcsút neki; ő is:

„Isten veled regényes élet,
 Kalandok, isten veletek!“

mondja nekünk.

És megy, száll csillagútjain.

Az a hat esztendő azonban, amely Selmecezen félbenhagyott iskolái és „segédszerkesztősége“ közé esik, — 1844 ősze — hajmeresztő mélységek fölött hordozza őt át.

Ezek legrettenetesebbike katonáskodása. Itt félti őt az ember leginkább.

Dacból lett katona. Iskolába készült Sopronba.

Az év őszén történt, hogy szülei a Nemzeti Színházról, egy véletlen folytán rátalálván, hazavitték, onnan pedig, a nyári szünidőre, az a mérnök rokon veszi magához, aki megígérte apjának, hogy „bizonyos kárnak jóvátétele fejében Sándort saját fiával együtt küldi Sopronba tanulni“. Itt történik vele a második nagy igazságtalanság, melyet nem bir megtorlás nélkül elviselni, csak úgy, hogy élet maga ellen fordítja. Ez a rokon ugyanis, minden indokolás nélkül, megszegte a szavát. Nemcsak: de

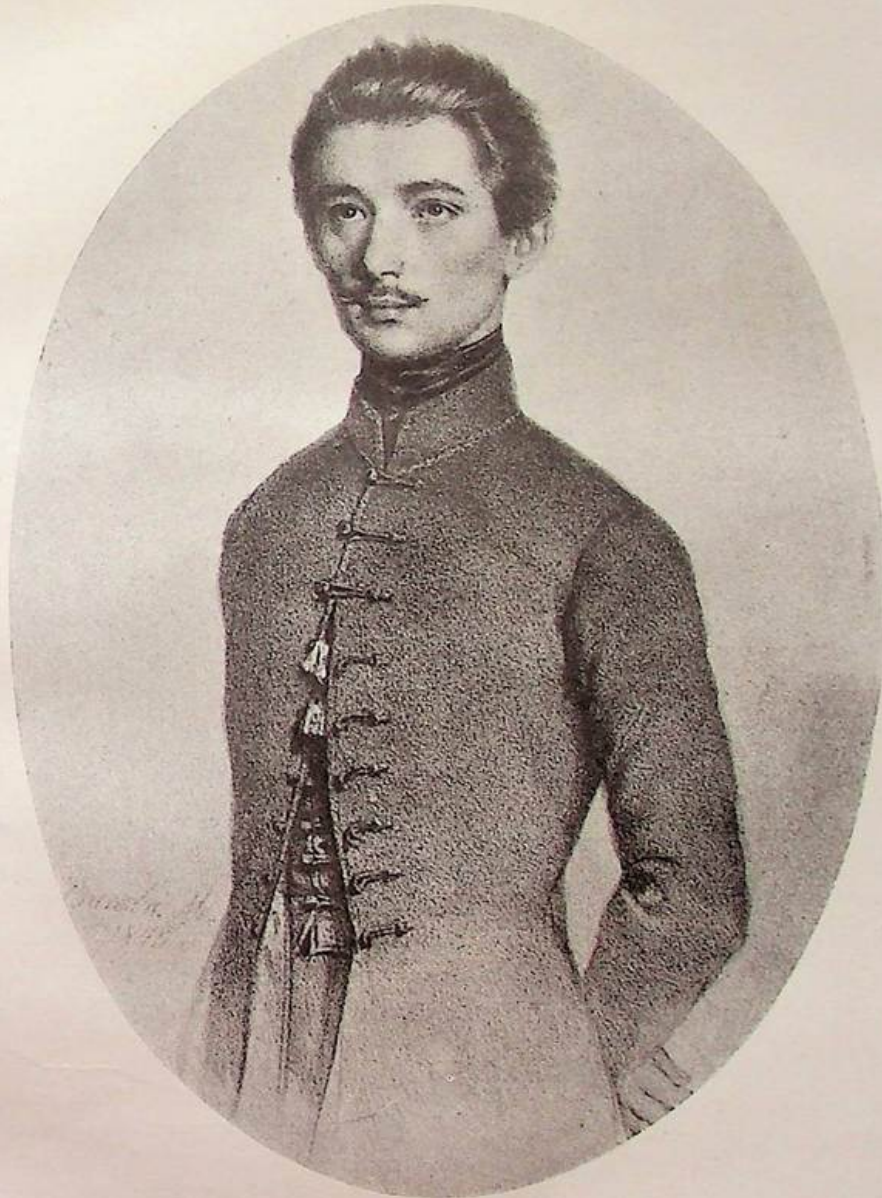
Petőfi első költői aláírása

a „VII-ik osztályba“, Pápán, hova még háromszor viszik és hozzák lábai, a következő három év alatt. Mindig azért, hogy újra meg újra megkísértse tanulmányát folytatni.

Egy télen át ez sikerül is neki, más évben csak részben.

Ezen közökben megy két ízben színésznek. Vagyis színészek közé.

Apró keresetforrásai, melyekből magát Pápán mint diák, „bár sokat koplalt“, de fönntartotta, úgy-
szólván egyszerre kiapadtak, és ő pajtásai kérdésére, hogy mit tevő lesz: „Nem tudom“, „Nincs céloom“

Petőfi 1845-ben

Barabás Miklós korrajza után

mal felel. „Az iskolában se künn, se benn“, ismételve arra szánja magát, hogy: „Színész és litera-
tor“ lesz.

Szegény rajongó! „Színész és literator“ a jelszava, a valóságban pedig megtalálja valami Sepszi „hat
tagból álló“ társulatát, akik közé beáll — szincédulahordónak, miket maga ír, és kellékesnek, hogy a
kellékeket maga hordja össze.

Ezzel a hat tagból álló „szintársulattal“ csetlett-botlott az a sasfiók, Cecén, Simontornyan, Sár- bogárdon és Szilas-Balháson. Ezzel az utóbbi két névvel szoktuk mi egymást kulisszahasogatásért csúfolni; és én sokáig nem is hittem a létezésükben.

Ezekén a helyeken volt Petőfi színész és kellékes.

Én még tudom, mit tesz kelléket összehordani kis helyeken. Mennyi ügyesség, szókészség, találé- konyság és furfang kell hozzá, hogy a gazdasszony a félretört sarkú, félig szolgál, félig színész könyör- gésére ágyterítőket kölcsönözzön! Mert ágyterítőre legnagyobb szükség van az „archaikus“ színpadokon. Ágyterítőből mindent lehet csinálni. Kell azután még szék, asztal, tányér, poharak, „eszécájg“ és férfiruha. Fürgén kell ott a szóval banni tudni, hogy a gazdasszony vagy a leányasszony mindezt színházi „bilé- táért“ kiadja a házból!

Értem, hogy Petőfit küldözték az élhettelenek „requisitumért“.

Elképzelhetjük, meddig elmulattatta a tésztát gyúró menyecskét a konyhában, míg az beleegyezett, hogy az első szobából elvihessék a kanapét, melynek fejében azonban a kellékesnek meg kellett igérnie, hogy az előadást addig nem kezdik, míg a kanapétulajdonosék meg nem vacsoráltak.

De minő kaleidoszkop, micsoda mozgó panoráma volt ez az élet Petőfinek!

Hány olyan eleven alak vésődött azalatt a lelkébe, akiket azóta mind ismerünk a verseiből.

Meg lehet érteni, hogy egy időre szórakoztatta és verssé vált benne. Hisz „Magvában él, hogy milyen formát öltön“.

Nem is igen feszíti meg haragja ijját, amint otthagya az elősdiéket, egy nyilat mégis vissza- lövi rájuk.

*„Egy ideig csak elvalék velük;
Faluzgatánk jó s balszerencse közt.
De a barátság végre megszakadt,
Mert én utáltam a nyegléskedést,
A sok „utószort“, a görögtüzet,
S tudj a manó, mily csábításokat.“*

Ezzel fordít ezúttal hátat a színpadnak és megy rengeteg kerülő utakon, temérdek kísérlet után, újra Pápára iskolázní.

Általában sokkal többször, kitaróbban és nagyobb nehézségek árán kereste iskoláit, mint a színészetet.

Ezúttal is: mikor tantárgyai mellett „rengeteget olvas németül és latinul“.

Ebben az évben — 1842 — ismerkedik ott meg különben a Komáromy-Szákfy szintársulatával, és, noha csak a legnagyobb nehézséggel, emberfölötti munkával bírja ott magát fönntartani, semmi kísérletet nem tesz, hogy közéjük álljon; sőt ellenkezőleg! Ebből az ismeretségből származik „Szin és való“ című verse, melyet nem teszünk az ablakunkba.

De hajszára megismétlődik múlt évi nyomorúsága, egymásután veszti el ebédjét, vacsoráját és pár forintnyi havi keresetét.

Annyira szerencsétlennek érzi magát, hogy ilyen panaszokra fakad: „Engem rettenetesen üldöz a sors“, „Egy borzasztó mélység előtt állok, melyet át kell lép- nem; színésszé kellennem, kell, nincs semmi menedék; szüleim nem segíhetnek és Pápán nincs semmi alkalom, mellyel a nyomorult filléreket életem tengetésére megszerezhetném“. Tovább pedig: „Miatán táplált reményeimben csalódtam, mit tehet- tem egyebet, mint föltettem sípkámat és amerre a sildje esett, arra indultam“, írja egyik levelében. „Most már harmadszor színésszé! Lássuk, mit ad a végzet. Mond-

A sár-szt-lőrincí régi jegyzőház, melyben Petőfi mint diák lakott

jam-é, hogy *nemcsak* a mindennapi kenyér keresése a célom, mert úgy kocsissá vagy béressé lennék és bizonyosabb kenyeret enném“.

Ilyen nehéz szívvel, nagy küzködések árán jön vissza a színészethez, melynek keserű íze már a szájában van.

Mily haragra lobbant ezért dicsőségre szomjas lelke! Milyen keserű gúnyversben adott utat méltatlankodásának. Kár, hogy kibékítették és ő a verset elégette.

Kár. Örökké lett volna a színészet hamupipókéinek, a sugóknak egy tromfjuk ellenünk, akik ott fejük fölött ágalunk, többnyire az ő jóvoltukból.

Rossz sejtelméi ezúttal is teljesedtek. A színpad, melyen ezúttal egy egész telet töltött, Székesfehérváron és Kecskeméten, csak kevés kenyeret és temérdek keserűséget termelt számára. Mindjárt Székesfehérváron sugói állással, dehogy is, ülésel kínálja meg az igazgatója, amit semmiesetre sem tett volna, ha Petőfinek színészi tehetsége van, mert a vonzó színész mindenkor becsesebb volt és lesz az igazgatóknak a legintelligensebb sugónál.

Nem, a végzet őt nem kegyelte a színpadon. Mintha egyáltalában kegyelte volna életében!

Sőt halála után is üldözi. Avagy melyikünk örülne *olyan* szobrának, mint az ott a Dunaparton?

Valósággal az az érc aninai vas korában is ékebben beszélt, mint ez a szegény bombasztikus szobor. Mintha Petőfi zöld színészecske korában az „Ólmos botok“ at szavalná.

Ez az „Ólmos botok“ igaz, hogy kedvenc produkciója volt már pápai diák korában, ahol egy önképzőköri előadáson akkora sikert aratott az előadásával, hogy a verseivel megnyert két arany mellé a jelenvolt Eszterházy gróf még egy harmadikat csúsztatott.

Szerette szavalni. Valósággal eljátszotta, neki öltözve ling-lobogós ingbe, fokossal a kezében, nagyokat dobantva sarkantyús csizmájával. Eljátszotta színpadokon is. Például Kecskeméten, ahol a diákság, köztük Jókai, igen megtapsolta érte.

Ennek az alakításának ugyanis nem ártott szertelen heve és páthosza, sem lényének szögletessége.

Bizonyosan előadta, mint diák, Mezőberényen is, ahol egy szünideje alatt átutaztában, műkedvelőképen párszor fölépett. Egyszer a Peleskei notáriusban mint Baczur Gazsi, másszor pedig fölvonások között szavalt.

Itt történt meg vele az a kedves eset, melyért ma jókora belépti díjat fizetne sokunk és ami lelkiismeretességének is megható bizonyítványa, hogy Vörösmarty „Az úri hölgyhöz“ című költeményét egyetlenegy asszonynak, egy tót kalapos feleségének szavalta el, mert a nagy égháború miatt több nem jött a színházba.

A székesfehérvári balsiker után volt azonban Kecskeméten egy igazi sikere.

A véletlen juttatta hozzá, mert hiszen ott is csak mint statiszta és színlaphordó volt alkalmazva.

Nem azt a sikert értem, mikor a Griseldis drámában kardövébe dugott furkósbotjával akkora nevetést keltett színészek és közönség között, hogy „majdnem le kellett bocsátani a függönyt“, ámbar nem hiszem, hogy egy kicsit jól ne esett volna az elkeseredett statisztának a színészek számára ez a kis mulatság; hisz épp ez időben mondja róluk, hogy többnyire „asíni ad lyram“, hanem volt egy valódi, nagy és megható színpadi sikere a Lear király bolondjában.

Akkora szökések jelzik pályáját, miket csak a lángész magyaráz meg. Mint egész élete, mesébe illő ez egy estéli színészkedése is! Mert én azt hiszem, hogy ez egy szerep eljátszásából állt az ő színészete. Ebben úgy képzelem, hogy tökéletes volt.

Petőfi Sándor borjádi íróasztala. Kéry Gyula gyűjtése
A Petőfi-házból

A szerephordó és színlapragasztó statisztá véletlenül hozzájut egy este a „Lear“ bolondjához és azt diadalra viszi! Komoly, művészi diadalra. Deézi színész, Lear személyesítője „össze-vissza csókolja“. Becsületére válik, hogy meglátta és el nem titkolta.

Megkísértem elképzelni, és látom ebben a szerepben. Megvolt hozzá a lelke és külső hiányai nem váltak hátrányára; sőt ellenkezőleg, ami szögletes és félszeg volt sovány, csontos alakján, inkább *illett* a bolondnak; és hozzátartozónak, „alakításnak“ tetszett. Ha előadása túlzott is, de hangja mélyről tör föl és igaz. Keserű nevetése, mialatt a könyve pereg, mély vonzalma, melyet csúfondároság alá rejt, a szerep szökellő egyenetlensége, teljesen ráillettek Petőfi Sándorra. Ez a szerep a lényében volt meg, sikerült neki és azért talán őt magát is megtévesztette színészi tehetségére nézve, mint ő utána annyi százat!

Mert az nem színész még, akire egy szerep ráillik és azt el tudja játszani.

Egy színháznak azonban okos dolog fölhasználnia a színészek természeti tulajdonságait a hasonló szerepekhez, mert a jó szerepkiosztás már felsíker.*

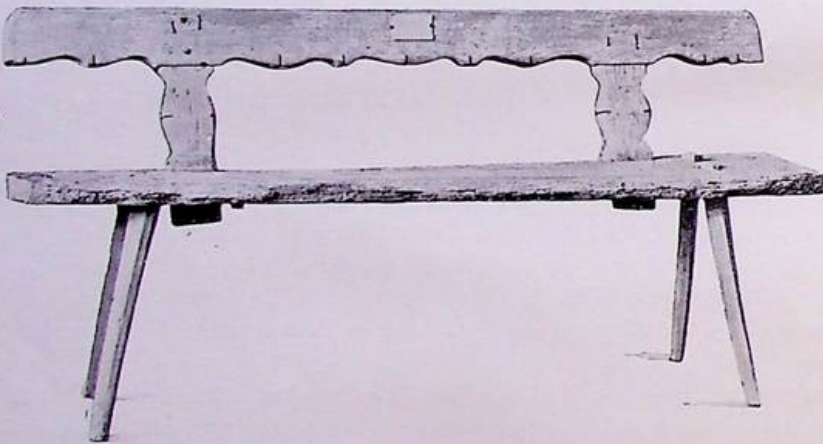
Egy boldog estéje tehát bizonyos, hogy volt Petőfinek a színészetnél Shakespeare Lear királyában.

Egészben azonban nem bírok egy hasonlattól szabadulni, ha színészkedésére gondolok: úgy úszkált ő a mi vizeinken, mint az a szegény ruca, melyet egyszer a lagunák vizén láttam és igen sajnáltam. Hiszen a víz — víz volt, ő meg ruca, még sem illettek össze; valahányszor a csörét, természetéhez

képest, belemártotta, mindig megbánta, oly ijedten kapta vissza és fejt oly soká rázta utána, hogy szánalom volt nézni. Ő is, megint, igen keserűnek találta és hátat fordított neki.

Sokat koplalt és szerepet nem kapott.

Pedig amit kapott, „csak ami másnak nem kellett“, azokat a legnagyobb ambícióval és lelkiismeretességgel „alakította“. Igen szeretett alakítani. Erre nézve egy meghatározó kis jelenetet mond el Ács Károly, akkor kecskeméti diák és poéta, ami Petőfi lelkének előkelőségéről beszél, melyet apró dolgokban sem tagadott meg. Csípp-csúpp szerepeire, mikhez hozzájutott, Ács-

A Petőfi-házból

Petőfi borjádi padja

Kéry Gyula gyűjtése

től szokott ruhákat kölcsön kérni. Egyszer valami kis iskolamester-szerepre egy hosszú kabátért ment, amit megkapván, szépen összehajtogat, karjára veti és indulni akar; Ács pedig kikapja a kezéből és kényszeríti, hogy a kabátot fölvegye, de a csikorgó hideg dacára nem volt erre rábirható, bár csak szellős vászonzubony volt rajta. Nem elég, szólt, hogy a színpadon nyövöm a ruháját, még viseljem is!... s hóna alá fognán azt, dideregve távozott.

Ezúttal elkeseredve fordít hátat Kecskemétnek és a színészetnek, mert szerepekhez nem bír jutni és — koplál.

Valósággal, mintha csak az ő számára nem jutna hely széles e hazában; mintha csak az ő számára nem teremne kenyeret az „Arany kalasszal ékes rónaság“, ismét előkerül a görcsös bot és a vászoniszák, mélyről még ma is jól esik tudni, hogy ezúttal nem üresen került a vállra, hanem annak a „kecskeméti polgárnak“ az útravalójával, azzal a bizonyos ürücombbal és cipóval, melyért ma oly örömet öntenék egy kosár virágot a sírjára, ha tudnánk, ki volt.

Ezúttal nagyobbat hörpintett a keserűség poharából; búcsúja is keserűbb: „Gyakran jajdulok föl: Isteni művészet, mért ördögök a papjaid!“

* Angol színpadok.

Dalain

Elmerenget gondolkodva nyáron,
I nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Atsigitok háffában harámon,
Est a földön, az egész világon
Dalain, mit illyentek teremnek
Nőtifügám ábrándos lettemek.

A helyett hogy ábrándolnak ilet,
Tán jobb lenne stucco a jövönél,
I gondoskodnom ... ah, miért gondoskodni
Jú az ifjú, majd gondot veszt ráim.
Dalain, mit illyentek teremnek,
Pillangói könyvesem lettemek.

Ha szép lyányokat van találok isom,
Gondolnak meg milyetk fűbe ifjú,
I milyen nérek a fű, lyány szemek,
Pint a világ szerkesz to vöröbe
Dalain, mit illyentek teremnek,
Vadróssai fenelem lettemek.

Szent a lyány? isom irómeben,
Kém fene? kell inni kezevemben,
I holt pokás es a pokásban bot van,
Farka jövedt feneletk meg ottan
Dalain, mit illyentek teremnek,
Stivárványi némevos lettemek.

Oh de mi a pokás van kezeben,
Nemreteknek here van bitimesen,
I a milyen vig a pokás esengese,
Olyan büs a sabbimes esengese.
Dalain, mit illyentek teremnek,
Fellegeti bánatos lettemek.

De mit tív a polgaságnak néje?
Mért nem hit föl, hogy táncát kégye?
Avra rít, hogy ifjú kezzelmitöt.
Est a vörös rája te kerítöt?
Dalain, mit illyentek teremnek
Vilásláf. haragos lettemek.

Petőfiánsz

A „Dalain“ kéziratának másolata

Mert a színészetet még mindig összetéveszti az alkotó művészettel, a saját magáéval.

Rábízta magát ismét „két jó csikájára“, a jobb lábára, meg a bal lábára, és azok viszik, hordják megint a fél országon át és újra Pápán állapodnak meg vele; mert ott egy pár rokona jár még az iskolába. Nem kísérti meg többé oda beiratkozni, de idejét „szünetlen olvasással tölti“. „Egészen hajnalig könyveivel van ébren“. Lázasan tanul. Azonban már előre tudhatjuk, hogy soká nem marad. Nem azért, mert az Orlay kis ködmenén hál a földön a Domanovszky párnájával a feje alatt, a Domanovszky lakásán; mert a Bocsor tanárék ebédjeit eszi és a Bocsor elviselt ruháiban jár, miket az a jó asszony, a tanár felesége, saját kezével varr kisebbre neki, hanem mert szállnia kell, mert repülni akar a lelke, de nem találja az útját.

Én értem azt az ismeretlen, parancsoló kényszert, mely megállni nem engedi. Érzem azt a lázas sietséget a csontjaiban, amely hajtja egy helyről a másikra, valami cél után, melyet sejt, érez, keres, de elérni nem bír életében. Hogy is? hisz nem volt az megfogható.

Ezután már csak három hete, de harminc évre elég szenvedése van hátra a színészetnél. Ezt Debrecen vidékén, Diószegen tölti, mert ahova onnan átmentek, Székelyhidján már lázbaesett és többet nem játszhatott.

Erre az útjára készült pedig legtöbb reménnyel és garderóbbal. Színpadi ruhákat, trikót is szerzett Pesten. Természetesen írói munkáiból, sokat dolgozott érte, két regényt fordított le és valósággal neki-készült ez egyszer a színészkedésnek.

Debrecenbe ment tulajdonképen Komlóssy igazgatóhoz, aki, írja dicsekedve, szerelmes szerepeket szánt neki! Föl is lépteti egyszer a „Velencei kalmárban“ mint „Marokkói herceg“-et, de ez egy föllépése után csak mint köristát igéri bevinni Kolozsvárra, hová a télre szándékozott.

Iszonyú csalódás ez ránézve, mely annyira elkészeríti, hogy elfogadja egy „kis“ direktor nagy igéreteit, kívül véletlenül találkozik.

Diószegre mentek három hétre. Talán ott játszta Petőfi azt a „Schiller“-szerepet, valószínűleg a „Haramiák“-ban, melyből „kosztümös“ képe is volt, melyet igen nagyra tartott.

Ez a „Schiller-féle“ szerep lett volna az utolsó lépése Petőfinek a mi alacsony bolthajtású, festett egünk alatt, hol oly fullasztó az a kevés levegő, melyben zsúfoltan nyüzsgünk, ha még egyetlenegyszer föl nem lépett volna Egressi Gábor jutalomjátékán Budapesten, hogy ezzel ott végezze, ahol kezdte.

Csakhogy mielőtt ide ért, élte át debreceni irtózatot, mely mintha az ember nem is valóságot, hanem valami rémregény összeválogatott borzalmaival olvasná!

De már ekkor tudjuk, hogy mint a mese hősenek, akinek háromszoros próbát kell tennie bátorságáról, a tarsolyában van a talizmánja, tudjuk öröla is, hogy e rémletek között, mikor Debrecenből végre Pestre vándorog ereje végső megfeszítésével, mert az úton már-már összerogy és ott hal meg;

hiszen az irtózatot hózivatarban „egyetlen lényvel, még egy kutyával sem találkozik“, mondom, épen mint ahogy a mesébéli királyfi, a veszedelem végső pillanatában belefúj a tündérsipocskába és megmenekül, úgy érinti meg Petőfi is ereje fogytán talizmánját, gyöngybetűivel írott versfűzetét és ettől átmelegsznek dermedő tagjai és tovább elhosszabbítják a sötét, jeges, végte-

Petőfi bucsúja

1860. évi rajz

lennek tetsző országutakon. Az, az volt az ő bűvös talizmánja, nem a színpad, mely csak keserű csalódást termelt a számára.

Ne is bizzuk el magunkat, ha néha egy Génius is betéved hozzánk, mert az bizonyosan csak az útját keresi, mint az üstökösök.

Szováta. 1907 július 24-én.

JÁSZAI MARI

Ernst Lajos gyűjteményéből

Lotz Károly kiadatlan műve

Illusztráció a „János vitéz”-hez

Petrovicsék.

I.

ALKONYATTAL a mészárszék mögött levő szobácska ajtaja felnyitott és belépett Petrovics István uram. Napí munkájában erősen kifáradva, hátrasímitotta kezével barna, kemény haját, míg napégette, kemény tekintetű arca a szokottnál is mogorvább volt. Ruházatát már rendbehozta, ledobta a véres kötenyt, a kopottas székálló kabátot és rendes, zsinóros kaputot öltött magára, mint az magyar nemes emberhez illik. Petrovics István nem volt hiú ember, napközben nem húzódott a durva munkától, dolgozott hajnaltól estvélig a székben és a szabadszállásiak meg voltak elégedve a mészárosukkal; az úri renden levők a marhának azt a részét kapták, amelyet szerettek és a szegény pór is hozzájutott hetenként egyszer-kétszer a maga husocskájához. Mondom, Petrovics István nem volt hiú ember, csak bizonyos mértékig rátartós volt a mesterségére. A mészárosság ezidőben (1836-ban vagyunk) a mesterségek között majdnem olyan előkelő volt, mint az ötvösség, amint hogy faluhelyen, kisebb városban a mészáros manapság is első ember a csizmadiánál, szabónál. A mészáros, akár az ötvös, az úri osztálynak dolgozott, mert a köznépek nem igen volt húsrá való pénze. Az „extra Hungaricum non est vita”, mondás századokon át csupán a nemességnek arra a részére vonatkozott, amelyiknek vagyonánál, állásánál fogva más országban is jó dolga lett volna. A pór nép viszont száz esztendőig se élt hússal rendszeresen. Ha húst akart enni a paraszt, el kellett mennie vagy „kuruc”-nak, vagy szegénylegénynek. A mészárosság tehát úri foglalkozás volt; a mészárosnak mindég van pénze az erszényében, amely körülmény bizonyos anyagi füg-

getlenséget biztosít; nem csoda tehát, ha Petrovics István uram mészárosnak akarta nevelni a két fiát: Sándort és Istvánt. Mészáros volt már az apja is és az is meg volt elégedve a mesterségével.

De nemes ember is volt Petrovics István. Az ármálisa, amely I. Lipót királytól származott, a láda-fióban volt. A nemesség kötelez és a székálló kabát, véres kötény odakünn maradt a mészárszékekben, ha a napi munka véget ért. A szekrényből előkerült a zsinóros kabát, amelyet azidőben általában a köznemes emberek viseltek és Petrovics István uram, a szabadszállási székberlő épen olyan úr volt a maga portáján, mint akár a nádor. Az se volt külön nemes nálnál.

Ezen a napon, midőn alkonyattal a szobába lépett, sötét felhők borították homlokát, amelyet az élet már megrakott az ő kézjegyeivel: a ráncokkal, barázdákkal. Haragosan vetette magát egy öblös székbe és egy zsebéből előhúzott levelet kezdett olvasgatni. Talán másodszor vagy harmadszor olvasta már ezt a levelet, amelyet a délután folyamán hozott a posta, de bosszús dörmögését most sem tudta elfojtani.

— Valami rossz hírt kaptál? — kérdezte egy szelíd hang István uram háta mögött.

Petrovics fölvetette a fejét, összemorzsolta a diósgyőri papirost az ujjai között, aztán gúnyosan nézett a háta mögött álló felesége arcába. Petrovicsné, született Hruz Mária nem volt világgraszoló szépség, de csúf nő sem volt. Alázatos hálával vette a sorsnak azt a kedvezését, hogy a szabadszállási székberlőnek megtetszett barna haja, amelynek még öreg korában is volt valami olyan illata, amilyen illat a felvidéki rozsvetések között érezhető; hogy megtetszett a kemény, erős férfiúnak és ahelyett, hogy szeretőjévé tette volna Mária, törvényes feleségül vette. Pedig három — két rózsás és egy fekete — szoknyán kívül egyebet nem vihetett hozományba. Most is, mint mindig alázatos, cselédes tartózkodással állott meg a gazda előtt.

— Rossz hírt kaptál, István? — ismételte.

— A te szerelmetes fiadról kaptam hírt, — gúnyolódott a gazda. A Sándorkádról azt írja a professzora Aszódról, hogy semmi egyéb nem akar lenni, mint színész. A te nevelésed, a Sándorka színész akar lenni.

— Színész? — ismételte riadt csodálkozással Mária asszony és nem titkolhatta el azt a boldog mosolyt, amely egy pillanatra arcára iródott a lelkéből, amely tele volt ábrándokkal és álmokkal, névtelen fantáziákkal, amelyek az egyszerű nőnél csupán annyiban nyilvánultak, hogy maga komponálta imádságokat mondott a fiáért. És mert legtöbbit a távollevő Sándorért kellett imádkozni, Sándorról komponálta az imádságok nagyobb részét. Tehát színész akar lenni Sándor? Legyen bármilyen Sándor, bizonyosan nagyszerű, a legelső leendő pályáján. Ha színész lesz, első lesz e gyönyörű pályán.

— Te talán szívesen vennéd, ha komédiás lenne a fiad? — riadt rá Petrovics István az asszonyra, aki egy pillanatra ábrándjaiba elmerült.

— Dehogy, — mentegetődzött ijedten Mária asszony. Én is azt szeretném, amit te akarsz: legyen Sándor mészáros.

— Úgy? Miért álltal tehát ellen, gonosz fiad segítségére menve, amikor két év előtt a székbe akartam alkalmazni Sándort? Miért könyörögtél lusta gyermekedért? Erre felelj.

— Ó, én magam se tudom, — rebegette az asszony. Hisz te is mondtad gyakran, István, hogy addig tanuljanak a gyerekek, amíg tudunk érettük áldozni.

— Igaz, hogy ezt mondtam, — bólintott Petrovics István. De a fiú tanulni nem akar. Koren tanár úr írja, hogy a fiúnak mindenféle szamárságokon jár az esze. Reggel útra kelek Mari és Aszódra megyek. Látom, meg kell fenyítenem azt a fiút. És most többé ne beszéljünk erről, fejezte be a kemény szavakat a mészáros, mikor észrevette, hogy a felesége szeme hirtelen könnyelábad. Menj, láss a vacsora után, Mari. Reggel korán kelek.

Petrovicsné a lakás mellett lévő kis konyhába húzódott és dehogy is tudta még akkor szegény, hogy a világirodalomnak egyik legnagyobb költőjét ért első verésért hullanak a könnyei. Csak könyezett, mint mindig, ha Sándorról volt szó. Ó, hogy miért nem is tud megjavulni az a szilaj fiú? Hiszen csak ne kellene a mészárosnak vérrel foglalkozni, akkor nem banná, legyen Sándorból mészáros. De Sándor utálja a vért és még a közelébe se szeret menni a széknek, ha odahaza van.

Hajnaltól egy fakó, könnyű kis kocsi elvitte Petrovics Istvánt a háztól. Este, — a faluvégi ház ablakából a pusztaságban lobogó pászortűzeket nézte az asszony, — még nem ért haza a gazda. A messzi pászortűzekbe való merengés közben elszendergett Petrovicsné és a fiával álmodott. Nagy lovagcsizmák a lábán, tollas kalap a fején, a hátán fehér köpenyeg, ménkü nagy bajusz az orra alá ragasztva, így

látta a fiát álmában Petrovicsné és mosolygott boldogan . . . Az ablak alatt szekézzörgés hallatszott: a gazda jött meg Aszódról.

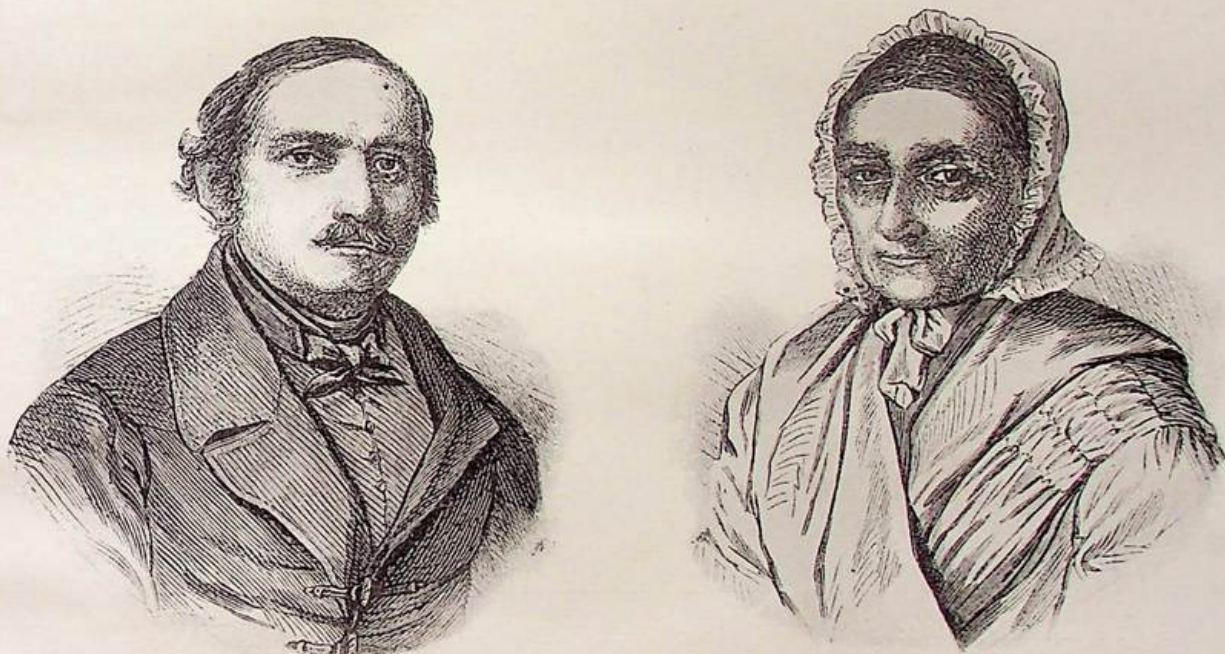
Belépett a házba és ledobta bő, százgalléros köpenyegét. Az asszony elébe sietett és kérdően nézett reá.

— Nem tehetek róla, — mondá lecsillapodva és küssé megbánva a dolgot Petrovics uram, — nagyon meg kellett verni a fiút. A botom is eltört rajta . . . De hát muszáj volt így cselekedni. Hallgasd csak, asszony, — tette hozzá tréfásan, — nemcsak az volt a vétke, hogy színésznek akart beállani a vándorkomédiások közé, hanem egyéb is történt. Szerelmes lett valami Caucrinny Emília nevű leánykába a fiad, asszony és hozzá szerelmes verset írt. Hallott már ilyent a világ?

Petrovicsné erre nem tudott egyebet felelni, mint kötényébe temette az arcát és csendesen sírdogált.

— Alig mult tizenhárom esztendő. — zokogta. És az a vastag bot eltörött rajta.

— Inkább az én botom törjön el a hátán, mint a sorsé, — mondta méltatlan hangan Petrovics István. Gyerekeknek nem árt a verés, különösen ha számárságokon kezd gondolkozni. Hiába, ez a fiú

Petőfi Sándor szülei

még nem okozott egy csepp örömet se, mindég csak bánat, szüntelen bánat jár vele. Megvert engem az Isten, ezzel a fiúval.

Petrovics István lerugta a csizmáit, az asszony csak ült csendesen, szótlanul az ablak mellett, ahonnan a távoli pásztortüzek látszottak.

Petrovics uram álmos hangan mondta a háta mögött:

— Horatiust szereti, mondták a professzorok Tudod-e te ki az a Horatius, Mari? Az egy deák-poéta volt. Emlékszem, az apám is szerette olvasgatni a könyvét. Az apám még tudott deákul. A tudomány díszíti az embert.

II.

Fut, vágat az idő, mint a felhő a magas szél szárnyán . . .

Öreg, rozsdás kerekű órához szokás hasonlítani az időt, amely órának szerkezete közömbös egyhangúsággal örlí le a perceket és az éveket. Pedig az idő korántsem vén óra, hanem szilaj csikó, amelynek hátára sohasem kerül nyereg: futkos, száguld céltalanul, kiszámíthatatlanul. Egy-két esztendő olyan változtatásokat idéz elő az emberek életében, amely változásokat megálmodni nem lehetett.

A jómódú vagyonosodó szabadszállási székbérlő, midőn újra találkozunk vele, szegény, tönkrement ember. Árvíz, sorscsapások megfosztották vagyonától. Bezzeg nem veszi fel már esténkint a zsinóros Kazinczyt, nem kérkedik a nemesi levelével. A Kazinczyt és a nemesi ármálist elvitte az árvíz, nem maradt egyebe a rajtavalójánál. Az egykori büszke mézáros, aki megszokta foghegyről beszélni úrral és paraszttal egyformán, falusi korcsmáros lett Duna-Vecsén, mert élni csak kellett valahogyan. Ott volt a csárda a Dunaparton, révészlegények, utasemberek, vásárosok tanyája a csárda, amelynek kármentőjében egy koraős, rosszkedvű, ráncosarcú férfiú tölti meg a hosszúnyakút.

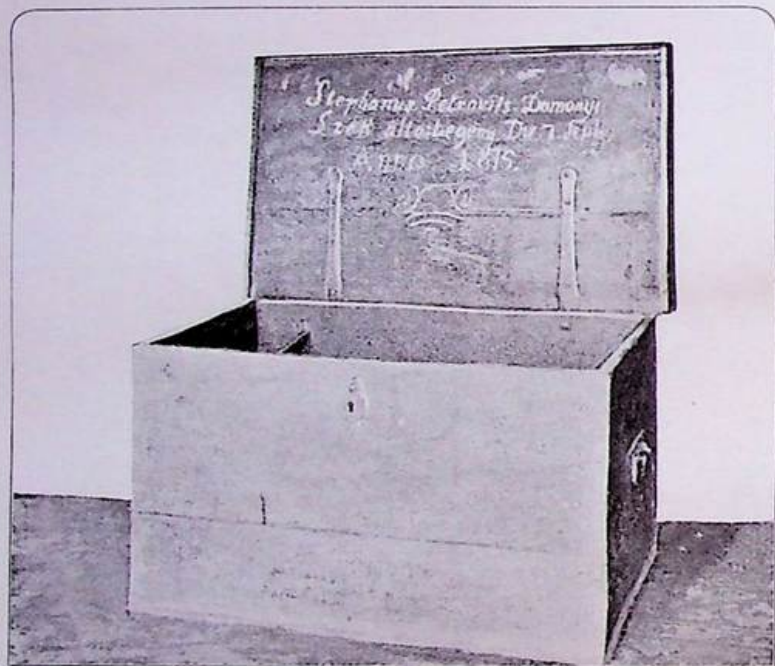
— Hé, csárdásgazda! — zörög az asztalon a jókedvű révészlegény.

A csárdásgazda, mielőtt előjönne a hívásra, valami keserves káromkodásfélét dörmög lecsüngő bajúsa alatt. Bezzeg nem zörgettek neki az asztalon egy-két év előtt: nemzetes úr volt a neve és bizony pórul járt volna az, aki elfelejtkezék a kellő tiszteletéről. Ezek a duna-vecseiek nem tudják azt, hogy micsoda nagy legény volt hajdanában a szabadszállási székbérlő. Ők csak a jó öreg korcsmárost ismerik benne, aki ugyan nem is olyan túlságosan öreg az évei szerint, csak a mozdulatai olyan fáradtak, lassuak, mint egy száz éves emberé.

Egykopottmelledzőben, rongyosbáránypör sapkát mélyen a homlokába húzva jár-kegel egész nap. Szavát is alig hallani. Hej az a kutya gonosz sors, de meg is tudja törni az emberfiát, hogy ha megtörni akarja.

A fia, Sándor otthon van, de ahhoz is alig van szava. De hát mit is beszéljen avval a fiúval? Nem segít azon már se Isten, se ember. Most is legutoljára a selmeci lyceumból csapták ki. Nem lesz már abból semmi, még ágyútöltelék sem.

Proszperinyi Mihály, nyugalmazott hajdu, a Sándor selmeci házigazdája őszintén feltárta az öreg Petrovics előtt

Petőfinek apjától kapott leveles ládája

Kéry Gyula gyűjtése

a dolgot. A nyugalmazott hajdu megsodorta szép ősz bajúszát és keményen így szólt:

— Uram, Petrovics uram, ha az én fiam volna ez a gyerek, régen szíjat hasítottam volna a hátából. Ez a fiú korhely és mindenét eladja, hogy korhelykedhessen. Sajnálom, Petrovics uram, de nem szokásom elhallgatni az igazságot.

— Tehát korhely is! — mormogta nagy nekibúsultan Petrovics István. Most már csak arra vagyok kíváncsi, hogy mit akar még tőlem a sors. Elvitte a vagyonomat, koldúsbokra juttatott, korhely, kicsapott diák a fiam. Vajjon mi következik még?

Híába erősítette a Sándor gyerek, hogy ő a holmiját nem azért adta el, hogy korhelykedjen, hanem mert esténkint a teátrumba szeretett járni, a színészek előadását nézni. Nem ivott ő bort egy kortyot sem . . .

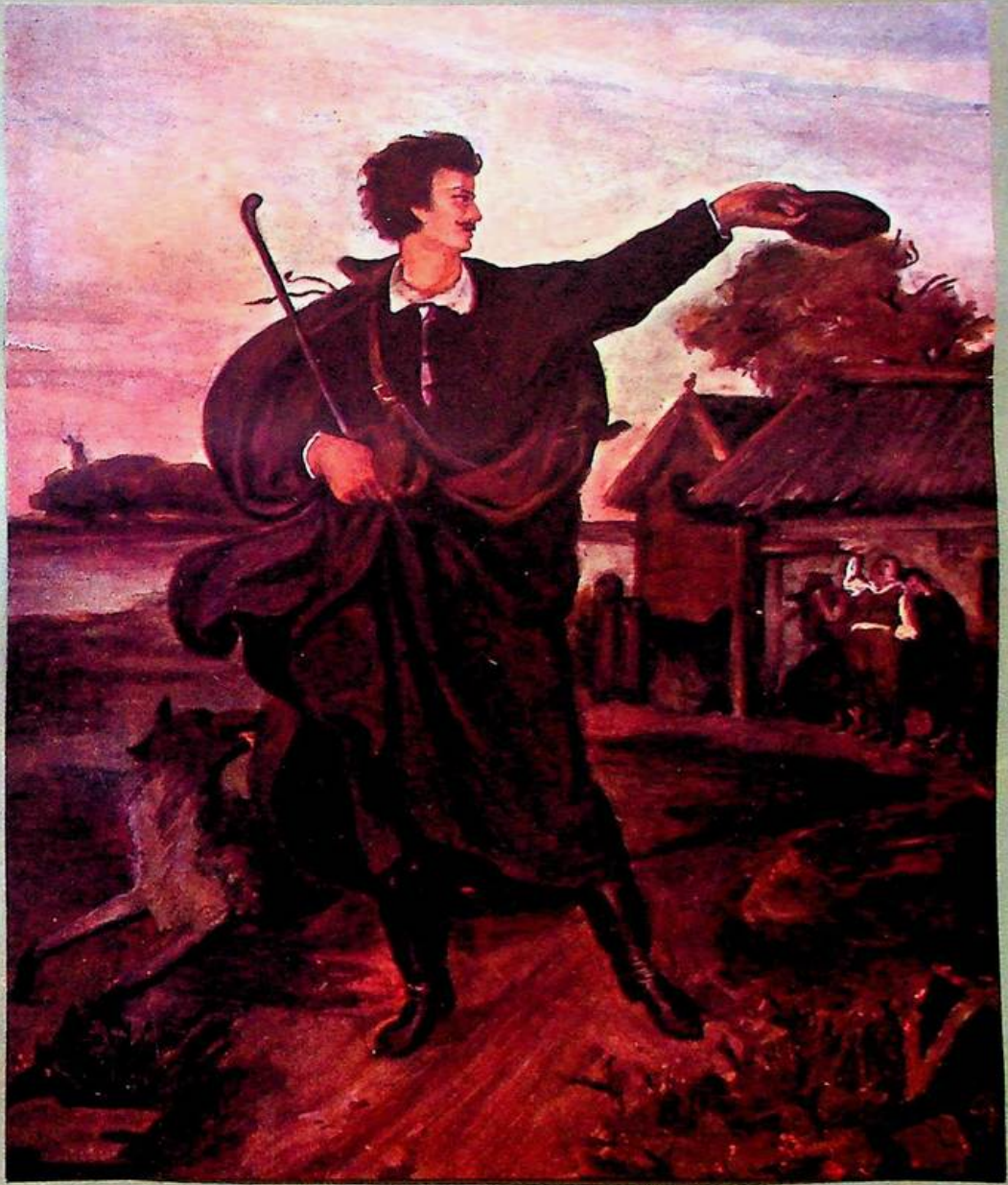
— Mindegy az. Egy kutya az, — legyintett búsan Petrovics uram. Ha meggondoljuk, még jobban szerettem volna, ha bort iszol. A bor csak a testet mérgezi meg, de a teátrum a lelket mérgezi. Sajnállak fiam, szivemből sajnállak. Most már komolyan figyelmeztetlek, még van időd hozzá, hagyj fel a bolondságokkal. Légy mézáros. Lesz kenyered, nem pusztulsz el az országúton, mint hazátlan csavargó.

Így beszélt az öreg korcsmáros és Sándor lehajtott fővel hallgatta. Mintha megtért, magába szalított volna a fiú. A selmeci szegény megtörte, megvisselte. De akkor, mint mindig, megint csak közbelépett az anya. Hogy azok az asszonyok mindig okosabbak akarnak lenni a férfinál. Könnyörögve lépett Petrovics uram elé.

PETŐFI BUCSUJA A SZÜLEI HÁZTOL
FESTETTE MUNKÁCSY MIHÁLY
A SZÉPMŰVÉSZETI MUZEUM TULAJDONA

SZINNYOMAT
HÖRNYANSZKY VIKTOR
SAJTOJABÓL

— Tegyük meg egy próbát Sándorral, — zokogta. Hadd tanuljon tovább, legyen művelt, tanult ember. Hiszen esze van hozzá.

— Ugyan hogyan tanulhatna tovább, — vetette ellen Petrovics uram, — amikor még iskolai bizonyítványa sincs? Van a világon olyan iskola, ahová felvennének ilyen mindenholnan kikopott deákot? Az iskola nem a csavargók gyülekezőhelye.

— Majd lesz bizonyítványa a fiamnak. Visszamegy érte Selmecre, — mondta az édes anyja. Úgy-e Sándor elmegy Selmecre a bizonyítványért?

A fiúnak vérbe borult az arca. Hogy ő visszamenjen szégyenének, megcsúfoltatásának helyére? Nem, soha... De az anyai könyvek mindennél erősebbek és másnapra elindult Sándor Vecsésről vissza Selmecre — a bizonyítványért.

— Mégis csak tanult ember lesz a fiamból, — rebegette az édes anyja.

— Nem lesz már abból semmi, — felelt Petrovics uram. Szégyellem, hogy ilyen fiam van.

Két hétig tartott az út a Duna mellől Selmecre, két hétig vissza. Egy este kopogtatott Sándor a kocsmaja ajtaján.

— Elhoztam a bizonyítványt, — szolt.

Akkor már serkedő bajuszú, nyúlánk, izmos ifjú volt. Verseket is irkált, de ezzel nem nagyon merészelt otthon dicselkedni. Petrovics uram még egy darabig bízta, hogy hagyja pokolba az egész tanulást, legyen mészáros, mint az öccse.

Sándor nem felelt semmit apja szavaira. Reggelre búcsu nélkül eltűnt hazulról.

— Inkább katona leszek, mint mészáros, — írta egy szelet papíroson. Elmegyek katonának.

Petrovics István szomorúan csóválta meg a fejét.

— Szegény fiú. Nem lesz már belőle semmi.

III.

Újra elszaladt néhány esztendő. A ráncok ott a homlokon mindég mélyebbek lettek, fehérebb a haj és a váll megörnyedt, Petrovics uram házában örökös vendég lett a gond. A kocsmaja ott Vecsén alig jövedelmezett annyit, hogy belőle megélhessenek. Petrovicsné is betegeskedett, öregedett. Egészséges kövérsége elmulott, az ura gondja az ő vállára is nehezedett. Gondok, bajok között hosszabb és mégis rövidebb az élet.

A vecsei csárdában hiába lógott kalendárium az ablak-szegezen, a kalendáriumi ünnepek nem számítottak itt semmit. Ünnepe volt az, ha Sándor néha-néha hazatért vándorló útjából.

Az öreg kocsmáros lassan-lassan beletörődött, hogy a fia nem való a mészáros-mesterségre. Isten tudja kítől örökölte azt a nyughatatlan vért, amely belészorult, nem volt annak sohasem maradása. Szomszédokkal, jó ismerősökkel elbeszélgetett a csárda ivójában és ha a fiára terelődött a szó, legelsőben is büszkén azt jegyezte meg:

— Kiszolgált katona fiam van nekem. Hej, múlik az idő!

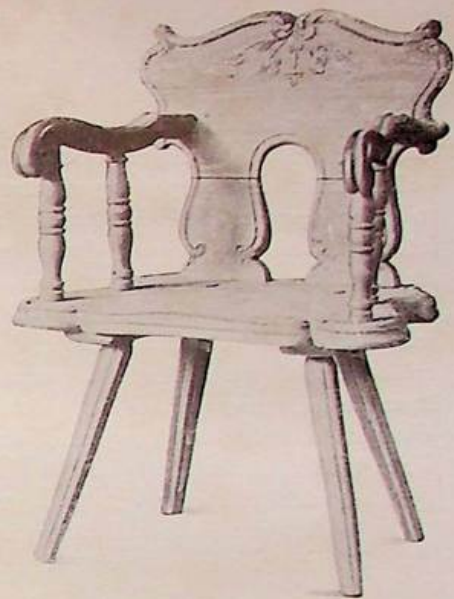
Később eszébe jutott, hogy Sándor, midőn legutoljára itthon volt, sárgagombos kék frakkot és cilinderkalapot viselt. Az anyja, — „az a bolondos asszony“ — sirva-riva csókolta össze, míg Petrovics uram csak annyit dörmögött a fogai között:

— No látom, hogy igazi komédiás vagy!

Sándor büszkén lépkedett Orlay barátja társaságában a vecsei utcán, a leányok mind utána néztek, ő meg csak a bajuszát pedergette.

— Kár, igazán kár ezért a gyerekért, — vallotta be magának az öreg Petrovics. Micsoda derék mészáros lett volna belőle! Sohase hittem volna, hogy színész fiam legyen!

De lassankint mégis megenyhült az öreg apai fájdalma. Hiába, nincsen olyan fájdalom, amely örökké tartson. A legnagyobb fájdalom is megszokottá, egyformává válik. Meg aztán a kocsmaja se

Az a szék, melyben Petőfi legutolsó arcképe-
hez Mezőberényben Orlainak ült

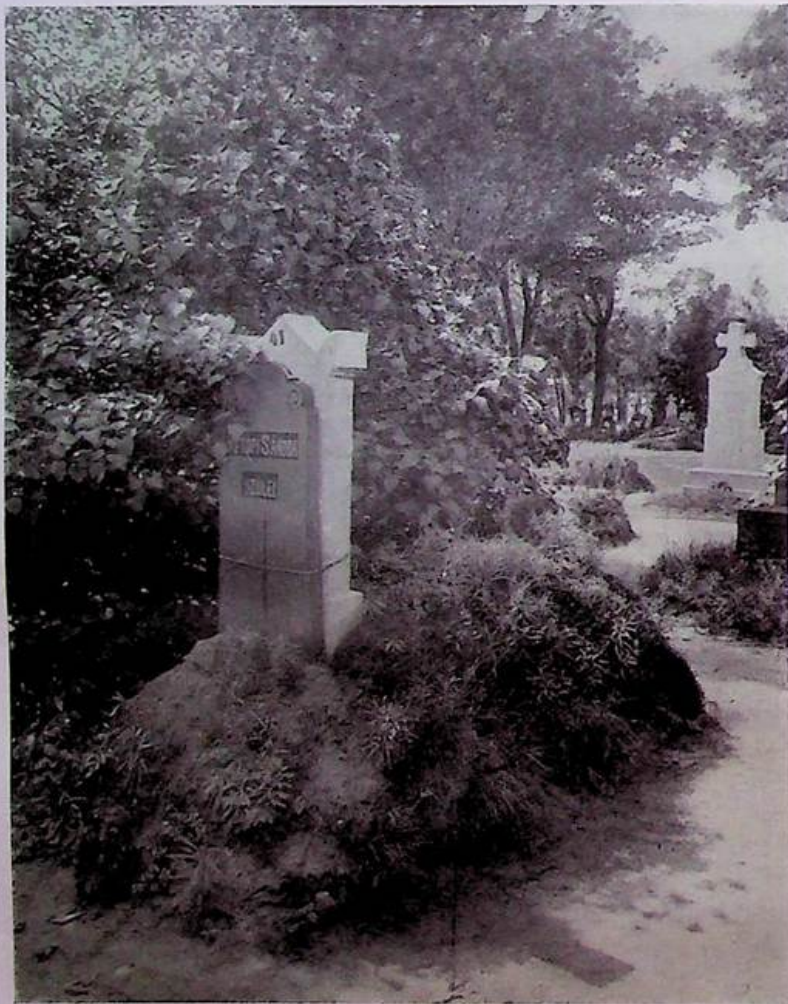
A Petőfi-házból

ment úgy, hogy mellette egyéb gondja is lehetett volna a bérlőnek. Össze kellett szedni Petrovics uramnak minden tudományát, hogy kímélhesse azt, hogy az a kis szobácska, amelyben laktak, megmaradjon számukra és meg legyen a mindennapi enni-
 való. Ilyen körülmények között a legjobb apa sem gondolkozhatik mindvégig együgyűen a kérdésen, hogy tulajdonképpen micsoda mestersége is van a fiának: színész-e, költő-e? Ha nagyon rossz kedve volt az öregnek, akkor abban állapotodott meg, hogy a fia semmi más, mint garabonciás diák. Meg aztán mire való volt az: a régi nevét, a nemes Petrovics nevet odahagyni és helyette felvenni azt a sohasem hallott Petőfi nevet? Pedig, ki tudja milyen idők jönnek, nem lesz-e valamikor szükségük a gyerekeknek a nemességükre? Futkoshatnak Pontiusztól Pilátusig, mert ugyan ki hallott már ilyen nemesi nevet valaha, hogy Petőfi? Habár az is igaz, hogy a Petőfi nevet kezdik emlegetni olykor-olykor. Utasok, vásárosok olykor említik ezt a nevet, ha a csárda sarkában mindenféléről beszélgetnek. Petrovics uram ijedten fűlél a szó irányába. Uram-istenem, csak nem csinált valami országgraszoló gonosztságot az a fiú.
 A felesége megnyugtatta, ragyogó arccal sugja a fülébe:
 — Azt mondják róla, hogy verseket ír.

Petrovics István MK

Petőfi apjának aláírása

A minapában is errejárt Szentgyörki Abrahám, a megyei második alispán. Amíg a csárdában a

Petőfi szüleinek sírja a budapesti Kerepesi-úti temetőben
 A fatáblát újabban készítették

révészlegényeket várta, az öreg Petrovics vállára tette a kezét:

— Hallom, hogy az ön fia az a Petőfi? Igaz-e?

Petrovics István himezett-hámozott:

— Az én fiam volna, szegény... Méltóztassék elhinni, hogy nagyon megszenvedte ő már azt, hogy nem hallgatott soha az apjára. Nehéz a katonaelet...

— Nono, — mondja biztatólag Szentgyörki. Nem kell szégyenkezni a fiú miatt. *Talentum*, határozottan *talentum* az ipse.

Meg aztán mások is mondának bizonyos dicséretfélét a régen nem látott fiúról. Esténként a kis szobában az öreg korcsmáros és a felesége halkán elbeszélgetnek Sándorról. Bártortalanul kezd az asszony:

— Hátha még minden jóra fordul. Talán jobb lesz, hogy nem lett mézáros.

Petrovics István legyint a kezével:

— Sohasem heverí ki azt a bal-lépését akármilyen is belőle. Meglásd, még sajnálni fogja valamikor.

... Mind sűrűbben hallani a fiúról. Némelyek Pesten látták: nincs semmi baja. Máskor, husvét táján levél jön tőle. Írja: „édes szüleim, vége a nyomorúságnak, a Pestí Dívatnak segédszerkesztője lettem, havi tizenöt pengőért... Jövök, repülök, hogy együtt örvendezhessünk“.

A sírkövet s a sírfeliratot Petőfi készítette

Petőfi szüleinek sirja a sírkő homloklapjával

És husvétra beállít Sándor.

Az öreg Petrovics nézi jobbról-balról. Ejnye, kutyafékomteremtette, de megemberesedett a fiú! Ki hitte volna, hogy ilyen derék legény lesz belőle! Aztán már fizetése is van. Kezét nyújtja Sándornak.

— No, nem haragszom! — mondja csendesen. Minek is haragudnék örökké? Maradj itt nálunk, majd megszállhatsz Nagy Pál uramnál, mert nálunk nem férnél el.

— Akinek az a szép, kékszemű Zsuzsika lánya van, — sugja az édes anyja, mert hiába, marasztalni kell a fiút.

Sándor aztán otthon is maradt Vecsésen, pedig most igazán nem azért van otthon, mert nincs hová mennie országjáró csavargásában. Mehetne akár Pestre is. Van fizetése, állása mindene. Az öregek gyönyörködve nézik Sándort, aki rossz fiú létére alig veszi észre a szülei nagy szerelmét: Nagy Zsuzsika köti le minden pillanatát.

Aztán meg a jeles cselekedet is, amit Sándor elkövetett ebben az időben. Kimentí Szücs kántor uramat a Dunából, az élete kockáztatásával! No ez már aztán derék gyerek. Kezd igaz lenni valami, amit az emberek beszélnek.

— A fiam, — mondogatja a vén csárdás, ha nem is kérdezik, — itthon van.

Aztán magyarázólag teszi hozzá:

— Az a fiam, aki Pesten szerkesztő. Megígérte, hogy elvisz bennünket is Pestre magához!

— Jaj Istenem, mit csinálunk mi abban a rengeteg városban! — kiált közbe Petrovicsné asszony. Dehogyan megyünk mi oda.

IV.

Pedig hát a vége mégis csak az lett, hogy odahagyták a vecsei csárdát és Pestre költöztek a Sándor fiú kegyelméből. Egy darabig Vácott tartotta az öregeket, közben az öreg Petrovics — „a vén zászlótartó“ — leröptette adóját a szabadságharcban, menvén öreg fejjel Jellachich ellen. Mäskor Kossuth-hoz is elment az öreg Debrecenbe, proklamációkat vitt. Ekkor látta a kis unokáját a bölcsőben — Zoltánt. Nagy örömmel tért vissza Pestre. Bezzeg büszke volt most már a fiára, a menyére Júliára. Épen csak annyi ideje volt, hogy elmondja a hitvesének; hogy milyen derék kis unokájuk van, amikor nehéz betegségbe esett és meghalt.

Tíz nap múlva követte őt a hűséges hitves a kerepesi temetőbe.

Két hónap múlva pedig lángelkű fiúkkal találkoztak a másvilágon a derék, egyszerű öreg emberek.

KRÚDY GYULA.

A PETÓFI-CSALÁD

Ernst Lajos gyűjteményéből

Petőfi „első kiadások“ címlapjai

A Nemzeti Múzeum könyvtárából

A dicsőség útján.

PETŐFI költészetének nagyszabású fejlődését és sokoldalúsága mellett csodálatos mélységét attól az időtől számítjuk, hogy Pesten 1844 tavaszán megtelepedett, lemondván a színészetről, tisztán az irodalomnak szentelte magát s mióta kiterjedtebb tanulmányai éppen úgy mélyítették elméjét és szellemét, mint nagyobbkorú tapasztalatai. Ámde ez a fejlődés nem volna megérthető multja s kivált azon szenvedései nélkül, melyeken végzete áthurcolta 1838 ősztől, hogy Selmece ment és szülei tönkrejutásával elesett az addigi gondtalan iskolai élettől. E hat év szenvedései és könnyei nélkül nem válhatott volna azzá a rendkívüli emberré, kiben a legnagyobb lírai képesség egyesült az élet minden viszonyait oly mélyen érezni tudó szívvel. Ez évek merész elhatározásai és keserves csalódásai ifjú lelkét kitágították,

bámulatos fogékonyságra alkotott képelmét meggazdagították, szenvedésekben gazdag tapasztalatai a szó legigazibb értelmében emberré, a szív emberévé tették s mintegy a föld igazi lényévé avatták. Érezni kezdte s megtanulta az életet, a szívzaggató valóságot. A világ kitágult és megnőtt lelkében. A végzetnek tetszett őt oly események közé vonszolni, melyek erősebbek voltak még, mint ő is. Látta érkezni a szerencsétlenséget és nem tudta, hogy miként védekezzék; tehát nem is védekezett, hanem belemerült, beledobta magát és a véletlenre bízta sorsát, mint ahogy ezt ő *Bolond Istók*-ban rajzolja s néha valóban oly derült humorral hordozta; de e könnyelmű világnézet és vidám életkedv, mely mindenesetre, mint az élet akarása és sóvárgása, lelkének egyik alaptulajdona, inkább csak felváltotta időnkint valódi alaptermészetét, a sötét végzet és nagy elhivatás martiri előérzésének súlyát lelkében. Ez utóbbi tehát szellemének egy amannál még fontosabb alaptulajdona s tulajdonképen ez a meggyőződés egész gondolkozásának lényege, mely szerint a nagyság földi sorsa a szenvedés; a nagy feladatokra elhivatás, meg az apostolság, eszme-bajnokság és martírium elválaszthatatlanok.

Hívásának kétségbevonhatatlanul teljes tudatával fogott neki az életnek. E tudatnak számos alkalommal kifejezést adott, sőt *Az Apostol*-ban egy egész nagy művet szentelt azon felfogásának, melyet az eszmék képviselői sorsáról táplált. Ebbe az életbe különösen két nagy szenvedélyt hozott magával, egyik a szerelemé, másik a hazafiságé, mely utóbbit azonosította a szabadság, t. i. nemzete szabadságának és az emberiség szabadságának fogalmaival. Elhatározta, hogy e kettőnek él s mindkettőért oly megnyugvással szánta magát a halálra, mint bármely vallásos rajongó. Ezért nagyon gyakran úgy tűnik

fel, hogy ezek valamelyikéért való kora halálát előre érezte, sőt megjövendölte a részletek csodálatos előresejtésével. Mindebben most, utólag tekintve vissza, valami miszteriózus van, miben a kortársak egyebet öntúlbecsülésnél nem láttak s ez elég természetes és ismert gyarlóság.

Egész életét tehát bizonyos mohó élnivágyás jellemzi. Ha volt valaha lélek, mely birt a természet és élet benyomásainak befogadására képességgel, ez az övé volt. És noha oly korban élt, melynél gazdagabb már nem igen lehetett volna, hogy sokoldalúságával megzavarjon, megtéveessen s mintegy elnyomjon; nála nemcsak nem tapasztaljuk soha a kifáradást, sőt maga siet folyvást új és új benyomások elé; kitarja nekik lelkét, mint aki tudja, hogy nincs sok ideje és e pár év alatt egy hosszú életkor vagy tán nemzedékek tapasztalatait akarja befogadni.

Így tesz a szerelemmel és szabadsággal, életének e két főszenvédélyével is. A szerelemben tehát nem várja meg, hogy találkozzék vele, mintegy véletlenül, hanem okvetetlen birni akarja s maga keresi el, mint Aeneas az alvilágot. Legyen szerencsétlen vagy boldog, birni akarja. Még pedig nem azt a közönséges, mindennapit, mely a házasság nyugalmasában ellankad, vagy a megszokás karján elszunnyad; hanem azt, mely a lelket elragadja, bűvös világításba, vagy sötét gyászba vonja; felébreszti a lélek legmagasabb képességeit, sőt újakat ad neki; közel visz az Istenhez s az elragadtatás szárnyain látomásokról látomásokra ragad; végigvezet a gyönyör és kétségbeesés összes fokain, megszólaltatja vidáman, lágyan szilajon, mélán, sötéten az érzelem összes húrjait.

Ezért nagyon sokszor volt szerelmes és nagyon sokszor csalódott. Mozgékony képzelme ahányszor lengésbe jött, mindannyiszor rendkívüli lelki megindulásokkal kapcsolódott. A kis falusi virágszáltól,

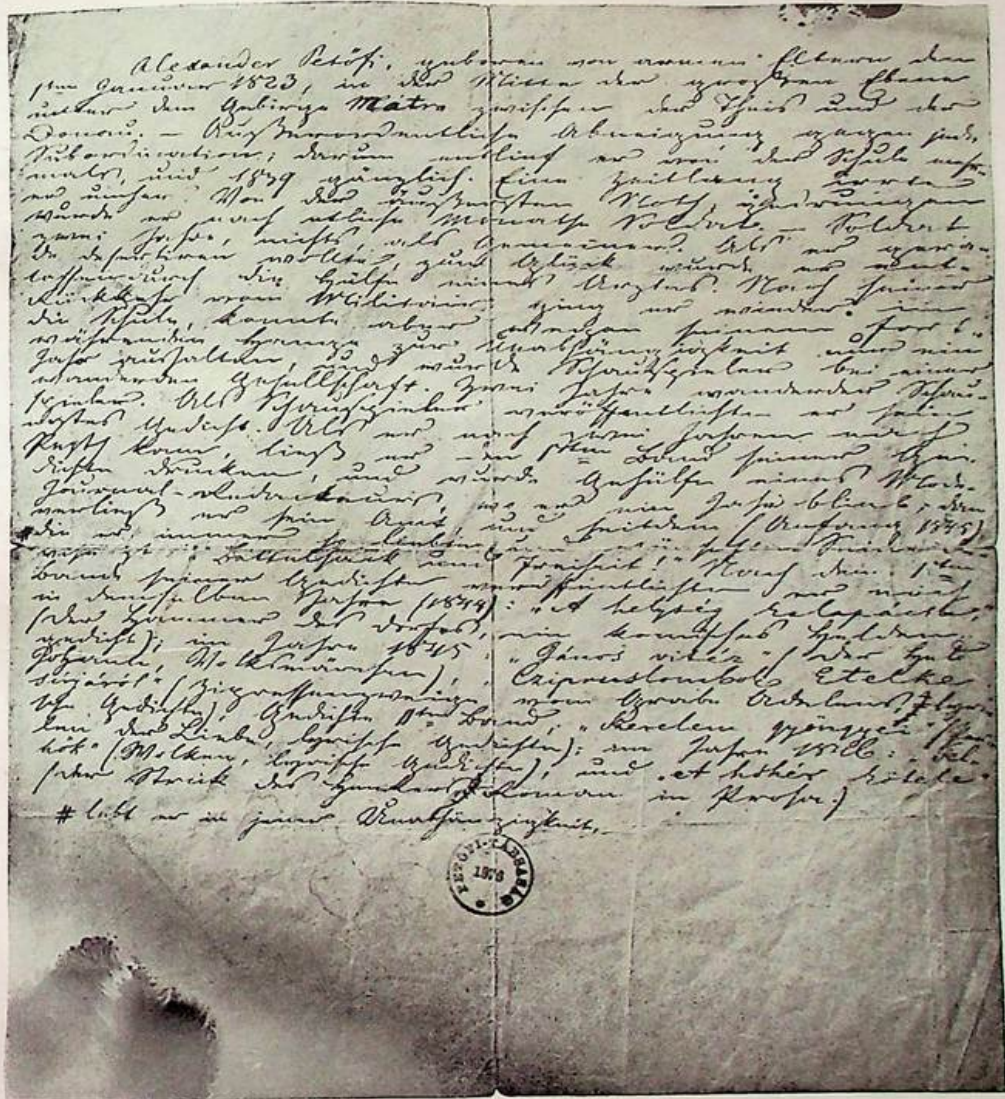

A Fővárosi Múzeumból

Dörre Tivadar festménye

A régi Marcibányi-ház a Dohány-utca és Síp-utca sarkán, amelyben Petőfiék 1849-ben Jókaival együtt laktak

suzsikától, egész Juliáig, nyughatatlan, de egyszersmind lankadást nem ismerő szelleme és mély érzelme y csomó leánykához íratott vele költemény-sorozatokat. Ezek a nagy lelki háborgás mellett mind a lytonos keresést, sóvárgást tanusítják, amíg végre Juliában felleli azt az eszményt, melyről álmódott, t a lényt, aki őt — mint hitte, — felfogta, lelkét betöltötte, rája addig nem is képzelt boldogságot aszott; ki életének ismeretlen gyönyört és jelentőséget adott; ki lelkében addig nem sejtett húrokat ozott rezgésbe s ki által elérte a szerelemben azt a magasztos exaltációt, mely végre nemcsak egészen öltötte, hanem kielégítette legmerészebb vágyait is. Ezért az imádott leányt és utóbb nejét, nincs az

Petőfi német önéletleírásának mása

A Petőfi-házból

hangnem és nincs az a lírai műfaj, melyben meg nem énekelte volna, a kedves, ábrándos, enyelgő altól az ódáig és dithirambig; még pedig oly csodálatos gazdagsággal és költői színekkel, melyek elhalványulnak és szegényeknek tünnek fel a középkor trubadurjainak hagyományos odaadásból redő nyilatkozatait és amelynek párját legfeljebb abban a példában lehet megtalálni, minő hatalmat és jelentőséget Dante tulajdonít a saját életében Beatrixnek. Ezért a magyar irodalomnak szeretettel kell ondolni arra a jelentékeny nőiességre, mely Juliában lakott és mely ezt az exaltációt nemcsak felébresztette,

hanem ébren is birta tartani, mely be tudott hatolni és ottmaradni a költő lelki életében, mint költészetének miszteriózus munkatársa, egész a költő eltűnéséig.

Lelkének másik főszenvédélye, a szabadság, éppen annyira, vagy ha lehet, még jobban elragadta s költészetének tehát épp olyan állandó tárgya s épp úgy sóvárgia fájdalom és szenvedés közt. Maga ez az eszme kevésbé változatos, mint a szerelem érzelme, ezért kevésbé változatosak erről szóló költeményei is. De sorsa gondoskodott róla, hogy ebben is átvigye minden lehető változáson. Az egyéni szabadság sóvárgása után rabházájának felszabadítása az idegen uralom alól, politikailag a nemzet rabrészenek, a népnek felszabadítása az osztályuralom és kiváltságok alól, egészben nemzetének újjáteremtése a század megváltója, a szabadság által, majd az emberiség megmentése a világszabadság metafizikai, de szerinte megközelíthető és megvalósítható eszméje által, majd a sajtószabadságban a forradalom kezdete, a demokratikus törvényekben kifejezett új élet, a reakció sötét hatalmaival szemben az Isten segítségével vinni kezdett bösz szabadságharc mozgalmái, változatai, hullámzó örömei és keservei, ujjongásai és kétségbeesett erőfeszítései, végre a szabadságimádásnak a szerelem szenvedélyes gyönyörével s a halál és önfeláldozás martiriumi elhatározásával kapcsolása, mintegy a kiválasztottak jelével homlokán és tudatával lelkében: mindez külön és együtt a szabadság eszméjének oly változatos felfogására és rajzára vezette, mely éppen úgy páratlan, mint szerelmi költészeté. Úgy hogyha a szerelem költeményei nagyobb részenek (több, mint négyszáznak) kizárólagos tartalma, mellette a szabadság eszméje uralkodik költészetén, sőt a sorban még magasabbra van helyezve, oly csodálatos fokozással, mint ahogy azt az ismert „votum Petőfianum“ mindennél jobban kifejezi.

És mint a szerelemben, akkép a szabadság szeretetében sem marad az elvont imádat mellett. Ő a szabadságot sóvárgja, keresi, belerohan érte a forradalomba s elszárguld a csataterre, melyért a Gondviselés elfogadta áldozatul életét; de megengedte, hogy már kora ifjúságában megvalósítsa az életéhez önmaga által megjósolt és hozzákötött feladatot.

Mínthogy valóban érezte közeli halálát, sőt — mint említettük — bámulatos előresejtéssel és világossággal meg is jövendölte, talán ennél fogva is lázas izgatottsággal, mohó hévvel, állandó mozgásban levő képzelettel dolgozott s hihetetlen épp úgy szorgalma, mint ennek eredménye. Mióta Pesten 1844 közepén megtelepedett, más gondja nem volt, mint eszmé-

nyeinek élni. Nem kért, csak önmagától morált, mely épp oly felsőbbangú s emelkedett volt, mint bármely szenté; nem élt sem egy osztályért, sem akár csak egy nemzetért, hanem az emberiség legmagasbb érdekeiért; nem gondolt másra, mint hivatása érdekében képzelme, érzése és elméje legmagasabb kifejlésztésére.

Ezért, míg 1838-tól, költői pályája általunk ismert kezdetétől, 1843 végéig mindössze 103 költeményét ismerjük, addig 1844-ből 133, 1845-ből 168, 1846-ból 138, 1847-ből 158, 1848-ból 106 és 1849-ből 20, s mindent egybevéve 1838 júniusától 1849 júliusáig 826, ú. n. kisebb költeménye maradt reánk. Ezekon kívül 1844-től 1849-ig irt kilenc költői elbeszélést és más kettőt töredékben hagyott, irt néhány prózai elbeszélést,

Bizonyítvány									
az alulírt által a Terexia városban Erdővárosban 93 szám alatt végbevitt halotti vizsgálatról.									
A meghalt kereszt- és vezetéknéve	Születésidője, kora és hivatala	Életmódja és állapota	A halál oka	A betegség neve	A halál napja és órája	Az illető orvos neve	A meghalt iránti felkötéses rendelkezések	A temetés ideje és módja	
Petőfi Mária született Hrus	Turax vármegy 58 éves Evangelicus		Erdővárosban		Május 17-vel 4 órakor	J. Jao		Május 18-vel	
Közl. Pesten Május 18. 1849									
Hely. Halotti írt									

Petőfi anyjának halottas bizonyítványa

A Petőfi-házból

egy regényt, két szindarabot és egy töredéket, lefordította *Coriolanust*, írt két útirajzot, számos közleményt, beutazta jóformán egész Magyarországot, kezdeményezte a forradalmat, részt vett klubok, társulatok működésében, írt egy csomó hírlapi cikket, halom levelet, vezetett naplót, volt egy évig segédszerkesztő, 1848-ban szerkesztő, lelkében megfogalmazott ezer terv. Mindezek mellett volt szerető és áldozó testvér és fiú, férj és apa; időt vett tűzérsgéi gyakorlatokra, hogy annál inkább lehessen életét feláldozó katona és szabadsághős.

Csak e csodálatos munkaerő által érhetette el azt, hogy kiadott 1844 közepétől, négy év alatt, 1848 júliusáig tizenkét rendbeli önálló művet, köztük az addig és mindmaig legnevezetesebb magyar könyvet, az 1847-iki *Összes költemények*-et s reánk hagyta ennek egyedüli párját, az *Újabb költemények*-et. Műveit kiegészíti a *Vegyes művek* terjedelmes, három kötetet tevő gyűjteménye.

De még minő munkaerőt tett fel, s méltán, önmagában az ifjú bárd, aki 1847-ben örök időkre eladta addigi *Összes költeményei*-t és 1849 közepéig egy másik, ugyanoly gyűjteménye már össze volt kiadásra írva a maga gyöngy-íráásával — és ezt is eladta ugyancsak örök időkre! Minő csodálatos önbizalom! Mert azt ne képzelje senki, hogy itt a jövővel nem gondoló könnyűvérűség tette gyors elhatározását. Hiszen tudjuk is, hogy Petőfi István hagyatékából egy egész csomagot égettek el, mely a költőnek akkor még s úgy látszik, István szerint azután is soha ki nem adható költői műveit, feljegyzéseit, forradalmi naplóját, leveleit tartalmazta, tehát még egy egész gyűjteményt, mely egy távolabbi jövőnek volt szánva, melyből egy időre családja sorsát biztosíthatta volna. Mind ezenkívül gondoljunk csak többi íróterveire. Mert hiszen a költő számot vetett azzal, hogy neki egy családot kell fontartania; erre mutat a költeményeiről kötött szerződés módja is.

Mindezek mellett számba kell venni azt, hogy a költő egyike volt a legtanultabb fejeknek. Ismereteinek mennyisége és terjedelme 26 évéhez mérve egészen csodálatos. Tudni kell, hogy az elemiekben mindig kitűnő tanuló volt; az I—II. középosztályban csak közepes eredményt mutat ugyan, de a III—V. osztályban oly kitűnő, még a szépírásból és rajzból is, hogy egész iskola legelső dísze. Ettől fogva Selmecen és Pápán újra csak közepes tanuló volt, de egészen külső okokból. Amott elkedvetlenítik az iskolától,

Alul írod el az összesen hogy mai alul írod nagyon eladtam
 kedvelemmel korcsolódó Cillag Lakosának 51 östvenegy
 varab irástól lehen is öder töredék ifjúságon 726 helyből
 hufonitól millió forintbólól de formán hogy a töredék
 magtal avitból az állalam Bismarckon hufonitól
 biro megparisáskben fogmat irástól meg foglalompan meg
 az eladot 51 darab the fog kelleni belőlől, semt más
 más 100 fpl irástól mellett azat egyel is eladni nem
 a fpl hufonitól foglalompan az javando 400 fpl
 hány méltól felvétel fpl méltól, mely kettő kettő
 avitból kettő alul írással
 Kélt Kélt Kélt (Majus 17) 846.
 Dicsőiket ha kon bello
 Petrovits Istvan MK

Petőfi apjának egy szerződéses levele

A Petőfi-házból

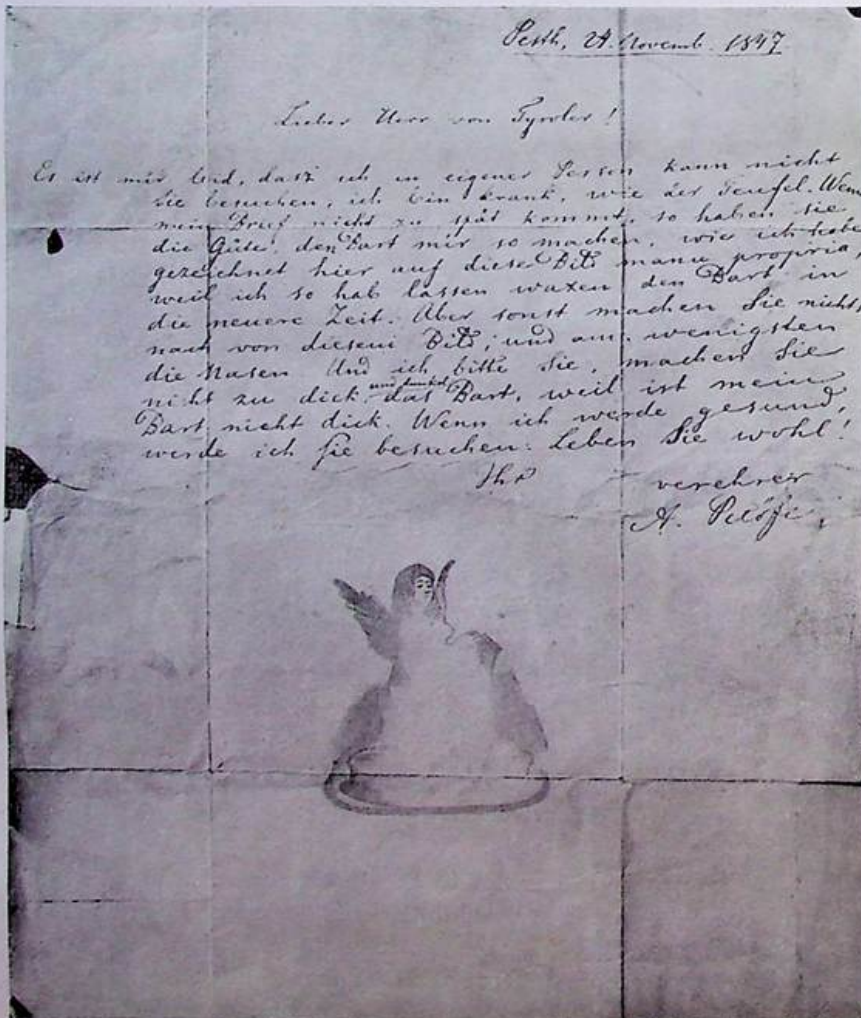
emitt már saját útját és módszerét követő öntudatát veszi irányzóul. Az ő hatalmas szelleme már ekkor tudta, hogy mire van szüksége. Ezóta nem hagyta, sem hogy alakítsák, sem hogy vezessék; minthogy lényegében öntudatos cselekvő: maga választja meg irányát, eszközeit, lelki táplálékát. Mérlegeli, ellenőrzi, újjáteremtí, ami lelke elé akad; sem eszmét, sem impressziót, sem ítéletet nem fogad el vakon senkitől. Gondoljuk el, hogy huszonhat és fél éves koráig a végzett elemi és hét középosztályon kívül megtanult nagyon jól németül és latinul, értett és olvasott franciául, angolul, tanulta a görög és olasz nyelvet legalább elemeikben. Ismerte és könyv nélkül tudta Horatius nagyobb részét, továbbá több klasszikuson kívül főképp Homeroszt, a későbbiek közül Dantét, Shakespearet nagyon részletesen; tanulmányozta Schillert, Lenaut, Heinet, Berangert, Hugo Viktort, Ossiant, Goethét, Shelleyt, Byront, Burnst; ismerte

nagyon jól az egész magyar irodalmat és történelmet, a világtörténelem, kivált a nagy forradalmak történelme, kedvelt és állandó olvasmánya volt; tanulmányozta a magyar közjogot és alkotmánytörténetet s a kor mozgató eszméiben kiváló tájékozottságot szerzett. Ezeken kívül olvasta a legnagyobb világirodalmi műveket, kora nevezetes regényíróit, mint id. Dumast, Sandot, Dickenst és másokat. Általában egyike volt a legszorgalmasabb olvasóknak s mindebben rendkívüli érzéket és kiválogatást tanusított. Olvasókészsége már gyermek- és serdülőkorában bámulatba ejtette környezetét, éppen úgy, mint csodálatos komolysága és koraérettsége, mely már akkor érezte a megfigyelővel a rája váró nagy hivatást.

Mindezek azonban, melyek itt csak általánosságban említhetők s éppen nem kimerítők, e munkásság rendkívüliségének csak külső keretei. Tartalmát ennek a nagyszerű költői működésnek egyrésztől a költő szelleme, másrésztől lángeszű tulajdonai adják s lényege egy minden tekintetben elsőrangú művészet. Ez a művészet, melynek fővonásai az egyszerűség és természetesség, a közvetlenség, elevenség, változatosság, gazdagság, népiesség, szerkezetben való világosság és többnyire bizonyos drámai elbeszélő mozgalmasság, mint a népdalban és néprománban: egyrésztől őt a maga koráig nemcsak a legmagyarosabb költővé teszik, hanem egyszersmind képesítették a specifikus magyar és magyaros lírai műköltészet megteremtésére. Mindez annál jellemzőbb, mert előtte a magyar líra főképp külföldi nyomokon indult s ő volt az első,

ki széleskörű tanulmányai dacára, minden hatást úgy magába tudott olvasztani, hogy oly eredeti, mintha a magyar, vagy általában a lírai költészet rajta kezdődnek. És még hozzá a műalkotás e módszere annyira csodálatosan naív, hogy pl. Erdélyi János nem is bírta eléggé művészetképen méltányolni; talán az ő bonyolult észjárása nem vette észre, hogy a legnagyobb művészet a költészetben mindig naív, sőt a lángesz egyik legjellemzőbb vonása éppen a naivság.

Eredetiségét és önállóságát főképp lírai természetének egyenessége és őszintesége adja. Ez abban áll, hogy mindig élményeiből táplálkozik, benyomásait dolgozza fel s csak akkor irt, ha ezek érzelmi megindulásokat keltettek benne, s külön egyéniessége ezekben éppen oly szembeötlő, mint realitása. Ez a kedves és vonzó realizmus annyira jellemzi, hogy költeményei az élet és hazai föld egész frissességét és közvetlenségét éreztetik. Ez Salamon Ferencet abba a tévedésbe ejtette, hogy nem is vette észre, hogy a költő mennyire nemcsak a való és éppen nem a való rajzolója, hanem ellenkezőleg kiválóan azon érzelmi megindulá-

Ernst Lajos gyűjteményéből

Petőfi humoros német levele Tyroler körrajzoláshoz arcképének köré rajzolása dolgában

Az Athenacum 1889. évi Petőfi kiadásából

Zichy Mihály műve

A „Nemzeti dal“

sok és eszmék költője, melyek benne a való élet érintésére önkéntelenül és hatalmasan, mondhatni, ellenállhatatlan erővel fölébredtek vagy inkább fölriadtak s szöszerint nyilatkozásra kényszerítették. Különben is maga a realitás rajza még senkit sem tett művésszé, sőt a művészet szöszerint nem is lehet realista. Ha az ember megalkotta a művészetet, ez azért történt, mert lelkében megvolt tudata annak, hogy a valóság felett áll valami nagyobb, fontosabb s tehát a léleknek a valóság nem elég. A lélek a valóságnak oly magyarázatát, felfogását dolgozza fel s ezáltal oly jelentőséget tud neki adni, mellyel önmagában az még nem bírt s így szükségképen módosul a lélek működése által. A realitás tehát szükséges eleme a művészetnek, de a művészet lényege sohasem lehet, épp oly kevéssé nem a bölcselété sem.

Épp ily kevéssé helyes az ő életének és költészetének viszonyából vont az a következtetés, hogy nála „minden“ impresszióból költemény fakadt. Ez világos lehetetlenség. Az impressziók száma határtalan, míg a művészet köre és tartalma korlátokhoz van, éppen emberi természetünk miatt, kötve. Ellenkezőleg, lángeszének egyik legjelentékenyebb vonása, hogy az ő gazdag életének változatos benyomásai közül válogatni bírt s azokat dolgozta fel, melyek jelentősége és általános emberi érdeke ma már kétségtelen, vagy hogy az ő egyénisége a feldolgozottak jelentőségét ide bírta emelni; mert könnyen kapván meg az örök igazságokat, néha szívesen szállt le a kicsiny valóságokhoz is. Mindnyájunknak vannak temérdek tapasztalatai, de csak a művészlélek ismeri fel jelentőségüket s azt, ami bennük új. A nem művész természet úgy áll velük szemben, mint a hadseregétől ostromolt vezér. Lehetnek valakinek erdőségei, anélkül, hogy egyetlen butora lenne, vagy jószágai, hogy egy jó falatot kapjon belőlük.

Szemléző képessége a benyomásokkal szemben csodálatos és okozta azt, hogy bármihez nyult, fölfedező bírt lenni. Ez a fölfedezés épp úgy vonatkozik a műalkotásra, mint a költészet tárgyaira és az előadásra. A műalkotásban kivált azzal lett fölfedező, hogy a magyar népköltészet belső formáit bevitte a műköltészetbe; ezt velük nemcsak meggazdagította, hanem a külföldi utánzásoktól is felszabadította. E tulajdonával a *János vitéz*-ben egy egész új műfajt teremtett s a teljesen magyaros eposzi és elbeszélő stílus megalkotására oly mintát adott, mely lehetővé tette Arany *Toldi*-ját. Továbbá a dalban és néprómanóban teljesen újat és eredetit alkotott, a költészetet új formákkal gazdagította, kitégította azzal, ami kiválóan magyaros és a magyar népdal-formát külső és belső alakjával nemcsak bevitte a műköltészetbe, hanem alkalmassá tette a legnagyobb érzelmek és gondolatok elbírására. Előtte pl. gondolhatatlan volt oly mély tartalmú költemény népdalformában, minő *Éj van, csend és nyugalomnak éje*, vagy *Rózsabokor a domboldalon*. Emellett ugyane módon a dal ritmusát megújította, meggazdagította, a szemet és szívet érzékenyebbé tette, a fület oly hangokhoz szoktatta és oly finomságok iránt is fogékonyá tette, melyekre ezelőtt senkinek nem volt érzéke s határtalan tereket nyitott meg költészetünk jövő fejlődésének.

Hasonlóan járt el a néprómanccal. Azokat a sajátságokat, melyek tisztán az alföldi magyaré, gyakran azokat a furcsaságokat vagy ethnologiai vonásokat, melyek eddig észrevétlenül maradtak a költészet számára, ő fölfedezte s ezek rajzában külön lelkeket mutatott be. Amikor megírta 22 éves korában *Megy a juhász* néprómancát, e műfajt azonnal megalkotta s örökre meggazdagította vele a magyar költészetet és tegyük hozzá, tette ezt mintegy játszva. Ez a képessége vezette az érdekes és a fajmagyart jellemző oly genre-vonások felhasználására a költészetben, melyeket addig az irodalom méltatlanoknak vélt a tollra, ha ugyan egyáltalán tudomást vett róluk bármily módon is. A genre iránt ez az érzéke oly jellemző, hogy Salamon Ferenc figyelmét ebben való rendkívülisége meglepven, őt kizárólag genre-költőnek tartotta. Ez annyit tesz más szóval, hogy Salamon egyik részletet vette az egész helyett.

Ehhez hasonló tévedésbe estek azok, kik a népiességnek a magyar költészetbe emelését a költő működéséből oly lényegesnek vették — s lényegesnek valóban méltán tekintették, — hogy őt egyenesen népköltőnek mondták, amivel kevesebbet akartak kifejezni, mint a „műköltő“ elnevezéssel. E tévedés megrögzítéséhez Petőfi maga is hozzájárult, mert részint meggyőződésből, részint dacból, magát csakugyan nevezte a nép költőjének, a nép képviselőjének az irodalomban. De hogy ez egyebet jelent, mint a népköltő fogalma, ez világos és pl. Eötvös is igyekezett 1847-ben e fogalmat s Petőfi költői helyzetét helyes világításba állítani, de nem elég sikerrel. Szöszerint igaz, hogy Petőfi költészetének és művészetének naív eredetisége emlékeztet a népköltészet hasonló elsőrendű tulajdonaíra, de azért ő valósággal műköltő, költészetének a legmagasabb rendű műköltészet. Figyeljük meg, hogy specifikus népdalt keveset írt. Ezt a kérdést egyébiránt dr. Meltzl Hugó már vagy 30 évvel ezelőtt a divatos irodalomtörténeti felfogással szemben véglegesen tisztázta s csak éppen megemlítjük.

Pest, febr. 4. 1847.

Üdvözlém Önt!

Is olvastam Toldit, ma ismerek a verset, s még ma el is
hüldöm. Az Esthajnalban hi fog ugyan jönni, de én
mivel hamarabb akarom Önt, hirtára adni azon
meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet
műve költői benneim. Ugyan, a népköltészet ur.
igazi költője. Legyünk vagyis, hogy ers segyül urak.
Közdővá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben,
kivel áll akkor, hogy a politikában is uralkodjék,
s ez a frászad jóladása, ezt kivívni végya minden
nemcsó hebelnek, hi megforaltna már látai, miúts
mestiskodnak milliók, hogy egy pár erren hegyélhet
jérek és élvérenek. Egbe a népet, pololba az arisztokráciát.
Igyon ön nekem, ha nem fogja restelni; igrón ma.
gárdól, akármít, mindent, nány éves, nőtlen-e vagy
házas, nőke-e vagy kromd. magyar-e vagy ala-
csony... minden érdemelni fog Östen Önnel, ifter
Önnel ab invisus

Öpinte barátja
Petőfi Sándor

Petőfi első levele Arany Jánoshoz

A Nemzeti Múzeumból

Általában Petőfi körül sok fogalomzavar történt olyanok részéről is, ahonnan nem várnók s költése
épp oly félreismerések tárgya, mint jelleme. Részletekbe itt nem mehetvén, csak kettőt említünk. Egyik
az, hogy költészetében, mint említettük, egy-egy részt vettek az egész jellemzésére; másik az, hogy pl.
Erdélyi János, aki egész életében a nép- és műköltészet összeolvasztását sürgette s elméletileg pompásan
beszélt róla, midőn oldala mellett, mintegy szemelättára, egy lángeszű ifjú megvalósította ezt már akkor,
midőn elméletét felállította, ezt nem vette észre. Pedig Petőfi éppen ez elméletéért s népiességéért meleg
szeretettel szól róla, melyet Erdélyi nem viszonzott sem a költő életében, sem utóbb.

Szinte csodálatos, hogy félreismerések tárgya lett. Mert ha jelleme gyakran bonyolultabb is, hogy-
sem mindenki fölismerhesse, de művészete nem az. Mindabban, amit irt, maga az élet és természet
jelen meg úgy, amint egy csodálatos lángeszű látja és egy éppen oly csodálatos lángszív érzi; és ő, mint
a tiszta és ragyogó nap dicsőítője, a holdvilágos ábrándozás és homály megvetője, mindent a legteljesebb
világosságba állít. Megfigyelései oly határozottak, oly mélyrehatóak, hogy Arany a természetvizsgálókhöz
mérve, őt a természet lelke vizsgálójának nevezi.

Valóban a természettel szemben is fölfedező. Ennek oly jeleneiben, képeiben, tájaiban, állataiban
és növényeiben fedezett fel költészetet, melyekre azelőtt egyetlen műköltőnk sem gondolt, mint költői
tárgyakra. Említsük csak a legfőbbet, hazájának, az alföldnek, a pusztának s a pusztá képeinek föl-

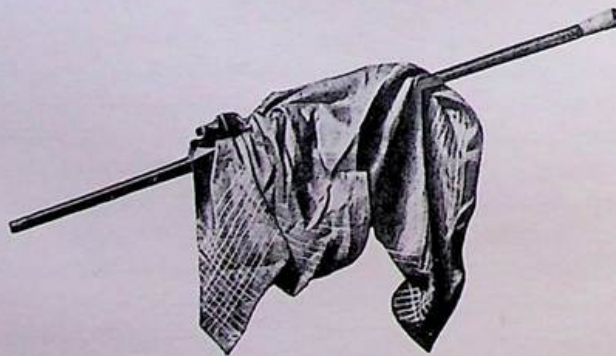
fedezését, a pusztának szimbolisztikus összekapcsolását, sőt azonosítását legfőbb szenvedélyével, a szabadsággal. De sőt a puszta az ő végtelenségre törekvő szellemének is igazi szimbóluma. Az ő lelke is a merész látás és korlátlan képzelet szabadságával nem olyan-e, mint a puszta a maga végtelen látókörével?

És mindez újításaiban a legteljesebb egyszerűséggel járt el, annyira, hogy az egyszerűséget tette művészete alapelvén, azt mondván, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Ez művészileg teljesen igaz. Ő nem annyira tanulmány, mint a lángész sugallata szerint járt el, midőn gondolatait néhány legtalálóbbszóval adja oly határozottan és tisztán, amint benne megjelennek; mondhatni, egy belső ösztön, ellenállhatatlan kényszer hatása alatt megrögzíti a legegyszerűsebben, minden cifraság és keresettség nélkül. Neki a gondolatok nagyok magukban, s igaza volt. A nagy gondolatok eljárása egy a természet eljárásával: egyaránt az egyszerűséggel művelik a nagy csodát. Sőt ez az egyetlen mód, hogy a nagyság hatásából semmi el ne vesszen.

Ezt az egyszerűséget ő átvitte a műalkatra, a belső elrendezésre is. Ezért nála nem találunk fejtöresre alkalmas kompozíciókra, de annál gyakrabban a természetesen művészi elhelyezkedésre. Minthogy nála a költemény nem ú. n. összeragasztás, egymáshoz sorozás által jött létre, hanem a belátkat a gondolatokból és érzelmi tartalomból forrt ki, innen költészetében a nagy változatosság s innen a tartalomhoz alkalmazott csodálatos belső arányos beosztás és egység, mely méltán kelt bámulatot. Csak említsünk pár költeményt a sok helyett, minők *Ha az Isten, Pál mester, Búcsú Künszentmiklóstól, Minek nevezzelek* stb.

A Gondviselés valóban sohasem adhatta volna inkább az idők teljességében e lángészt a magyar költészetnek, mint midőn megjelent s nagyszerű reformját alig pár év alatt végrehajtotta; mert éppen az elhalványuló, a retorikai díszből görnyedő szobai lírát s a cifra szavak költészetét kellett visszavezetni az egyedül helyes irányhoz, a népiesen nemzetihez és magyaroshoz s az egyetlen helyes művészi elvhez, az egyszerűhöz. De egyszersmind a Gondviselés alkalmat adott neki, hogy visszhangja legyen a legnagyobb korszakok egyikének s nekünk pedig megadta, hogy e nagyszerű kor belső életét az egyik legnagyobb költői lángész és legmélyebb szív fölfogásában csodáljuk. Végre a Gondviselés megadta azt is, hogy mindaz, amiért sóvárgott, mire egy neofita lelkesedésével epedett: beteljesedjék a legfőbb fokon. Mint a szerelem és szabadság költője és hőse, mint a szabadság vértanúja és saját végzetének jósa, csodaember volt s csodaembernek látjuk méginkább halála után, mert alakja nemcsak folyton nő, hanem Arany szép mondása szerint, mintegy szemünk előtt eszmévé finomult.

FERENCZI ZOLTÁN

Petőfi sétapálcája és selyemkendője
A Petőfi-házból

A Nemzeti Múzeum tájéka 1849-ben

Alt Rudolf vízfestménye után

Március 15-én.

— Petőfi Sándor följegyzései. —

Pest, március 15. 1848.

Szabad a sajtó! . . .

Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szívembe mártanám kardomat s úgy irnám le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnal-sugárai.

Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtóról a bilincs . . . vagy van olyan egy-ügyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága?

Üdvez légy születésed napján magyar szabadság! először is én üdvezellek, ki imádkoztam és küzdöttem érted, üdvezellek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalmam, midőn még nélkülöztünk tégedet!

Oh szabadságunk, édes kedves újszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig, míg csak él egy magyar; ha nemzetünk utolsó fia meghal, borulj rá szemfedő gyanánt . . . s ha előbb jön rád a halál, rántsd magaddal sírodba az egész nemzetet, mert tovább élnie nélküled gyalázat lesz, veled hálnia pedig dicsőség.

Ezzel köszöntelek, ez legyen útravalód az életben. Élj boldogul! . . . Nem kívánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugott élet fél halál, de legyen mindig férfierőd a vészeken diádalmaskodni!

Késő éj van. Jó éjszakát szép csecsemő . . . szép vagy te, szebb minden országbeli testvéreidnél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnnyek mostak; és bölcsöd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szívek. Jó éjszakát! . . . ha elalszom, jelenj meg álmban úgy, amilyen majd leszel férfikorodban, amilyen nagynak, ragyogónak, a világtól tiszteltnek én reméllek!

Pest, március 17. 1848.

Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyere a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit. Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethez-jutottaknak szűk lett a hely, és tomboltak és örjöngtek bennem!

A tűzokádóhegy közepébe kellene tollamat mártanom, hogy napjaimat, napjaim gyötrelmeit leírhasam!

Így vártam a jövődöt, vártam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszméim és érzelmeim, szívemnek ezen elkárhozott lelkei elhagyhatják a börtönt, kinszenvedésök helyét . . . vártam e pillanatot; nemcsak reméltem, de bizton hittem, hogy el fog jöni. Tanubizonyságaim erre a költemények, melyeket több mint egy év óta irtam. Nem okoskodás után, de azon profétai ihletből — vagy ha úgy tetszik, nevezzük állati ösztönnek, — mely a költőben van, világosan láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagyszerű, erőszakos megrázkódáshoz. Ezt többször leirtam, még többeknek elmondtam. Senki sem hitte jövődölesemet, sokan kinevettek érte, általában ábrándos golyhónak neveztek, de azért folyvást élt bennem ama hit, s úgy voltam, mint az állatok a földindulás vagy napfogyatkozás előtt.

Politikai életünket távolról néztem vagy rá se néztem, amiért részint egyoldalúsággal, részint bűnös egykedvűséggel vádoltak. A rövidlátók! Én tudtam azt, amit ők nem tudtak, és azért szánakoztam a napi politika kurjogató hösein, s mosolyogtam a fontosságot, melyet magoknak tulajdonítottak; tudtam, hogy az ő fényes tetteik és fényes beszédek nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkezendő viharnek első lehellete elsöpör; tudtam, hogy ők nem azon nagy színészek, kik a világ színpadán az újjászületés óriási drámáját eljátszák, hanem csak a decoratorok és statisták, kik a függönyöket aggatják s a színpadra székeket és asztalokat hordanak.

Magamba zárkóztam, mint elzárkózik tornyába a csillagász, s a földről az égre vettem szeméimet, a jelenből a jövőbe. Egyszerre leszakadt az ég a földre, jelenné lett a jövő . . . a forradalom kitört Olaszországban!

Petőfi a Múzeum lépcsőjén a „Nemzeti dal” szavalja

Egykorú rajz

PETŐFI DEBRECENBEN 1844-BEN
FESTETTE ORLAI-PETRICS SOMA
ERNST LAJOS GYŰJTEMÉNYÉBŐL

SZINNYOMAT
HÖRNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJABÓL

Nemzeti dal.

Galbra, magyar, ^{hig u. kara!} ~~most vagy jobba!~~
Itt az idő, most vagy soha!
Kabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válfajscator! —
A magyarok ifjúi ére
Efrüskünk,
Efrüskünk, hogy szabadok tovább
Nem letünk.

Kabok u. Gunk mi, tan' ing.
Káshozottak ösajúink,
Frik fra adon illet halak,
Krogafö then nem nyughatnak.
A magyarok :/:

Schonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni u. em. mer,
Kimer a végébb rongy elite,
Kint a kara becsu len.
:/:

Finyesebb a lárnánál a kard,
Lobban éretek a kard,
Ei mi meg is lárnókat hordunk!
Ide vedd, régi kardunk!
:/:

A magyar nér megint régi lesz,
Kelti régi nagy híreket,
Kite is kender e /práradok,
Lemofus, a paláratos.
:/:

Hol fújainak domborúnak,
Unokáink leborúlnak,
Ez áldó ináttag mellett.
Kondjék el plent neveimled.
:/: Petőfi ándor

A Magyar Nemzeti Múzeumból

A „Nemzeti dal“ kéziratának mása

Amint nézték a jövőmondók a gyermek Jézust a jászolban, oly lelkesedéssel és áhitattal néztem én ezen új meteort, ezen délifényt, mely születésekor is nagyobb szerű volt minden éjszaki fénynél, s melyről meg volt írva lelkemben, hogy be fogja utazni a világot.

És úgy lön. Olaszországban tölté gyermekségét, vándorolt fölfelé, egyszerre Párizsban termett, mint érfi, s onnan kikergette Lajos Fülöpöt, miként Krisztus az adóvevőket Jeruzsálem templomából.

Oh mikor én meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték s Franciaország respublica! . . .

Egy Pesttől távol eső megyében utaztam, s ott egy fogadóban lepte . . . rohanta meg e hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

Vive la republique! kiálték föl, azután némán merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop.

Amint eszméletemet visszanyertem, egy aggalom kezdett bántani, — a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, míg én haza érek! nélkülüm kezdődjék a forradalom? hah!

Nyakra före siettem a fővárosba . . . reszketve, lélekzet nélkül értem haza . . .

Általános volt a lelkesedés, de még semmi nem történt . . .

Nagyot lélekzettem, mint a buvár, mikor a víz alól fölmerül.

A forradalom lángja becsapott Németországba, egyre tovább harapózott, végre Bécsset is fölgyújtotta, Bécsset! . . . és mi folyvást lelkesedtünk ugyan, de nem mozdultunk. Az országgyűlés igen szépeket beszélt, de a beszéd bármilyen szép, csak beszéd, és nem tett. Pesten március 14-én az ellenzéki kör gyűlést tartott, mely ősi szokás szerint eredménytelenül oszlott szét. E gyűlésben indítványoztatott, hogy a tizenkét pont petícióképen fölnyujtassék a királynak, még pedig rögtön, de az akkor virágzott táblabírói szellem Pontiusától Pilatushoz akarta vinni a dolgot, úgy hogy valamikor a huszadik században lett volna vége. Egyébíránt jó, hogy így történt . . . micsoda nyomorúság kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal! . . . a fejedelmek úgy sem adnak soha semmit, azoktól, amit akarunk, el kell venni.

Én nem voltam jelen az ellenzéki kör gyűlésén. Akkor este Jókai mondta el eredményét, vagyis eredménytelenségét, nagy keserőséggel és teljes levertséggel. Hallattára magam is elkecserekedtem, de el nem csüggedtem.

Az éj nagy részét ébren töltöttem feleségemmel együtt, bátor, lelkesítő, imádott kis feleségemmel, ki mindig buzdítólag áll gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló. — Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? mert az határozottan állt előttünk, hogy tenni kell, és mindjárt holnap, . . . hát ha holnapután már késő lesz!

Logícailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót! . . . azt fogjuk tenni, a többit az istenre bízom; azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdeteket folytassák; én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem. Holnap ki kell vívnunk a sajtószabadságot, és ha lelövöldöznek? isten neki! ki várhat ennél szebb halált?

E gondolatokkal aludtam el. Korán reggel az ifjak kávéházába siettem. Az úton Vasvári Pállal találkoztam, mondtam neki, hogy menjen Jókaihoz, s ott várjanak meg együtt engemet. A kávéházban még csak néhány fiatal ember volt, kik nagy búsán politizáltak. Bulyovszki Gyulát, ki közöttük volt, meghittam Jókaihoz, a többieknek meghagytam, hogy az érkezőket tartsák itt, míg vissza nem jövünk.

Haza menvén, előadtam szándékomat a sajtó rögtöni felszabadításáról. Társaim beleegyeztek. Bulyovszki és Jókai proclamatiót szerkesztettek, Vasvári és én föl és alá jártunk a szobában. Vasvári az én botommal hadonászott, nem tudva, hogy szurony van benne; egyszerre kiröpült a szurony egyenesen Bécs felé, anélkül, hogy valamelyikünket megsértette volna.

— Jó jel! kiáltánk fel egyhangúlag.

Amint a proclamatio elkészült, és induló félben voltunk, azt kérdém, micsoda nap van ma?

— Szerda, felelt egyik.

— Szerencsés nap, mondtam, szerdán házasodtam meg.

Lelkesedéssel és a sors iránti bizalommal mentünk vissza a kávéházba, mely már tele volt ifjakkal. Jókai a proclamatiót olvasta fel, én nemzeti daltomat szavaltam el; mind a kettő riadó tetszéssel fogadtatott.

(A nemzeti dalt két nappal előbb, március 13-kán irtam azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-én akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a nemzeti dalt irtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.)

A régi Pílvax-(ma Schowanetz)-kávéház a Petőfi-emléktáblával

A kávéházban azt határoztuk, hogy sorra járjuk az egyetemi ifjúságot s majd teljes erővel kezdjük meg a nagy munkát. Először az orvosokhoz mentünk. Szakadt az eső, amint az utcára léptünk, s ez egész késő estig tartott, de a lelkesedés olyan, mint a görögtűz: a víz nem olthatja el.

Az orvosi egyetem udvarában ismét felolvasta Jókai a proclamatiót, és én elmondtam a nemzeti dalt. Innen a mérnökökhöz, ezektől a semináriumba a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt percenként növekedő sereg. A seminárium csarnokában elénk állott egy professzor, és ezt mondta nagy pathosszal:

— Urak, a törvény nevében . . .

Többi szavait elnyelte a sokaság mennydörgő kiáltása s a tisztelt tanár többé nem juthatván szóhoz, szépen elkotródott. A jogászok rohantak ki az utcára, hogy velünk egyesüljenek. Közülök Vidács emelt szót. Elmondta, hogy professoraik a tartandó lakomábani részvevést eltiltották kicsapási büntetés mellett. Kacaj és boszankodó kifakadások a hallgatóságban. De a lakoma már csak mellékes dolog volt. Jókai ismét fölolvasta a proclamatiót, és a tizenkét pontot, s én velem elszavaltatták a nemzeti dalt. Mind a kettőt fanaticus lelkesedéssel fogadták, s a refrainban előjövő „esküszünk“-öt mindannyiszor visszaharsogta az egész sereg, melly a téren állt.

— Most menjünk egy censorhoz, és vele irassuk alá a proclamatiót és a nemzeti dalt! kiáltott valaki.

— Censorhoz nem megyünk, feleltem; nem ismerünk többé semmi censort, el egyenesen a nyomdába! Mindnyájan beleegyeztek és követtek.

Landerer nyomdája legközelebb volt hozzánk, oda mentünk. Jókait, Vasvárit, Vidácsot és engem neveztek kiküldötteknek, hogy a sajtót lefoglaljuk. Mi megtettük azt a nép nevében és a tizenkét pontot és a nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Ez alatt kinn lelkesítő beszédek tartottak Egressi Gábor, Degré, Vasvári, Jókai stb. Dél felé elkészültek a nyomtatványok s ezrenként osztattak szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta. Délután 3 órára gyűlést hirdettünk a múzeum terére, s a sokaság eloszlott.

A szakadó eső dacára mintegy 10,000 ember gyűlt a múzeum elé, honnan közhatározat szerint a városházához mentünk, hogy a tizenkét pontot magokénak vallják a polgárok is, és velünk egyesüljenek. A tanácsterem megnyílt és megtelt a néppel, először. Rövid tanácskozás után a polgárság nevében aláírta a polgármester a tizenkét pontot, s az alatt álló sokaságnak az ablakból bemutatta. Óriási kitörése a lelkesedésnek! . . . Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön . . . körülnéztem, hogy az arcokat vizsgáljam, egyetlen egy ijedt arcot sem láttam . . . minden ajkon e kiáltás: fegyvert! fegyvert!

Ezen, különben alaptalan hír oly felindulást okozott, hogy Nyári Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, anélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna.

— Budára, Budára! . . . a helytartó tanácshoz! . . . nyitassuk meg Stancsics börtönét! . . . Budára . . .

Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. Végre választmány neveztetett ki Budára menendő, s a helytartótanácsot felszólítandó, hogy a censurát rögtön eltörölje, Stancsicsot szabadon bocsássa, s a katonaságnak rendeletet adjon, miszerint ügyeinkbe semmi szín alatt be ne avatkozzék. A választmány tagjai: Egressi Sámuel, Gyurkovits Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacs Kovács Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyári Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Leopold, Staffenberger István, Tót Gáspár, Vasvári Pál.

A választmány legalább húszezer ember kíséretében fölment Budára a helytartó tanácshoz, és előadta kívánatait. A nagyméltóságú helytartó-

Hány hét a világ?

Pesten járt kend, bátya, ugyan mondja meg,
Mit csinálnak odafönn a követek?
Mondja el a sok szép jó hír felőlök,
Hadd buzdúljon a szívem, hadd örülök

„Nem örülsz a pesti hírek hallatán,
Híva fakadsz, kedves öcsém, mint a lány.
Híva fakadsz, hogyha magyar a lüted,
Ha hazádat s szabadságot szereted

Jertek ide, jertek ide, legények,
Elbeszéltem azt az új hírt ti nektek,
Nem akar az országgyűlés egyebet,
Csak az egyet, hogy katonák legyetek.“

Ejnye, bátya, eb a lelki, mi lelte,
Hogy ezt olyan gonosz hírnek képzelte?
Mellyükéket tartja olyan gyavanak,
Hogy ne menjen szívesen katonának?

Egytől egyig mind ott leszünk, a hol kell,
Mind kiállunk bator elszánt lélekkel,
Alig várjuk, hogy azt mondják: ide hát
Vedelmezní hajában a szent hazát!

A szavamba vagtatok, jó legények,
Nem ottan van ám vége a beszédnek,
Az a vege, hogy katonák legyetek
És pedig nem magyarok, de nemetek.

Belebújtok majd a német ruhába,
Német szóval vezetnek a csatába,
Német zászló, az a fekete sárga,
Avval mentek szegény Olaszországra.“

Petőfi versének ponyvakiadása 1848-ból

Huh még azt is, a ki áldja, teremti!
De már abbul csakugyan nem lesz semmi.
Illyenek hát követek, illyenek?
Isten őket erdem szerint áldja meg.

Olaszország minket soha nem bántott,
Egyet akar velünk: a szabadságot.
Ezert minket oda xinni nyakara?
Soh' se lépünk mi arra a hatarra.

Itt maradunk mi a magyar hazában,
Ezt megvédjük mind halálig mindnyájan.
De magyar ruhában és magyar szóval
És a magyar háromszínű zászlóval

Katonának valamennyin fölesapunk,
De a magyar hazát védi csak hadunk,
Magyar hazánk pedig ott van valóban,
Hol a háromszínű magyar zászló van!

(Pest, augusztus, 1848.)

Petőfi Sándor.

Ara egy bankó koraizár

Nyom. Labácz 1848

A Petőfi-házból

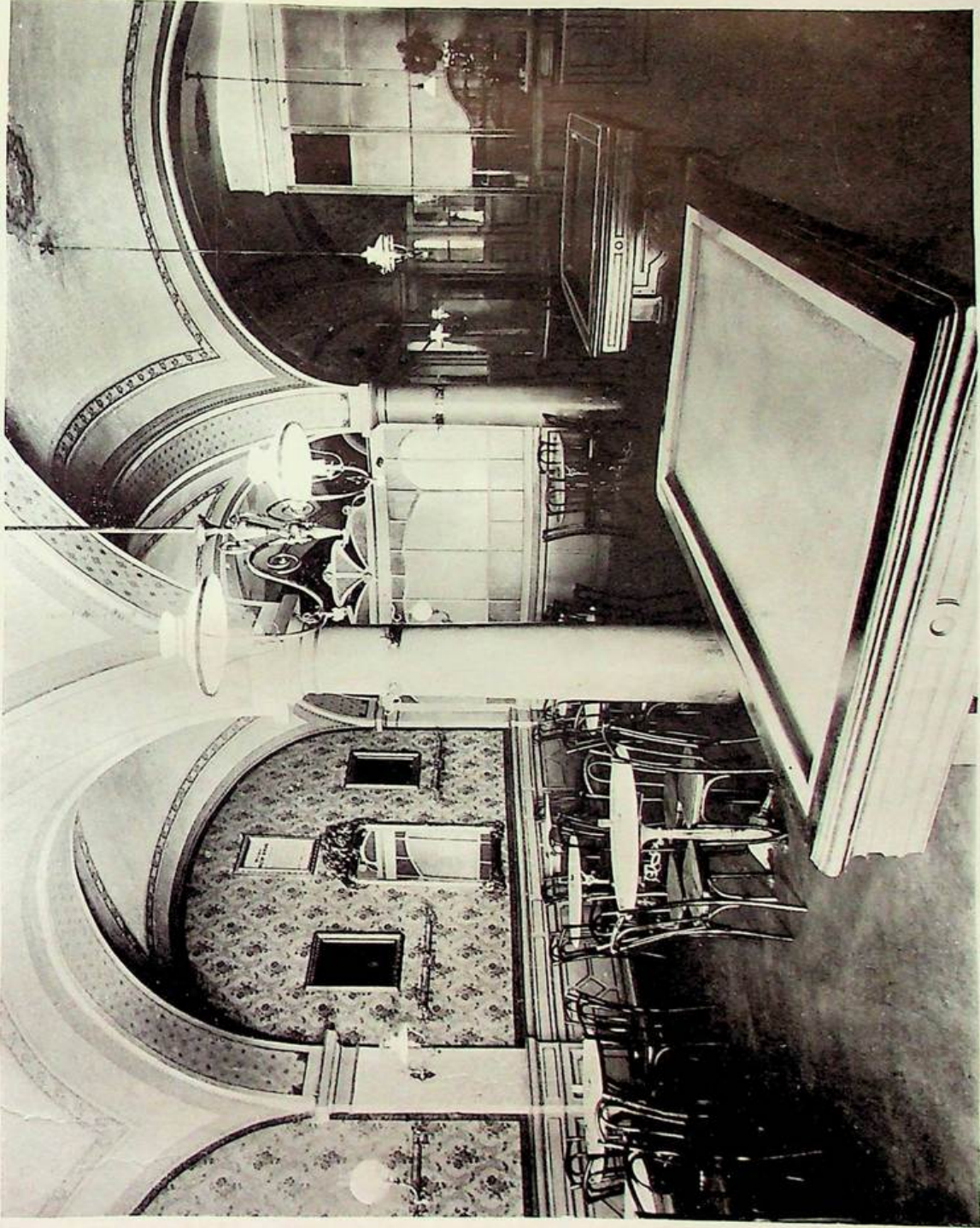
tanács sápadt vála, és reszketni méltóztatott, és öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendelet, a censura eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyílt. A rab író díadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez volt március 15-ke. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre nevezetessé teszik a magyar történetben. Események folytatásának ez közönséges volna, kétségtől, de tekintetve annak, ami volt, kezdetnek, nagyszerű, dicső. Nehezebb a gyermeknek az első lépést megtennie, mint mérföldeket gyalogolni a meglett embernek.

Pest, március 20. 1848.

Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.

Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok fel!
e kettő itéljen felettetek.

A régi Pálvax-kávéház belseje

A budapesti Koronaherceg-utcában

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetörségbe magok közé zsidót be nem vesznek, és így ők dobtak először sarat március 15-kének szűz tiszta zászlajára! . . . avagy nem áll-e azon a jelszó, és nem kiáltottatok-e velünk: szabadság, egyenlőség, testvériség? igen, ti velünk kiáltottatok ezt, de — most már látjuk — nem igazságszeretből, hanem félelemből!

Megszüntetek már félni? ne szűnjetek meg, mert eljött és még nem múlt el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!

Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt?

S miért üldözték ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk? hullott-e egy csepp véretek e földre, midőn a hazát szerezték vagy midőn oltalmazták? nem; ti jöttment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született. Olyanok voltatok mint az I, midőn bejöttetek; most olyanok vagytok, mint az O . . . legyen bennetek annyi becsületérzés, hogyha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földjén meghittatok, legalább ne piszkoljátok azt be.

De a legszomorúbb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltólag igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett néhány zúgprókátor, kik most széltíre prédikálnak a zsidók ellen, s aki az igazság mellett szót emel, arra e megvetendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorúk! nem tudják, vagy nem akarják hinni, hogy ő náluk becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdék rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanizmus barátai.

Petőfiék oszlopos órája

A Petőfi-házból

Ernst Lajos gyűjteményéből

Illusztráció a „János vitéz”-hez

Lotz Károly kiadatlan műve

Petőfi szerelmei.

ZERELMEINEK története jellemzi legjobban és legérdekesebben Petőfi költői egyéniségét. Az aszói iskolásleánykától Szendrey Juliáig, olyan változatosságban éneklí meg szerelmét, hogy vetekedik ebben a világirodalom bármelyik lírikusával. Szerelme először a szerelem szeretéséből fakadt s csak ebből magyarázható meg szerelme tárgyának gyakori változása. Maga jellemezte magát legérdekesebben, amikor azt mondta Jokainak, hogy Etelke sírjától jövet, kesergése közben megfordult az utcán egy szép leány látására. Költeményeit olvasgatva, már kezdetben kitűnik, hogy a költészete a szerelemből fakadt. Ezt írja „Úti jegyzetei”-ben Aszódra emlékezvén; „Itt kezdtem verseket csinálni. Itt voltam először szerelmes . . . A verseles a szerelem eredménye volt.” Tizenkét éves korában volt először szerelmes. Az aszói algimnáziumban tanult akkor s beleszeretett egy evangélikus lelkész özvegyének iskolásleánykájába, Cancriny Emmába. Pajtásai, Esztergályi Mihály és Dömök Elek, szintén szerelmesek voltak más iskolás leányokba. Érzésüket szerelmes versekbe öntötték ki, amelyek — úgymond Dömök — „Petőfiét kivéve, rosszak voltak s amelyeket az illetőknek sohasem kézbesítettünk”. Más előadás szerint Petőfi prózában írta meg vallomásait, Esztergályi pedig versben s írásukat az iskola szarulája alá dugták és a leánytanító öcscsének segítségével akarták a lányokhoz juttatni. A szerelmes írások a tanítóhoz kerültek, aki azután jelentést tett a nagy bűnről Petőfiék tanárának, Korennek. A szerelmes diákokat azzal büntette meg Koren, hogy Petőfit és Esztergályit külön ültette másik két szerelmes diákpajtásukkal

együtt, miután bemutatta őket az osztálynak. „Ott vannak a völegények, a vőfélyeikkel együtt.“ Petőfi a gyermekkori szerelmére emlékezett vissza a „Galga partján“ című költeményében.

*Lángszerelmem szép viszonzója,
Barna lány,
Emlékezve küldsz-e még sóhajt a
Szív után,*

*Melyet annyi kéjnek bölcsőjében
Ringatál,
Melynek első éneket lantjára
Te csaltál.*

Aszódi, majd selmeci diákoskodása után Petőfi színész is volt még néhány hónapig, amikor Ostfi-asszony-falvára került, Salkovics Péter tagosító mérnökhöz, aki öcscsével együtt Sopronba akarta küldeni iskoláinak folytatására. A kéthónapi iskolai szünidőt Orlai Petrich Soma is ott töltötte vele s gyakran jártak át a közeli falucskába, Csöngére, Csáfordi Tóth Ferenc földbirtokos és nyugalmazott huszárőrnagy házához. Itt lett Petőfi másodjára szerelmes. Tóth Ferenc gyönyörű szőke leánya, Tóth Rózsika volt második szerelmének tárgya. Epedett a leánykáért s feltékenykedett is Orlaira, aki szép hangján néhány dalt énekelt el Tóthéknál, gitár pengetése mellett. Azzal fenyegette meg Orlait, hogy összetöri a gitárját, ha még egyszer énekelni mer a leányka jelenlétében. Feltette Tóth Rózsát a csinos Orlaitól. Szerelme természetesen versekben nyilatkozott meg s még később is visszatért lelkébe a szőkefürtű leányka emléke.

A szenvedések és küzdelmek következtek ezután Petőfi életében. Mikor 1844-ben Duna-Vecsére ment szüleinek látogatására, sok keserűségére emlékezhetett vissza. Poéta-lelke azonban hamarosan felmelegedett ismét. Sok nyomorúsága, ide-oda való hányódása közben is megőrizte kedvének diákos, kedves pajzanságát, a küzdelmek azonban alkalmasint mégis hagytak egy-két porszemet a lelkén. Most elszálltak onnan ezek a porszemek s talán először életében érezte magát nyugodtnak. Már ekkor ott állt a dicsősége felé vezető úton s tehetségében való határtalan bizodalma nagyszerű reményeket keltett benne. Nem csoda, ha ebben az állapotában a szerelem is megihlette — hiszen enélkül el sem lehetett volna poéta-szíve. Érezte, hogy a szerelem táplálhatja legjobban a költészetét: kereste tehát a szerelmet. Nem kellett sokáig keresnie; a legelső kékszemű leányka, kit a sors eléje hozott, megdobbantotta a szívét. Minden azt mutatja, hogy valójában még most is a szerelemben volt szerelmes s költői érzés vonta a duna-vecsei leányka felé, aki még gyermek volt s nem is igen tudhatta, hogy mi az a szerelem. A költő a maga izzó képzeletével szerelemmé fokozta a szimpatitát s álmodozva gondolt arra, hogy feleségül veszi ezt a kékszemű, szelíd leánykát. A falusi emberek csöndes boldogságát látva, arra gondolt, hogy milyen boldog volna ő, ha közöttük tölthetné el az életet.

*Messze a világ zajától
E kis faluban,
Itt kívánok élni én ezentúl
Csendben, boldogan.*

Majd ismét visszaviszi a képzelete Pestre s látja magát, amint Zsuzsikájával végig halad az utcákon.

*Hogy suttojják majd, ha az utcán
Végig megyek veled:
Petőfi felesége? . . . erről
Csinál szép verseket.*

A kékszemű „gyermek“, Nagy Zsuzsika volt, Nagy Pál duna-vecsei birtokos tizennégy-tizenöt éves leánykája. Nagy Páltól bírta haszonbérbe Petőfi apja a mészárszéket és a húsvágás jogát. Szemben laktak egymással. Mikor Petőfi Sándor hazaérkezett, szülei nem tudtak neki kényelmes helyet adni szegényes szállásukon, megkérték tehát Nagy Pált, hogy engedjen át két szobájából egyet fiuk számára. Kérésük teljesedett s Petőfi elfoglalta az egyik szobát, mely amolyan díszszoba volt függönnyel, ruganyos pamlaggal és más effélével. Nagy Zsuzsika gyakran volt együtt a költővel, aki könnyen lobbanó szívével hamarosan szerelemnek gondolta barátkozásukat. Verseiben is megszólalt az érzése, de nem azzal a mélységgel, a mely a valódi szerelmet jellemzi. Ábrándozás, álmodozás vonult végig Zsuzsikához irt költeményein. Három hónapig időzött Duna-Vecsén s távozása után vége szakadt az idillnek is. Pedig már azt is hangoztatta, hogy meg fogja kérni Zsuzsikát — később mégis olyan módon nyilatkozott

róla, hogy „nem is tudom, hogy ötöt szeretem“. Költői hangulatváltozásait mutatja ez is. Zsuzsikának elküldötte karikagyűrű kíséretében hozzáírt verseit s nem találkozott vele többé soha. Maga ezt írta rövid idő múlva Pestről Kerényi Frigyesnek:

*Mint mondtam, itt vagyok másfélhete,
Másodmagammal jöttem én ide.
Tudod, ki az, ki Pestre elkísért?
A bú — egy szép kis szőke gyermekért.
Szegényke titkolá, hogy értem ég,
Midőn búcsúzni hozzá elmenék,
Oly szomorúan pillantott felém;
S ösztönszerűleg én megölelém,*

*És csókot érzék, forrót ajkamon,
És könnyet érzék, forrót, arcomon.
Én nem tudám, hogy ötöt szeretem,
De amidőn megindult szekerelem,
S elgondolám, hogy végkép elhagyom,
Elkezde fájni a szívem nagyon,
Mí egymásé sohasem leszünk,
Egymást feledni lesz tán majd eszünk.*

Idő múltán mégis visszatért lelkébe a Zsuzsika emlékezete. 1846-ban ezt írta Szalk-Szent-Mártonban a búcsúzásra emlékezvén:

*Az elválás keserűségét
Többé nem érzem,
De a csók édességét
Még most is érzem.*

Zsuzsika a Petőfivel való találkozás után három évre férjhez ment Balla István duna-vecsei kántortanítóhoz s mindvégig kegyeletesen megőrizte a Petőfitől kapott verseket és a karikagyűrűt.

Nagy Zsuzsikát Csapó Etelke követte Petőfi szívében. Rejtélyes, különös szerelem ez — egészen rávall a költő originális egyéniségére. Petőfi 1844-ben, kevéssel Duna-Vecséről való távozása után ismerkedett meg a tizenöt éves Csapó Etelkével, Vahot Sándorné hugával. 1844 novemberében költözött Vahotékhöz Csapó Etelka az anyjával együtt. Nagy családi tragédia előzte meg Pestre való költözésüket. Etelke apja öngyilkossá lett azon való elkeseredésében, hogy minden vagyonát elvesztette. Petőfi csak néhányszor találkozott a szelíd arcú, szőke haju, gyönyörű leánycáival, de még a Vahot-család tagjai sem sejtették, hogy mélyebb hatást tett volna rá. A szívében ébredező szerelmet csak a „Hűl a levél a virágról“ című, mélyseges hangulatú dalában szólaltatta meg először, amikor Etelke szomorú végét megérezte.

*Isten hozzád édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám.*

Az 1844-iki karácsonyestén ezt írta az egyik ágára annak a papiros-csillagnak, amelyet babonás szokásból Etelke párnája alá tettek, hogy megmutassa: ki lesz a leányka vőlegénye:

*Ha e sötét betűk, amiket itt leírok
Lennének a balsors, amely tán téged ér:
Elvetném tollamat, nem írnék, bárha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.*

Etelke a párnája alá tette a papiroscsillagot s éjjelkor leszakította az egyik ágát — éppen azt, amelyikre Petőfi írta a versét. Reggelre azonban eltűnt a párna alól a leszakított papirosdarab, senki sem tudta, hogy mi módon s nem is került elő többé. Petőfi ezután az Etelke emlékkönyvébe írta bele a négy soros verset. Ez lett volna az egész története Petőfi és Etelke találkozásának, ha ez a történet nem folytatódik Etelke halála után. Valójában csak a koporsónál kezdődik Petőfi szerelmének története és

Petőfi gödöllői lakása 1844-ben

ebben van a rejtelmessége és a különös volta, Etelke súlyos idegbajban szenvedett s 1845 január 27-én hirtelen meghalt. Odakapott a szívéhez és holtan rogyott össze. Petőfi tette a koporsóba s ott virrasztott mellette. Napokig nem merték eltemetni, mert az arca még holtában is piros volt s azt hitték róla, hogy álhalott. Petőfit annyira megrendítette Etelke halála, hogy testet, lelket emésztő bánkódásnak adta magát. Most jutott tudatára annak, hogy mennyire szerette Etelkét. Szerelmének és fájdalmának a „Cipruslombok“-kal adott meg-
rázó kifejezést. Petőfi lelkének egyik rejtelmes dokumentuma ez a versciklus, amelynek nincs mása az egész világirodalomban. Petőfi maga is annyira hitt e szerelmében, hogy megharagudott az egyik barátjára azért a megjegyzéseért, hogy jóformán nem is ismerte Etelkét, miért emésztí tehát magát annyira a bánkódással. Ne kutas-
suk most a költő érzéseinek misz-
teriumát, mert ebben úgysem le-
hetne feltétlen bizonyosságú követ-

Méhek s virágok kertednek lakói,
Mehes, virágos kert legyen szíved:
Ha nyílik benne szerelem virága,
A barátságunk méhét is bevedd,
Mert jól tudod: szép a virág aromban,
Tavaszkorral él csak, és ez oly rövid,
Míg a szerelem méh munkálódásából
Megdedesíted téli napjaid. —
Ha a tavaszon nem lesz sikeretlen:
Engedd, hogy én is méh legyek fűszedben.
Petőfi leánytól

A Petőfi-házból

Kéry Gyula gyűjtése

Sass Zsófi emlékkönyvből 1845

keztetésre jutni. Az események azt mutatják, hogy a Zsuzsikáéhoz hasonlóan Etelke emlékezete is elhalt utóbb a költő lelkéből. Már felsőmagyarországi utazásából vigasztalódva tér haza. Meglátogatja ugyan Etelke sírját, de „Messze vándoroltam“ című költeményében már a vigasztalódás hangján szólal meg.

*Nyugodt már kebelem. Fájdalmam szelvése
Kitombolt, elzúgott, megszűnt, elenyésze.*

Allítólag Etelke sírjánál írta ezt a költeményét. Lisznyay Kálmánnal együtt este ment ki a temetőbe s a hold fényénél vetette papírra a sorait.

Utazgatása alatt egyébként még új érzelem is érintette a szívet. Erre vonatkozik „A varróleány“ című költeménye. Elmondja benne, hogy egy varróleány a szeretője, azaz hogy csak ő szereti. Dicséri szépségét és „lelkének dicső villámaít“.

*Itt várok térdepelve,
Ruházd a „szerető“ címet reám,
Vagy varrd meg szemfedőmet,
Ha nem szeretsz, te szép varróleány!*

Ez a vers egy zsidó vallású leányra, Weisz Szálira vonatkozik. Losoncon időzött Petőfi 1845 únius 14-ikétől 22-ikéig barátjánál, Steller Antalnál. Steller ismertette meg Weisz Szálival, aki igen művelt, széplelkű és elmés leány volt. Már a megismerkedés előtt annyi dicséretet hallott róla Petőfi, hogy látatlanban is szerelmes lett bele. A találkozás után pedig már valósággal rajongott érte szellemessége, szeretetreméltósága és műveltsége miatt. Mikor a látogatástól hazatért, egészen fel volt hevülve és ezt kiáltotta barátjainak:

— És ti kutyák, ezt a leányt nem tudjátok magatokhoz emelni? De hisz' nem is vagytok hozzá méltók.

Az első látogatás után szerelmes lett a leányba, aki azonban már menyasszony volt: egy Kemény Gábor nevű fiatal ügyvéd volt a vőlegénye. Kemény később mint nógrádi főszolgabíró feleségül vette Weisz Szálit, aki az esküvő előtt kikeresztelkedett és a keresztségben Ida nevet kapott. Petőfi — mint Ferenczy Zoltán munkájában olvassuk — maga is ábrándozott róla, hogy feleségül veszi a szép varró-

leányt s ezt meg is mondta neki. De a leány tréfának vette a vallomást s a költő hamarosan meggyőződött arról, hogy célját el nem érheti. Érzékeny jelenet után búcsút vett a leánytól, homlokon csókolva őt. Mikor szekéren elhagyta Losoncot, a várostól félórányira levő korcsmánál egyszerre azt mondotta, hogy Losoncon felejtette a köpönyeget. Utána küldték a kocsist, de ez más köpönyeget hozott. Ekkor maga Petőfi ment vissza. A korcsmáros kertjéből néhány fehér rózsát vitt magával s Losoncon egyszerre betoppant Weiszékhez. Odanyújtotta a leánynak a rózsákat.

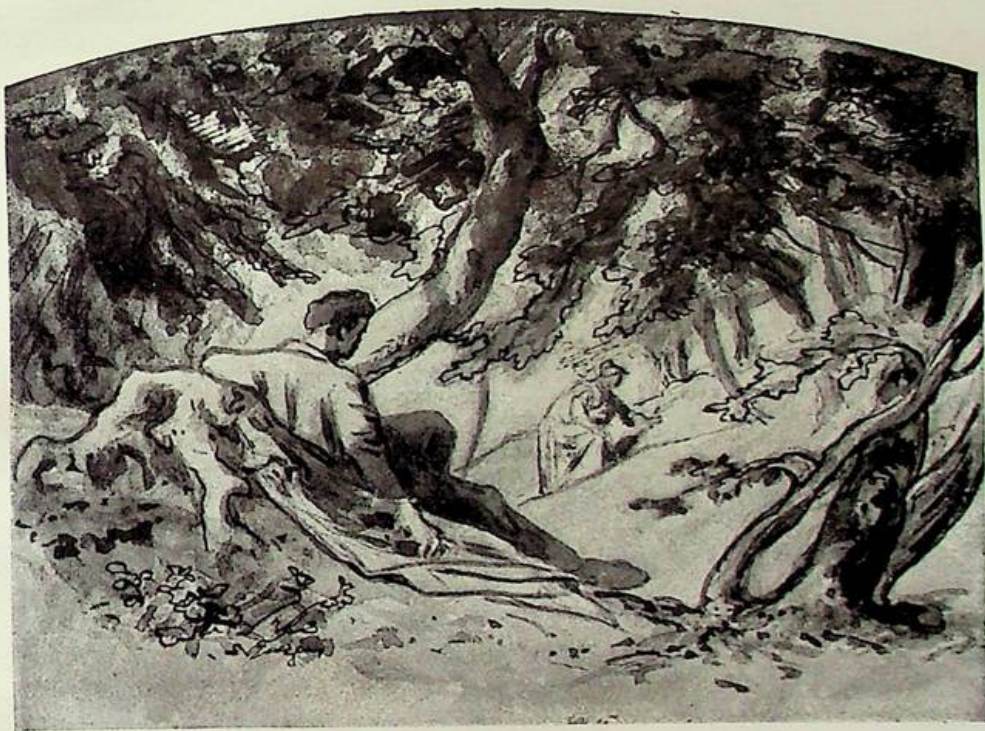
— Csak utóbb jutott eszembe, — mondotta — hogy a búcsúzásokor semmi emléket nem adtam. Tartsa meg e rózsákat, ezeket még el akartam hozni. Isten önnel.

Ezzel visszatért a szekéréhez — köpönyeg nélkül. Egy változat szerint, barátja Steller, aki vele volt a szekéren, csodálkozva kérdezte meg tőle:

— Hát a köpönyeged hol van?

— Nem is volt — felelte Petőfi kurtán.

Ennek a szerelemnek az emléke is gyorsan elszállt a költő szívéből — más szerelemnek adott helyet, mely azonban szintén csak futó felhő volt. Kevéssel előbb is átvonult már a költő lelkén egy ilyen futó felhő

Ernst Lajos gyűjteményéből

Székely Bertalan kiadatlan műve

„A hegyek közt“ illusztrációja

— gyorsabb az eddigieknél s nincs is róla bővebb adat ennél az egy strofánál, a „Búcsú Kun-Szent-Miklóstól“ című versből:

*Amott virít Szent-Miklósna
Egy rózsája,
Hej, csak sóha ne is néztem
Volna rája:
Vagy ha már megbüvölt édes
Arculatja:
Hadd lennék én, aki ötet —
Aki ötet leszakasztja.*

Ez a „rózsa“ Baky Tini volt, Baky Ignác kunszentmiklósi városi főjegyző tizenhat éves leánya. A költő a Bakyéknál rendezett estélyen találkozott vele Szentmiklóson időzésekor.

Új szerelme, amely ezt követte, Gödöllőn fakadt, ahova a költő 1845 augusztusában ment régi barátjához, Erdélyi Ferenc református lelkészhez. Kevéssel ezelőtt írta „Szerelenvágy“ című versét, amelyben epekedve mondja, hogy „szeretni vágyik újlag“. Természetes, hogy szerelemre vágyó szíve azonnal megdobbant, amikor megismerkedett Gödöllőn a finomlelkű Mednyánszky Bertával, Mednyánszky Józsefnek, Grassalkovich herceg jószágigazgatójának leányával. Gyakori találkozásuk, sétatük emlékezetét őrzi a „Szerelem gyöngyei“ című ciklus, amelyből azonban nem szól az érzés olyan igazsággal és bensőséggel, mint a Szendrey Juliához írt versekben. Petőfi szerelemre vágyó lelke Mednyánszky Bertában is lelkének ideálját kereste, de éppen olyan hamar elfeledte ezt a fellebanását is, mint az előbbieket. Nehány hónapi gödöllői időzése után levélben megkérte a leány kezét, de Mednyánszky József olyanformán válaszolhatott neki elutasító levelében, hogy másnak szánta a leányt, nem holmi poétának és színésznek. Egyébként a leány sem volt szerelmes Petőfibe; becsülte és szerette őt, mint költőt, de szerelmet nem érzett iránta. Petőfi is hamar elfeledte gödöllői kalandját s 1847-ben ezt írja róla az „Utí levelek“-ben: Kerepesen túl Gödöllőt értük, hol az a szöke leányka lakik, kihez sok szép verset írtam. Használtam az alkalmat, míg a gyors szekér elé új lovakat fogtak, leszálltam s a mult tarka emlékeivel könnyezve mentem . . . a fogadóba és megebédeltem.

Mednyánszky Berta egyébként nem az első leány volt, akit Petőfi feleségül akart venni. Már előbb, 1844 őszén, Pákh Albertnél volt Sass István nevű barátjával, akik tréfásan azt mondták neki, hogy megkérhetné Kappel pesti bankár leányát, Emiliát. „Azt hiszed, — kiáltotta akkor Petőfi Pákhnak — hogy nincs ehhez bátorságom?“ És elrohant, hogy megmutassa, hogy van bátorsága. Liszt egyik hangversenyén már látta előbb a szép, szöke Emiliát s tetszett is neki. Egy óra múltán visszatért a lánykérésből, amelynek történetét Sass István közlése szerint így mondta el:

— Bejelentésemre az anya leányával együtt a szalonban fogadott s amikor németül bemutatkoztam — hírből sem ismert s nagy zavarba jött. Szokatlan látogatásomat s ismeretlen voltomat alkalmasint nem tudta mire vélni s csak leányának válasza: „Van szerencsém hiréből ismerni“ — halljátok nyomorultak? — vágott közbe az elbeszélő s nyomatékosan ismételte ugyanazt — segített anyja kényelmetlen helyzetén. Ebből kibontakozva, arra a kérdésre, hogy minek köszönheti e szerencsét: határozottan azt adtam válaszul, hogy óhajtanék megismerkedni a leányával . . . (Ha láttátok volna, mint pirult el az ártatlan teremtés e pillanatban.) És lehetőleg megnyerve hajlamát, nőül óhajtanám őt venni. A váratlan felvilágosítás most mindkettőjüket olyan zavarba ejtette, hogy megesett a szívem rajtuk. A jó anyának többé szavát sem vehettem. Az okos lány azonban magához térve, fülíg elpirulva, szép magyarsággal (ami ebben az időben előkelő polgároknál ritka volt) adja válaszul, hogy bármennyire megtisztelve érzi is magát látogatásom által, mégis atyja tudta és beleegyezése nélkül senkit sem fogadhatnak és ez okból kérne, hogy keresném fel atyját a büroijában s adnám elő neki az óhajtásomat. Erre elbúcsúztam s mentem kímért utamra abba az üvegszekrénybe, amelyikben a tisztos öreg a hivatalos helyiségeinek végső részében intézte házi teendőit; a megelőző szobákat a segédei foglalták el. Köszöntésemre megemelte aranybojtos bársony sapkáját s megkérdezte németül, hogy mivel szolgálhat? (Gondoltam, ha óhajtásomat kiszolgálná, jót tenne velem.) Kérdésére megneveztem magamat, szintén németül. Képzeljétek — majdnem a mennykő csapott belém — mit kellett hallanom. „Nincs szerencsém ösmerni az urat“ — mondotta előzékeny mosolygással s végig nézett s várta a válaszomat. Hivatkoztam ekkor magyar költő voltomra. Újra ismerettségének hiányával mentí magát s egyúttal megkérdezte, hogy minek tulajdonítsa ezt a kiváló szerencsét? Elmondtam neki, komoly arcot vágva, így ni! (és mutatta, milyen keményen megállta e helyét) az utam célját és elhatározásomat. Simára borotvált arcán mosolya ellenére is meglátszott a zavar. Rövid gondolkodás után feleli: „Uram, én minden művelt és tisztességes fiatal embert szívesen látok a házamnál, önnel szemben se tennék tehát kivételt, — de megkívánom, hogy mindig, aki küszöbömet átlépi, valamelyik ismerősöm által legyen

Szendrey Julia 1847-ben

Innen szavalta Petőfi 1848 március 15-én a „Nemzeti dal”-t

Az egyetemi ifjúság emléktáblájával

A Nemzeti Múzeum lépcsőfala

bemutatva. Ezt öntől is legyen szabad megkövetelnem, uram. A többi azután Isten kezében van. Erről most többet nem beszélhetünk.

Barátai megkérdezték tőle, hogy mit válaszolt erre.

— Válaszom — úgymond — ez volt: Uram, én mindent ott szoktam kezdeni, ahol más végzi...

Nem is gondolt többé Kappel Emiliára, a kit utóbb gróf Lónyai Menyhért vett nőül.

Petőfi lelkét nem sokáig emésztette Mednyánszky Bertáért a „költői búslakodás”. Mint máskor egy-egy izgalmasabb esemény után, most is utazgatásban kereste a teljes feledést. 1846 augusztusának végén nagyobb utazásra indult Pestről s először Pap Endrét látogatta meg Szatmáron. Vele azután

szepember első napjaiban Nagybányára ment, a helyettes főispán beiktatása alkalmával rendezett ünnepségekre. Pap Endre és Riskó Ignác vármegyei aljegyző elvitték gróf Károlyi Lajos inspektorának Terei (Flechl) Gábornak vendégszerető házához. Itt látta meg először Szendrey Juliát, aki benső barát-nője volt Terei leányának, a szépségéről híres Terei Marinak. Alkalmassint már előbb is hallotta hírét barátjaitól, mert vármegyeszerte ismeretes volt a műveltsége és a poetikus lelkülete. Nemrégiben került haza a pesti nevelő intézetből, ahol négy évet töltött. A Petőfivel való találkozáskor tizennyolc éves volt. Szép arcát érdekessé tette rövidre vágott barna fürtjei és örökké merengő szemei. Rendkívüliségre vágyó, regényes hajlamú s poetikus lelkületű volt: ezt már az első találkozás előtt elmondhatták Petőfinek a barátai.

Az első találkozás után Petőfi többször meglátogatta Tereiéknél Szendrei Juliát, majd néhány nap múlva otthon Erdődön is. Júlia a többi közt ezt írta barátjának, Terei Marinak e látogatás után: „Hanem figyelmet kérek! — furcsán érzem magamat — az a Petőfi gonosz egy fiú — oly szenvedélyesen tud az emberre nézni, hogy vigyázzon a baloldalára, különben annak úgy is tüzes lakosa fellázad ellene és azt a száraz, hosszú, ily eseteknél tehetetlen házört úgy kivetí onnan, hogy idő kell hozzá, míg ismét részt vehet az uralkodásban. Ezt nekem előbb senki sem mondta, tehát úgy egy kicsit elkéstem a vigyázással. (Most veszem észre, hogy még nem mondtam meg, hogy a házörző alatt az észrt értem.)“ Kevés idő múlva pedig máris e sorokat írta naplójában: „Óh csak tudnám őt szeretni, mint amennyire szerettemni érdemel!

Még ekkor erősen küzdött a szerelem ellen s amikor Petőfi október 10-ikén újból meglátogatta Erdődön, maga is észrevette azt a habozást. Júlia már ekkor a hozzá írt versekből is meggyőződhetett Petőfi szerelméről, de maga még nem akarta elárulni az érzéseit és kitérő választ adott a költőnek, aki ezután csalódottan, háborgó szívvel vált el tőle. Október 22-ikén találkoztak ismét Nagykárolyban s Júlia megígérte Petőfinek, hogy tavasszal ad neki határozott választ. Szerelmét azonban már akaratlanul is elárulták a szavai s Petőfi ezután írta „Szeretsz tehát“ című versét. Költőnk ezt írta Várady Antalnak: „Elhagytam Szatmárt és hogyan hagytam el! . . . Szerettedre, barátom, szerettedre a legdicsőbb lénytől, mely valaha az Isten kezéből kikerült“. Ilyen érzések között indult haza Pestre — s ez teszi különössé a sokat magyarázatot debreceni epizódot.

Petőfi útközben meglátogatta debreceni ismerőseit s este elment a színházba is. Mikor belépett, a közönség „Éljen Petőfi Sándor“ kiáltással üdvözölte, a Lenke szerepét játszó Prielle Kornélia pedig elénekelt a szerepben lévő dala helyett Petőfinek „A virágnak megtiltani nem lehet“ című dalát. Petőfi már Pesten megismerkedett Prielle Kornéliával, de szerelemről akkor szó sem volt közöttük. Ezen az estén, amikor Petőfi felment a színpadra a színészekhez, ismerősök gyanánt üdvözölték egymást s másnap délután újból találkoztak. Petőfi meglátogatta s hirtelen elhatározta, hogy nőül veszi és meg is kérte a kezét. Este Prielle Kornélia éppen menyasszonynak öltözve jelent meg szerepében a színpadon s Petőfi felrohant hozzá és követelte tőle, hogy azonnal menjen vele a paphoz és esküdjenek meg. Prielle Kornélia beleegyezett. Petőfi megkérte a színészeket, hogy az előadás után maradjanak együtt a lakodalomra; majd este kilenc óra tában elrohant a református paphoz, Könyves Tóth Kálmánhoz és rá akarta bérni az esketés végzésére. De Könyves Tóth Kálmán kijelentette a költőnek, hogy előbb díszpenzációt kell szereznie, e nélkül nem történhetik ilyen hirtelen az esküvő. Petőfi dühösködött, majd visszarahant a színházhoz és másnapra halasztotta az esküvőt. Másnap a katolikus paphoz állított be, aki azonban szintén díszpenzációt követelt. Ilyen módon ismét elhalasztódott az esküvő — s nem is történt meg soha. Petőfi éjjel a tiszteletére rendezett lakomáról Prielle Kornélia ablaka alá intette a cigányokat s elhúzatta ott „A virágnak megtiltani nem lehet“ dalát. Reggel öt órakor indult Pestre gyorskocsin.

A kaland többi részét így mondotta el Prielle Kornélia: „Reggeli öt órakor indult a gyorskocsi. Petőfi, mielőtt felült volna rá, tárcájából kiszakított egy lapot s írt nekem sűrű, apró betűkkel egészen addig, amíg csak betű férhetett arra. Kért, hogy vegyem fel a pap áldása nélkül is a nevét; ő teljesen rám bizza azt és Kolozsváron — hová két hét múlva szándékoztunk — szerepeljek úgy . . . Ő ott lesz nálam, amikor kívánom az esküvőre és ismét távozik, ha úgy akarom. Belenyugszik abba, hogy csak akkor hívjam őt magamhoz, mint férjemet, ha már meggyőződom arról, hogy mennyire megérdemli a boldogságot . . . Ez volt tőle első levelem. Pestről néhány nap múlva ismét kaptam tőle levelet; ez már hosszabb, de szintén mély érzelemtől áthatott és áradozó volt. Szívemet az lepte meg

legkedvesebben, hogy bevallja, mennyire érdekeltem őt már Pestenlétem alkalmával is, az első látástól kezdve. A legrajongóbb szerelemhez sem volt másra szükség, — folytatá — csupán egy szíkrára, mely lángba borítsa hön dobogó szívét s melyet csak a vízszontszerelemben vélt fölfedezhetni. Már akkor meg volt győződve, hogy előbb vagy utóbb, ha a sorsunk bennünket összehoz, s nálam e szíkrát valóban megtalálja, nagyon, de nagyon fog engem szeretni. Újból említé, hogy milyen diadalmas boldogság lett volna számára, ha Pestre érkezve azt mondhatja ismerőseinek: Kornélia az én feleségem . . . Az egész levél nagyon jól hatott rám. Föltettem magamban, hogy nemsokára, ha Kolozsváron leszek és már némi önérzettel hívhatom magamhoz Petőfit, miután a közönség kegyét ott is bírni fogom, e szép házasságnak is végbe kell menni“.

A Prielle Kornéliával való epizódot csak az a feltevés magyarázhatja meg, hogy Petőfi időközben arról kapott hírt egyik barátjától, hogy Júlia időközben lemondott róla és máshoz akar férjhez menni. A költő akkor daczból hasonló módon akart cselekedni. Júlia hamarosan értesült a debreceni epizódról

A nemzetgyűlési követekhez.

Nagy Károly, ki a' kiskunsági követséget elrabolta tőlem, a Pesti Hirlap 99. számába egy cikket lopott be ellenem. E cikkk egészen ő hozzá méltó, s én őt érte én hozzám méltólag vontam kérdőre, s kívántam elégtételt. A milly szentelen hetvenkedéssel írta Nagy Károly e cikket, olly példátlan gyávasággal tagadta meg az elégtételt, olly gyávasággal, mellynek párját nem férfiak, de vén banyák életrajzában is hiába keressük. Figyelmeztetem és kérem a nemzetgyűlési követeket, hogy e megbélyegzett emberrel senki közülök egy sorban ne üljön, nem az én irántami szivesség vagy barátságánál, hanem azon tiszteletnél fogva, mellyel e testület magának tartozik.

Petőfi Sándor.

Petőfi nyilatkozata követjelöltségének kudarca után

A Petőfi-házból

s minthogy sejtette az okát is, azzal válaszolt, hogy elküldte Petőfinek a naplóját, amelyben szerelmes szíve érzéseit írta meg. Petőfi most már nem kételkedhetett többé benne s el is felejtette nyomban a debreceni kalandot s időközben Prielle Kornélia is értesült Petőfi és Szendrei Julia szerelméről. Szemrehányó levelet írt ekkor a költőnek, aki egy hónapja hallgatás után válaszolt erre s azzal vádolta őt, hogy azért nem viselte Kolozsváron a „Petőfiné“ nevet, mert „alkalmasint férjhez szándékozik menni valamelyik kis gróf-udvarlójához“. Ebben az időtájban jelent meg Petőfi „Mi van innen távol“ című verse, amelyet Juliához írt. Prielle Kornélia Kolozsváron olvasta ezt a verset s gúnyosan írt ezután Petőfinek: „No, úgy-e, hogy a Hortobágyon túl két út van. Szerencsés utakat kívánok a másikon, amely a Királyhágó felé vezet“.

Kevéssel a napló elküldése után azt a hírt sügták be Juliának, hogy Petőfi megmutatta Pesten másoknak az ő szerelmes sorait. Nagyon bántotta Juliát ez a hír, amelyet egyébként hamarosan megcáfolt Petőfi. Keserű levelet írt barátnőjének, Térei Marinak, de most is elárulta szerelmét: „És én még sem tudok ő rá haragudni, habár megérdemelné“. A naplómutoztatásról szóló besúgást Szendrey Ignác, Julia apja,

is meghallotta s ekkor értesült először leányának és Petőfinek szerelméről. Apai szíve megrémült attól, hogy leányát a bizonytalan sorsú költőre bizza. Megígértette leányával, hogy egy esztendeig nem ír Petőfinek. Azt hitte, hogy az az esztendő kígyógyítja majd szerelméből a regényes lelkületű leányt.

Éppen ebben az időben kérte meg Juliát egy vagyonos szatmári földbirtokos, Uray Endre alszolga-bíró. Júlia azonban hű maradt szerelméhez, de megtartotta apjának adott szavát: nem írt ezután Petőfinek, aki nem is sejtette a hallgatás okát. Küldözgette szerelmes verseit és leveleit Juliának, de nem kapott rájuk választ. Az egyik versében keseregve írta most, hogy miért is gondol rá?

*Hát ily hamar felejt? ily
Hamar felejthetett?
Az még valószínűbb, hogy
Sohasem szeretett.*

Júlia ekkor megkérte Terei Marit, hogy írja meg Petőfinek hallgatása okát. Petőfi, amikor elolvasta a Júlia lángoló szerelméről szóló levelet, nyomban megkérte levélben Júlia kezét Szendrey Ignáctól, aki azonban kitérően válaszolt neki s az egy esztendei határidőre hivatkozott. Petőfi ekkor Erdődre utazott s május 16-án meglátogatta gazdasági irodájában Szendrey Ignácot s szóval is megkérte tőle Júlia kezét. Heves szóváltás támadt ekkor közöttük. Szendrey a lánya sorsáért való aggodásában kiutasította házából a költőt, aki azután haragos szavakkal távozott, majd goromba levelet írt neki a szállásáról. Ezután is találkozott titokban Juliával s rá akarta bírni arra, hogy szökjenek meg. Júlia ebbe nem egyezett bele. Közben az apa újabb sürgetésére megígérte Petőfinek, hogy egy hét múlva megadja neki a döntő választ. Ez azonban szintén elutasító volt.

Petőfi most sem engedett: május 26-án újból megjelent Erdődön és újból megkérte Júlia kezét. Az apa most már kijelentette leányának, hogy válasszon közte és a költő között; ha férjhez megy hozzá, kiházasításáról nem fog gondoskodni. Júlia Petőfit választotta s a megállapodás szerint a próbaév leteltével, megismerkedésük évfordulóján megtörtént az esküvő az erdői vár kápolnájában, korán reggel. A Szendrey-családból csak Júlia nővére, Mariska (utóbb Gyulai Pálné) volt jelen az esküvön. Kevéssel a szertartás után fogatra ült a szerelmében győzedelmes pár, hogy Koltóra menjen — a boldogságba, melyről ezt írta ezután Petőfi: „Elértem, amit ember érhet el“.

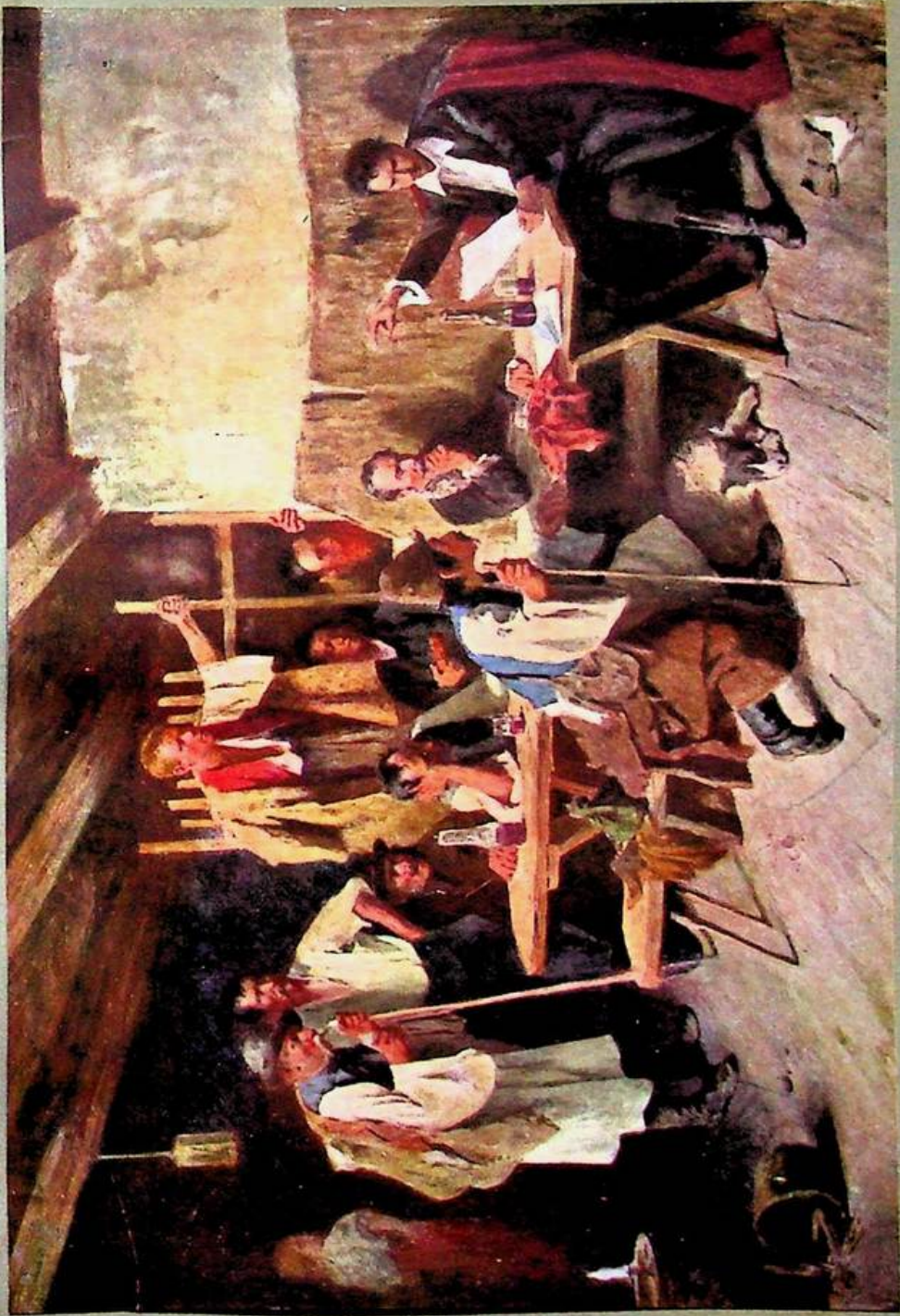
LONDESZ ELEK

Petőfi mint bakancsos
Rajz az 1860-as évekből

PETŐFI A NÉP KÖZT
FESTETTE RÉVÉSZ IMRE
A „KÖNYVES KÁLMÁN” JOGOSÍTVÁNYA

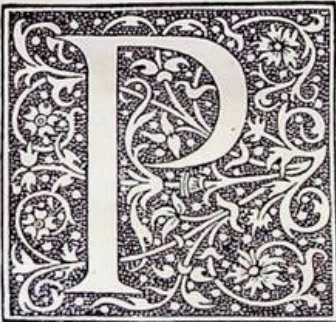
SZINNYOMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJÁBÓL

A segesvári völgy keletről.

Petőfi a szabadságharcban.

ETŐFI mint katona aligha emelkedett volna oly szédítő magasságra, mint ahová költészete és egyénisége juttatta. Ami saját feljegyzéseiből, mások emlékirataiból fenmaradt, mind azt bizonyítja, hogy sem tehetsége, sem hajlama nem volt a hadi pályához. Másfél esztendei régibb közkatonáskodása és néhány havi tisztí működése Bem oldalán azt bizonyítja, hogy Petőfit inkább a költői lélek csapongó szeszélye, a rajongó forradalmár szív heves vágyakozása, semmint a pályának szeretete, vagy a mesterségnek valami különösebb megértése vitte a táborba. Fegyelmezetlen, ellenmondást és parancsot nem tűrő természete már eleve kizárta, hogy jó katona lehessen. Emberszeretete, az elnyomatás és az egyéni szabadság korlátozása ellen való folytonos lázadása nem tudta sohasem elviselni a katonai fegyelem

vasparancsait és ez nemcsak közkatonáskodása, de forradalmi működése idején is a legképtelenebb helyzetekbe sodorta. Sápadt, vezna testalkata nem bírta a katonaelet fáradalmait. „Sárga pitykés, zöld hajtókás monturja — írja róla ifjúkori barátja, dr. Sass István — nadrágja, csolnakszerű bakancsa úgy lotyogott rajta, mintha nem is rá szabták volna.“ A kaszárnya éji nyugalma olvasással zavarta meg. Szuronyára gyertyát akasztott és gyakran hajnalig olvasgatott. Társai feljelentették és a „tintanyaló“ kurtavasat kapott. Sopronban Liszt Ferenc hangversenyzett; Petőfi polgári ruhában kiszökött a kaszárnyából, hogy a művészt láthassa. Persze, ezért is megvasalták. Ha valamely társát felebbvalói parancsra meg kellett vesszőznie, egész nap nem tudott enni. Az őrhelyen Horatius ódáit vagy Schiller költeményeit szavalta. Ezért is becsukták. Néha elmerült gondolataiba és megfélekedett a szokásos tisztelgésről. Ezért is kurtavas járt. Egy hosszú, hetekig tartó gyaloglás után pedig vezna teste megroppant és 1840 május—június havában a gráci kórházba került. Körülbelül három hónapi kezelés után, a katonai szolgálat alól, mint „Realinvalid“, végleg felmentetett. Az orvosi felülvizsgálati lap megvan a 48. gyalogezred irattárában. „Gyöngé testalkat, tüdővész és a szívedények tágulására való hajlandóság“. Ez az orvosi lelet, amely elbocsátására okul szolgált.

A beteg test és fegyelmezhetetlen lélek nem volt katonának való. Később sem vált azzá és a nemzet szabadságharcának az ő gyújtó dalai sokkal nagyobb szolgálatot tettek, mint tett a vezérkari

őrnagy, aki Bem parancsa ellenére, kard, fegyver nélkül elbáméskodva nézte a segesvári csatát és azt sem tudta, nem is sejtette, hogy rég elkövetkezett már az a pillanat, mikor mindenkin csakis a menekülés segíthet.

A szabadságharcban való részvételre a közvélemény kényszerítette Petőfit. Mikor (1848 szeptember 11. és 15.) híre kel, hogy Jellachich átkel a Dráván és hogy Ferdinánd király nem hajlandó Jellachichot visszaparancsolni: világos volt mindenki előtt, hogy a nemzet fegyveres ellenállása el nem maradhat. Petőfi is megírja gyűjtő proklamációját a nemzethez, fegyverbe szólítván az ország minden fegyverfogható

Ernst Lajos gyűjt. Mezei festménye után Székely Bertalan
Petőfi arcképe 1849-ben

október 16-ikán közli kapitánynya való kineveztetését. Az „Életrajzok“ két sorban jelenti: „Petőfi elutazott, kötelességét, mint becsületes hazafi, teljesíteni“.

Mi haszna volt a hazának a segesvári csatamezőn tétlenül báméskodó egy szál katonából! És mi haszna lehetett volna a költőből, ha ócsárlóinak hitványsága nem szoritja őt végzetteljes sorsa felé! Mint igaz forradalmi lélek — a szabadságharcnak igazában véve talán egyetlen valóban forradalmi egyénisége! — nagyobb szolgálatot tehet vala az ügynek, ha lantját kardjával nem cseréli fel. De fanatizmusa, hazájának rajongó szeretete, főleg pedig hiú és heves forradalmi érzelmekkel tele nevének folytonos ösztönzése a csatátra vitte. E véres oltáron nem sokat segített a nemzeti ügynek. Alig tudunk róla valami feljegyzésre érdemes haditettét. Barátai, a csaták szemtanúi mind feljegyezték ugyan, hogy halálmegvető bátorsággal állt mindig a puskatüz elé, de hősi tett, stratégikai erény nem lüszödik nevéhez.

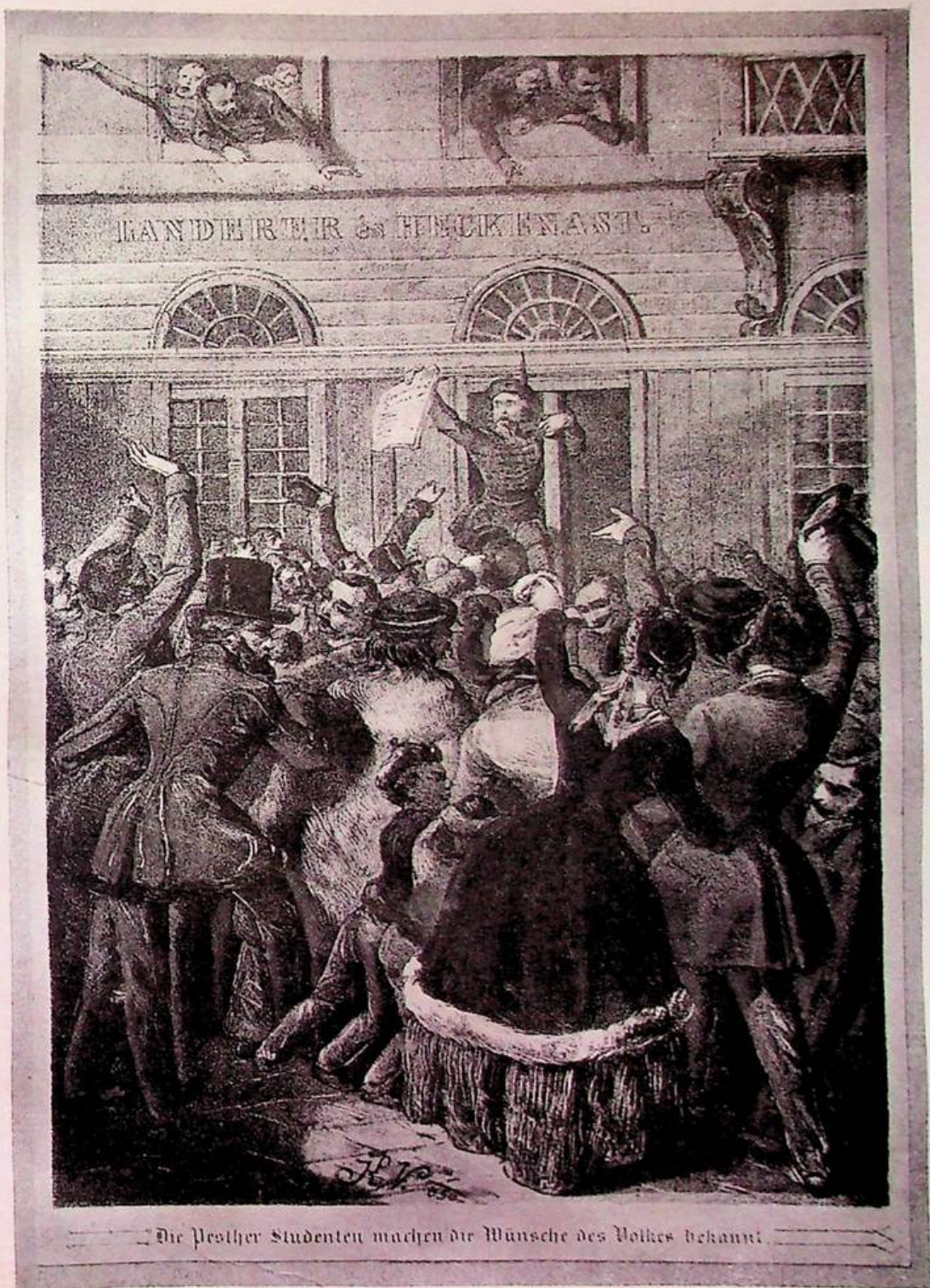
Volt ebben katonai alkalmatlanságán kívül másnak és más egyébnek is igen nagy része. Elsőben is Bemnek, ennek a rajongó lelkű katonának, aki az ő „szegény költőjét“, amint Petőfit nevezni szokta, szándékosan olyan helyekre állította, ahol a veszély legkisebb volt. És másodszer Petőfi összeférhetetlen, fegyelmet nem tűrő egyéniségének, amely őt alig háromnegyed esztendői tisztí működése alatt folytonos konfliktusokba keverte a hadsereg vezetőivel, úgy hogy mint teljességgel megbízhatatlan katona használhatatlannak tűnt fel felebbvalói előtt.

fiát. A fegyverkezés meg is kezdődik és az ifjúság csapatostul vonul a zászlók alá. Bizonyos, hogy Petőfi is tisztaban volt kötelességeivel. De magán-körülményei nem kedveztek elhatározásának. Juliája szülés előtt volt és nem volt senki, akire az imádott nőt rábízhatta volna. A költő tehát Pesten maradt. De ekkor megjelenik ellenségeinek gúnyos támadása, kétszínű barátainak kiméletlen csipkedése. Az *Ungar* c. lap megtámadja őt és Vasvári Pált, hogy miért nem mennek a harctérre, ők, kik oly szenvedélyesen izgatnak a forradalom mellett? És megjelenik Vachot Imre „Nemzetőr“ című lapjának gúnyos felhívása, egyenesen aposztrofálván Petőfit. „Nyakunkon a háború, minden ép karra szüksége van a hazának — te katona voltál, gyermeked nincs — s roppant kardod, amelylyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik“, mondja kiméletlen rosszindulattal a cikk írója, a felesége mellett virrasztó költőnek.

Petőfi lelke lángra lobban. „Hallod-e szív, szívem!“ zengi költeménye a néma fájdalmat és „Golyók sivitnak, kardok csengenek“ című versében nyugodtan és önérzettel mondja, hogy senki se tanítsa, hol a helye, ha a fővárosban elvégezte kötelességét, a csatába és a pokolba is elmegy.

És elment . . .

A közvélemény belekényszerítette a halálba. Haladéktalanul beadja folyamodványát a hadügyminiszteriumba és a hivatalos *Közlöny* 1848

A Fővárosi Múzeumból

Egy 1850-iki körjz után

Az első szabad nyomtatvány ünneplése

Kineveztetése után rövid időre mindjárt komolyabb kellemetlensége támad. Parancsot kapott, hogy zászlóaljával induljon Becskerekre a szerbek ellen és ezt nyomban tudatta nejével Erdődre, aki azonban szemrehányó levélben felelt, hogy őt szülésében oly közel elhagyja. Petőfiben feltámad a rajongó szerelmes. És zengnek lantján a húrok:

„Lemondanék minden dicsőségről érted,
S megszereznék érted minden dicsőséget,
Nekem nincsen vágyam, nincsen akaratom,
Mert amit te akarsz, én is azt akarom,
Nincs az az áldozat, mely kicsiny ne lenne Éretted . . .“

És a költő legyüri benne a katonát. Nem teljesíti a különben elég fontos parancsot, hanem nyomban Erdődre utazott. Ezt azonban óvatosságból megjelenti a honvédelmi bizottmánynak, ahol azonban nem vették, természetesen nem is vehették tréfára a dolgot. Szókevénynek akarják dekrálni. Barátja, Orlai, ezt tudatja is vele. Erre ő megütközve írja: „Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de azért nem volt szükség bevádolatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engem kitérülnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitérülöm moraliter az élők sorából.“ Nem volt igaza, de megbocsátottak neki. Hisz Petőfinek hívták.

1849 január közepéig volt családjánál. Ez alatt írta *Csatadal*-át, amelyet megküldött a képviselőknek országos költségen való kinyomatás végett. „Milyen nagy fontosságú lehet egy kis költemény — írja a képviselőháznak, — bizonyítja egy francia tábornok levele, aki azt írta a konventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes sereget, vagy egy kiadást a Marseillaiséból“. *Csatadal*-át a magyar Marsellaisenek szánta, s a képviselőháznak tetszett is, de a beállott zavarok miatt senki sem intézkedett.

A honvédelmi bizottmánynyal rendezvén dolgát, ismét a sereghöz akart menni. Előbb azonban előléptetést kért. Vetter Antal tábornok, nem joggal, elutasította kérését. „Hisz ön még az ellenség előtt sem állott, ne terheljen ilyen nevetséges kérelmekkel!“ — mondta volna neki Vetter. Petőfi panaszos levélben fordul Kossuth Lajoshoz és hivatkozva költői érdemeire, meghallgatást kér. „Kérelmem, írja január 13-án, inkább Vetter tábornok elé tartozik tán, mint Ön elé, de azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivílizálatlanabb emberek a világon. A história bizonyossága szerint némely emberek arra vannak kárhóztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást szenvednek, s én ezek közé tartozom“. Már nem kér előléptetést, „nem is fogadom el mindaddig, amíg hadi tetteim azt követelni nem fogják“, csak azt kéri, hogy Kossuth tétesse őt át Bem hadtestéhez.

Ezt meg is kapta. Nyomban útra kerekedett és többedmagával eljutott Marosvásárhelyig. Másnap Medgyesen a fogadóban találkozik Lisznyay Kálmánnal, aki Petőfi nyakába borulva, így kiált fel:

— Hát nincs már ember Magyarországon, hogy téged, a haza büszkeségét is kockára tettek?

A csapat kitérő örömmel fogadja a költőt. Az őrnagy a nevet kérdi.

— Petőfi — feleli a költő.

— A poéta? — kérdi a huszárok soraiból egy dörgő hang.

— Az! — válaszolt a költő, mire a csapat egetverő éljenzésbe tör és mindenki szemtől-szembe látni és kezet szorítani szeretne vele.

Bem és tisztjei is nagy szeretettel fogadták. Az öreg szabadságharcos, aki egy leigázott nép szomorú csatateréről jött a magyar nemzet szabadságáért küzdő csapatok vezetésére, megértette a szabadságért daloló költő nagyságát és oldala mellé rendelte. Segédtisztjévé nevezte ki. Ebben a minőségben vett részt először nagyobb csatában, Szelindek mellett, ahol Bem első nagyobb vereségét szenvedte. A csata előtt Bem meghagyta Petőfinek, hogy tartsa magát a tűzvonalon kívül; nem szeretné, hogy a magyar nemzet egyik jeles költője ott vesszen.

— Köszönöm, tábornok úr, a figyelmeztetést, felelt Petőfi, megígérem; de nem tudom, mit fogok tenni akkor, midőn az ágyúk dörgését fogom hallani.

Úgy is történt. Mikor a tüzelés megkezdődött, Petőfi bátran előretört, sőt néhány lovasával még akkor is előrehatolt, amikor gróf Bethlen Gergely, a parancsnok, Bem rendeletére lefuvatott. Petőfi roszszalta a parancsot és Bethlennel össze is szólalkozott, amiből ismét kellemetlensége lett.

Persons-Beschreibung.

des **Alexander Petöfi,**

Alter 36 Jahre
Geburtsort Siebenbürgen
Stand verehligt
Religion reformirt
Sprache deutsch, ungarisch und wa-
lachisch
Beschäftigung und Charakter: früher
Dichter
Körperbau klein mager
Gesicht mager

Gesichtsfarbe brünett
Stirn hohe
Haare schwarz emporstehend
Augen schwarz
Augenbraunen schwarz.
Nase breit
Mund proportionirt
Zähne gut
Kinn etwas spitz
Bart Schnurbart.

Besondere Kennzeichen

pflegt mit entblößten Hals zu gehen.

Bekleidung

nach der deutschen Mode.

E
Kéremlyes levélomat, melyet Wünderlichnek
küldött Petöfi Szabóca. Szászsebesben
kapitány meg a postán 1849. februáriusban,
minden a hárszék elfoglaltak. Sok hibás
van benne; egy, létezik, a külsőszék az
képművel vettik, a többi csak egy gondolat
formán isták hogy hisz szerencsével jövebb.
mets lettik hogy az mondák. früher. Dichter
a többi határozatos is utolsószék nem
bántottak, de azon az egyen jövegen sok.
pantostann, hogy engem a mindet divat,
jövint ülték, engem, hi teljes világlel.
tenben magyar ruhában jövegen

Petöfi András

A Nemzeti Múzeumból

Petöfi körözö levele

Bem nagy csaták előtt állván, minden áron el akarta távolítani maga mellől Petőfit. Debrecenbe küldte tehát, „miután — írja feljegyzéseiben Bauer őrnagy — vétek volna életét csatákban kockáztatni és neki inkább kötelessége hazáját arany tollával, mintsem durva vassal szolgálni”.

Debreceni tartózkodása alatt ismét konfliktusa támadt. Ezúttal magával a hadügyminiszterrel, Mészáros Lázárral, kinek levelet hozott Bemtől. Midőn Mészárosnál személyesen jelentkezett, ez rászólt, hogy hogyan mer kihajtott inggallérral, nyakravaló és keztyű nélkül előtte megjelenni. Petőfi ebben a különben szabályszerű katonai figyelmeztetésben kicsinyes hatalmaskodást látott és a parancsnak, hogy szabályszerűen öltözve jelenjék meg újból a hadügyminiszter előtt, nem tett eleget. Mészáros erre magához rendelte és figyelmeztette, hogy vagy tartsa meg a katonai rendet, vagy pedig mondjon le. Petőfi a lemondást választotta és még aznap a következő levelet intézte a hadügyminiszterhez:

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hívatott Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámot levettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nem-hordás végett több leckéztetést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem tűrni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha Önöknek másképp tetszik, ám legyen meg az Önök akarata. Egyébiránt Önök letéphetik rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona; csak arra bátorodom Önöket figyelmeztetni, ne íparkodjanak a honvéd egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejükkel arra törekszenek, hogy e ruhának elveszített becsületét visszaszerezzék, mert az ilyen emberek nem nagy számmal vannak. Különben is tisztelettel maradok

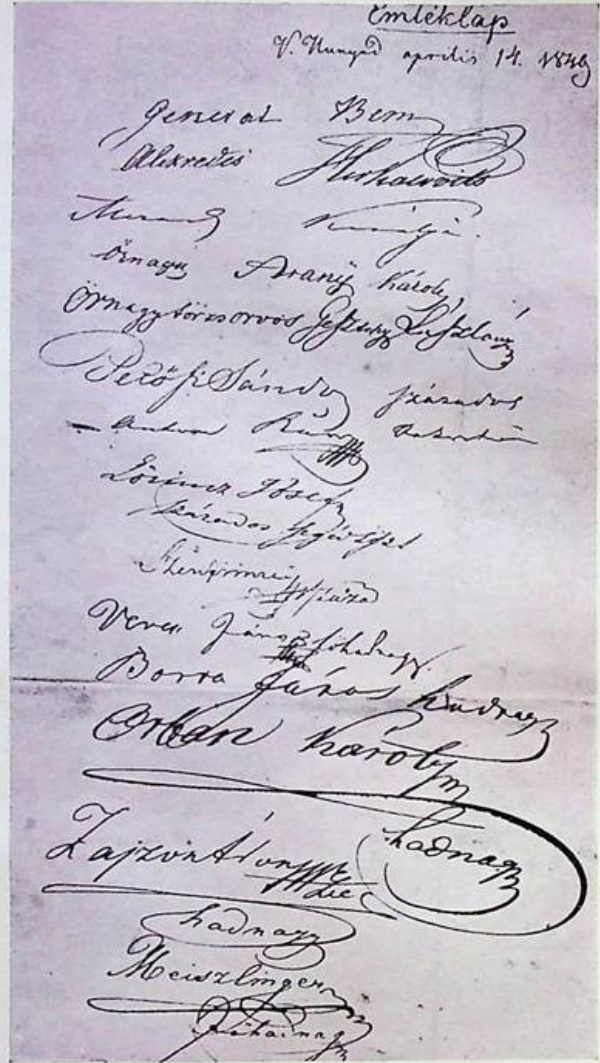
Hadügyminiszter Úrnak

Debrecen, február 17. 1849.

polgártársa
Petőfi Sándor s. k.

Mészáros a levelet kiadta a hivatalos lapban, amely a következő sorokat tette elébe: „Hogy milyen levéllel tiszteltetett meg a hadügyminiszterium, azt minden kommentár nélkül a nyilvánosságnak átadja”. Petőfi dühös lett, (bár nem lehet tagadni, hogy Mészáros igen élnézően kezelte vele szemben a hadi cikkelyeket) és Nyakravaló c. epigrammjával csúfolta ki a szerinte kicsinyes és igaztalan eljárást.

Ez az esemény egyidőre leszorította a katonai pályáról. De már március végén újból a harctérre megy és Szébenben, mint közvitéz jelentkezik Bemnél. Bem visszaadja a rangját, újra segédtisztjévé teszi és egy arabs ménnel ajándékozza meg. (Mészáros emlékirataiban nem minden keserűség nélkül említi fel ezt a dezavualását.) Majd néhány nappal később Bem újból kitünteti. A nemzetgyűlés küldöttei ugyanis az elsőosztályú katonai érdemrendet hozták Bemnek és vitézségi érdemeket a katonáknak. Bem

Emléklap Petőfi és Bem vajdahunyadi látogatása alkalmából

Kéry Gyula gyűjtése

Petőfinek is juttatott egy ezüst érdemjelet, amit Petőfi egy későbbi, a Közlönyben megjelent, egyébként is nagyon érdekes tartalmú levélben így ír le:

Szászsebes, április 11.

Néhány heti betegkedésem után visszatértem e hó elején azon hadsereghez, melynek hogy tagja vagyok, büszkeségem, mert vezére Bem; és boldogságom, mert Bem nekem barátom, atyám.

A segesvári csatátér részlete

Paur Géza rajza

A régi téglavető, ahol Petőfit utolszor látták

A sors úgy akarta, hogy részt vegyek e hadsereg annyi fáradalmaiban, veszélyeiben és szerencsétlenségében, s hogy diadalmanál ne legyek jelen. Nem zúgott az ágyú, nem csengtek, csörögtek, ropogtak a fegyverek, midőn Szebenbe bementem, csend és béke volt — az ellenség akkor már Oláhországban bujdosott, német és muszka. Szebenben találtam Bemet; mint egyszerű közember mentem hozzá, minden igény és vágy nélkül; Ő visszaadta a kapitányságot s kinevezett segédének;

az elsőt közönyösen, a másodikat gyönyörrel fogadtam el. Másnap Gyula-Fehérvár alá mentünk, s azt még az nap mintegy 3 óra hosszat ágyúztuk, s feladásra szólítottuk fel; a várbeliek egyikre is, másíkra is huszonnégy fontosokkal feleltek. A tábornok annyi sereget hagyván a vár körül, mennyi elegendő annak teljes bekerítésére, ide jött Szászsebesbe s azóta itt vagyunk. Holnap vagy holnapután indulunk Magyarországra. — A napokban voltak itt a hadügyminiszternek s a nemzetgyűlésnek küldöttei, kik hozák Bemnek az elsőrendű érdemjelt. Az átadás csak szobában, néhány tiszt jelenlétében történt, mert helyben nincs sereg, s különben is a mi vezérünk nem szokott az efféle sallangos és csattogó ceremóniához. Volt ennek a kis szobai ünnepnek mindamelllett sok pedanti és táblabírói oldala, de volt olyan momentuma is, mely megható, megrázó, mondhatni, nagyszerű volt, midőn az öreg Németh alezredes e szavakkal adta át tábornokunknak az érdemjelt:

— „Én nem vagyok szónok, s ha az volnék, sem tudnék most beszélni; engedje meg Ön, hogy megcsókoljam Önnel jobb kezét, mely az én hazámért vérzett!“ — és sírva csókolta meg a tábornok csonka kezét, s mi, kik jelen voltunk, mindnyájan sirtunk — de ezt nem olvasni kell, ezt hallani és látni kellett volna.

Tegnap küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege jobbainak. E sorok írójának szerencséje van ezek közé tartozni. S így meg vagyok végre jutalmazva is, pedig túlságosan, nem az által, hogy érdemjelt kaptam, hanem azon mód által, melylyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tölem, vagy akármí, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet ki ne írjam. Saját kezével tűzte mellemre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbjá még fel van kötve, s ezt mondá: „bal kézzel tűzöm fel, szívem felőli kezemmel!“ s midőn elvégezte, megölelt, hosszan és melegen ölelt! — az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly megilletődéssel, melytől, ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: „Tábornokom, többel tartozom Önnel mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, Ön pedig becsületet.“

Petőfi Sándor.

E megindító levelet Petőfi már Debrecenben írta, ahová Bem ismét mint futár küldötte. Feltette a költőt és örömmel távolította el a csatatérről. Leveleket küldött vele Kossuthhoz és Klapkához. Ajánló levele, amelyet Kossuthhoz intézett, így szólt:

„Tegnap írt leveletem ma viszi Önhöz Petőfi úr, akinek tehetségei, hazafisága és nemes jelleme, kétségkívül eléggé ismeretesek Ön előtt. Ön küldötte őt hozzám Kormányzó úr; s ezt melegen köszönöm, mert az ő eszméi, bátorsága és ügyessége nagy szolgálatokat tettek nekem. Most, hogy a dolgok szerencsésebb fordulatot vettek, s ő az Ön keze alatt jobb szolgálatokat tehet hazájának, futárul küldöm őt Pestre, hogy vigye Önhöz sürgönyeimet. Petőfi úrnak szüksége lesz, hogy egy ideig egészsége helyreállítása végett Pesten maradjon; s mivel úgy találom, hogy szolgálatai jutalmat érdemelnek, bátor voltam őt őrnagynak kinevezni és kérem, legyen szíves megerősíteni a kinevezést.“

Úgy Kossuth, mint Klapka nagyon hidegen fogadta, sőt Klapkával súlyos összeütközése is támadt, mert annak idején közzétette Bem tábornok egy korholó levelét, amelyet ez a vele szemben engedetlenkedő Vécsey tábornokhoz intézett.

Petőfi így írja le a történeteket Bemhez intézett francia nyelvű levelében:

Tábornok Úr!

Pest, 1849 május 17.

Engedje meg, hadd beszéljem el a sötét és keserű napokat, melyek fejem felett átmentek, amióta a szomorú kénytelenség ért, hogy Önt el kelle hagynom; Önt, legnagyobb tiszteletem s fiúi szeretetem tárgyát.

Megérkezve Debrecenbe, bejelentettem magamat Kossuth úrnál, az Ön leveleivel. Nagyon hidegen fogadott, talán több mint hidegen. Meg voltam lepetve, mert nem tudtam megérteni e különös bánásmódot irántam, aki ahhoz voltam szokva, hogy mindig igen nyájasan fogadtattam általa. Kérdem tőle, mikép lesz szíves rendelkezni jövőm felől? Ő ezt a lakonikus választ adta: az nem tartozik öreá, menjek a hadügyminiszterhez.

Eljöttem tőle s mielőtt a hadügyminiszternél magam jelenikézném ügyemben, már rendeletét vettem, hogy jelenjek meg előtte; amit meg is tettem. Az ideiglenes hadügyminiszter, Klapka

tábornok, még hidegebb volt; mit mondok? hideg? söt goromba . . . Ítélje meg, tábornokom, kérem. Bátorkodom párbeszédünk egyrészét szóról-szóra leírni:

— Ki tette közzé a Bem tábornok levelét a Vécsey tábornok ügyében a Honvéd c. lapban?

— Én.

— S hogy merete azt tenni?

— Mert parancsom volt rá.

— S ki parancsolta?

— Bem tábornok.

— Az nem igaz.

— De igaz, miniszter úr, én nem szoktam hazudni, sem önnek, sem senki másnak a világon.

— De mindenki azt állítja, hogy ön azt a levelet csak magától közölte, anélkül, hogy Bem tábornoktól parancsa lett volna rá.

— Tehetek én arról, amit e . utcán fecsegnek?

— Debrecenben marad ön, míg e tárgyban a Bem tábornok válasza megérkezik.

— Szívesen itt maradnék, de fontos dolgaim vannak Pesten s holnap oda kell utaznom. Azt hiszem, elég, ha becsületszavamat adom . . .

— Az nem elég! — stb. stb.

Így bántak velem, tábornokom! s nem is ez volt a hadügyminiszter egyetlen s legkisebb sértése. Hasonló modorban tovább beszélt velem egy óránál; s nem is lett volna erőm nyugodtan maradni, ha nem Önért szenvedtem volna mind-
ezt, jöltevőmért, hazám szabadítójáért!

Ily jelenet után egyetlen teendőm volt: újra lemondani; mert nem akartam, nem is maradhattam tovább oly hadsereg tagja, melynek a minisztere egy tiszt becsületszavának nem ad hitelt. Elfogadta lemondásomat. Szolnokról irtam neki, magavisele-
téhez illendő hangon, már mint polgár ember s nem katona; mindamellett itt befogatott s nem restelte eltagadni, hogy elfogadta volna lemondá-
somat s azt állítani, hogy ennél fogva még hatósága alá tartozom s ha nem volnék Petőfi, levelemért huszonnégy óra alatt felakasztatna stb.

Ily jutalmat nyerek hát hazámtól hét évi folytonos munkásságomért. S kik osztják nekem e jutalmat? Ugorkafára felkapottak, akik még semmik se voltak, mikor én már voltam valami s akik megint semmik lesznek, mikor én még valami leszek!

Nem tudom még mit leszek teendő, mert lelkem egészen fel van zavarva, fel van dülva, egyfelől e kiáltó bántalmak által, másfelől tisztelt atyám és forrón szeretett anyám hirtelen halála által, kik mindketten leghőbb imádásom tárgyai voltak. Csak egy hete még, hogy atyám haláláról értesültem s ma már anyám is megszűnt élni. Szegény költő! — szokta Ön nekem mondani olykor. Szegény költő, igazán! — Bocsásson meg nekem, tisztelt tábornokom, e részletekért, melyek Önt talán kevésbé érdeklik, de melyek leírása megkönnyíti megtört szívemet, Ön mindig oly jó volt irántam; kihez szólhatnék őszintén, ha Önhöz nem? Isten áldja meg Önt!

Én Önt soha sem fogom feledni; valamint Önt is kérem, ne feledkezzék meg szegény hazámról, melynek legfőbb s talán egyetlen gyámola. Isten Önnel, tábornokom, Isten Önnel, atyám!

Önnek háladatos fia

Petőfi Sándor.

Petőfi kedves fája a költői kertben.

Lemondván tiszti rangjáról (Arany János vitte el a miniszteriumba a lemondó levelet), sértő levelet irt Klapkának, de azért (Görgei intervenciója folytán) később két tiszt által bocsánatot kért tőle.

A bocsánatkérés után Klapka magához hívatta, „kifejtette előtte magaviselete hazafiatlan voltát“ és bocsánata jeléül kezét nyujtotta a költőnek. „Ő azonban — írja Klapka emlékirataiban — nagyon szófukar volt és eltítkolá felindulását, melyet bensejében érezhetett és később azzal a költeménnyel állott rajtam bosszút („Egy goromba tábornokhoz“), mely csak jóval halála után került a nyilvánosság elé. Petőfi később hősi halállal halt meg. Sajnálom ezt az esetet.“

Másodszor vált meg immár katonái rangjától Petőfi, de a nyomor harmadszor is a hadsereghez kényszeríti. A fatum kérlelhetetlenül kergette tragikus sorsa felé. Petőfi anyagi zavarokba került és kénytelen volt Bem lovát is eladni, amit keserű levélben tudatott a tábornokkal, egyúttal bocsánataért esedkelve, hogy ajándékát nem őrizhette meg.

Bem megkapván a levelet, Kurz tábornok által 200 forint útiköltséget és egy levelet küldetett Petőfinek, kérvén, hogy jöjjön táborába. Petőfi nem fogadta el az ajánlatot és ezt levélben adta tudtul Bemnek. Tollal akarta szolgálni hazáját és az egyenruhát többé nem volt hajlandó magára öltetni. De másképp határozott. Nem tudott nyugodni. És mikor az oroszok egyre sűrűbb rajokban nyomultak előre, ismét Bem táborába indult. Bem nagy örömmel fogadta és Kurz tábornokkal jelentést tétetett a kormányhoz, hogy a költő ismét szolgálatba lépett.

„Jelentse Ön a hadügyminiszternek, szóljt Kurzhoz, de vigyázzon, jelentse Ön szószerint ezt: Segéd-tiszttem, Petőfi őrnagy, ki Klapka tábornok gyalázatos eljárása miatt leköszönt volt, újból szolgálatba lépett.“

Ez július 29-én történt, 1849-ben. Harmadnap volt a segesvári csata, Petőfi halála napja.

SERESS LÁSZLÓ

Ernst Lajos gyűjteményéből

Székely Bertalan kiadatlan műve

„Mosolyogj rám“ illusztrációja

Ernst Lajos gyűjteményéből

Petőfi halála

Madarász Viktor festménye

Petőfi halála.

Búcsú az Ábrándok Hazájától.

(Amiket öreg Orlai Petrich Sámuel uram elfelejtett feljegyezni abba az 1849-re szóló kis kalendáriumba.)

nap álmosan kelt azon a keddi hajnalon, emeletes sötét fellegek nehezkednek a róna szemhatárára és bár nyár közepén július tizenhetedikét irnak, őszi homály gubbaszt az ébredő Mezőberényen. Kevesen lézengnek még a néma piacon. Páran Gyoma felé tekintgetnek s aggódva kérdik: vajjon nem a muszkák puskaporfüstje táplálja-e azokat a viharfelhőket? a többjeket azonban inkább a Petrich-porta előtti készülődések foglalkoztatják. Gyertyavilág ég a ház piacfelőli ablakában (ez a fiatal Soma piktör úr szobája), de nyilván mozgolódnak a többiben is és a szolgálók ládákat, koffereket hordanak ki az akácok alá. Mi lesz ott, ki utazik? No, jön már a mindentudó szücs atyamester, Csipkár Pál uram, ő majd megmondja. Kicsit fuvaros is ő kegyelme s gyalogszerrel most is két lovat

hajt maga előtt a lusta porban.

— Hová bácsi?

— A jegyzőékhez, — szól Csipkár a pipa mellől, — a Bonyhay uram ekhós szekereért.

— Abba fogja bele a két lovát? Oztán kiket visz, ki utazik?

— Hát a vendégek . . . Petőfiéket viszem Aradra Damjanichhoz. Öt magát, az asszonyt, a gyereket, a dajkát . . .

Erre már bölcselkedve köp egyet Madzag Máté is, a bakter. Velős rövidséggel kérdi:

— Mít fizetnek?

— Tíz forintot.

— Szép pénz.

— Igen ám, de viszem a fiatal Soma urat is. Meg azt a ménkü nagy írásos ladát! Teli van betűvel, tudományyal.

— Persze, — okoskodik Madzag Máté, — attól olyan nehéz. Na hát csak Isten hirivel!

Ezalatt nő a mozgalom az Orlai-házban is. Sebbel-lobbal sietnek ott a pitymallati sötétben és ugyancsak pakolnak, főként az épületi szárny legszélsőbb szobájában. Két héten át a Vendég úr dolgozó kabinetje volt az és bizony még most utolsó percben is nagyon szanaszét benne a sok írás. Tővig égett már a Béranger-köteten álló gyertya s libbenő, gyér világánál egy kopott atillás, diákforma ifjú hányja halomba a sok kéziratot. Türelmetlen kezű szikár alak, inkább soványkás, csak a vállá csontos nagyon és még az úti lebernyeg alatt is feltűnően szélesnek tetszik. Fején már rajta a Kossuth-tollas kerek kalap s ennek erős árnyékában annál barnábban fest az aszott sárgás arc. Nem csúnya profil ez azért, csak felette komor s a homlok táján benyomott orrtő még hozzá dacossá is teszi a kifejezését. Vékonyka, hetyke bajusza alatt szája a legszebb, de törhetetlen makacsság ül ennek a vonalaiban is... Amint-hogy nem teketóriázik ő most se sokat, hanem bizony káromkodva csapja rá a behányt írásokra a koffer fedelét. Aztán hirtelen szökken oda az udvarra nyíló ajtóhoz s kitarván azt, bizony majd fellöki az odakint sürgölődő jó öreg Petrich bácsit.

— Ejnye az áldóját, — kiáltja ki a sötét hajnalba, — be későn kel a nap Mezőberényen!... Pardon, Samu bátyám, — teszi hozzá aztán hamar és vígabban.

— A reggeli, — mormogja az öreg, — a reggelihez jönnétek már, Sándor öcsém.

— Az igaz, — erősíti Sándor s visszazaladva a kabinetbe, menten be is szól a szomszédos hálóba. Gyöngéden kérdi: Juliskám, lelkem, megvagytok-e már?

Az Erdélyi Magyar Hadsereg Főparancsnoka

Petőfi Sándor főhadós segédlejtőmnek!

Sárvölgy, Szécsény, Temesvár mellett Május hó 3-án 1849

*Parancsot írok jó szolgálataidért, s az Meneszi állás kitüntetések
bátoroságaidért bízom ezennel őrnaggyá, s ezen bízom,
tehát egyszeremint a Normánusok megerősítési végzet
feljelentem. — Rangja Május 4-én kezdődik s továbbra
is segédlejtőm leendő. —*

Bony

Petőfi őrnagy ki nevezetése

Gyereksírás hangzik onnan, de a sötétben alig vehetni ki a benn sürgő alakokat.

— No mondjad már, hogy van a gyerek? Csak nem lefi a hideg megint Zoltikát?

Mialatt a férj az íróasztalon pislogó gyertya után kap, a kis feleség pillanatra abbahagyja a dadával való zsémbelést. Átveszi tőle a gyereket s közelebb lép.

— Hadd lám csak!

A heves ember aggódó szeretettel kapja kézbe Zoltikát. Nézegeti, csókolgatja, — hej be nehezen gyarapszik ez a hét-hónapos gyerek!

— Bizony, kicsit meleg' a feje. Te fiú, jól viseld magadat, különben megirjuk a keresztapádnak, Arany János bácsinak!

Ezalatt a gyertya fénye élesen világítja meg az úti kendőkbe burkolt feleség filigrán alakját is. Ott áll a márciusi napok ünnepelt és nagyralátó honleánya; nyakában a hagyományos Iorgnon lóg s kezében — ahogy a pakolást félbehagyta — ép könyvet és valami rámás kis képet tart. A könyv Georges Sand-nak egyik regénye, a kép pedig kedvenc hősnőjének, Charlotte Cordaynak a portréje. Elősmerten bájos teremtés a költő felesége, de e mellett határozottan excentrikus jelenség is, és pedig a legrajongóbb jakobinus fajtából. Haját rövidre nyírva viseli s ennek keretében mindjárt feltűnik a szemek regényes nyughatatlansága s valami töprengő kielégítetlenség a száj körül. Meglepő fizionómia: egy örökké szomjas és örökké csalódó lelket árul el, mely nyilván se maga boldoggá nem lehet, se más boldoggá nem tehet. Érdekes arc, — vonzó, de megbízhatatlan s örökké kétségben tarthatja azt, aki a rabja. És Sándor, úgy látszik, örökké kétségben is van fölöle, hisz az érzelő önfeláldozástól az önző nembánomságig ezerféle szeszélyes szint játszanak az ő feleségének a hangulatai! Nem, sohse fogja ő tudni kiüsmerni az ő Szendrey Juliáját...

Tán ez a kiüsmérhetetlenség gyötri most e percben is, tán azért szól rá olyan szerelmes búsán:

— No Juliskám, nézz már rám szépen!

Juliska a férjére tekint. Nagyok az ő szemei és rejtelmesek; pillantásukban sohse foghatja meg az ember a tovatűnő lelket. Szépen akar nézni Sándorra, hát önkéntelenül is a szabadsághóst és a híres költőt igyekszik látni benne. Sándor azonban észreveszi:

— Ne így szívem, — ne azt a Petőfit, csak szerelmes Sándorodat lásd te én bennem...

Szólnia kellene az asszonynak, de szerencséjére kiált már a túlsó traktus felől a fiatal Orlai:

— Jertek már, Sándor, itt van Csípkár az ekhós szekérrel.

— A reggeli... — motyogja az öreg Petrich bácsi.

No jó, ámde hallszik az érkező kocsi zörgése és csak ép hogy belekóstolhatnak a kávéba. Sietnek ki a ház elejébe. Akkorra ott állanak már a búcsúzó hívek: a literátor jegyző, Bonyhay Benjámin, Forster doktor, meg Szakál Lajos, a gyulai népdalpoéta. Érzékenyen szorongatják a költő kezét, ki azonban változatlanul komor marad. Csak akkor riad kissé, mikor a fiatal Orlai a vállára csap.

— No Sándor, szól Soma piktör vigan, — az odarobogó kocsira mutatva, — hát mégis csak mi győztünk! Nem Bemhez mégysz te, veszedelembe, Erdélybe, hanem a biztos Aradra, Damjanichhoz!

— Jobb is, — tödítik a barátok, — ha már ő maga nem óvja az életét, a nemzet vigyázzon Petőfi Sándorra. Majd vigyáz rád Damjanich!

Petőfi dacosan veti fel a fejét. Hisz megtette a családjáért, hogy beleegyezett az aradi útba, de hát meg sincsen ő szokva ahhoz, hogy a más akaratát uralja! Most utolsó percben ép lázadóan akar tiltakozni, mikor egyszerre a Csípkár ágaskodó lovainak akad meg a szeme. Mi az ördög, vadulnak azok a lovak, hiába fogja őket a fuvaros, veszettül szaladnak neki ép a Minich Ádám magtára falának. Pillanat múlva nagy recsegés hallatszik; törik a rúd, törik a löcs és rogyott oldallal romban hever ott a szekér.

— A fátum, — kiáltja Sándor diadalmasan, — lássátok, a végzet se akarja, hogy én Aradra menjek Damjanichhoz! Most már csak azért is Bemhez megyek a csataterre!

Jankó János rajza egy 1837-ben Streliszkynél készült daguerrotypia után

Ernst Lajos gyűjteményéből

Nehezen nyugszik el a hirtelen lárma, de még nehezebben a Petőfi felindulása. Alig tudják csillapítani, alig képesek rávenni, hogy az aradi terv mellett kitartson.

— Nézzed, Sándor, — magyarázza a fiatal Orlai, — Csipkár holnap reggelig kijavíttatja azt az ekhós szekeret. Az egész annyi, hogy ma helyett holnap reggel indulunk Aradra . . .

Végre kedvetlenül von vállat a költő:

— Hát jó, menjünk . . . De hiszen tudom én, hogy úgy se fogok eljutni Aradra! Végzetét senki el nem kerülheti s' nekem búcsúznom kell ábrándjaim hazájától, az Alföldtől. Az én fátumom Erdély felé mutatja nekem az utat . . .

— Ugyan ne bolondozz már, Sándor!

— No meglássátok!

Akkorra már egészen világos lesz a Petrich-ház előtt. A lemaradt utasok s a búcsúzóok tanácstalannul néznek egymásra: mitévők legyenek mostan? Csak az egy öreg Petrich Samu bácsi találja fel magát:

— A reggeli, Sándor öcsém . . . — motyogja, — most tán hát mégis megehetnétek azt a jó reggelit!

— Igazad van, bátyám, — kiáltja Petőfi szilaján, vigan, — menjünk urak. Mérget nyeltünk, legyen rá fojtás az a jó reggeli!

Hát hosszú lakoma lett abból a rövid reggeliből, valóságos ünnep, a mezoberényi kis akadémiának búcsúünnepé. Sok mindent meghánytak-vetettek, főként akkor, mikor a nekimelegedő Sándor tanácsára dél felé a költő kabinetjébe helyezték át az ülést. Kicsi az a szoba, de a rajongó baráti lelkek csak

Lotz Károly műve

Petőfi halála

A Petőfi házból

annál jobban eltérnek benne. Petőfi már felpattantotta kofferja fedelét s kezdi újból kihányni a kéziratait. Ekkor lép be Orlai a festőszereivel s a megkezdett arcképvászonnal:

— Megállj Sándor! A slafrokodat is pakold ám ki, meg a csibukodat, kardodat is! Itt hozza már édesapám a Bonyhay Béni esztergályozott székét, tudod, azt, amelyikben ültél, mikor megkezdtem a vázlatot. Folytatjuk a képet!

Pillanat mulva pongyolában, csibukosan ül már a költő az esztergályozott székben. Széles fringíája a karfához támasztva s jobb keze, a pózhoz képest, az íróasztal papirosái közt kotor. A falusi dilettánsok, Bonyhay, Forster s az alázatos tanítvány, Szakál, tiszteletteljesen helyezkednek el körülötte. Ezalatt Soma piktor is buzgón nekiülhet a vászonnak. Szendrey Júlia egy alacsony székre ő melléje telepszik s figyelmesen nézi az ecsetje járását. Őlében Zoltika gyügyög s ép azzal a piros frigiai sípkával játszik, mellyel anyja a tavalyi március színházi estéin olyan feltűnést keltett. Egy időre csend lesz a szobában s maga a dolgozó Orlai is csak úgy halkán magyarázza Petőfinének a Sándor arcbeli jellegzetességeit:

— Lássa, a szemek voltaképp nem nagyok, csak feketék és igen villogók s a két mély homlok-ránc árnyában ez ad oly emberfeletti szilajságot a tekintetüknek. Maga a homlok se magas, de nemesen nyílt és zseniálisan koronázza az a torzonborz hajazat. Nini, de hadd lám csak, mennyi ősz szál van már e szénfekete fürtök közt . . .

Meghallja Sándor és felkacag.

— Bizony van, komám! Bezzeg kevesebb volt akkor régen, mikor először jártam itt nálatok. Emlékszel-e még, mekkorát ittunk a Wenckheim borpincéjében, aztán emlékszel-e a Demény szintársulatára? A „Peleskei nótárius“-ban mindketten fellépünk, te adtad Zajtayt.

— Te meg Baczur Gazsit, úgy-e? És itt irtad a Kupis Vilmoshoz való versedet is. És itt akartunk egy „kötetecske“-t is kiadni . . . csakhogy nem volt pénzünk hozzá!

— No az ugyan most síncs, — kacag Petőfi tovább, de most már engesztelhetetlen keserőséggel, — mit szégyenled Juliskám? csak halljátok ti is, hogy Petőfi Sándornak nincs pénze.

— Gyalázat, — dörmögik a hívek.

— Dehogy! — tör ki lángoló arccal a költő, — ti nagyra tartotok engemet, ámde nagyon csalódtok, balgák! Tudjátok-e, szöröstül, bőröstül mit ér Petőfi Sándor?

— Egy országot, — kiáltja Szakál, — fél Magyarországot!

— Az ám, — potom ezeröttszáz pengő forintot! Ennyit adott Emich összes költeményeimért... hahaha!

Kínos a percet követő csend. Csak az egy Orlai dolgozik tovább és súgja a figyelő Petőfinének:

— Úgy-e félelmetes, mikor így kacag? A kiálló szemfog teszi ezt, ez ad a szájának oly démoni kifejezést . . . És nézze csak, egyre izgatottabbá lesz! Legjellemzőbb mozdulata ez, mikor a fejét így hirtelen felkapja s heves gesztussal a haját hátrasímitja . . .

— Igen, — folytatja Petőfi komoran, — nyomor az én jutalmam, barátim! Oldalba rugtak a büszke nagyok, mindenki elhagyott, csak az egy régi testvérem, a szegénység állott mellém. Azt hittem, kapitányi rangom éltetni fog, hát nem kímart ebből is az a két goromba tábornok, Klapka meg Mészáros? Miért? Azért, mert nyakravaló nélkül mentem eléjük, mert Petőfi Sándoron csak a hiányzó nyakkendőjét tartották valamire! Tudjátok-e, hogy most legutoljára csakhogy ép megint nem koplaltunk Pesten? Meg is irtam Bem apámnak: eladtam az ő ajándék arabslovát, hogy kenyeret vegyek rajta a családomnak . . . És ha Csengery meg Szemere utolsó percben nem adnak ötszáz forintot a „Honvéd“-versemért, biz Isten még a tollamat is elekezváltják és éhenhalunk . . . Szegény Juliskám te, lásd ezért hagyta ott az erdői kastélyt, ezért lettél poéta felesége!

Marosvásárhelyi ház, melyben Petőfi utolsó napjaiban szállva volt

Pest le 20. juin 1844.

Monsieur le Général!

Je ne pourrais pas vous remercier la lettre écrite par Mrs. Péter, dans laquelle vous m'avez fait me rappeler et m'avez envoyé 200 fl. m. c. pour faire le voyage. Vous êtes bon. Vous êtes généreux. Comme tous les jours. Oh mon Général, chère, et je me prosterner devant votre noble et adorable cœur, seulement (quoique vos bienfaits surpassent déjà beaucoup mes mérites, si j'en ai quelques-uns) je vous prie de m'accorder encore une bonté, c'est de me pardonner, que je n'accepte pas vos touchantes et délicates offres. Vous le savez, vous le devez à vous, les chaudes larmes de mes yeux à l'heure de mon départ. Vous le savez, vous combien je vous aime, et vous le pouvez imaginer, que mon plus ardent désir serait de vous rejoindre, d'être toujours avec vous, mon bienfaiteur, mon père! mais hélas! le sort veut que ce soit impossible. ^{Je suis} ~~Je suis~~ dans laquelle j'ai souffert involontairement de très cruelles blessures et affronts, je ne le puis plus porter sans rougir de rage et sans souffrir violemment mes plaies, qui m'ont causés des douleurs mortelles. Je devrais me pardonner

C'est avant quelques jours, que j'ai publié mon album. Certain nombre pour toujours dans les journaux et se sont de documents touchants sur propres paroles en sentiment de mon cœur de l'âme.

Petőfi Bemhez írt levelének része. A Nemzeti Múzeumból

— Eh, nem olvasom fel. Olvassátok el majd halálom után.

Orlai háborodottan kel fel. Juliska azonban megelőzi, túlzó hévvel, kissé színpadiasan borul oda a férje elé:

— Sándor, mit gyötörsz bennünket ilyenekkel?

Sándor azonban ez egyszer még a feleségét se veszi észre. Messze borongó szemmel, halkán szól, mintegy magának:

— Az az egy gondolat, ami bántott... No, nem bánt már többet. Oly tisztán látom magam előtt a képet...

— Sándor, — könyörög a felesége sirva. Láttára a kis gyerek is pityeregni kezd.

A költő azonban továbbra is csak merően néz a messze, ismeretlen pont felé.

— Végzetét senki el nem kerülheti, — szól felkelve, — s én nem is akarom elkerülni! Egy kéz lebeg a fejem felett s a merre az mutat, megyek én toronyiránt. Barátim, mit csudálkoztatok? Hisz most három hete Jókai Móríc már ívott is a mi egészségünkre! Budavár bevételének a bankettjén történt, ott emelte poharát, mondván: „Éljenek azok, akik ezután fognak meghalni a hazáért!“ Én feledtem nyolc hónapi haragunkat s hangos szóval fordultam hozzá: „Köszönöm, barátom, hogy érettem is ittál!“ Megöleltem ott másik haragosomat is, Vachot Imrét, kibékültem minden ellenesemmel. Itt e magányomban most rendeztem irataimat is, magára bízom a ládát, Samu bácsi. Kész vagyok... Rang híján megyek közkatonának Bemhez —

— Az ám, — nevet Orlai, — Aradra Damjanichhoz! Megígérted, Sándor!

Sándor jelentős mosollyal bólint:

— Megígértem s igaz lélekkel vallom: Aradra akarok menni. Ámde mit használ ez? Ember tervel s a végzet rendel!... Mindennél kész vagyok, csak —

Orlai tudja ilyenkor a legjobban csitítani:

— Nyugton maradjon a modell, a piktor parancsolja! Nevet a költő s aztán derűsebben szól:

— No de itt legalább e baráti magányban kissé felüdültem. Szépen telt el az a két hét s nem is ép nyomtalanul. Hadd számoljak be akadémiánknak munkásságomról!

— Először is, — mosolyog Bonyhay, — a „Fiam életrajza hét hónapos korában...“

— Helyes! — kacag Sándor, — ez a humoreszk kész, de annál kevésbbé kész a Karaffa-drámám. Az ördögbe is, nehezen megy; úgy látszik, se színész, se színi író nem tudok én lenni! Csak a második jelenetig jutottam el, addig, hogy Karaffa belép a harminc hóhérral —

— Nem lesz sok az a harminc hóhér? — kockáztatia félénken Forster doktor.

— Sok? — pattan fel Petőfi, — mikor most tulajdon e percben két császár háromszázezer hóhért küld ránk?!

— Nyugalom, — ismétli Soma piktor, — a modell nyugton maradjon!

A költő maga elé bámul.

— Aztán, — szól álmodozva, — megírtam még

a „Szörnyű idő“-t. Utolsó versemet...

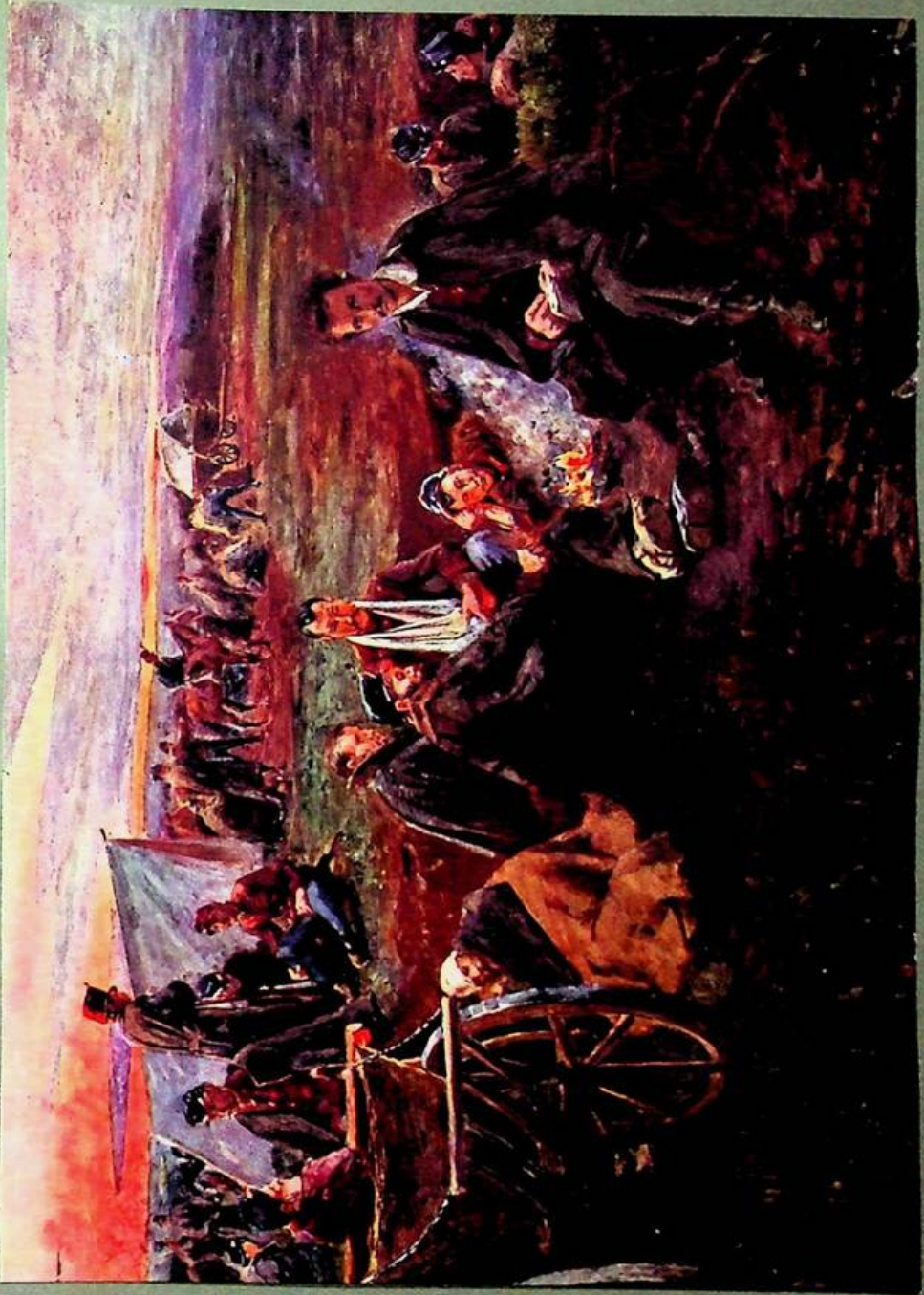
A társaság megdöbbenve néz össze.

— Sándor, — feddi Orlai tréfásan, — kértelek már, ne beszélj ilyeneket.

A dílettánsok nagyon érdeklődnek. De Petőfi csak kedvetlenül felel:

PETŐFI A TÁBORBAN
FESTETTE RÉVÉSZ IMRE
A „KÖNYVES KÁLMÁN” JOGOSÍTVÁNYA

SZINNYÓMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJABÓL

Nemzeti dal.

Talpra, magyar, hi a' haza!
Ít az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszzatok! —
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk

Rabok voltunk mostanáig,
Karhozottak ösapáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Sehonnai bitang ember,
Kj most, ha kell, halni nem mér,
Kinek brágabb rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Fényesebb a' láncznál a' kard,
Jobban ékesti a' kart,
— Es mi még is lánczot hordunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A magyar név megint szép lesz,
Málto régi nagy biréhez,
Mit rá kentek a' századok,
Lemossuk a' gyálatatot.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Hol strjaink domborúlnak,
Urokaink leborúlnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

*Ar 1844. március 15-én keltetve a Petőfi Sándor
daljának utáni legesélyesebbi nyomtatott
kiadására, s így a magyar nemzetiség első kiadására
Petőfi Sándor*

Itt Szendrey Juliára pillant Petőfi. Orlai hamarosan a politikára fordítja a beszédet. A költő kitör a minisztérium ellen, amely meghiusította az általa szervezett utolsó népgyűlést:

— Én csináltam március 15-ikét; tudom, mit akartam most is. Meg is mondtam az őszinte véleményemet . . . eh!

— Hej barátom, — sóhajt Bonyhay, — sok bajt szerzett már neked ez a te őszinteséged!

— És ha szerzett is, ki bánja?! — pattan fel Sándor, — születésemkor a sors az őszinteséget tette bölcsömbe pólyának s én a koporsómba is elviszem magammal szemfedőnek!

Orlai Szakál Lajosnak int, szóljon már ő is és pedig valami másról. A népdalpoéta mestere verseit kezdí magasztalni. Mind szép, de hát, — teszi hozzá:

— Nekem mégis a „Szeptember végén“ tetszik legjobban.

Szegény jó Szakál Lajos nem is veszi észre, milyen meggondolatlanságot mondott. Petőfiné ajkai körül erősödik a keserű vonás, unottan szól:

— Nem szeretem azt a verset.

A költő szeme búsan csillan fel:

— Juliskám, szívem, de hátha mégis igazat mondott volna az a költemény?

Felkel s gyöngéden öleli magához a neheztelő asszonyt. Csak a szemével kérdi tőle:

— Szívem te, szeretsz-e te engem igazán?

Öreg Petrich bácsi toppan be.

— Az ebéd . . . — kezdi, — hátha már ebédhez látnánk, Sándor öcsém?

Am tudja mindenki a jó alföldi magyar szokást: az az igazi jó ebéd, amelyik rétes módjára vacsorává nyúlik. Hát vig vacsora is lett abból a búcsúebédből s éjjel táján Petőfi Sándor köszöntötte el az utolsó pohárt. Az annyiszor megénekelt Alföldtől búcsúzott, mondván:

— Ábrándjaim hazája, Isten veled! . . .

Ernst Lajos gyűjteményéből
Izsó Miklós Petőfi-szobor terve

A fátum.

Virrad másnap reggel, de, ha lehet, még komorabb az ég felleges ábrázata. A fiatal Orlai ugrik ki legelsőbb az ágyból.

— Ezer ördög, — szól kipillantva az ablakon, — de most már magam is azt hiszem, hogy orosz gomoly az a felhő s muszka ágyúszó az a mennydörgés!

Szalad át a ház túlsó végébe Sándorhoz. Meglepetve áll meg az ajtóban: bepakolva minden, de a költő egy szál gyertya mellett borongva könyököl az asztalánál. Tán le se feküdt, tán le se vetkezett az éjjel.

— Sándor, hat óra! Itt áll már Csípkár, siess!

Petőfi komoran veti fel a fejét:

— Megyek . . .

— Dehogy is jössz! Hisz meg se mozdulsz . . . Sándor te, értsd meg a szómat: kompromittált ember vagy s a Windischgraetz hadiparancsa után Aradon kívül nincs más mentés számodra s családodra. Mondd, mire vársz?

— Magam se tudom . . .

— De látom, vársz valamire.

— Lehet . . .

— No hát hiába vársz. Megyünk Aradra. Jövök érted mindjárt!

Orlai még valamiért a szobájába szalad. Petőfi azalatt gondolatszegetten kel fel s mintha azt a látha-

Huszár Adolf műve

A budapesti Petőfi-szobor

tatlan kezét akarná megfogni, a feje fölé nyúl. Arca szokatlanul illetődött, tán érzi, hogy most kell élete sorsának eldőlnie. És csakugyan, a következő percben már sejtelmesen csillan fel a szeme. Az ablakhoz szökik. Igen, valóban kocsizörgés közeledik, ki jön? Egy honvédekkel rakott szekér robog el a ház alatt.

— Honvédek! — kiáltja Sándor, — tudtam, értem jönnek . . .

Am hogy tudhatná ő ezt? hisz ez az első kocsis tovarobog. De jön utána egy második is. A költő a portól nem láthatja az utasokat, csak a nevét hallja és szíve dobban.

— Soma! — kiáltja az ablakon át a túlsó traktusba, — engem keresnek, úgy-e?

— Téged, Sándor, — felel Orlai vontatottan, — Egressy Gábor meg Kiss Sándor vannak itt.

A költő diadalmasan egyenesedik ki. Gúnyoros vigszággal rivall még át:

— Ugyan már hol a pokolba járnának itten? — aztán fut ki a kabinetből. De még a küszöbön nyakába borulnak a poros egyenruhás hadfiak: az Antonius-arcú Egressy meg Kiss, a Bem alezredese.

— No, csakhogy még itt fogunk! — szól Gábor lelkesen.

— Igen, csakhogy végre megvagy, — folytatja Kiss líhegve, — téged keresünk, barátom, érted jövünk! Mint Bem futárja, Szegeden át azzal a parancscsal érkezem, hogy téged magammal vigyelek. Itt a tábornok levele s itt az őrnagyi kinevezésed. Jöszte velünk mindjárt.

Lángol a Petőfi arca. Sebesen kérdezősködik. Suttogva beszélnek, csak az ajtó előtt hallgatózó öreg Petrich érti a szavukat. Egressy mondja:

— Bizony baj van barátom. Gondold csak, Sándor, Kossuth Görgeit le akarja tenni a fővezérségről, holott nincs a hazának több ilyen embere.

Öreg Samu bácsi nagyon megütődik; sújja is a vendégekhez rohanó fiának:

— No fiam, vége mindennek, ha már a haza e két első embere is ilyen egyenetlenségben van!

— Eh, — szól Orlai benyitva, — végezzék el az okosok! Sándor, — teszi aztán hozzá, — csak annyit mondok, megígérted!

Vita keletkezik. A költő Orlai jelenlétének a hatása alatt pillanatra ingadozni kezd. Kiss elfordul s Egressy bosszúsán csapja az asztalra sapkáját.

— Eh, veszszen hát akkor ez a rongy haza! Nélküled én se megyek Bemhez.

E heves szó nyom a latban. Sándor szilaján veti fel a fejét. Érkező feleségét szólítja:

— Te dönts Juliskám, mondd, menjünk-e Bemhez?

Szendrey Júlia meglepődik, de aztán arra gondol, hogy mégis csak hízogó rájuk a Bem meghívása. S a forradalmi honleány kerekedik felül benne. Patetikusán szól:

— Megyek, a merre sorsod visz s tőled el nem maradok.

Petőfi kitörő örömmel szorítja magához feleségét.

— Te döntöttél, — szól hévvel, — s a te ajkadon im végzetem parancsolja, hogy ne Aradra, hanem Bemhez menjek az erdélyi csataterre! Ott az én helyem, és lásd Soma, hiába diskuráltunk mi tegnap. —

— Megígérted!

— De azt is megmondtam, hogy a fátum mást fog akarni. Im itt vannak, utolsó percben toppannak ide Kiss meg Egressy. Hát nem a sorsnak intó ujja ez? Nézd, Gábor, — teszi aztán hozzá a honvédekhez fordulva, — már nem habozok többé. Nálam minden a pillanat szüleménye, s amire rögtön határoztam magamat, még mindig jól ütött ki. A fátum, barátim, nem lehet az ellen tenni, végzetem mutatja nekem az utat! Hamar a szekérre, hol van Csípkár? Nagyvárad felé fordítsa kegyelmed a kocsis rúdját . . .

Osztrolenka véres csillaga.

És most, hogy a végzet megmutatta neki az utat, pillanatra se habozik többet a költő, oszlík lelkének minden borúja s a márciusi napok szilaj tettereje tüzezi a kedvét. Nőnek hős álmai, sasszárnyakon szállnak előre vágyai, igen, csak előre ahhoz az egyetlen emberhez, akinek szót tudott fogadni, akit apjának nevezett, Bem apóhoz! Nem tud ő pihenni Váradon, a Biasini-gyorskocsival nyomban Kolozsvárra indul, onnan meg Tordára megyen. Ott a Miklós paróchiáján búcsúzik Juliától s az érkező rossz hírek hatása alatt csak annál lázasabban keresi tovább tábornokát. Udvarhelyen, Kézdi-Vásárhelyen

át végre Bereckre ér Egressyvel. Itt hallja, hogy jön már Bem, érkezik a kétnapos moldvai hadjáratról.

Kiáll az útra. És akiket tárogató szavával megénekelt, éhesen, holtrafáradtan im csakugyan jönnek a rettegett magyar vitézek. Koldussereg, nincs abban a regimentben egy pár ép bakancs, de egész mindenik székely szíve és egyszerre dobban az a még mindig diadalmas erdélyi zászló alatt. Döng a föld a nehéz marslépéstől és mentől közelebb jönnek, annál kivehetőbb, hogy valami zord énekkel tagolják menetelésüket. Csupa végsőre szánt arc s oly vadul lüktet ajkukon a dallam... Petőfi előbbre lép, hallja már, hisz az ő harci dalát zengik „Az erdélyi hadsereghez“!

„Küldd elénk, te koronás haramja
Légióként bérszolgáidat,
Hogy számodra innen a pokolba
Holtestökből építsünk hidat!

Mi ne győznénk? Hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka,
Bosszúálló fénynyel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga...“

Elvonulnak a sorok. Az első szakasz még nem néz rá, a második észreveszi, a harmadik felismeri: „Ki az, te?“ — „Mondom, Petőfi!“ — „A poeta?“ — „Persze, hogy az!...“ S nyomban rá egetverő örömrivalgás hangzik fel: „Éljen Petőfi!...“ Hisz ha a honvéd félisten, a mi Petőfink egész Isten!...“ Diadalban a vállukra kapják, körülhordják s a végén élő zászlóként a lobogó nyeléhez állítják. Egy székely a selyemmel testét vonja be. S csak nő az érkező százak csoportja az ünnepelt körül. Mire Petőfi újra földre toppanhat, akkora odadöcög már a vezér ütött-vert hintaja is. Kurz tábornok oldalán ül s a föld népe észrevette már fehér tollát, a költő után a kalmukarcú, szürke kis öreg urat éljenzik most. Bem azonban ügyet se vet rájuk, csak a levett kalappal közelgő Petőfire mered. Nézi, vizsgálja, egyszerre ráismer s tárt karokkal hívogatva őt kiált fel:

— Mon fils, mon fils, c'est toi! Mein Sohn, der arme, grosse Dichter!...

Mankójára támaszkodva nehezen áll fel a kocsiban, Petőfi a hágsóra lép s Bem sirva

A vén zászlótartó.

„Jut Péter felé Pellaus. a gyáva,
Seregének seregjének nyomába,
Kétségbeesve jut a magyar hadtól,
Mázasz halban egy vén zászlótartó.“

„Ki az a vén zászlótartó ottan,
Olyan türes lelki állapotban?
Körmere nagy kevélyen menesz el:
Az én apám az én öreg ember!“

„Az én apám a vén zászlótartó.
„Vésztél a lov!“ elhatolt a nagy ré,
Elhatolt kovácsokhoz, fűlébe,
S mantri helyett zászlót vett kerébe.“

Vállaid egy kímés élet gondja,
Beszorgod is ötvénygolyó is nyomra,
S a jelleme minden bajból, bírt,
Féjjel hőri hadi bajkésűl állt.

S had ardy az asztalról az aszba
Alig alig bírt elvinni lába,
Ellenséget is megfán serényen
Hjúságn négy erejében.

„Ki vitte őt háború saajába?
Hísten nek miútan garabonja,
Kit feltene, mit képzés háves,
Hogy ne jufon ellenséget kerébe.“

„Szép földet fény mondhat ovinek,
Mellyben egyhuz roger foga fiv meg,
S még az még az ardi lobogólyk
Ards előtt, kik a harát újít.“

„Ej asit meit, mert semmivel ten bit?
Küird a garay. De nem a haráit,
Vedi az a drago gondatigátom,
Csak a fejény szertet haráit.“

„Édes apám, én voltam te néked
Elronkly a te bészkeréged,
Gondult a fiv. megf. dult vészkeré,
Te vagy megfán az én bészkeréged.“

„Éndemet vagy a vészkeréved!
Alig várom, hogy láftalad igra,
S magarólyam' vöröskül vészkeré,
Kerédat, melly a frant zászlót vitt.“

„Ej he többé megv létválad téged?
Lakni fogom fényes deszkeréged,
Környeltem lemm fiv. dult haráit,
S híned a nagy, melly az földháitja!“

Petőfi Sándor

„A vén zászlótartó“ kéziratának mása

Petőfi lakása házassága első évében 1847–1848

A dohány-utcai régi Schiller-ház

öleli át megtérő régi kegyeltjét. Köröskörül a hallgató ezer honvéd megindultan veszi le sípkáját; csak az egy Egressy Gábor körül suttognak páran. A tudatlanok: „tán bizony a fia volna a generálisnak?” Már az igaz, apa a fiát nem fogadhatja szerelmetesebb örömmel. Mily gyönyörködve nézi, ahogy ott áll előtte! S egyre sűrűbben peregnék könyei, Petőfi láttára mindig a lengyel forradalom költője jut eszébe, Niemcevicz Julián, ki a nagy Kosciusko hadsegéde volt.

— Mein Julian! — mondogatja, de csahamar aztán Kurzhoz fordul. Neki már hivatalos szigorával rendel:

— Melden Sie dem Kriegsminister, de vigyázzon, jelentse ön szószerint ezt: „Segédtsztem, Petőfi őrnagy, ki Klapka tábornok gyalázatos eljárása miatt leköszönt, újból szolgálatba lépett“.

— Igenis, tábornok úr.

— Aztán . . . Petőfi bleibt also bei mir, felesége számára pedig Marosvásárhelyt rendeljen lakást.

— Éljen Petőfi, éljen! — zúg a meginduló sereg. Ragyog a költő arca, elemében van újra. Örömmel áll sorba s mámoros jókedvvel integet.

Ördög vigye a szászrégeni balsíkert, mennek újabb győzelem elé Marosvásárhelyre! Ott majd Görögékhez száll s megrendeli őrnagyi egyenruháját. Tán viszontláthatja Juliskáját . . .

— Jó kedved van, Sándor! — súgja Egressy.

— Hogy ne lenne? — szól Sándor lángoló arccal, — mikor végzetem útját tapodhatom. Megyünk, barátom, halálba, díadalra! Mi ne győznénk? . . .

Dacosan felel e szóra a zendülő harci ének. S a honvédség tömör lépése tagolja a dallamot:

„Mi ne győznénk? Hísz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka,

Bosszúálló fénynyel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga . . .“

Az utolsó reggel.

Még nincs öt óra, de Székely-Keresztúron már minden talpon van. Bem egész éjjel nem húnnya le a szemét, a térképeit tanulmányozta s most végre nagynehezen lóra ül a Macskássy-ház előtt. Trombita és dobszó nélkül, halotti csendben indulnak meg a zászlóaljok. Csata előtti komor hangulat borong a sorok felett. Sejtí a nép, hogy nagy dolognak kell történnie, tán Erdély sorsa dül el máma . . . S a kapuk alól aggódva tekintgetnek az elmasírozó gyerekíjűk után. Az asszonyok sírnak; hej, hányan harapnak fübe ma ezek közül! Tán egy se jön haza, tán mind ott maradnak . . .

Szép házának eresze alól Varga Zsigmond uram is őket nézi. Becsületos polgár, jó magyar ember ő kegyelme és sóhajtva gondolja hozzá a dologhoz ő is a maga porcióját. De aztán hopp! hamarosan visszafordul, hísz van honvédje neki is, még pedig három tisztje a legjavából. Ők ugyan valami okból csak később indulnak, de jóformán felkelhettek már. Ahogy belép a házba, nagy suttogva a feleségét találja szép Rózsika leányával az ebédőben.

— No mit trécseltek? készüljetez már azzal a reggelivel.

— Hísz azt csináljuk! — ínt Rózsika. Arca piros a lelkes kedvtől. Egy kávécsészét meg egy vékonyka nemzeti színű szalagot tart a kezében.

— Mit csinálsz azzal a szalaggal?

A leány titkolódzva emeli ujját ajakához:

— Előbb azt mondja meg édes apám, hogy melyik közülük Petőfi Sándor? Úgy-e az a fiatal barna, az a tüzes szemű szikár?...

— Igen, az Petőfi őrnagy, az akin nincs katonamundur. Az a fehér vászonatíllás...

— Petőfi! — tör ki Rózsika rajongva, — anyám, hogy mi ezt megélhettük, hogy Petőfi Sándor nálunk hál s nálunk reggelizik! Itt van ni, nézze édes apám, a tulajdon magam csészéjében szolgálom neki a reggelit! Ezzel a szalaggal aztán átalkötöm s elteszem örök emlékül. Rá is himezem arra a szalagra ezt a szent napot. Édes apám, hányadéka is van máma?

— Július harmincegyediké, — sóhajt Varga Zsigmond, — hej leányom, attól félek, meleg nap lesz máma... Az öregek tovább sürgölődnek. Rózsika azalatt kisurran, hogy Petőfi udvari ablakánál hallgatózzék kicsit. Bent vannak a tisztek mind a hárman, halkán beszélgetnek. Ép a költő szól:

— Persze hogy megtiltotta Bem, hogy utána menjek. Nagy csatára készül az öreg s félt, mint a tulajdon gyereket! Én azonban nem bánom, én többet tőle el nem maradhatok egy pillanatra sem. A Kurz kocsián mégis csak utána szöktem, az este még nem mertem mutatkozni nála, de most a csatatéren majd elejébe álllok. Együtt megyünk, mi?

A másik két tiszttal halkabban felel. A csata esélyeit vitatják:

— Vakmerő a terv, benne maradhatunk az orosz gyűrűben! Dyck tábornok Udvarhelynek masíroz, Grotenhjeml Marosvásárhelynek, Lüders maga pedig már tegnapelőtt óta Segesvárt tartja s végre fogja hajtani az egyesülést. Akkor végünk van...

— Hisz ép azt akarja Bem megakadályozni! Az ő szavajárása: az ember akkora erővel támad, a mekkora van, de támad!... Hát támad is ő és nekünk csak az lehet a reménységünk, hogy Kemény Farkas az ő ötezer emberével Marosvásárhely felől segélyünkre siet... No de tán reggeliznénk már?

Nyílik az ajtó, jönnek az urak, de a beszaladó Varga Rózsika csak az ő Petőfi Sándorát látja. Milyen furcsa, őrnagy létére ő az egyedüli, akin csak a sípkája katonája: polgári vászonatíllában van, szélesen kicsapott inggallérral. S még csak kard se csörömpöl az oldalán. Hogyan, így fegyvertelenül megyen a csatába?... Ülnek már az urak; a másik kettő az öregekkel beszél, a költő azonban csak komoran bámul maga elé. A leány az ajtóból oly aggódva lesi... no végre mégis csak ajkához emeli az ő kávécsészéjét! Boldog Rózsika, olyan boldog, hogy ő, a különben tartózkodó gyermek, örömeiben még vakmerővé is válik. Nagy félénken lép előre.

— Őrnagy úr, — kérdi szorongva, — izlett-e a kávé?

— Nagyon izlett, kisasszony, köszönöm.

— Akkor hát...

A költő csak most veszi észre a csinos leányt. Mosolyogva gyönyörködik a zavarában.

— No sohse féljen, csak mondja ki!

— Őrnagy úr... vagyis inkább, ha megengedné: Petőfi Sándor... Tegyen engem Erdély legboldogabb leányává, szavaljon el nekünk valamit!

Vig szóbeszéd követi nyomon a leány s a szülők zavarát. Varga Zsigmond uram a fejét csóválja; véletlenül ép a falon ketyegő órára pillant: pont félhat van. Aztán ő is Petőfit lesi.

A költő még mindíg nem felel, ajkán azonban már elhalt a mosoly. Merően néz maga elé. Rózsika megdöbben, tán megnehezelt volna? De nem, nem harag az a változás, inkább mintha csudás ihletettség tenné arcát egyre átszellemültebbé. Végre felveti a szemét s messze borongó pillantása egy láthatatlan pontra tapad. A társaság álmélkodva nézi: lassan kel fel Petőfi Sándor s mintha nem is ő akarná, hanem fensőbb sugalom parancsolná, ajka halkán nyílik a szóra:

„Egy gondolat bánt engemet:
Agyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,

Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogyini lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll...“

Bem. rajzolta Párfisandry

Itt pillanatra megáll. Csak merev tekintete beszél, az néz farkasszemet a láthatatlannal. Aztán egyszerre kigyúl az arca s lázad következő szava:

„Ne ily halált adj istenem,
Ne ily halált adj énnekem!
Legyek fa, melyen villám fut keresztül,

Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül
Legyek köszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó menydörgés dönt le.“

E percben a távolból bömbölő dörrenés riad. Mi az? Igazán ágyúszó remegtetné a költő háta mögött az ablakot: Petőfi rajongó mosollyal fordul meg s az üvegen át merészen mutat a völgy felé:

„Ott . . . ott essem el én
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjú vér ki szívemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörej,

A trombita hangja, az ágyúdörej,
S holtestemen át,
Fújó paripák
Száguldjanak a kivívt diadalra!
S ott hagyjanak engemet összetiporva . . .

Betölti végzetét.

Héjjasfalván túl menydörög az ágyú, százsorosan feleselő visszhanggal okádja a tüzet Segesvár felé. Haragosan örvénylik a puskaporfüst a Küküllő szűk völgyében, immár a meredek, erdős csúcsokat nyalják a csata fellegei. Pokolian tűz le a nap, melegszik az ördög-katlan, kavarogva fő a halál benne.. Takarodnak a meglepett oroszok Fejéregyháza alól — ők a vásárhelyi út felől várták a támadást — s hanyatthomlok rohannak vissza főseregükhöz. A magyaroknak se kell több, rohamlépésben teszik meg az utat Héjjasfalvától Fejéregyházáig, Bem itt a leégett falu fölé az Ördögerdőbe küldi gyalogságát, ágyúit pedig lejjebb a Monasteria-zárda romjainál állítja fel. Tüzérszöntönnel maga siet az üteg tizennégy tizenhat éves ágyúsaíhoz, az utána vágató Petőfi látja, mint hajlik ép az egyik hatfontos fölé. Maga céloz Bem és pedig arra a százötven főnyi kozákcsapatra, mely Szkarjatin tábornokkal élén kémszemlére közeledik Segesvár felől. Ő az, régi ellenese a lengyel forradalomból, tüzet! Dörren az ágyú s nyomban rá robban odaát is a muszkák töltényszekere, Szkarjatin hét kozákkal lefordul a lőről.

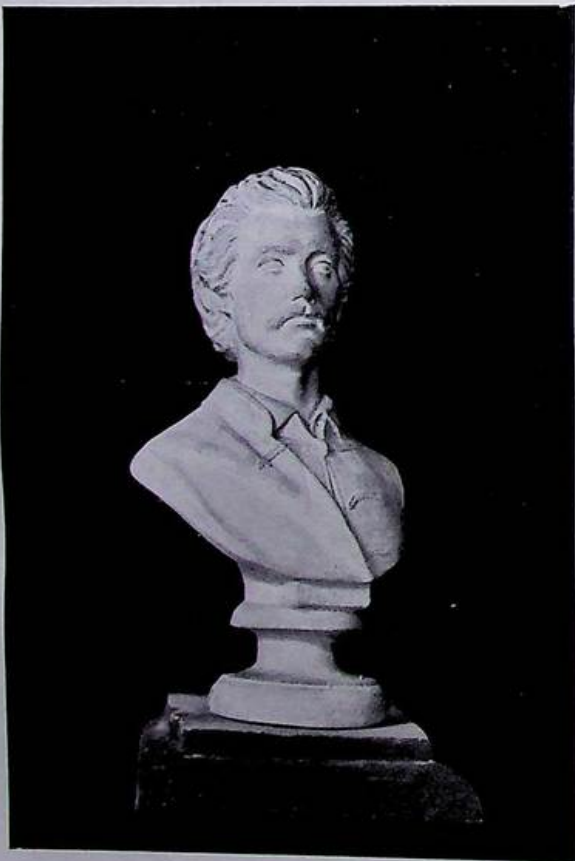
— Ríktig getroffen! — szól az öreg lakonikusán.

Aztán gróf Haller huszárörnagyhöz fordul, ki jelentí, hogy a 2400 honvéddal s 250 huszárral szemben 15,000 orosz gyalogos s 6000 kozák áll Segesvárnál. Erre már türelmetlenebbül felel Bem:

— Ik weiss schon. Macht nix. Előre!

Mankóijára támaszkodva lovához típeg, de közben meglátja a csatlakozni akaró Petőfit. Dühösen rivall rá:

— Herr Petőfi, gehen Sie zurück! Hier haben Sie nichts zu suchen, zurück!

Ernst Lajos gyűjteményéből

Dunaiszky műve

Petőfi mellszobra

Azzal tovatűnik a hős aggastyán a gomolygó ágyúfüst közepette. Köröskörül reszket a föld, az egész völgy szélességében gyilkos nagyszerűséggel indul meg a csata.

A költő visszaüget, le is száll a lóról, de nincs neki maradása ott tűzön kívül a tartaléknál. Bosszankodik: miért van itt hát, ha nem verekedhetik? mért nem állítja Bem valamí roham élére, mért kíméli úgy életét? A parancs ellenére újból előrehatol gyalog s a Monasteria feletti Haller-kert egy kimagasló pontjára áll ki. Szíve dobban, lelke repes, ragyogó arccal gyönyörködik a kifejlő harc rettentő viharában. Fölséges istenítélet! Hogy osztják a halált azok a pörére vetkezett tüzergyerek s a perzselő gomolyok alatt mily hősieen rohannak előre a honvédek a muszka ágyúk orma ellen! Csupa p'ros arc, csupa pirosuló zászló s e lobogókra álombetűkkel e szent szót látja ő írva: Világszabadság... S olyan hev, oly rajongás vesz erőt rajta, amilyet eddigelé tán még sohasem ismert. Ihletten néz fel a halálkatlanból, fel az égre. Istenem, fohászkodik örömpesve, azt ígérted, a forradalom döntő diadalának percében kell elesnem, azt ígérted, hogy aki lángra gyújtottam e nemzetet, az én költővérem fogja megpecsételni a Szabadság győzelmét, mondd, csakugyan máma jönne el az a szent diadalmi nap? ... Csak néz fel a mennyekbe és — a bajtársak látják ezt — hirtelen papírt és írót von elő atillája melléből. Azt mondogatják: „az őrnagy úr verset ír“. Igazuk van, ott a csata közepette versbe kezd Petőfi Sándor. Dörög az ágyú s géniusának szárnyai fenségesen bontakoznak ki; az ütközetet éneklí meg s a halál fúriáinak üvöltése legszebb harci dalára ragadja a költőt...

A Hatvani-utcai régi Jankovics-ház, ahol Petőfi 1846–1847-ben lakott, mellette a Koch-féle ház, amelyben 1845–46-ban lakott

Telnek a percek, telnek az órák, nő a pokol, fő a halál a Küküllő kavargó katlanában. A bajtársak megszólítják, de ő nem felel s írás közben lángoló arccal csak a megújuló véres rohamokra tekint. Egyre hatalmasabbá lesz a küzdelem, délután van, mindjárt itt az elhatározó perc. Nincs többé nyugta ott a Haller-kertnél, előre, előre, oda, ahol a halál malma öröl! S írónnal, papírral kezében lebolyong a falu romjai közé. Pillanatra megáll egy dűledező sütökemencénél s onnan nézi, a könyökig véres Lengyel doktor mint kötözi a hörgő sebesülteket. Köröskörül a székely fuvarosok kalappal fogdossák a lecsapódó ágyúgolyókat... Eh csak előre, még előre! Kiáll a faluvégi patakocska hidjához s annak a karfájára dől. Lengyel doktor hátulról rákiált, de ő nem hallja s csak továbbra is a harci orkán szemléletébe merül. Újból írón van a kezében... Pár lépésre tőle e percben csap le a gránát. De nem robban fel, csupán nagy dűhös porfelhőbe vonja szikár alakját.

Vászonatállában, fegyvertelenül ott áll Petőfi Sándor s költeményéből riadva pillanatra megtántorodik a löveg szelétől. Háborodottan néz körül: hogyan, kerülgetné a golyó? jönne már a halál? Hisz akkor itt a diadal!... Szent örülete hevében délcegen egyenesedik ki: itt vagyok! Látni akarna, de hiába törölgeti szemét a karjával, nem tisztul az s a gránát porfellege csak nem akar oszlaní pillái elől. Vadul néz széjjel, mi ez, mi történik vele? Mintha látományokkal népesednének a gomolyok körülte. Távolodik a csata zaja s akárcsak titkos kéz göngyölné fel egy új színpad függönyét, sebes vízióban szállnak tova előtte élete eseményei. Homályosan látja őket, csak pár arcra vél biztosabban ráismerhetni. Apját látja, a jó öreg kocsmárost, aztán édes anyját meg a katona-barát Kupis

Petőfi-emlékérem

A Nemzeti Múzeumból

Petőfi ceruzás jegyzőkönyve

A Nemzeti Múzeumból

Vilmost . . . Mind e halottak oly jelentőséggel integetnek. De ki az a szomorú leányarc, kinek szeme mindeneknél hosszabban látszik rátapadni a forgatagból? A költő megdöbben, a korán elhalt Csapó Etelke az, az ő cipruslombos Tündér Iluskája . . .

Vajjon mit akarhat mondani? Előbbre hajlít, de Etelkének csak a szeme beszél; mintha azt mondaná: „én jobban szerettelek volna Szendrey Juliánál . . .“ Etelke! riad Petőfi. Válszéként a leány is ép oly hívóan int, mint az előbbiek. Most már érti! E halottak őt hívják, jön hát az ő végperce s vele a szent szabadság diadala . . .

— Örnagy úr, — kiáltja Lengyel doktor, — az Istenért! Ezer lépésre már ott a kozák . . .

-- Potomság! — felel a költő, — győzünk, győz a szent Szabadság! . . .

S még egyszer irónt vesz kezébe, hogy hattüdalának utolsó sorát feljegyezze. Azt a dalt meg fogják találni holttestén . . . De nem ér ő rá többet erre.

— Elvesztünk! — üvölti a bomló magyarság, — megkerültek a muszkák!

— Örnagy úr, — könyörög több bajtárs, — az egekre jöjjön, meneküljünk! Nézze, hisz menekül már Bem is . . .

— Nem igaz! — kiáltja Petőfi, — győzünk, magyarok, győznünk kell! . . . S szalad Fejéregyházán át előre ő is, de nem, hogy meneküljön, hanem hogy a futóknak elejébe vágva, összetartsa őket. Már ott áll előttük, lángszóval lelkesíti a honvédeket:

— Nehogy rendet bontsatok, különben mindnyájan veszve vagyunk! — — —

Szava elvész a viharban. Fut már mindenki. A lenyugvó nap sugarai vésszen csillannak meg az orosz vértéken. Jönnek a kozákok! a betanított óriás véredek csordája csahol előttük . . .

*

Tökéletes a felfordulás. És ott tusakodnak legkeményebben a Bem táborára körül. Elvész a vezér kocsija, el Rákóczi-kardja s a hősök egymásután hullnak el táboruk védelmében. Nyolc halált osztva itt esik el Daczó örnagy s itt kapja harmincnyelc sebeit Makra huszár. Egy lándzsadöfés Bemet a mocsárba szédíti, de Törzsök Pista megmenti. Zeyk Domokos tartóztatja addig a dsídásokat. Oly szépen verekszik, hogy Lüders elevenen akarja elfogatni. Egy kapitány megyen érte, de Zeyk levágja. Aztán, sejtve az oroszok szándokát, a muszka vezérkar láttára föbelövi magát.

Fejéregyházán túl hanyatt-homlok széled menekülésre a vert magyarság. Ám szűkül az orosz gyűrű s a kozák bosszút kiált Szkarjatin haláláért. Csak a lovas honvédek menekülhetnek.

Szendrey Ignác
Petőfi apósa

Ernst Lajos gyűjteménye

Festette Orlai Petrics Soma Mezőberényben 1849-ben

Petőfi legutolsó arcképe

Hajadonfövel ott fut az országúton Petőfi Sándor is. Tűnek körülötte a menekülők, elesik mindenki, magára marad mindjárt. Ép a Kurz tábornok holtteste mellett halad el, mikor a jó Szkurka huszár beéri. Kengyelébe emeli a szaladó őrnagyot s úgy viszi az úton vagy két puskalövésnyire. De közelednek már mögötte az üldöző kozákok. A költő hátratekint.

— Eressz! — kiáltja, — engem az Isten se ment meg...

Talpra szökik és árkon ugorva fut az útmelléki kukoricás felé. Ám a legközelebbi négy kozák már lánksahegyre szemelte őt. Üvöltve száguldanak utána. Szkurka még hátrapillant, de aztán menekünie kell neki is.

Hallja a lödöbögést és líhegve áll meg Petőfi Sándor. Révedezve néz széjjel: mindenki elesett, nincs élő magyar ember körülötte ott a csatatéren!

— Megcsaltál csillagom, — tör ki kétségbeesetten, — hazudtál múzsám!

Arccal fordul hóhérai felé. S azok vérszomjasan rontanak rá a védtelen emberre. Itt a halál... ő emelt fövel várja. Döfi a lánksa s két rézmarkolatú kozákkard fejensujtja.

Utolsót lobban a géniusz lángja. Szeme elborul:

— Hazám, feleségem... Hiába éltem, hiába halok meg!...

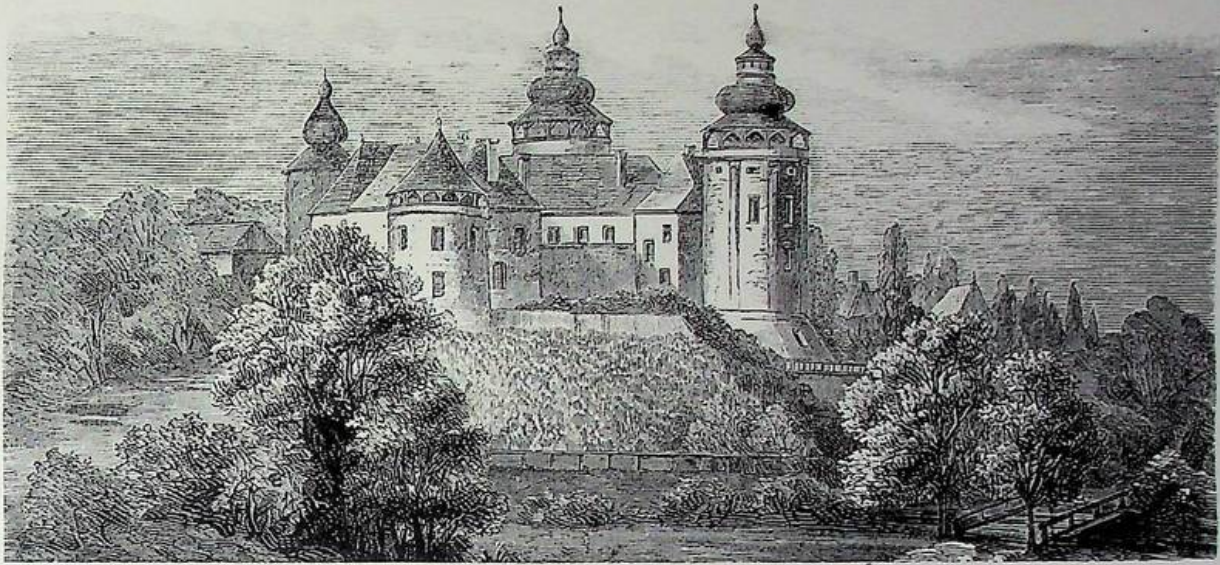
S ahogy megálmodta, ott esik ő el, a harc mezején, ott foly ki az ifjúi vér szívéből, s ahogy ajaka végszava zendül, elnyeli azt az acéli zörej, a trombitaszó s az ágyúdörej. Holttestén át fújó paripák száguldanak, de jaj, nem kivivott díadalra! Ott hagyják őt névtelen, összetiporva... És elszórt csontjait nem szedi össze senki, az utódok csak azt tudják, hogy éretted halt ő, szent Világszabadság!

PEKÁR GYULA

Petőfi

A Könyves Kálmán tulajdona
Ligeti Miklós szoborműve

Erdőd vára (Szatmár vármegyében)

Petőfiné, Szendrey Júlia.

I.

Petőfi Sándor és Szendrey Júlia szerelmi történetét megírták maguk a szerelmesek. Versben és prózában. A versek a magyar irodalom gyöngyszemei, a próza egy tizenhétéves leány lelkében végmenő változások mesteri analízisa.

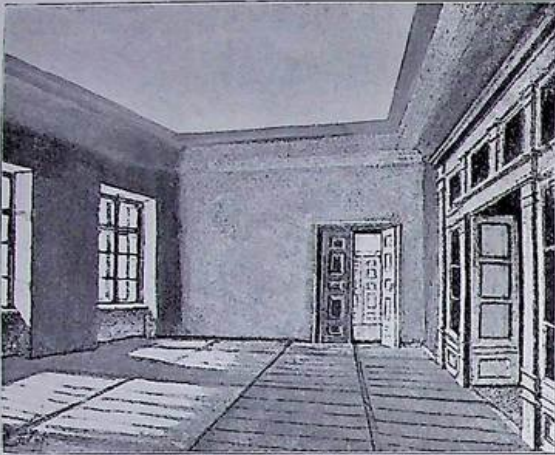
Lapozgassuk egyszerre a költő 1846/7. évi verseit és Szendrey Júlia Naplóját. Szerelmi verseket s vallomásokat szeplőtlenebb lélekkel s tisztább tollal még alig írtak.

*„Te tiszta szent vagy, oh lányka,
S az én szívemnek, hogyha volt is foltja,
Leégeté szerelmem lángja.“*

Csodálatos a hirtelen támadt szerelmi fellángolásnak állandósága s az a kitartás, amellyel a csapodárnak mondott költő több mint egy álló esztendőig felvértezte magát és annak a gyenge teremtésnek rendkívüli erőre valló tusája, előbb önmagával, aztán szüleivel, előítéletes környezetével.

Am felhangzik a szkeptikusok szöze: a költő azért költő, hogy lángoljon, a leány pedig nem is szerelemből lett felesége, hanem hiúságból, hogy *Petőfi Sándorné* legyen. De a szkeptikusok elfelejtik azt, hogy a költő Szendrey Júlia iránti „lángolását“ többi szerelmeitől maga különbözteti meg. „Költői ábránd volt, mit eddig érezek, — Költői ábránd és nem szerelem“. Mintha magnetikus ereje lett volna Juliának, mert egy szempillantása is elég volt, hogy a költőt a remény gyenge sugarával mámorosan boldoggá tegye vagy ijesztő bizonytalansággal kinozza, gyötörje. Ezt a szerelmet a költő még eddig nem érezte.

*Ha szerelem lett volna keblem hullámsása,
Időknek multával sem nyugodt volna el.
Vad ár a szenvedély s merre medrét ássa,
Sodor magával s végre bele halni kell.
Most értem én csak e szilaj folyóra!*

Petőfi dolgozó és hálószobája a Marczibány-házban

résről pedig Júlia azzal, hogy a világ balítéletével, szülei kívánságával szembeszállott, hogy legyőzte mindazokat az akadályokat, melyek Petőfitől elválasztották, épen a *szíve* ellen lázadt volna fel? Nem épen a *szív* jogát védte-e a szüleivel folytatott kétségbeesett harcban? Csak így érthető meg az a rendkívüli erő kifejtés egy tizennyolc éves leány részéről, mely képessé teszi rangról, fényről, kényelemtől lemondva, szíve választottját követni szegényes tűzhelyéhez, apai áldás nélkül, megsíratva az édes anyjától. Hiúság, ambíció ezt meg nem magyarázhatja. Ha ez nem igazi szívbeli szerelem, akkor minden lélek hazug, akkor üres árnykép a szelíd Desdemona, ki a csatáit, kalandjait beszélő Othelloval szemben felejtí a felpiperézett udvarlók seregét.

De ott van a Napló, melynek nem egy helyén a szenvedély víhara csaknem úgy tombol, mint Petőfi verseiben. Ott van egyetlen bizalmas barátnőjéhez, Térey Marihoz írt levele, amely leplezetlenül mutatja be igaz szerelmét.

„Miért kérdezed még tőlem — írja levelében — miért, oh Marim, hogy mit tegyél. Te, ki legjobban tudod, mennyire szeretem ötet, elgondolhatod, hogy őt látni legnagyobb boldogságom volna. Őt, ki lelkemnek minden gondolatját, minden érzelmét, mi ott fakad, bírja, kedves, egyetlen világomat! Ha csak egy rövidke óráig bírhatnám őt, csak egy percig a képét, melyben Isten minden gyönyörömet teremté, ha csak láthatom, hogy öröm még neki láthatásom, tán imádnám azt az embert is, ki által ezt megnyerhetém. Hatalmadba adok mindent tenni, mit csak jónak látsz, csak azt tedd, hogy láthassam őt; óh Marim, ha ezt kieszközölheted! Látod, nem egyedül a szenvedély kielégítéseért vágyom erre, de ha egyszer láthatnám: vagy ráveszem, hogy valami biztos állást szerezzen magának s akkor minden ellenszegülés nélkül övé lehetek, vagy ha több neki korlát nélküli szabadsága, mint szerelmem, — mitől félek — akkor válni fogunk örökre s talán még nyugodt lehetek s ha kívánják szüleim, boldogíthatok mást, ki sorsát enyémhez köti. — Aztán ha ő most úgy tenne, mint mondja s csupa visszatörésként, hogy sértsen, hogy megmutassa a világnak, mily keveset gondol velem, ha szerelem nélkül venne el egy parasztleányt, egy nőt, ki lelkének fenségét nem érthetné, nem sejtethné: mi lenne belőle egy egész szerencsétlen életen át s ennek oka én! Megérdemelném, hogy sujtson az ég haragja, hogy ne tudjam, mi a boldogság. — Mióta ismét lehetőknek hiszem őt láthatni, mióta felelesztéd bennem újra a remény sugarát, azóta lángként nyargalja az öröm valómat át s egy égető láz magasztalja fel majdnem kialudt életkedvemmet. — Végre lerázhatám magamról az örökös okoskodás jégpáncélját, mit rám erőltetének; épen a legnagyobb igazgatás, midőn úgy bele akartak kovácsolni, hogy soha többé ki ne igazodhassak belőle, épen a legnagyobb igazgatás ronta el mindent, mit összetépni erőm nem volt s most szabadon lélekzem. Hisz csak nem akarják, hogy elmenjen az eszem s hogy, mi több, ne legyek boldog sem ezen, sem a más világon! — Ha mint Sándorom neje leszek boldogtalan, mi csak tőle függ, — lesz erőm túrni mindent, mit rám küld az ég és kivívni magamnak a jövő üdvösségét, de ha elszakasztanak tőle, ha még nem is láthatom, úgy veszve, veszve lesz minden számomra. — Mindig

A szemtanúk feljegyzése szerint Szendrey Júlia semmit sem tett, hogy a költő figyelmét a maga személyére felhívja, s nem táplálta azt az érzelmet, mely a költő lelkében már az első találkozáskor hatalmasan föllángolt. Petőfi csak lassan hódíthatta meg Juliát, aki önmagával is emésztő lelki harcot vívott meg, hosszas töprengés, önkínzó kétségek közt, amíg arra az elhatározásra jutott, hogy Petőfi felesége legyen.

S vajjon *hiúságból* tette-e, vajjon csupán Petőfi dicsőségébe volt-e szerelmes?!

Jól mondja egyik kiváló esztétikusunk: Vajjon ki tudná pontosan megmondani, melyik tulajdonságunk indítja a nőt szerelemre? Vajjon lángelmével bírni oly csekély dolog-e, mely semmit sem nyom egy női szív meghódításában? Avagy csupán a pezsgő vér ösztönzése teremti-e az állandó frigyeket? Más-

az idővel bíztatnak, hogy ez meghozandja, mit Isten számomra rendelt, de elég volt fél év és hat hét, én nem várhatom tovább összetett kezekkel az idő ajándékát. Nem! nem lehet tovább! s Marim, édes angyalom, segíts rajtam, ne hagyj elveszni, mint a többiek. Isten veled! Csókol ezerszer forrón szerető *Juliad.*

U. i. Ha lehet, ne halaszd, mi üdvömet hozza meg! ne halaszd sokára az írást, — Ha mi érthetlent látsz írásomban, légy oly jó és nézd át; nem tudok mindent úgy rendbeszedni most, mint kellene, gondolatomat se. J.“

Ez az a levél, amelynek eredményeképp Térey Mari sürgősen felszólította Petőfit, hogyha Juliát még szereti, jöjjön, mert ölelő karokra talál, eloszlatta a szerelmesek között azokat a félreértéseket, amelyek a költő állítólagos csapodárságának híréből s Julia férjhezmenésének koholt híre folytán keletkeztek.

II.

Az esküvő az uradalmi kápolnában 1847 szept. 8-án volt, megismerkedésük évfordulójának napján. Petőfi barátai közül senkisésem volt jelen. Julia családjából is csak anyja és egyetlen huga. A szerelmesek a lelkésznek tisztán s érthetően válaszoltak, de meghatott, szenvedő arccal, — mondják a tanúk. Aztán, szülői áldás, anyagi segítség nélkül, meg sem kérdezettve, hogy hová mennek? mit fognak tenni? miből élnek? — kocsíra ültek és a poros úton elrobogtak. Egyelőre tudták, hogy hová: a láposvölgyi regényes magányba, Koltóra. Magaslaton fekszik, alatta szeszélyesen kanyarog a Lápos. Köröskörül változatos hegység, cserjés domboktól kezdve kopár sziklás bércekig. Petőfi ezt írja e vidékről: „A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet“.

Koltóra csak másnap érkeztek, mivel útközben eltörtött kocsijuk egyik kereke — „bizonytal nem azon áldás súlya alatt, mellyel az ipa és napa maguktól őket eleresztették“, kiált fel tréfásan a költő — s így éjjelre Nagy-Bányán a fogadóban kellett maradniok, amibe egyébként a legjobb humorról nyugodtak bele. Különösen Petőfi: „Házasságom első éjét a fogadóban! — írja Úti leveleiben — Nem hiába vagyok a csárdák költője!“

A mézesheteket gróf Teleky Sándor költői kastélyában töltötték, az „első eleven gróf“-nál, kívül Petőfi barátkozott, s aki nőtlen ember s jó címbora volt. Kuriájának sohasem volt kapuja, annak jeléül, hogy az érkező nála minden időben szívesen látott vendég. Petőfi érkezésére a kastélyból mindenkit eltávolított, csak a szakácsot hagyta ott, maga is elutazott, hogy az ifjú pár boldogságának — a költő határozott kívánságára — ne legyen tanúja.

Nehéz volna megszámlálni azokat a helyeket, amelyeket Petőfi költői tartózkodásától kezdve bejárt s legtöbbször feleségestől, vagy nejét ismerősöknél, jóbarátoknál, vagy Erdődön szüleinél el-elhagyogatta, egyedül. Ilyen vándoréletbe ma, a kényelem és gyors forgalom korában is csak ritka nő törődik bele, hát még a 40-es években, amikor bizony nagyon gyarló alkalmatosságok állottak az utazók rendelkezésére. Petőfiéknem volt annyi pénze, hogy belőle csak tizedrészét is fedezze annak, amivel feleségét a szülői otthon ellátták, körülvették. Jókai feljegyezte, hogy hogyan éltek Petőfiék Pesten

*Senki sem saól így a fellegethien:
"Naphelre vándorolhatok, mert
Naphelre a szép hajnal harója,
Ké rórsákat mosolyog veatom,
Lángrórsákat solit arizotolom.
Senki sem saól így a fellegethien,
Éi ók még is naphelre mennek.
Naphelre vampa ölet gy mily
Siklos seftes hágy pedemkeresekkel.
Mauinck, mennek, is ha oda írték,
Meggivődnek a pirov sengerben.
A hajnalnak sugaratengereben.
Éi ha egypter megpivóskolomel
Nem tövődnek sálm íletétkel
Nem bányál, ha ményyáit elenyidnek,
Vagy ha huffan pálya van ményit,
I huffan pályan vitar is solitój
Ahol is, ha solitragyassa ílet
A vitar s ol affe háldokolomel
Folygatalad meg egytven amaulajok,
I pivilad veftó orajoban
Huffogant viffalmodlida,
A dísi, ar edel affudáji.
M. D. in vitor a hajnal mosolyott.
Ment a felhök, siklos seftelumból,
Naphelre vándorolom in is*

(1 October 8 1846)

Teleky Sándor

Sz. J. (Szendrey Julia) kisasszony emlékkönyvébe

A Petőfi-házból

az első időben, amikor ő is velük lakott egy háromszobás lakásban, amelyből az egyik szoba az övé, a középső a közös étkező volt s csak a harmadik volt Petőfiék lakása: író-, háló- s fogadószoba egyben, a legegyszerűbb bútorzattal. Az ebédet Jókai, mivel Szendrey Julia nem főzött, Petőfiékkel közösen hozatta s fogyasztotta el. Bort egyikük sem ivott. A vacsorát pótolta a teázás. Az egész háztartás havonta

Három nősabombó

Három nősabombó az én boldogságom,
 Három nősabombó életem mulatságom!
 El nem vesztésé kívántól háromfelé kellett
 Én meg mindenegyel kinyitást egyresem
 Nem tudom kivételül terem. e más. más az
 s mind látni öröme, életem boldogság!
 Szemem nem is keres, nem is látványomat
 Hisz helyholben lettem feladint, kinyitást
 Szívemből fakadtal, fűvem a gyöteint.
 Együtt hervadnik el, együtt hullnik velük!
 Hadd boruljak rájok, nemnyit el nyitak,
 S életet örömmel hadd borulok velük!

Éltél se volhat
 Szemem virága
 Kihald boldogságom
 Egyetlen szót igaz

Ar. ellopott mulatság
 Élti bizonyosága
 s kelttől csillag
 Fűm maradt szögára!

Keg csak alig fordult
 s püvölő kékely,
 É. illatja már is
 Törvölit árulja el

Büszkém emeli föl
 Magára kis fejét

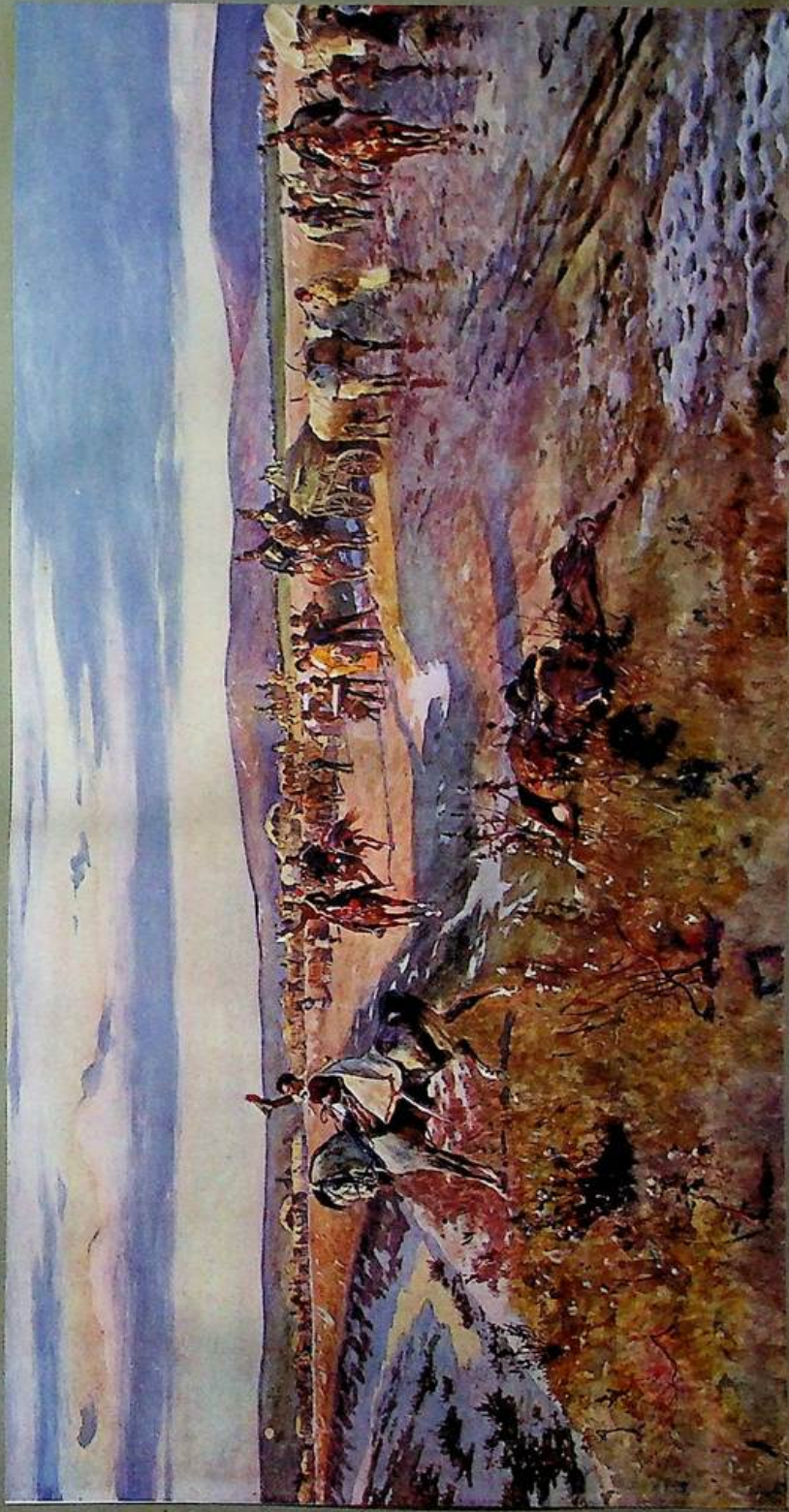
Szendrey Julia kézírása

30 forintba került. Nem volt a háznál se zongora, se virág. Egyedüli multságuk a ritka színházbajárás, ha drámát adtak s benne Egressy játszott. Később még szegényesebben éltek.

Hát a vándor- s koldusélet fáradalmái, keservei nem elég ok-e arra, hogy a nyugodt, zavartalan s jómódú szülők gyermekének ajka, a legszeretőbb férj oldalán is, néha-néha panaszra nyílják? De

PETŐFI A NAGYSZEBBENI CSATÁBAN
FESTETTE STYKA JAN
A „KÖNYVES KÁLMÁN” JOGOSÍTVÁNYA

Szendrey Julia nem panaszkodott. És az eltítkolt fájdalmaknak — ha lettek volna ilyenek — az arcra vont árnyékát nem látta volna-e, a napvilágra nem hozott érzelmeket nem érezte volna-e meg az a Petőfi, akinek lelkivilágában az előresejtés ritka tulajdonsága is annyira ki volt fejlődve?!

Petőfi nagyon boldog házaseletet élt. Felesége nemcsak szerette, hanem megértette az ő nagy szellemét. Nemcsak hitvese, hanem munkatársa lett a viharos idők mozgalmaiban. Együtt s egyformán lelkesedtek a forradalmi eszmékért, szomorkodtak a haza sorsán, egyaránt izgatottak s türelmetlenek voltak, ha egy-egy akciójuk nem sikerült. Együtt kovácsoltak új terveket, a jövő eshetőségeit együtt beszéltek s fontolták meg. A márciusi események idejében maga Petőfi jegyezte fel, hogy míg ő az egyik asztalnál a *Nemzeti dalt* írta, felesége a másiknál nemzeti fejkötőt varrt magának s hogy a márc. 15-ikére virradó éjjelt mindketten ébren töltötték, azon tanácskozva, hogy mit kellene tenni. Férjét elkísérte a gyűlésekre. A nők körében ő is mozgalmat indított egy-egy eszmének, így például a habos selyemből, magyar írók nejei által készült, ezüsttel himezett s rojtozott háromszínű nemzetörségi zászló, melyen *Szabadság, Egyenlőség, Béke* felírás tündökölt, Szendrey Julia agitációjának volt az eredménye. Debrecenben, míg férje távol volt, zászlót varrt és kötéseket csinált sebesültek számára. Eljárt az országgyűlésre s a magyar hölgyekhez proklamációt írt. A forradalmi láz csak úgy hatalmába kerítette őt, mint férjét.

S ez volt szerencsétlensége s Petőfié is.

Szendrey Juliának ugyanis férjére ellenállhatatlan hatása volt. Petőfi vallja is házasságának második évéből származó versében:

*Lemondanék minden
Dicsőségről érted,
S megszereznék érted
Minden dicsőséget.
Nekem nincsen vágyam,
Nincsen akaratom,
Mert amit te akarsz,
Én is azt akarom.*

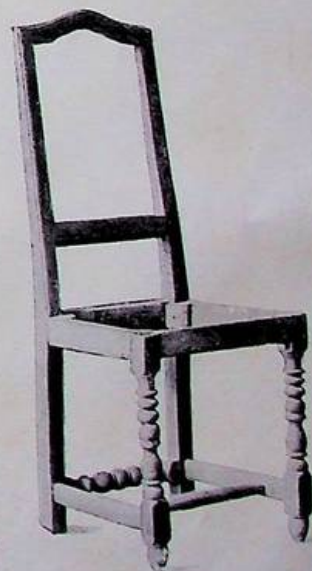
*Nincs az az áldozat,
Mely kicsiny ne lenne
Éretted, hogyha te
Örömet lelsz benne.
S nincs csekélység, ami
Gyötrelmesen nem sért,
Hogyha te fájlalod
Annak vesztségét.*

Prózában is megírja: „... imádott feleségem mindig buzdítólag áll gondolataim mellett, mint a hadsereg előtt a magasra tartott zászló“.

Csak hogy fájdalom, Juliában a szélsőséges tulajdonságok ebben az időben már annyira kifejlődtek, hogy a férjére gyakorolt hatás végzetes eredményeket szült. Fáj kimondanom, de a kortársak feljegyzései mutatják, hogy ez az asszony férjét, öntudatlanul bár, lépésről-lépésre belesodorta a veszedelmekbe.

Ott van a szabadszállási követválasztás, ahonnan a falu határába érkező Petőfihez, a követjelölthöz jóakaró emberek rohanva hozták a riasztó hírt, hogy az ellenpárt által felbujtatott nép agyonütéssel fenyegeti, ha oda beteszi a lábát. Mindenki aggódott Petőfiért, csak felesége nem. Maga Petőfi el is dicsékszik ezzel, midőn megírta a csúfos követválasztás történetét az akkori lapoknak. „Mondám, hogy menjünk vissza, de ő (felesége) határozottan azt felelte, hogy nem megyünk, itt fogunk maradni, itt kell maradnunk; ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek, hanem azt ne mondhasa senki, hogy te hátráltál. Így szólt feleségem és én beleegyeztem.“ Szendrey Juliának ezt a könnyelműségét csak épen az enyhíti valamennyire, hogy a maga személyét is kitette a veszedelemnek.

Ha Szendrey Juliának lelke nem lett volna úgy teleítatva a forradalom eszméivel, úgy belátta volna, hogy Petőfi a szabadságharcban gyújtó dalaival csak úgy kiveheti részét, mint ha lant helyett kardot ragad s szenvedélyes temperamentumánál fogva belerohan a biztos halálba. Talán nem lett volna nehéz Petőfit visszatartani a csatamező veszedelmétől. Más okból ugyan, de maga vonul vissza Mezőberénybe, hol egyedül családjának él, mignem egy napon Bem tábornok egyik hadsegéde toppan be hozzájuk, adván tudtul Petőfinek, hogy Bem tudakozódik utána. Petőfi nevéhez fordult s azt kérdezé:

Petőfi borjádi széke
A Petőfi-házból

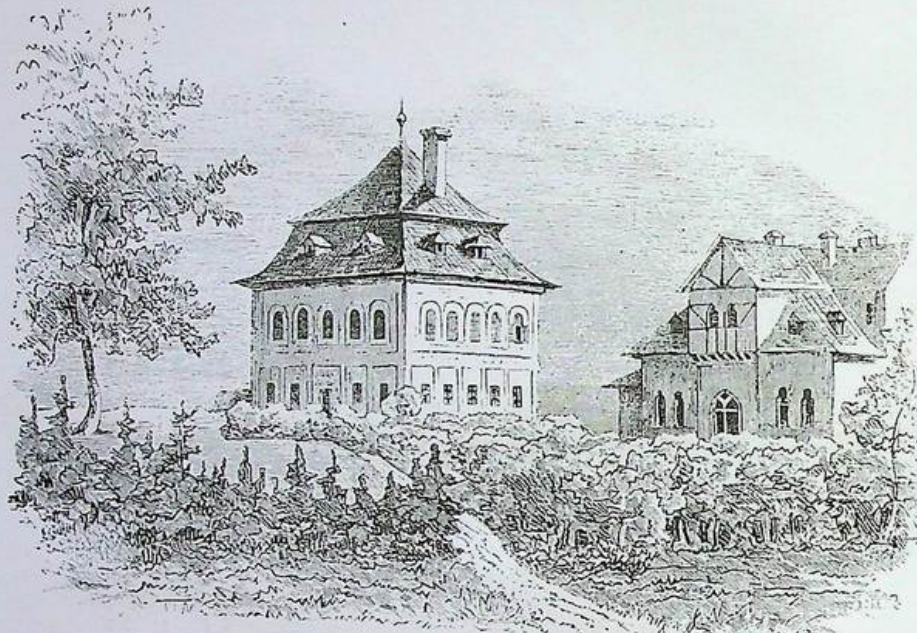
— Nos Juliskám, mit szólsz ehhez, menjek?

Julia, kinek csecsemő gyermeke is volt már ekkor, így válaszolt:

— A merre sorsod visz, követlek!

S erre Petőfi, nejét s gyermekét Tordán visszahagyván, elment — meghalni.

Érheti-e ezért vád Szendrey Juliát, ha meggondoljuk, hogy Petőfi a maga lángoló szenvedélyével, radikális forradalmi elveivel maga szította fel nejében azt a tüzet, amely aztán a gyorsabban hevülő női kebelben az övénél is magasabb lánggal csapott fel?! Törhetünk-e pálcát fölötte, ha számbavesszük, hogy

A koltói kastély

Jókai Mór rajza

felesége Naplóját ő adta nyomdafesték alá, amikor is Jókai a szerzőjét az irodalom új csillagaként mutatta be olvasóközönségének, s azáltal, hogy a nyilvánosság és eszméinek részesévé tette, fokról-fokra belevonta a külvilág izgalmaiba?!

*A név, melyet örököl utódom,
Ha nem nagy is, de szép és tiszta név lesz.
Lehetne tán, lehetne tán nagy is,
Ha hozzáadnád lelked fény sugarit,
Ha vélem együtt síkraszállnál.*

Ne hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a forradalom levegője, a George Sand regényeiből kiáradó merész szózat, könnyen hozhatták exaltációba az egyéni vérmérsékleténél fogva is erre annyira hajló olyan lelket, minő Szendrey Juliáé volt.

Miért is találkozott egymással ez egymást annyira megértő, de egyéni vérmérsékletük s jellemük túlhajtásainak közösségével egymásnak sehogyanszem való, egymást elpusztító két szertelenül lángoló lelkület!

III.

Petőfi halálával meghalt az ő Juliskája is — mondja feljegyzéseiben egy nő, aki szemtanuja volt Szendrey Julia gyászos özvegyi élete néhány hónapjának. Mert Petőfi Juliskája nem öltött magára férfi ruhát, nem hált a szabad ég alatt, nála a legmélyebb levertséget nem követte a legnagyobb könnyelműség. Hogy vetemedett volna a borivásra s a legszilajabb multságokra, nem törődve az asszonyi szájakkal, az egész világgal!

Akadtt egy névtelen, aki, alig hogy Dekaniné Vadadi Berta vádat tartalmazó sorai napvilágot láttak, a Fővárosi Lapok hasábjain bebizonyította, hogy nagyon kevés lélekismerettel bírt az az asszony, akinek legfeljebb az az érdeme, hogy Petőfiné özvegyiségének szomorú idejéből megmentett egy-két részletet.

„Eszünkbe jut — írja a névtelen, — az északamerikai hajótöröttek nagy pöre, melynek vádlottai megették néhány társukat, hogy éhen ne haljanak. Az egyik vádlott a végtárgyaláson kifakadt: „Bíró

Petőfiné-Szendrey Julia 1848-ban

Barabás Miklós rajza

úr, csak azt ne mondja: *borzasztó*. Én is azt mondanám, ha azokban a napokban oly nyugodtan és jól ebédeltem s vacsoráltam volna. Adjon hálát a gondviselésnek, hogy a hajótörés nem kényszerítette vadállattá lenni, mert bizony bíró úr is elkövette volna azt a *borzasztót*. Hát a forradalom bukása nem volt-e valóságos hajótörés, amely az embereket kiforgatta sarkaiból. Egy előkelő bíró, ki egész életében gyávaságnak tartotta az öngyilkosságot, itt a fővárosban a fegyverletétel hírére agyonlőtte magát. Egy költő, ki vagyonos ember s honát szerető hazafi volt, minden külső kényszerítés nélkül kivándorolt az

amerikai prairiekre s ott halt meg a honvágytól. A csüggedés ily példáit ma, midőn közállapotaink csak gondot okoznak, de kétségbe senkit sem ejtenek, hogyan érthetnők meg ama zord idők kerete nélkül. Ep oly kevéssé érthetnők meg az elcsüggedést néhány hónappal megelőző lelkesedés ama látványait, hogy úri nők piros, zsinóros dolmányt varrattak maguknak, egy szemérmes, szép, előkelő leány elment a táborba, a győztes tábornok lábához borulni, egy fővárosi mágnásnő a Budapestre először bevágató közhuszárt a Kerepesi-úton ezrek szemeláttára csókolta össze-vissza. Békés időben ezek nőietlen tények lettek volna, akkor a női lelkesedés megnyilatkozásai voltak“.

Avagy Dekaniné és társai felfogják-e, hogy Arany János „Bolond Istók“-jában mily igaz és megható az a kétségbeesett szőlősgazda, kinek szép termését miután elveri a jég, fogja a dorongot, hogy maga verje le azt, ami még megmaradt, vad humorral kiáltva az Istennek: „Lásd, mire megyünk ketten!“

Szendrey Júlia alig egy évig viselte az özvegyi fátyolt. Levetette, s ezzel természetesen kilépett a Petőfikultusz bűvös köréből és magára zúdította a közvélemény — első sorban a nők — ítéletét. Az egykor bálványozott nőt megkövezék. Hogyan tudta magát erre a lépésre eltökélni? Mi vihette rá lelkét? Zavarosak voltak az idők, az ország valóságos temető, a leveretés gyásza megdermesztette a lelkeket. Ki ért volna

Szendrey Júlia 1866-ban

rá Petőfinével foglalkozni? Nem is maradt reánk semmiféle feljegyzés, ami valamelyes nyomra vezessen. Egyedül Vachot Sándornénak, Szendrey Juliának mindvégig barátnőjének, *Emlékiratai*-ra vagyunk utalva, akinek — az emlékirat szavai szerint — maga Júlia mondta el másodszori férjhezmenésének okait közvetlen azután, hogy Horváth Árpád egyetemi tanár felesége lett. Hadd álljon itt az a beszélgetés, miután azt eddig senkisé is látszott észrevenni.

— „Tudod — mondta Szendrey Júlia Vachotnénak — hogy apám sohasem szenvedhette Sándort. És mégis, midőn Erdélyben hónapokon át hasztalan vártam férjem érkezését Bem feloszlott táborából s a forradalom gyászos befejezését is megértük, anélkül, hogy Sándor holléte felől hír érkezett volna hozzám, végre elhagyám Erdélyt s atyám házában keresék menhelyet, azon gondolatban, hogy Sándor még ha életben van, bárhol is ott foghat engem és kis fiát, legtermészetesebben kereshetni.

— Hogy milyen napokat tölték atyám házában, kitől Sándor ócsárlásánál egyebet alig hallék, azt neked elbeszélni képtelen volnék. Mariska, az én szende angyaljó kis nővérem, hasztalan veté magát közbe — atyám minden alkalmat felhasznált, hogy nekem keserűséget okozzon: „Szegény boldogult anyáddal jó előre megjósoltuk, hogy így fogsz előbb-utóbb jární — kezdé, ha aggódni látott. — Nem

az olyan vándorélethez szokott nyugtalan természetű embernek való a házaselet, minő Petőfié volt. Itt van ní, most már a faképnél hagyott! Hisz épen jó víz volt malmára a forradalom utáni zürzavar; azt felhasználva odébbállt, meglehet valami kóbor komédiásné társával éli világát s te és kis fiad várhatjátok őt egész az ítélet napjáig“. Ily beszédek annyira sértének s keserítettek, hogy végre otthagytam atyám házat, bármennyire fájt is nővéremtől s kis Zoltánomtól megválni — mert fiacskámat Mariska gondviselésére otthon hagytam s beköltöztem a fővárosba.

— Alig kezdék Budapesten körültekinteni, miután kissé berendezém magam, midőn egyszerre csak azt veszem észre, hogy tolakodók vesznek körül, hivatlan udvarlók, kik jó hírnevemtől, az egyetlen, mivel még bírtam a múltnak fénykorából, megfosztani fenyegetnek. Ez kétségbeejtett. Nem volt senkim a világon, kúhez segélyért, vagy csak tanácsot kérni is fordulhattam volna. Öngyilkosságá eszmék kezdének e szorongó helyzetemben elfoglalni — s megirtam végrendeletemet, feljegyzém óhajtasomat, midőn Horváth Árpád, Sándor e régi barátja, megjelent s előtte feltáram, mi elsötétült bensőmben véghezment.

— Menjen férjhez nagysád — tanácsolá ő részvétellel —, hiszen, mint tudjuk, a legutóbb vitt hírek szerint kétségtelen, fájdalom, hogy Sándor, mint hőse nemzetének, elesett s így bárki e haza határai között szerencsésnek fogja magát tartani, ha özvegyének ifjú életét megmentve, őt nőül bírhatja.

— És ki volna az az akárci? — kérdém csaknem gúnyosan, mert beszédét képtelenségnek tartám.

— Akár én is — viszonzá ő lelkesülten, ha nagysád férjéül elfogad.

— Így történt férjhezmenetelem. Menhely vagy öngyilkosság — e kettő között kelle választanom s mert Sándorom fia miatt élni, ha lehetséges, kötelességemnek tartám s nevéhez méltóbbnak tetszék a férjhezmenetel, mintha az elutasított tolakodók jó hírnevemtől megfosztanak.“

Ennyit mondott-e Szendrey Julia vagy többet is, ez volt-e másodszori férjhezmenésének valódi oka vagy sem, ki tudná azt ma megállapítani. Igazi tragikum — úgy érzem — abban van, hogy azt hitte, hogy a multak emlékeit, ha már nem tudott elpusztulni összeomlott tündérvilága romjain, kizárhatja

A handwritten document on aged paper, likely a declaration or statement. The text is written in cursive and is mostly illegible due to fading and blurring. There are several black ink blotches on the page, particularly on the right side. A circular stamp is visible in the lower middle section, containing the year '1857'. The document is dated 'Bud. július 21. 1857.' at the bottom left and signed 'Szendrey Julia' at the bottom right.

Szendrey Julia nyilatkozata férje haláláról

A Petőfi-házból

szívéből a szegényes új hajlék rakásával járó apró gondok s izgalmak közepette. Az anyai hivatás, a gyermekeinek való teljes odaadás talán képessé teszi erre s a családi élet verőfenyében talán még megtisztulhat elborult lelke. Azt remélte, hogy másnak az oldalán megszabadul attól a bűvös hatalomtól, mely addig éltette, de most gyötéri, kínozza. Nem tudta, nem érezte, hogy a multtal annyira összeforrt, hogy a nagy halott tüneményes szelleme olyan óriási, melynek erejét a mind erősebbé váló Petőfikultusz is hatalmasan táplálta, hogy megbolygatja idegeit s nagy szenvedés után korai sirba vonja le magához.

ALEXANDRE PETŐFI,

le plus grand des poètes hongrois, l'un des plus éminents poètes de notre temps.

Né le 1er Janvier 1823 à Kis-Koerös en Hongrie; mort le 31 Juillet 1849 à la bataille de Schaesbourg en Transylvanie

Dans une charge de la cavalerie russe il fut foulé aux pieds des chevaux et son corps ne fut pas retrouvé.

Il vécut donc pour la gloire de sa nation, il mourut pour la liberté de sa patrie!

Ses ouvrages — environ trois mille chansons et quelques poèmes, drames, romans, etc. — ont été traduits en allemand par Messieurs : *Dux, Kertbeny, Szarvady, Charles Beck, Opitz* (20 volumes); en français par MM. *Saint-René Taillandier, Thalès Bernard* et *Victor Chassin* (3 volumes); en anglais par *Sir John Bowring*; en danois par *M. H. Chr. Andersen*; en italien par *M. le Dr Helfy*; en polonais par MM. *Dmochowski, Sabowski* et *M^{le} Prussakowa*; en flamand par *M. Emanuel Hiel*, etc.

— Mais croyez bien, cher Monsieur, que je ne les avais pas attendues pour estimer l'héroïque nation magyare et son grand Poète ALEXANDRE PETŐFI. On m'apprend qu'on prépare une traduction française de ses œuvres, faite sur le texte hongrois. Nul doute que votre glorieux compatriote n'acquière ici la réputation qu'il mérite à la fois par son talent et par sa destinée. —
BÉRANGER à *M Kertbeny*, lettre du 10 Décembre 1853, Paris.

Cette photographie a été faite sur une lithographie, dessinée d'après nature par *M. NICOLAS DE BARABAS*, en 1845, fort ressemblante et excessivement rare aujourd'hui.

Ernst Lajos gyűjteményéből

Petőfi arcképének brüsszeli kiadása

Állításunk bizonyosága Szendrey Júlia szomorú, gyászos költészete, mely elfojtott érzelmeknek, rejtgetett fájdalomnak szaggatott kitörése, kétségbeesett küzdés az ébrenlva, ezer alakban kísértő emlékezettel, végre, nyílt kesergés, a vigasztalhatlan lélek síkoltása, elcsukló zokogása a mult összeomlott világa felett.

Oh dehogyan lett hűtlen Petőfihez. Nem tudott hűtlen lenni. Minden gondolata Petőfié volt. Ez a jelene csak a mult szemfedője; örömkönyei — ha voltak is, koporsóra hulltak — zokogja verseiben. Halála előtt irt regéiben Petőfihez való szerelmét allegorizálja a nyelv csodálatos erejével. Halálos ágyán is Petőfi írásaival foglalkozik s végrendeletileg Zoltán fiának hagyja őket „talizmánul“.

Úgy érezzük, hogy az emberi részvét itt sokkal inkább helyén van, mint a nagylelkű módon emlegetett megbocsátás.

IV.

A költőt elragadta a forradalom vihára. Az özvegy is, mindenkítől megkövezve és aztán elfelejtve, a sors szeszélye folytán Petőfivel való házasságra lépése évfordulóján (1868 szeptember 8.) meghalt. És *Petőfi Zoltán*, a költő házasságának egyetlen gyümölcse, fájdalom, idő előtt elfonnyadt, semmit sem váltva be azokból a reményekből, amelyekkel világrajöttét fogadták. Pedig mennyi reménység szállt vele sírba. Petőfi azt hitte, hogyha ő meghal, az emberek így kiáltanak fel:

*Meghalt; de nincs kára a hazának,
Nincs, mert lelke a fiában él.*

És Szendrey Juliának is óh, miye volt ez a gyermek!

*Szerelmem virága,
Kihalt boldogságom
Egyetlen zöld ága.
Az eltépett multnak
Élő bizonyosága.
A lehullott csillag*

*Fennmaradt sugára!
Még csak alig feslik
A pirosló kehely,
És illatja már is
Törzsét árulja el.*

*Leroskadt, letíport
Lelkem ő rá hajlik,
Ha a vihar benne
Tűrhetlenül zajlik.
Ártatlan kebelén
Kípihenem magam . . .*

Megunta az iskolát, szabadabb életre vágyakozott s apja példájára színésszé lett. A vidéki közönség, apja nevéért, szerfelett elkényeztette és belesodorta az örökös tivornyázásba. De a gyöngye test nem bírta el a dorbézolást, amely nappalokká tette az éjjelt és éjjelekké a nappalt. Hervadni, sorvadni kezdett. Nem maradt a színháznál, hanem rokonok körében, majd külföldi gyógyfürdőkben, üdülést, gyógyulást keresett. De javulása nem volt tartós. A fővárosban, egyik bizalmas barátja házában halt meg 1870-ben, alig huszonkétéves korában.

Beszélik — jegyezte fel róla Szana Tamás —, hogy az élc utolsó percig sem hagyta el. Halálos ágyán mosolyogva mondta környezetének: „Ifjúságomban elértem azt, amit mások csak érett korokban szoktak elérni, meghalok — végelgyengülésben“.

Szendrey Ignác, Petőfi apósa 95 éves korában, 1895-ben

BIHARI MÓR

A nép nevében

Még his a nép, most adjátok neki!
Vagy nem adjátok, melyk irányja a nép?
Ha félreteszi nem his, de veszt, ma?
Nem hallhatok Borsát hívni hiért?
Gari was trónon ül eljegyzés,
De jelleműt a his nem igazi meg,
Mert az maga his; úgy megárratott
Fjmit pusztított a láng rajtatok!

I a nép hajlék, csak elidell hivat,
Mivelhogy akart meg állat. való,
De az állatból végre ember lett,
I emberhez állit, hogy legyen jóga
Jogot tehát, emberjogot a népre!
Mert jogtalanság a legritább bűn,
Egyen kezeseményem, s hi né sárk.
Egyen kerés el nem kerülheti.

I miért vagytok hivatásjogot?
Miért a jog adniem ti mártok?
Ápítok megörökít a harát,
De rája a nép-irradat csong.
Mit is, csak elhív trólu, itt a kénye
Vés is kell meg, mely a földet lakóffja,
A meg földimint az arany ere...
I e kérem minison fennbi érdeme?

I hi, his valljátok olyan gögöfő,
Miért a hara et miért a jog!
Harátok mit lennítel valjon,
Ha az ellenség után rajtatok?
De ezt kedveltem! engedelműt kend.
Majd elfeledtem győri vitérséget!
Mert embernek ^{mind} ~~mind~~ szabotok
A jól his lábonat, mely ott úg futott!

Jogos a népre, az emberiség
Magy frant nevében, adjátok jogot,
I a hon nevében egyperseműt, a mellé
Eldöl, ha nem nyert új védelőalapot.
A alkotmány törvény a hírtel,
Törvényt a ipó köré vetétek,
Ide a rósa néhány levelét
I vezéretet víffra a törvi felet!

Még his a nép, most adjátok neki;
Vagy nem adjátok, melyk irányja a nép?
Ha félreteszi nem his, de veszt, ma?
Nem hallhatok Borsát hívni hiért?
Gari was trónon ül eljegyzés,
De jelleműt a his nem igazi meg,
Mert az maga his; úgy megárratott
Fjmit pusztított a láng rajtatok!

(Post.)

Falu végén kunka kocsma...

Falu végén kunka kocsma,
Oda hisz hi a kocsma,
Még is látta magát benne,
Ha az új nem kocsma.

Az igazán követeltek,
A világ lecsendesedik;
Pihen a kony, kihűtötték,
Benne haligot a sötétjé.

De a kocsma bereg hangos!
Munka alvók a rím-alom,
A legények hangjogalmak,
Kisite song belé ar allok.

"Kocsma kocsma, arany virág,
Ide a legjobbit borít,
Vés legyen, mint a nagyapám,
Ei kiser, mint ifjú babám!"

Mind né virág, kocsma jobban,
Támogatni való kedvem van,
Eltáncolom a pénzemet,
Kittáncolom a lelkeset!"

~~Mind né virág, kocsma jobban?~~
~~Támogatni való kedvem van?~~

Belpogoznak az ablakon:
"A rajgatók olyan magyos,
Art isem ar uraság,
Mert befutott, alumní vágy."

"Érdog bíjék ar uraság,
Te pedig menj a postolba!
Mind né, virág, csak arit is,
Ha mungyák ar ingamint is!"

Megint jönek, kopogtatnak:
"Kendesebb ar virágjantok,
Itten alója meg kendeket,
Kegény idet anyám beteg."

Feladatok egyik fele ad,
Kihűtötték borítat,
Végít vetít a ravimék
I karcra mevesek a legények.

(Festmény.)

Ernst Lajos gyűjteményéből

Lotz Károly kiadatlan műve

Illusztráció „János vitéz”-hez

Petőfi Zoltánról.

IND e mai napig egy érdekes adat hiányzik Petőfi Sándor életrajzaiból; az, hogy fia, Petőfi Zoltán révén Debrecenben 1849 január havában egy szép kőháznak és jókora terjedelmű tanyaföldnek jutott birtokába.

Az ipa, Szendrey Ignác vette meg számukra, azzal a jószándékkal, hogy ott telepíti meg őket Nagykároly szomszédságában és így közelebb lesz leányához és unokájához, mintha Petőfiék a fővárosban laknak.

Ezt az adatot évek előtt említettem föl, csak úgy odavetőleg, egy kis vita során, amelybe Tóth Bélával bonyolódtam. Tóth Béla tudniillik ráolvasta Szendrey Ignácra azt a régi irodalomtörténeti vádat, hogy nemcsak Petőfi Sándort gyűlölte, akinek nagyságát felfogni sohasem bírta, de Petőfi Zoltánt, a saját unokáját sem állhatta ki, diákos csínytevéséiért levette róla a kezét, mire a fiú nagy nyomorba jutott, lelkiileg, testileg elzüllött, és idegen emberek közt korán elpusztult.

Erre azt a megjegyzést tettem, hogy mikor 1870 őszén az akkor már nagy beteg Petőfi Zoltánnal Dolínay Gyulának Sándor-utcai lakásán megismerkedtem, ott majd mindennap találkoztam Szendrey Ignáccal, a nagyapával, gyakran tanúja voltam beszélgetésüknek és nemcsak arról győződtem meg, hogy Szendrey Ignác a legnagyobb szeretettel csüngött az unokáján, de arról is, hogy szegény Zoltán ifjúkori tévelygéseit teljes mértékben belátta és amik vele történtek, a sok hányódásért és szenvedésért kizárólag saját magát okolta.

A véletlen akaratából, a Petőfi-család eme belső dolgaiba még mélyebben is beletekinthettem és módomban volt megítélni, hogy sem az unoka megbánása, sem a nagyapa szeretetének megható nyilvánulásai nem pillanatnyi ellágyulások a közelgő végbúcsú komor sejtelmei közt. Szendrey Ignácban

nemcsak akkor ébredt föl a nagyszülői kötelesség érzete, mikor már minden késő volt, de az unoka nagyon jól tudta, hogy nagytyja aggódó szeretettel csüngött rajta az ő születése első percétől fogva és a szakítás köztük csak akkor történt meg, mikor Zoltán 1867-ben, 19 éves korában, semmiféle fegyelmet nem tűrve, elhagyta az iskolát, el a családját, vándorszínésznek csapott fel s három éven át nagyobb részt ösmeretlen helyeken hányódott, vetődött.

Petőfi Zoltán ezekről a bolyongásairól szívesen beszélgetett. Éppen úgy, mint kezdetben az apja, ő is nagy színészi tehetséget sejtett magában és arról ábrándozott, hogy egyszer csak dicsőséggel koszorúzottan állíthat be a nagyapja házába. Nehogy ebben megakadályozhassák, gondosan titkolta hollétét nemcsak a nagyapja, hanem a nagybátyja: Petőfi István előtt is, aki szintén igen jó módban élt és mint gyermektelen ember, bátyja fiának sorsáról atyai szívvvel akart gondoskodni. Nekí sem sikerült, épp úgy, mint Szendrey Ignácnak, de Petőfi Istvánnak soha senki sem igyekezett betudni a Zoltán szomorú sorsát, a bűnbak mindenki szemében csak az öreg Szendrey Ignác maradt.

Az okát ennek én abban keresem, hogy Szendreyt a közvélemény már a Petőfi Sándor házasságával szemben tanusított makacs ellenkezéséért elítélte. És pedig főképpen ama nyilatkozatok alapján, amelyeket róla a legközelebbiről érdekelt fél, Petőfi Sándor, versben és prózában közzétett. A világ tudta, hogy Szendrey Julia az apja akarata ellenére lett Petőfi felesége, tudta, hogy Szendrey Ignác a fiatal házasokkal haragot tartott és mindezekből azt következtették, hogy leányával, Petőfi Sándor életében, igazában soha sem békült ki. Miért is haragtartó, gyűlölködő természetnek kiáltották ki, kiről nagyon könnyen volt aztán feltételezhető, hogy az unokájával is szívtelenül bánt.

Nos, hogy gyűlölködő természete mennyire nem lehetett, azt magától Petőfi Sándortól tudhatja meg az, aki följegyzéseit figyelemmel elolvassa.

Azokban a soraiban, melyeket fia születéséről irt, ugyanis a következők vannak: „Szeptemberben (1848.) beállván katonának, feleségemet *szüleimhez vittem* Erdődre, de az ottani lakás később az oláh lázadás miatt nem lévén elég biztos, Debreczenbe szállítám őt, hol zászlóaljammal feküdtem“.

E sorokból látszik, hogy Szendrey Ignác is csak olyan haragtartó apa volt, mint bárki más, akinek a leánya akarata ellenére ment férjhez. Ellenkezett, a míg lehetett, borzongott és mérgeződött, de mikor a házasság már megvolt és az unoka születését várták: a vő teljes bizalommal viszi a feleségét a szülői házba s onnan később nem talán a rossz fogadtatás, hanem a zavaros közbiztonsági viszonyok miatt viszi biztosabb helyre.

Petőfinek eme soraihoz közvetlenül kapcsolódnak az én tapasztalataim.

Előre kell azonban bocsátanom még néhány életrajzi adatot.

Petőfine szeptembertől egész november 31-éig tartózkodott a szüleinél. Ez idő alatt Petőfi Sándor két ízben látogatta meg a családját. Először október 17-én, mint újonnan kinevezett kapitány, miközben Pestről Debreczenbe utazott a zászlóaljához, ekkor csak pár napot töltött ott. Egy hónap múlva azonban két heti szabadságot kért, Debreczenből november 16-án Erdődre utazott és ott volt egész november végéig, amikor is feleségét az oláhoktól való féltében bevitte Debreczenbe. Ekkor már zavartalan jó viszonynak kellett fennállni az após és a vő között, különben Petőfi aligha töltött volna két hetet nála. Sőt a feleségét is hamarabb elvitte volna tőlük, be nem várva az oláhok lázongását.

1848 december 1-ét Petőfiék tehát Debreczenben érték meg.

A faluban utca hosszát...

Irinyi Sándor rajza

Petőfi Zoltán 14 éves korában

Thorma János festménye után

A Könyves Kálmán jogositványa

„Szeptember végén“

„Így érte szegény fiamat az a szerencsétlenség“ — írja a civis város ellen elkeseredett költő — „hogy Debreczenben született.“

December 14-én este a feleségével Tacitusról beszélgettek, midőn az asszony hirtelen rosszul lett. A fiú másnap, pénteki napon, déli 12 órakor született meg. De „oly gyöngye, oly rideg, oly kicsiny, mondhatnám oly alaktalan volt — írja följegyzéseiben — hogy az első pillanatban halvaszületettnek véltem. Harmadnapos korában megbetegedett s a betegség még inkább elcsigázta; de nemsokára felgyógyult, s azután folyvást szemlátomást gyarapodott“.

Ezután részletesen leírja, hogy mennyire örültek a kis jövevénynek az ő szülei. Apja, anyja levelet irtak Pestről, és mindketten látni kívánták. Az anyja ezt nem érthette meg, az apja azonban „a tél folytán Pestről Debreczenbe szökött, s ott látta Zoltánt, s határtalan gyönyöre telt benne.“ Az ember e soroknál önkéntelenül a másik nagyapára gondol, a gazdag Szendrey Ignácra. Hát az nem örült az

unokájának? Az nem érdeklődött iránta, és nem „szökött“ le Debrecenbe szemtől-szembe láthatni. Mind-ezekről egy szó emlékezés sincsen, a fiú hét hónapos koráig való életrajzában, amit a boldog apa nagy gonddal megirt. Az olvasó biztosra veszi, hogy Szendrey Ignác ime mégis kimutatta a foga fehérét; a várandós leányát befogadta ugyan a házába, ennek a kedvéért megtúrta ott a vejét is, de az unokája iránt oly kemény szívvel volt, hogy látni sem kívánta. Mert ha látta volna, Petőfi bizonyosan följegyzí a látogatását.

Szó sincs róla, hogy így történt volna. Épen ellenkezőleg — Szendrey Ignác Petőfi Zoltán születésének hírére nyomban Debrecenbe utazott, és ott is maradt, leánya és unokája közvetlen közelében. Igaz, hogy az oláh zavargások őt is megfélemlíthették, de mehetett volna másfelé is. A vő és az após tehát ismét egy fedél alá kerültek, és négy hétig, egész január 15-éig (amely napon Petőfi Erdélybe utazott) a kis Zoltán bölcsesjénél naponkint találkoztak.

Fontosabb ennél, hogy Szendrey Ignác e négy hét alatt oly intézkedéseket tett, amelyek a kis unokája iránt való szereteteinek fényes bizonyítékai. Ekkor határozta el ugyanis, hogy Petőfiéket Debrecenben megtelepíti, és a család sorsát így biztosítja. E végből földbirtokot vett számukra és pedig a Debrecenhez alig háromnegyed órányira fekvő Szepes-pusztán egy 101 hold (20 nyilas) terjedelmű kiváló kövér talajú tanyaföldet. Hogy azonban ezt megtehesse, eleget kellett tennie a debreceni statutumoknak, melyek azt rendelik, hogy a nemes város határában földbirtokokat csak az szerezhet, akinek a városban háza is van. Szendrey Ignác erre nemcsak egy, de két házat is vett, és pedig egyiket a maga, a másikat egyenesen és kizárólag Petőfiék számára.

A két házat, a telekkönyv tanúsága szerint 1849 január elején iratta át, tehát közvetlenül a Petőfi Zoltán születése után kezdett rájuk alkudozni, az örvendetes családi esemény hatása alatt. Az egyik ház a Péterfia-utcában áll, a Bartha István örököseiei volt, most néhai Telegdy László, az *Aiföldi Hírlap* egykori szerkesztőjének örököseiei birják, egy nagy udvarú emeletes épület. A másik ház a Varga- (most Szent Anna-) utcában áll, és ma Paksy József kassai kir. főügyész tulajdona.

Szendrey Ignác birtokvásárlását, és a Petőfi családról való apai gondoskodását, melyet az egykorúak vagy elfeledtek, vagy az országos zavarok közt észre sem vettek, én apámtól, Leidenfrost Gyula, Debrecen városának egykori tanácsnokától hallottam legelőbb, ki a hatvanas évek elején a szepes pusztai tanyát Szendrey Ignácól 20,000 forintért megvette. Az adásvétel alkalmából Szendrey Ignác többször fordult meg a házunknál, nálunk is ebédelt néhányszor, és ilyen alkalommal hallottam tőle, hogy ha a szabadságharc, Petőfi halála, leánya második házassága stb. közbe nem jönnek, egész családjával együtt Debrecenbe költözött volna. Minthogy később a másik veje, Gyulay Pál kedvéért Budapestre tette át a lakását.

Ezekről az emlékeimről említést tettem Petőfi Zoltánnak is, és megkérdeztem tőle, hogy tud-e valamit róluk? Teljesen tájékozva volt mindenről, és váltig sajnálta, hogy 1867-ben, debreceni színészkorában a tanyát, mely „majdnem az övé lett“, meg nem nézte. Ellenben egészen bizonyos, hogy Petőfi Sándor megfordult a szepes-pusztai birtokon. Szendrey Ignác ugyanis 1849 január 10-ike táján, pár nappal Petőfi elutazása előtt kivitte oda a vejét és leányát. Ezt Szendrey Ignác beszélte el nekünk, és a tanyában élő majorosné is emlékezett a látogatásra.

A szepesi pusztá Debrecenről délnek terül el Mikepércs, Szovát és Hajdú-Szoboszló határai közt.

A kis földbirtok ma a Reviczky-család birtokában van, s közvetlenül ama délnek húzódó ákácós dülő út mentében fekszik, mely Szepes-pusztát az Ebes-pusztától elválasztja. A tanyai lakóházhoz, mely jókora emelkedésen áll, a dülőútról széles fasor visz; a ház háta mögött félkörben terül el egy bokrokkal, fákkal határolt virágos és gyümölcsös kert. Kedves, árnyékos hely ez nyáron, lombjai közé igen jól odalátszanak a debreceni tornyok fehér oszlopok gyanánt odavetítve a kék ég peremére. Reggel kihallatszik a vén Rákóczi harang hangja és odalátszanak

Petőfi Zoltán

1849-1850 években.

Magánul egy levele 1849. 15. 4. 8

A Nemzeti Muzéumból

a szomszédos cserepes és fástanyák, melyekkel a fekete homokos talajú, gazdag búzatermésű Szepes-pusztá már akkor is be volt népesítve. Petőfi télen látta e vidéket, de képzeletét nem zavarta a lombtalan tájkép s a földeket borító hólepel egyhangú fehérsége: a pusztá természetimádó fia elragadtatással egyezett bele az ípa választásába. Aztán öt nap múlva, január 15-én elindult Erdélybe Bem seregéhez, és már január 30-án részt vett a Vizakna és Déva közt lefolyt ütközetben, melyről megírta, hogy „Négy nap dörgött az ágyú — Vizakna és Déva közt“.

A látogatást Szendrey Ignác részletesen elbeszélte az apámnak, és megmutatta azt az asztalt is, a lakóház padlós szobájában, amelyen meguszonnáztak.

Petőfi Zoltán ismételtelen elbeszélte velem az ő ősi birtokának leírását, melyet, hogy meg nem nézett, mikor tehette volna, nem tudta magának megbocsátani.

Egyszer így szólt.

— Debrecenbe 1867-ben főképen azért mentem, mert nagyon érdekelt az a város, ahol születtem, s amelyet az apám annyira gyűlölt. Látni akartam azokat a helyeket, ahol annyit szenvedett, hogy soha sem tudta elfelejteni. A szarvasi főgimnáziumból egyenesen a debreceni színház intendánsához állítottam be, és mikor megmondtam, hogy a Petőfi Sándor fia vagyok és színész akarok lenni, először is kételkedett a szavaimban, de volt nálam egy iskolai bizonyítvány, s amikor azt megmutattam, rögtön szerződtetett havi 30 forinttal. Senki sem volt nálam boldogabb, azonnal megírtam a nagyapámnak, hogy ime ember lett belőlem, mert meg tudok élni a magam keresetéből. Azután legelőször íz azt a házat kerestem föl, ahol születtem. A Harmincados-utcában az Ormós szabó háza volt, s én a kapu melletti szobában láttam meg a napvilágot. Az apám nagyon örült, hogy fia született, de két dolog rontotta az örömét. Az egyik az volt, hogy Debreczenben születtem, a másik, hogy akkor éppen péntek volt. „Pénteki napon és Debreczenben — írta — mert Debreczen még a pénteknél is veszedelmesebb, elannyira, hogy ha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debreczenben kiáltatott ki. Micsoda gondolat is volt az, egy nemzet függetlenségét olyan városban proklamálni, hol a házak kapujára ez van írva: Aki bejön az udvarra, tegye be az ajtót, mert kimegy a dísznö! Legalább annak a háznak a kapuján, ahol a fiam született ez állott!“ Így írta az apám, és én kíváncsi voltam, hogy ott van-e még az az írás? De 19 év múlt el azóta, és e közben a világ Debreczenben annyit haladt, hogy ilyen felírást sem ott, sem másutt nem találtam. Kerestem aztán azt a „szegény, de jó öreg asszonyt“, vagy legalább a családját, akinél az apám 1843–44 telén nagybeteg nyomorogott, s aki akkor az apám gondját viselte. Felkerestem a házat, de sem Harangi Évának (ez volt a neve), sem a családjának nyomára sem akadtam. A szegény emberek után, ha meghalnak, vagy elszélednek, nem igen marad emlék. Megálltam a szűk, alacsony udvari szobában és elmerengtem a helyen, ahol apám annyi főséges és megható költeményt írt. Ott írta például az *Élő halott* címűt, melyet sohasem olvashattam könnyezés nélkül. Ebben mondja, hogy:

Petőfiné arany zsebórája, melyet Petőfi ajándékozott neki

A Petőfi-házból

*Mint őszi alkonyon
A félhomályú köd,
Fásult egykedvűség
Mereng szívem fölött. — —*

*Óhajtásim közül
Ébren csak egy marad:
Aludjam én . . . minél
Előbb a föld alatt.*

Abban a szobában írta azt a népdallá vált versét is, hogy *Temetésre szól az ének*, s amely azzal a sóhajtással végződik, hogy: „Mért nem visznek engemet ki, — Legalább nem sirna senki“. Meg azt is, hogy: „Boldogtalan voltam — Teljes életemben; Csak az vigasztal, hogy — Meg nem érdemeltem. — — Hiába biztattok, — Hiába beszéltek, — Tudom azt az egyet, — Hogy nem soká élek!“

Mikor ezeket a verseket idézte — és minden beszélgetésének ez lett a vége, rendesen könnyekkel telt meg a szeme. Némán néztünk össze, akik a sándor-

Petőfi István, Petőfi öccse

utcai kis lakás szobájában, avagy betegágya körül ültünk, és tanúi voltunk a végtelenül fájdalmas jelenetnek. A beálló csöndet egyikünk se merte megtörni, a nagy költő boldogtalan fiát kínos sejtelmek gyötörték, s mi már kifogytunk a vigasztaló szavakból.

Az 1870-ik év október közepén volt ez, az akácok már hullatták leveleiket, és Petőfi Zoltánt az őszi hűvös szele beszorította a kis szűk szobába. A sándorutcai 12. számú ház régi épület volt, az udvarát tornác futotta körül, melynek vastag, szögletes oszlopai boltozott íveket tartottak. A falak sárgára voltak meszelve, az udvaron néhány akácfa állott, a tövükben egy-egy marok fű. Az ambitus árnyékos, homályos volt, és egy lépcsőfokkal mélyebben feküdt az udvarnál. Petőfi Zoltán, amíg a sorvadás le nem verte a lábáról, egy karosszékből nézte a természet lassú haldoklását, élete szomorú jelképét. De október első felében még hitt a felgyógyulásában, hitt jövőjében, és tele szívvvel remélte, hogy a dicsőség koszorújából neki is jut egy-két babérlevél.

Ezekben a napokban előszedte verseit, melyeket Meránban írt 1869–70 telén. Természetesen Meránba is a nagyapja küldte ki. Ottani tartózkodásáról egy barátjához a következő sorokat írta;

„Az itteni égélj kúra nem egyéb, mint a szabad lég élvezete, s erre különösen igen sokan jönnek, miután Meránban a tél oly enyhe, hogy a 6–7° hideget a legritkábban előforduló esetnek tartják, s

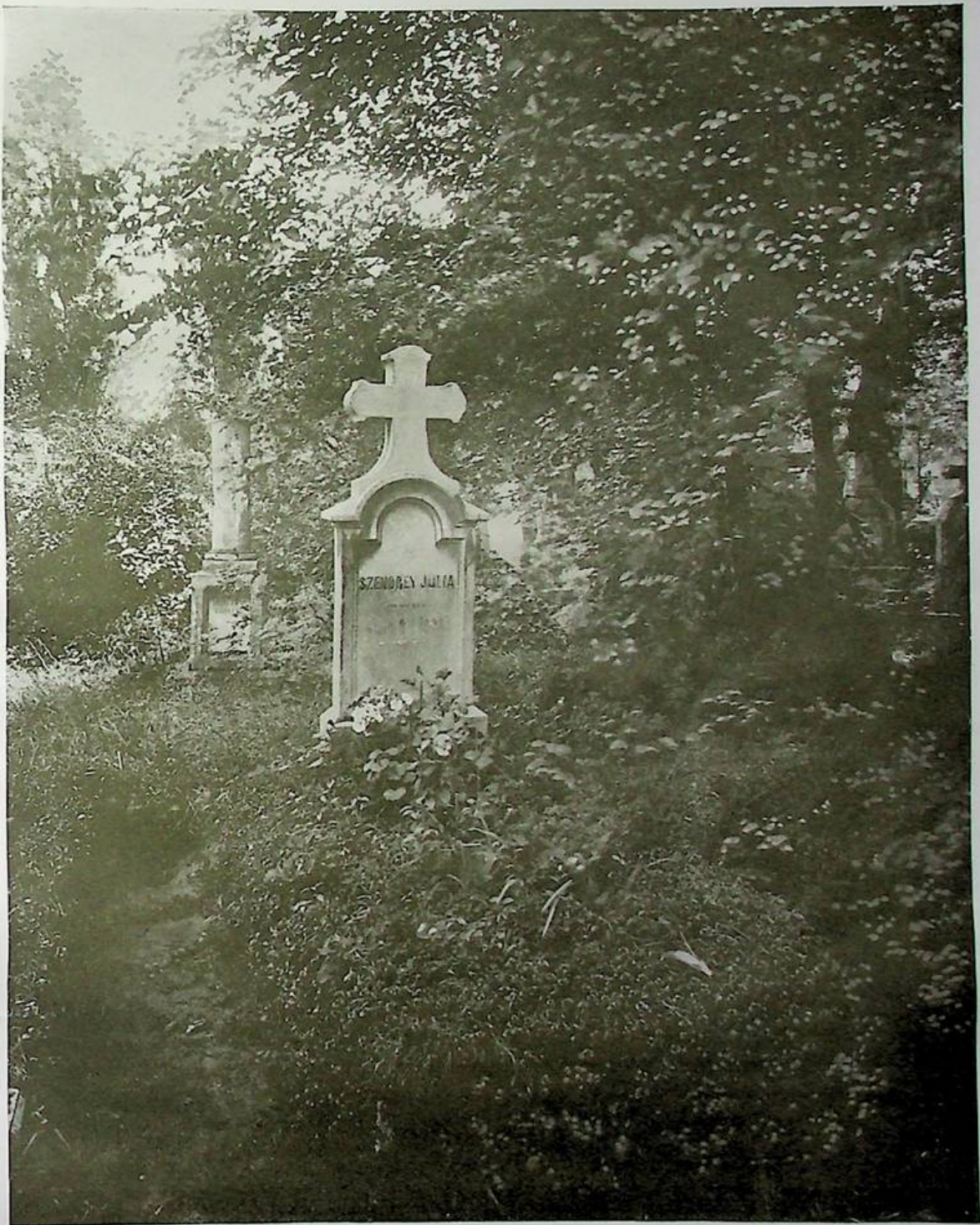
Ernst Lajos gyűjteményéből

Illusztráció „János vitéz”-hez

Zichy Mihály vázlata

valóban magam is sajátkezűleg többször szakaszték még december elején is a sétány egyik lugosáról nyíló rózsát. Téli levegőjének előnye még abban is áll, hogy míg a környező gyógyhelyeken, Nizzában, stb. a légmérséklet változása igen hirtelen történik, mi igen rontólag hat a légző szervekre, addig itt az átmenet igen lassan, majd észrevétlenül történik. Harmadik a savókúra, midőn reggelenként zene mellett a betegek kecsketejet és savót isznak, s ez tart addig, míg a meleg kiállható, — midőn is azok, akik az egész évet ott akarják tölteni, a völgyből a hegyek magaslataira mennek nyaralni, ami azonban annyiban kényelmetlen, hogy szükség esetén a közlekedés a várossal nehezebben történik. Ez úgynevezett Sommerfrischekről azonban bővebben nem írhatok, miután én a tavasz közepén (április végén vagy május elején) már elhagytam e reám nézve feledhetetlen szépségű vidéket.“

A táj szépségéről festői sorokban emlékezik meg e levelében: „örökké hóval fődött havasok képezik a látóhatárt köröskörül, keretként környezve a majdnem mindig zöldelő növényzetű völgy elragadó szépségű tájképeit. Középen a Passer sebesen rohanó hullámai szakítják ketté a hosszú keskeny völgyet, midőn hóolvadáskor a víz növekedtével altató morajjal futja meg útját, van azonban rá eset, hogy egyes helyeken könnyűszerrel át lehet lábalni. E folyó sebes szaladását faúsztatásra használják, s valóban

Szendrey Julia sirja a budapesti kerepesi-úti temetőben

gyönyörködtető látvány, midőn a tomboló habok tetején táncolva, s mintegy kergetve egymást, úsznak lefelé az óriás fenyőtörzsek”.

Költeményei közül kettőt lemásoltam, e másolatok mai napig birtokomban vannak. Azt hiszem, eléggé érdekes emlékek ahhoz, hogy itt közöljem őket.

S. . . . Emíliahoz.

Szeretem a tavasz kedves kis virágát
A szerény ibolyát —
Ha kora tavasszal ide-oda bolygok
Virágos réten át.
Szeretem a zenét, s a költői lantnak
Ábrándos pengése
Üdítő gyógybalzsam szegény megcsalott
Szenvedő szívemre.
Szeretem a holdnak mélabús sugarát
Ha besüt szobámba —

S gondolatim között mélyen elmerülve
Tekintek reája.
Szeretem hazámat, lángolón szeretem,
Mint anyját a gyermek,
S ha egyedül vagyok, mult dicsőségéről
Órákig merengek.
Szeretem barátim, a vidám fiúkat,
Kik engem szeretnek,
De ha Téged látlak, elfelejtve mindent
Csak Téged szeretlek.

Fesledező bimbó. . .

Fesledező bimbó
Nyíló piros rózsza,
Hogy oly sokat szenvedsz
Ki gondolta volna?
Szébb voltál a tavasz
Legszebb virágánál,
S mégis a bánat volt,
Amiért meghaltál.

Szívednek jósága
Nem ismert haragot,
Szelíd tekinteted
Fájdalmat gyógyított.
S ha szóltál nyájasan,
Édes dal volt hangod
És elűztél vele
Szenvedést, bánatot.

Ha az éjbe néztél
Fénylő két szemeddel,
Szébb lett az éjszaka
Mint a legszebb reggel.
Óh de miért bírtál
Szépséget, jóságot?
E két drága kincscsel
Az ég miért áldott?

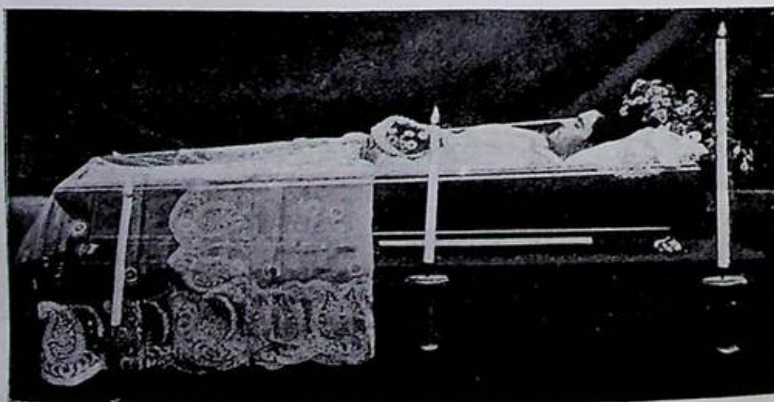
Örök szenvedés volt
Élted minden perce,
Bár kezéd másokra
Gyógybalzsamot hinte.
De amig gyógyítál
Szenvedő szíveket,
Kínos fájdalomtól
Megrepedt a Tied!

1870 nov. 5-én halt meg Dolinai Gyula lakásán, amelyet Sinkovics Stefániától bérelt. Halottaságyánál négyen állottak: Szendrey Ignác, a 70 éves nagytya, Dolinai Gyula, a hü barát, Sinkovics Stefánia s ennek a férje. Petőfi István csak másnap érkezett meg.

Halálának híre villámgyorsan terjedt el a fővárosban. Az egyetemi ifjúság és egyéb tanulók, szívkben a kegyelet legnemesebb érzelmeivel, zarándokoltak a halottasházhoz, és ezrekre menő tömegben csatlakoztak harmadnap a gyász kísérethez. A temetés oly impozáns volt, hogy a két év előtti Batthyány-temetésre emlékeztetett. Az írói világ szinte teljes számmal jelent meg, az élén Arany Jánossal, kit nyilvánosan sirni bizonyára ekkor láttak először és utoljára.

Anyja sírja közelébe temették a Kerepesi-úti temetőbe.

DÉRI GYULA

Petőfi Zoltán a ravatalon

PETŐFI HALÁLA
FESTETTE HEGEDŰS LÁSZLÓ
IFJ. LINGEL KÁROLY GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Petőfi-„első kiadások“ címlapjai

A Nemzeti Múzeum könyvtárából

Petőfi művei.

MÉG az a pár kötet vers is, mely Petőfi összes műveit magában foglalja, tudvalevőleg nem egyszerre támadt. Hat-hét év alatt szaporodott olyanformán, hogy előbb elkészült egy vers, utána egy második és harmadik stb., míg végre egy kisebb kéziratosszerű füzetre való kitelt belőlük s figyelemre vonta az Athenaeum hatalmas biráinak is tekintetét. Ekkor a Petőfi versei gazdasági vonatkozásukkal, fejlődést s lelki metamorfózisokat jelentő tulajdonságaikkal és a költő egyéni viszonyaira visszamutató mozzanataikkal ébresztik maguk iránt az érdeklődést. Ezekben a versekben benne van Petőfi-nek minden célja, tulajdonsága, akarata és sóvárgása. Ennélfogva mindenik Petőfi-versnek vagy kötetnek van valami érdekesebb külső története, melyek együttvéve kötetre való anyagot is adhatnának az olyan bibliografusnak,

ki Petőfi műveit csak külső vonatkozásai szempontjából akarná vizsgálni. De alkalma van e versek és kötetek vizsgálata révén úgy kinyomozni a biográfusnak is a Petőfi életével összefüggő pozitív adatokat, miként Lindau tette Molière-rel, midőn művei szétszórt reflexióiból, utalásaiból és megjegyzéseiből konstruálta meg Molière alakját és életrajzát. Ha felütjük csak úgy találomra például kötetét s olvasni kezdjük egyik versét, mondjuk épen azt, melyre minden céltartalom nélkül rányitottunk, tegyük föl a *Naphoz* címűt, ime kiderül, hogy a nap ellen panaszkodó költőnek 1844-ben a Kölber-féle ház másodemeleti kamrácskájában komoly okai voltak a panaszra, mert amíg János vitézét és kisebb verseit írta, a Zrinyi kávéház hatalmas kőfala nem engedte, hogy a nap sugarai az ő kamarácskájába világosságot árasszanak. De épen így lehet olvasnunk *Egy telem Debreczenben*, *Otthon*, *Barátaimhoz*, *Pákh Alberthez*, *István öcsémhez*, *Levél Váradí Antalhoz* vagy bármelyik költeményét. Megtörtént és őszinte élmények kifejezéseik ezek, de ezzel még csak egyik sajátosságukban értékesek.

Becsessé, elévülhetetlenné teszi őket az a művészi erő, melyben ez őszinteségek jelentkeznek. Nincs mit tehát hosszasan okolnunk, hogy Petőfi műveinek külső történetük is van, hogy ezek a külsőségek több szempontból érdekesek s így végig haladván művei sorozatán, végül olyan eredmények gyűlnek elénk, melyekből megállapíthatjuk a költőnek és korának egymáshoz való viszonyát. Az egyes versek külső története egyúttal beszélő dokumentum valamely lelki állapot, megtörtént epizód vagy

különösebb élmény mellett, amint épen következtek Petőfi kalandos életében. Mindenik készen levő kötet aztán egy lendület szimbolumaképen tárul elénk, jelezve a módot és az utakat, melyek egy lángelme folytonos előretörtetésének kísérő tünetei. De külső történetükben egyebet is jelentenek. Például ama gazdasági eredményeket, miket Petőfi művei létrehoztak s ebbeli sajátosságukban már kulturhistóriai tények, mert azt mutatják, hogy milyen volt az a társadalom kulturális fejlettségében, mely ezt a legnagyobb magyar zsenit és moralistát munkássága ellenértékéül az életküzdelem harcában bizonyos segítő eszközökben részeltette. Mikor tehát Petőfi műveinek keletkezéséről és e művek összességéről írunk, a már felderített és többek által több alkalommal tárgyalt részleteket nem az ismétlés okáért fogjuk helyenként felújítani, hanem csupán azért, hogy megállapítsuk, miként viszonylott Petőfi e munkái révén kora közönségéhez és minő viszonyok származtak rá nézve e munkákból, melyek pár év alatt a nemzet közkincsévé váltak.

Petőfi önállóan megjelent művei között időrendben Bernard Károly *Koros hölgy* című regénye és James György *Robin Hood*-ja az elsők. Előbbit 1843-ban, a másodikat 1844-ben fordította s mindkét esetben a fordítás arra való volt, hogy általa némi keresethez juthasson. Jóakarói közbenjárására kapta meg Nagy Ignáctól a munkát s azzal az ötszáz váltó forinttal, melyet így szerzett, enyhültek kissé a nyomasztó viszonyai, melyekbe pénztelensége folytán keveredett. Azért 1844 február havában, mikor Debrecenből lerongyolódva, pénz nélkül és gyalog Pestre jött, mégis úgy állott, hogy minden reményességét abba vetette, vajjon Vörösmartynak fognak-e tetszeni versei. „A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlatára kiadta a Kör és lett pénzem és nevem.” Így mondja naplójában Petőfi, joggal lehetünk

kiváncsiak tehát arra, hogy miben állott ez név és sok pénz, melyre Petőfi meglepéssel céloz.

A Nemzeti Kör valóban kiadta Vörösmarty Mihály ajánlására a fiatal Petőfi Sándor verseit önálló kötetben előfizetés útján s Tóth Gáspár szabómester mindjárt 75, másik verzió szerint 65 forint előleget utalványozott Petőfinek. Ez a hatvan—hetvenöt forint azonban Tóth Gáspárt tette híressé és halhatatlanná, mert, ha akarjuk, ha nem, ezentúl mindig konstatálnunk kell, hogy ő létezett, hatvan forintja hatszáz percentnél feljebb járó népszerűséget és elismerést biztosított számára, ellenben Petőfinél ez az összeg hamar elfogyott s pár hét múlva már ismét ott állott, hogy kiadókhöz volt kénytelen futkosni munkáival olyan áráért, miken ma talán egy jófajta urasági csizmát sem lehetne vásárolni.

„Lett pénzem és nevem”-féle kitorés ilyen értelmezéssel egyformán alkalmazható a Nemzeti Kör, valamint a Vahot Imre eljárására, aki ellátás és havi tizenöt forint fejében segédszerkesztővé fogadta a Pesti Divatlap mellé, sőt 1844-ben *János vitéz* című költeményét, mely egyetlen kiadónak sem kellett, száz forintért megvásárolta. Ha az időrendi dátumokat pontosan be akarjuk tartani, az esetben a *Helység kalapácsa* című satirikus költeményére is utalnunk kell, mert ez a munka

Petőfi Zoltán sírja a budapesti kerepesi-úti temetőben

a fordítások és a Nemzeti Kör által kiadott versei után 1844-ben az első önálló és nagyobb terjedelmű költeménye, melyért Geibel könyvtárú azonban negyven forintnál többet fizetni nem tartott célszerűnek. A *Helység kalapácsa* után következik a *János vitéz* (megjelent 1845-ben), *Cipruslombok Etelka sírjáról* (1845), *Szerelem gyöngyei* (1845) és a *Versek* című kötet, vagyis a Nemzeti Kör által kiadott költemények második kiadása.

E munkák összevéve nem jövedelmeztek többet neki ötszáz forintnál, úgy hogy naplójából kivett nyilatkozatának ezúttal csak az a része áll meg, mely nevének népszerűségére vonatkozik, miután pénze ahogy jön, úgy el is megy, tekintve, hogy nagyobb summák ritkán keresik fel. Ám, hogy a pénzek bőségére való utalás nem egyéb túlzó elszólásnál, az 1846-iki esztendő élményei is igazolják, mikor Petőfi a szerkesztők kizsákmányolása ellen írói sztrájkra gondolt s más kilenc társával megalakította a Tizek szövetségét. Ebben az esztendőben adta ki *Felhők* címen hatvanhat verset külön füzetben, miket többnyire Pesten és Szalkszentmártonban írt. De mivel a Tizek szervezése siker nélkül végződött, gondoskodnia kellett versei számára új piacról s ez volt a győri Hazánk című lap, továbbá a kiadókkal való üzleti összeköttetés keresése.

Az 1846-iki esztendő igen termékeny időszak Petőfi Sándor életében. Ennek az esztendőnek elején írta Szalkszentmártonban *Tündéralom* költeményét és a *Hóhér kötelét*. Ez utóbbit Eötvös József ajánlására Hartleben könyvtárú 150 forintért megvette s még 1846-ban kiadta. Ugyancsak itt írta meg *Tigris és hiéna* című szindarabját, a *Szerelmes tengert*, *Szilaj Pistát* számos más költeményével. Szülőinek Dömsödre való költözése után, rövid időre, Petőfi is Dömsödre rándult, s hogy az ilyen falusi séták

nem időtöltésre való szórakozások számára, verseinek egész tömege bizonyítja, melyek százával datálódnak ama helyekről, hol Petőfi egykor megfordult. Dömsödön írta *Salgó* című költeményét is, de önálló kötetben 1846 folyamán e versek még nem jelentek meg. Huszonhárom éves korával, de már nagyon tisztas irodalmi multtal Petőfi ebben az időben még mindig azon a ponton áll, hogy anyagi viszonyaiban a ziláltság a legbiztosabb és legállandóbb jellemvonás. Pénzforgalom tekintetében az 1847-iki esztendő az eddigiekénél jóval jelentékenyebb Petőfi életében. Nem forintoként, hanem százanként gyűlnek a summák Petőfi erszényébe, sőt kis jóakarattal ezekről is lehet már szólni. Petőfinek ugyanis nagyon sok pénzre van szüksége. Többféle okokból kell számára a néha ezerekig is felcsapó summa. Nevezetesen: Petőfi rendezni akarja magát; továbbá: szülőit is segíteni szeretné, de mindenképpől szükség van a pénzre azért is, mert nemsokára szerelmes lesz. Megkezdődnek már 1846 végén Emich Gusztávval az alkudozások, mert ez a kiadó az, kit Petőfi aránylag még a legméltányosabbnak tart.

Emich kiadásában, részben bizományában jelentek meg eddig is a *Szerlem gyöngyei*, *Cipruslombok*, a *Versek* második kiadása, *Felhők* és a *Tigris és hiéna*. Az alkudozásoknak az az eredménye, hogy Petőfi összes verseinek egy kiadásáért ötszáz forint honoráriumot kap. Ez az ötszáz forint nagy részben azonban még 1846-ban elfogyott s a kiadásból szokás szerint igazi haszna a kiadónak lett, aki háromezeret nyomtatván az összes versekből, pár hónap alatt mind a háromezeret eladta. Ezerötszáz forintról van már szó abban a szerződésben, mely az összes versek első kiadásának eladásával jött létre Emich és Petőfi között. 1847 június 26-án kelt ez a szerződés, melyben arról van szó, hogy Petőfi örök áron, vagyis 1847 június 26-áig megjelent verseinek örökös tulajdonjogát ezerötszáz forintért adja át Emichnek, egyúttal megegyeznek kölcsönösen abban, hogy minden ezután irandó hasonló kötetért kétezer forintokat fog Emich Petőfinek fizetni. Petőfi anyagi viszonyai némileg javulnak, de sokkal jobban javul a kiadóé, aki ezerötszáz forintért négyszáz-

Petőfi apjának uzdi csutorája
és mészáros bárdja
A Petőfi-házból
Kéry Gyula gyűjtése

ötvenkilenc vers örökös jogához jut 1847-ben abban a biztos tudatban, hogy erre a szerződésre ráfizetni egyáltalában nem lehet. A nagymérvű munkásság és üzleti tervelgetés ellenére 1847-ben Petőfinek csupán két kötete jelenik meg. Egyik a *Tigris és hiéna*, másik az örök áron eladott összes verseinek új kiadása *Vörösmartynak* való ajánlással.

1848-ban Petőfi műzsája az eddiginél is nagyobb tevékenységgel szólal meg. Megadják az inspirációt költészetének maguk az események és az agitációk, de dolgozásra serkentik még anyagi viszonyainak kényszerűségei is. Petőfi nős ember már, előkelő családból való, jómódhoz szokott nőt vett el feleségül, háztartásában a pénznek ilyenformán nagy szerepe jut. Az Életképek szerkesztéseért kap havi száz forintot, a

A külföld magyarázatán.

Te kelésed a barátnak tetszés,
 Mit mondasz felőled?
 Hogyha volnék bár: kirátnéid,
 Éjteméim rose vérségek.
 Nem vagyok bár: minnet eméjteső lényem,
 De van éled hangom körm,
 Melly miatt átként kegyes,
 Átként utóztatásom
 Aranyi kérésed van hát a barátnak,
 Hogy nem is jér benne mag?
 Milyen a hon, a boldogtalan hon
 Oly szegény és oly beteg
 Éd te rátlól' a mit országokra
 Jézus kinnal a harra,
 Elhordjátok adigam hátránytól.
 A külföld otthonra
 E harán, mely proban éf' lenyénis,
 Nem éf' meg shívésed,
 Míg ő vésd jér poharaitólba
 Kinn te a bört volnék.

Éi csak ottól tétlek vilpa, mir ha
 Koldusok van melasok
 Tús koldusok keszesek, hogy töl
 Éjmet. koldulhatásatol.
 A miéint te e szegény kecsébol
 Magadot jámírásod
 Vette úgy éi vonsolodot a jér,
 I o menyország lekeresed!

Petőfi

Petőfi saját kézírata, 1845-ből, mi-
 den jellemző a cenzor által vés-
 szavessé, s említi magyarságon
 mint a Best. divalop ^{adott} szegéi
 merkepeje Kulmányi Könyv

A Petőfi-házból

Kéry Gyula gyűjtése

győri Hazánktól negyedévenként ötvenet, közbe irogat Emich számára is, de ez mind nem elég. Egy betekintés Arannyal váltott bizalmas leveleibe, ime rögtön kitűnik a valóság, hogy anyagi gondoktól mentes napjai soha sincsenek. A kölcsönpénzre épen úgy rá van utalva, mint máskor, de a takarékos- ságra is, mert Petőfi jövedelméből fényűző életre bizony nem telik. Nagyobb kötetei ebben az évben nem új verseket tartalmaznak, hanem régiéket, mely összes költeményei címen két kötetben, mint ver- seinek harmadik kiadása jelentek meg. Ezután következnek önálló alakban a *Nemzeti dal*, majd a *Királyokhoz*, *Készülj hazám*, *Corio- lanus*, *Lapok Petőfi Sándor napló- jából*, *A kis-kunokhoz*, *Nyílt levél a szabadszállásiakhoz*, *A nemzetgyű- lési követekhez*, *Az Egyenlőségi Tár- sulat proclamatiója*, *Király és hóhér*, *Budavárán újra német zászló*, *Európa csendes, újra csendes*, *Az erdélyi hadsereg*, *Csatadal*, *Élet vagy halál*, *A honvéd című dolgozatai*; versek, fordítás és prózai munkák vegyesen — önálló alakban. Jelentékenyebb jövedelmet egyik sem hozott Petőfinek, úgy hogy ez évben existenciájának alapját az Emichhel való szerződése, az *Életképektől* járó száz forint és a *Hazánk* ötven forintnyi évnegyedes honoráriuma alkották.

Petőfiék kis ezüst kanala

A Petőfi-házból

A szabadságharc második évében a lapok révén publikált versein kívül önállóan egyedül a *Honvéd* című verse jelent meg, melyet a nép és honvédség között való terjesztés céljából a kormány ötszáz forintért vett meg huszonötezer példányban való kinyomtatásra. Maradt ezen kívül ismét az Emich-féle szerződés, a lapok révén befolyó jövedelem és semmi egyéb. De még így is kétséges, vajjon Emich fizette-e Petőfinek az önálló és új verseket tartalmazó kéziratanyagért azt a kétezer forintnyi összeget, melyre kötelezte magát. Kétséges ez azért, mert Petőfinek 30–34 ívnyi kéziratot kellett volna Emichnek megszabott határidőre átadnia, mellyel azonban ő is megkésett és Emich is a kiadással. A szerződés ama pontja azonban, hogy Petőfi ezentúl irandó verseit önálló kiadás számára egybegyűjti és Emichnek átadja, mégis beteljesedett, csak hogy Emich Gusztávra nézve már súlyos kázusokkal járt ez a kiadás.

Petőfi már nem volt életben, mikor verseinek újabb kötetét Emich, az 1847-től 1849-ig írt költeményeket meg akarta jelentetni. De az 1849-iki kiadásból egyetlen példány sem juthatott a közönség elé, mert a cenzura az összes köteteket elkobozta. Ugyanez a sors érte az 1851-iki kiadásokat is, melyekből csak ritkaságképen maradt meg egy-egy megmentett példány, a közönség elé ezekből sem juthatott azonban egy sem. Ritkaság gyanánt ott vannak a Nemzeti Múzeum könyvtárában s mint kiválóan érdekes Petőfi-ereklyék egyben az abszolutizmus alatti cenzura szigorúságának dokumentumai.

Ez a tilalom változatlan szigorral tartott 1858-ig, mikor a királyi pár magyarországi látogatása után a cenzura szigorúsága is valamivel enyhébb lett. Azóta Petőfi művei különböző formátumokban és kiadásokban évről-évre sokasodtak. Utóbb aztán megjelent műveinek teljes kiadása gazdag kommentárokkal hat kötetben a rávonatköző összes életrajzi és bibliografiai adatok bőséges jegyzékével. Kiegészítették a magyar nyelvű kiadásokat a német, francia, angol, cseh, olasz, spanyol, román, örmény stb. fordítások, melyek mind annak a kétségtelen hódításnak bizonyosságai, melyet Petőfi versei a világirodalomban megtettek.

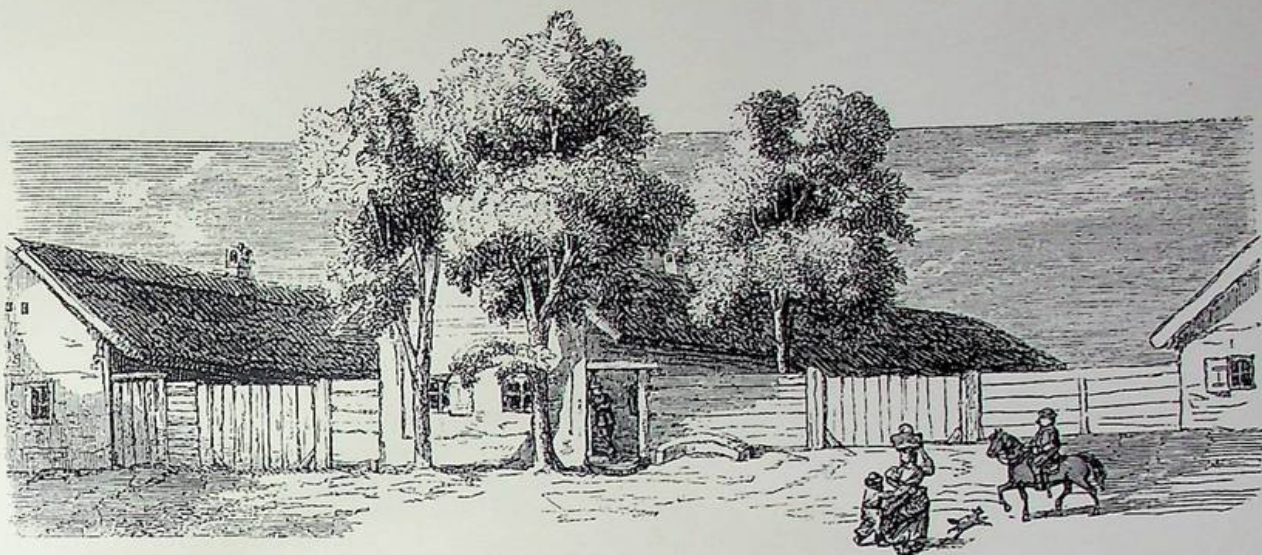
Fény, erő és tűz lobban fel ezekből a versekből ma is s Petőfin kívül a magyar nemzetnek annyi dicsőséget egyetlen költő és költői munka sem szerzett, mint ez. E nagy értékekkel szemben ott vannak azonban a példák arról a sok bántódásról, küzködésről és mostoha sorsról, miben ellenfelei és korának hivatalos irodalmi körei részesítették. Kincsek maradván utána, ő maga kincstelenül szegényesen, örökös anyagi gondok között élt. Az a társadalmi réteg, melynek javáért küzdött, nem értette, politikai szereplése elé az első gáncot maga a nép vetette, a kor pedig úgy bánt vele, hogy, miután zsenijének erejétől meg nem foszthatta és hatásának gyöngítésére nem volt képes, kifizette apró pénzzel, mert nem volt megérve rá, hogy az ilyen csodaértékeket hozzá méltó viszonyokhoz juttassa. Ilyen osztályrész is csak a lángelme és a moralista számára juthat, ezért kellett Petőfinek részesülnie benne, mert lángésznek is, moralistának is az emberi kultúra egyik legtündöklőbb jelensége volt.

BÁNYAI ELEMÉR

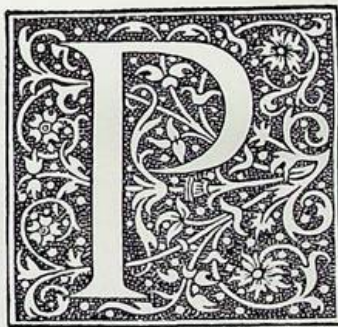
Petőfi diszkardja

Rickl Gézától

A gödöllői lakás

Petőfi diadalútja a világirodalomban.

ETÖFI bevonulása a világirodalomba — diadalút volt. Amióta 1846-ban *Dux* Adolf, majd 1849-től fogva *Kertbeny* Károly a saját német fordításaival bejárta a külföld akkori jelesit s felhívta figyelmüket a magyar szabadságharc nagy költőjére, azóta Petőfi nevét szárnyára kapta a hír, költeményeit egyre többen és egyre több nyelvre lefordították, életével és tüneményes pályafutásával egyre behatóbban kezdtek foglalkozni, s nagyságát és világirodalmi jelentőségét a külföld igen kiváló esztétikusai méltatták és megállapították.

Mikor Magyarországon javában vitatkoztak még azon a magyar klikk-irodalmárok, vajjon Petőfi volt-e nagyobb költő, vagy Arany János, a világ nagy nemzetei hódolattal csodálták Petőfi lángszellemét, s kimondták azt, amit idehaza minálunk tán gondoltak némelyek, megírni azonban még soha senki sem mert, hogy Petőfi nagysága világtörténeti jelentőségű, hogy Petőfi az a nagy világirodalmi csúcspontja a lírának, aminőül az epikában Homeroszt, a drámában pedig Shaksperet dicsőítjük.

E pár sor keretében nem azt akarom fejtegetni, mért ragadta meg Petőfi költészetének hatalma az egész világot. Elmélkedés és esztétizálás helyett csak adatokat rakok egymás mellé.

Kertbeny Károly 1849-től 1866-ig kilenc újabb, egyre javított és egyre bővülő kiadásban a János vitézen, a Tündérialmon és a Bolond Istókon kívül Petőfinek csaknem összes költeményeit lefordította. *Kertbeny* kilenc kötete Bécsben, Frankfurtban, Stuttgartban, Lipcsében, Münchenben, Berlinben, Prágában, Elberfeldben és Hallban jelent meg, s mintegy 25 ezer példányban fogyott el. *Kertbeny* előtt Petőfit németül először *Dux* Adolf szólaltatta meg, aki 1846-ban Petőfinek 55 dalát fordította le. *Kertbeny*ével egyidőben, majd később 1866 után egész sereg más német fordítása is jelent meg Petőfinek. 1851-ben Darmstadtban *Szarvady* Frigyes és *Hartman* Mór adtak ki egy kötet Petőfit, a hatvanas évek végén a porosz *Opitz* Tivadar fordította le az Apostolt, *Meltzl* Hugó 1867-ben Lipcsében, majd 1878-ban ugyanott *Neugebauer* László adta ki német Petőfi-fordításait. S azóta is egyre újabb és jobb német fordítások jelennek meg.

Kertbeny érdeme azonban nemcsak a fordítás volt. Az ő működését érdekesen ismerteti egy 1866-ból való könyv, amelyet Brüsszelben írtak (a szerzője névtelen) és Elberfeldben nyomattak ki. A könyv címe: „Petőfi's Triumphzüge in der Weltliteratur, 1846—1866.” E könyv elmondja, hogy *Kertbeny* a német Petőfivel úgyszólván egész Nyugat-Európát bejárta, s az akkor élő legnagyobb irodalmi alakok figyelmét felhívta Petőfire. A kis könyv egész sereg kiváló ember nyilatkozatát közli Petőfiről. Maux, Zschokke,

Miczkievicz, Freiligrath, Bulwer, Humboldt, Uhland stb. stb. mind Kertbeny révén ismerkedtek meg Petőfivel. Heine — akinek ajánlta Kertbeny az első fordított kötetét Petőfinek mintegy 170 dalát —

valósággal rajongott Petőfiköltészetéért. Ő írta Petőfiről ezt a híres megjegyzést: „Mi, a reflexió emberei, ily frissen fakadt eredetiség mellett valósággal szánandóknak látszunk.“

Kertbeny fordításai nyomán igen korán érdeklődtek Petőfi iránt a franciák is. Thalès Bernard és Desbordes-Valmore (ez utóbbi híres színésznő és esztétika) ismertették legelőször Petőfit az „Athenaeum“ és a „Revue Française“ hasábjain. Leglelkesebb francia bámulója Saint-René-Taillandier volt Petőfinek, ez a hírneves francia irodalomtörténész, aki 1860-ban ismertette Petőfit a „Revue des deux Mondes“ban, s Petőfit minden idők egyik legnagyobb lírikusául dicsőítette. Taillandier ismertetése belekerült a francia nemzet egyik legnagyobb kulturális alkotásába, a Larousse-féle nagy lexikonba, amely egy magában is szétvitte Petőfi dicsőségének a hírét az egész művelt világra.

Károly barátom! mindenek előtt arra kérek, hogy a fordítás csak magadé legyen, s neked elolvassad, igazodj hozzá a papírral. Másodok híresen se dig ar. hogy a levelet, mely a bevitel alatt volt, az át kibírnak, de a legutóbbi felől szólóan, tudod-e? Mind a kétől elvisszem barátigodhoz. Annak a Ferencjertnek meg írom, hogy híjad) mind meg, hogy, ha azt meri) allitane, hogy én bizonyos naplómól beszélnem neki: ugyi. legalább alább harag gőrcsüben. Mind meg est hit anah is. Barátod Petőfiköltésze

Petőfi levele Sass Károlyhoz

Dr. Sass István özvegyétől

Legrosszabb fordítók. Shaksperet is prózában fordították. Taillandier kilenc Petőfi-verset fordított le prózában. Polignac Alphonse herceg is sokat fordított Petőfiből a hetvenes években. Chassin kötetében: „Le poète de la revolution hongroise: Alexandre Petőfi“, amely 1860-ban jelent meg, s mely hosszan ismerteti Petőfi életét, sok Petőfi-vers van fordítva — nagy része bő kivonatban — de sajnos, kicsi és ritmus nélkül. Desbordes-Valmore és Uffaly Jenő 1873-ban adtak ki egy kötet Petőfi-fordítást. A János vitézt többször is lefordították franciára. A franciák általában ezt tartják Petőfi főművének. A nagy Larousse külön címszó alatt is ismerteti a János vitézt részletesen. Az újabb korban egyik leglelkesebb francia bámulója Petőfinek Coppée, a költő, aki szintén sokat fordított Petőfi dalaiból.

A franciák eleinte plagizáltak is Petőfit. Thalès Bernard, akit fentebb említettünk, 1861-ben kiadott egy kötet eredeti verset „Mélodies Pastorales“ címmel. A versek közül egy csomó csaknem szó szerint való plágium volt Petőfiből. A plágiumot Arany János leplezte le a Szépirodalmi Figyelő 1861. évi I. évfolyamának 94. lapján, ahol Thalès verskötetét ismertette.

„Ez eredeti költemények között van egy, melyet idéigtatunk — írja Arany — s mellé Petőfi hasonló tartalmú dalát, Az eszmék találkozására meglepő egészen a plágiumig.“

Thalès verse a következő:

Il pleut, il pleut, il pleut à verse,
Mais ce sont des baisers, ma foi:
Ta bouche au hasard les disperse,
Sur les lèvres embrasse-moi.

Voici l'éclair blanc qui seintille;
Chère enfant, il part de tes yeux;
Plein de fièvre, l'amour y brille
Comme la foudre dans les cieux.

En outre quoi! Voici l'orage,
Comme avant-hier, s'il t'en souvient?
Fuyons pour éviter sarage,
Car c'est ton vieux père qui vient!

Petőfi dala pedig a következő:

Esik, esik, esik,
Csókeső esik;
Az én ajakamnak
Nagyon jól esik.

Az eső, az eső
Villámlással jár;
A szemed, galambom,
Villámló sugár.

Mennydörög, mennydörög
A hátunk megett;
Szaladok, galambom,
Jön az öreged.

A plágium nyilvánvaló. Thalès Bernard később ki is jelentette, hogy a „Mélodiés Pastorales“ száz költeménye csupa *Petőfi-fordítás*.

Angliában *Pulszky Ferenc* kezdte ismertetni emigráns korában *Petőfit*. Egy híres angol államférfi, *John Bowring*, a nagy közgazdasági politikus, volt *Petőfi* legegységesebb angol bámulója. 1866-ban egy

Az Athenaeum 1889-iki *Petőfi*-kiadásából

Székely Bertalan műve

„Állj meg feleségem“

egész kötet *Petőfi*-fordítást adott ki, amelyben a *János vitézen* és a *Bolond Istókon* kívül mintegy 75 költemény szép angol fordítása van, magasztaló bevezető tanulmánnyal *Petőfiről*. *Rasmus Anderson* angol tanár, aki szintén fordított néhány verset *Petőfi*ből, a kontinens *Burns*-ének nevezte *Petőfit*. Újabb angol fordítását *Petőfi* számos költeményének *Loew* adta ki 1881-ben Newyorkban „*Gems from Petöfi and other Hungarian poets*“ című anthológiájában.

Az olasz irodalomban *Helpy Ignác* ismertette először Petőfi életét és munkáit. Azóta egész sor olasz fordítója támadt Petőfinek. A legjelesebb közöttük *Giuseppe Cassone*, szicíliai költő, a ki vagy száz költeményt fordított 1874-től 1881-ig, s lefordította az Apostolt is. *Bolla* triezsti tanár 1880-ban Petőfi 71 dalát adta ki olaszul hosszabb bevezetéssel. Az agg *Canini*, s a kilencvenes években *Pavolini Emil* fordította olasz nyelvre Petőfit.

E nagy nyugati nemzeteken kívül, amelyeknek fiai között folyton egyre több fiatal bámulója és fordítója akad Petőfinek, meg kell emlékeznünk még röviden a kisebb nemzetek Petőfi-kultuszáról is. A svéd Petőfi-apostola *Schöldström Birger*, aki 1871-ben megírta Petőfi életrajzát, s később több lelkes tanulmányt írt Petőfi életéről és műveiről. Munkáiban több költemény fordítását közölte. Kiváló svéd fordítója Petőfi: *Victor Emanuel Öman*. Dán fordítója: *Anton von Halten*. Cseh nyelvre *Tuma Karel* és *Brabek Ferenc* fordította Petőfit 1871-ben. Lengyel fordítói közül főlemlítjük a következőket: *Domochouszki*, *Saborwki* és egy lelkes női író: *Prusshowa Sèvresine*, szül. *Zodowska*. Finn nyelvre *Jalava Antal*, helsingfors-i egyetemi tanár, fordította le Petőfi több költeményét. Sok versét lefordították Petőfinek oroszra is. Egy *Novics* nevű orosz író és *Csjumina Mihajlova Olga* irónő *Szabó Endre* segítségével, aki pontos prózai fordítást küldött nekik.

Természetes, hogy a Petőfi-fordítások nagy része nem magyar eredetiből, hanem többnyire a német fordítások nyomán készült, s természetes, hogy alig van oly művelt nyelve e világnak, amelyre Petőfi egy-két versét le nem fordították volna. Némely költeményét, például a *Reszket a bokor* kezdetű dalát negyvennél több nyelven ismerjük.

Kertbeny lelkes apostolkodása nyomán tehát hamarosan világhíre kelt Petőfi, a magyarok tüntető költőjének, akinek férfias nagy szívét, tisztaságát, csodás képzelmet és nemes szenvedélyességét egyaránt dicsőítik világszerte. Petőfi dicsősége egyre növekedőben van, mert nem volt még költő a világon, akit nála jobban áthatott volna az az igazság, hogy nemzetének szabadsága azonos a világszabadsággal.

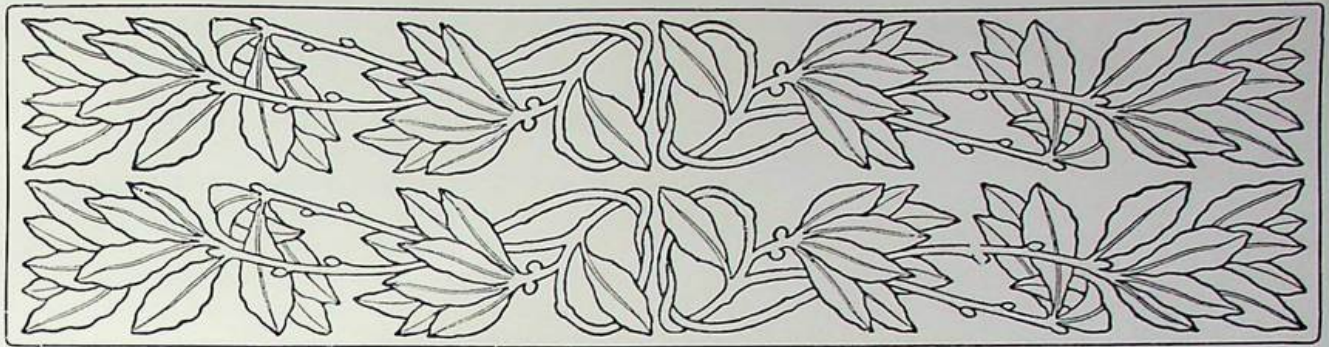
Petőfi világirodalmi jelentőségének egyik legtekintélyesebb szószólója, *Grimm Herman*, a nagy német műtörténész és esztétikus szavait idézem még e rövid ismertetésem befejezéséül:

„A mai emberöltőt leküzdhetetlen vágy tölti el, hogy történeti tekintetben föltétlenül szabadnak érezzük magunkat . . . Heine nem volt szabad, mert rejtett önmegvetéssel párosult fennhéjázás volt benne. Byron, Lenau, Uhland, Rückert nem bírják leplezni a nyomasztó rezignációt: halkán csördül a bilincs, melyet mindenikre sorsa vetett s beleszendül verseikbe. Lelkük fensége nem bírta őket e békókból kioldozni. Szinte örvongő kísérleteket tesznek a ma élők, hogy e rabságból meneküljenek. *Petőfi költeményeiben csendül meg először az új idők dala . . .* Amennyire a fordításokból ítélhetek, a többi magyar költő távolról sem éri utól. A híres lengyelek, oroszok, franciák csak hisztórikusok Petőfihez képest. Ők nemcsak maguknak költenek első sorban. Nyíltan vagy titokban elismerő itéletre vágynak. Önérettel eltelve állnak bámulók közepett. Milyen keveset törődött ezzel Petőfi! Dicsőséget, igaz, óhajtott, de mindegy volt neki, a világ akármelyik sarkából jön az. Semmi sem korlátozza fejedelmi önértétét. A világnak szemébe nevet és sir. Elég rossz sora volt — de ha költeni kezd, a fellegeken ül s lába alatt terül el a világ. Hívja a halált, de élni akar. Legbúsabb panasza is az élet örömét lehelik. Csak egy jelenkori költő éri utól: *Mistral*, kinek költeménye (a *Mireille*) mintha Homeros ajkairól hangzának . . . Petőfi, *Mistral*, Goethe, Shakspeare, Homeros néha úgy tünnek fel előttem, mintha egyetlen egy költőnek vissza-visszatérő megtestesülései volnának. Ez az emberiség nagy ösköltője, ki búját oly szavakba önti, melyeknek hangzásában gyönyörködünk.“

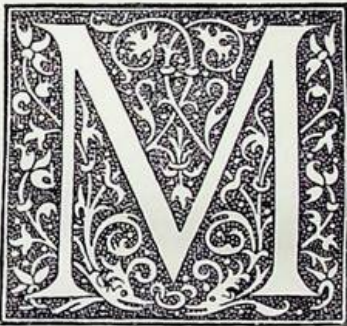
MIKES LAJOS

A Sass-család ősi kardja, amely Petőfit a „Magyar nemes“ megírására ösztökélte
A Petőfi-házból

Petőfi és a természet.

INDAZOK az ezrek és százezrek, akik nyaranta sűrű rajokban lepik el a földnek minden természeti szépséggel megáldott vidékét, nagyrészen nem sejtik, hogy a száz-százötven év előtti embernek még nem igen jutott eszébe, hogy valami vad hegységet megbámuljon, vagy a tengerhez zarándokoljon, vagy erdőt, tóvidéket betöltőn elragadtatása többé-kevésbé őszinte kítöréseivel. Nem, mintha már a régi görögök, rómaiak, trubadurok vagy minnesängerek nem szívesen keresték volna fel és meg nem énekelték volna a természet festőibb helyeit, de vagy tisztán utilitárius célzattól vagy dekoratív szempontból, pihenés, üdülés végett és dísz gyanánt, nem pedig mint a maiak, tele szentimentális hevülettel. Ezt az érzést, mely manapság minden jól nevelt ember lelki inventáriumához tartozik, akkor kezdték az írók kifejezni, mikor a nagyvilági mesterkelt étellel jól kezdtek lakni az emberek, mikor észrevenni kezdték, hogy a városi kultúra cikornyái közt megfélemedtek az örökké szép, változhatlan rendű természetéről, az édes anyáról, ki mindannyiokat, bármily romlottak, egyenlő szeretettel fogadja s megtért fiúként hozzá visszasiettek. Természetes, hogy germánok voltak ez érzés első szószólói. Thomson „*Seasons*” című költeményében és Haller „*Die Alpen*”-jében nyilatkozott meg először, míg a szintén germán beoltású J. J. Rousseau „*La nouvelle Héloïse*” című regényében szenvedélyes erővel mutatott rá a városi élet és a természet közti ellentetre és harsogó szózatával az egész művelt világon dívattá tette a természet bámulatát. Ezen nagy szellemi áramlat hatása alatt a költők a költészetnek egész új fajtát kezdtek mivelní, a természet-költészetet. Ez a pantheista szubjektív felfogás a természetnek lelket tulajdonít, melynek az emberi lélek csak egy része, vagy mellyel legalább nagyon közeli rokonságban áll. E szerint az ember azt hiszi, hogy érti a természetet, a fűk, a fák, madarak, szelek, viharok nyelvét és ezeknek végtelenül változó állapotaiban és jelenségeiben a saját benső életének hallgatag tükörképeit pillantja meg. Az angol „tóiskola” kezdi meg tudatosan e felfogás kultuszát, mely tetőfokát éri el két költőben, Shelleyben és Byronban, kik mindakettlen szenvedélyességök és igazságszeretetök következtében a legvégletesebb ellentétbe kerültek a festett előkelő világgal s a társadalmat megfertőztető erkölcstelenséggel. Shelley számára a sziklák, felhők, rétek, úgy mint a csillagok lelkes lények, melyek üdülést adnak az emberi érintkezés után. Byron pedig leginkább a természet romboló tüneményeiben gyönyörködik: a nagy hegyek az ő érzései, a sziklákon, hullámokon, rengetegekben való magános kalandozás ő néki „a természettel való társalgás csupán”.

Mármost ugyanaz a szellemi irány, mely a túlmivelt emberiséget a természethez vezérelte, terelte rá figyelmét a népköltészetre, mely naívságánál fogva sohasem vesztette el a kapcsolatot a természettel és képzelete frissességével a külső jellenéseket, tüneményeket, tárgyakat mindig emberi étellel ruházta fel.

Illusztráció „Az Apostol“-hoz
Az Athenaeum 1889. évi Petőfi-kiadásából
Székely Bertalan műve

A népköltészet természetszeretetéből aztán a műköltők új formákat, új tartalmat merítettek s a természetfestő költészet így meggazdagodott forrásai kivált Goethe, Heine és Lenau költészetében üdítenek csodálatos zamatjukkal.

Petőfi nagyjában ezek a szellemi áramlatok oltották bele a természetért való rajongást. De sokban hozzájárultak mélyítéséhez gyermek- és ifjúkori viszonyai. A Kunság vidékén született, a Duna-Tisza-köz azon részén, hol a nomád, a természethez közelebb álló népelet nyomai maig is észrevehetők. Megnyíló szemének első képei a szabad mező, a végtelen róna délábjaival, szöke folyamával, gazdag erdőivel, lankás dombjaival. Egész ifjúságát barangolva tölté, bejárva az országot egyik végétől a másikig s nyomorában más öröme nem lehetett, mint a ragyogó tavasz, a gazdag ősz, másnak nem panaszolhatta bajait, mint a fának s az úti madárnak, másban mint a vándorfelhőben, hazátlan szellőben nem láthatta életének hasonmásait. Természetszeretetének nem kevésbé éltető gyökere a népköltészet volt, a mi népdalunk és népmesénk, mely mint a gyermeki képzelet egyáltalán, ember, illat, csillag, növény közt nem tesz különbséget s mindannyit egyenlő emberi érzésűnek vél.

Mind e körülmény okozta, hogy Petőfi palétáján a természet dominál, mint alapszín. Nincsen költeménye, alig van versszaka, alig egy hasonlata, mely nem a természet köréből volna merítve. Minden érzése és gondolata önkéntelenül természeti képben iparkodik megjelenni, mely az ő szabadságszerető, korlátlanul csapogó lelkének a legmegfelelőbb, a legdíszesebb.

Akárhányszor is találunk nála efféle nyilatkozatokat, mondhatnók, szerelmi vallomásokat: „Ó természet, ó dicső természet, mely nyelv merne versenyezni veled!“ Vagy: „A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal!“

Ez általános érzésből következik Petőfi megható szeretete a természet egyes tárgyai és tüneményei iránt. A növények különös kedvencei. „Siromra, hogyha meghalok, ültessetek virágokat.“ Vagy: „Fáktól vagyok körülveve s mint édes fia fejére áldó keze az anyának, úgy hajolnak rám az ágak. Istenem, be boldog vagyok, majd hogy sírva nem fakadok!“

Ugyaníly szeretettel viseltetik az állatvilághoz. Meghatóan énekel anyja tyúkjáról és a gólyáról, az Alföld e tipikus családi madaráról, mint az ő legrégebbi barátjáról, kivel együtt ábrándozott s kivel együtt töltötte gyermek-sége és ifjúsága éveit.

Ezeken felül a kozmikus jelenségek ragadják meg lelkét, képzeletét legjobban. A nap „az ő szeretője, kitől szíve melegül“. Az éjszakát is csak akkor szereti, „ha fellegetlen holdas tiszta kék“.

A léleknek ez az átolvadása legszebben „Csillagos ég“ című költeményében mutatkozik, hol leírja, hogy a földön fekszik s annyira eggyé válva képzelí magát a természettel, hogy a fülébe érkező egyetlen dongást majd folyam harsogásának, majd távoli mennydörgésnek, majd égbe emelkedett lelke himnusz-énekének tartja.

Petőfi székesfehérvári lakása színész korában

Ez a lángész imája a természet templomában. Az egyenlőség republikánus elve a természet összes lényekre alkalmazva.

Magától értetődik, hogy ily duzzadó erejű költő, kiben egy dekadens vonás nincsen, csak a természet egészséges, viruló, gazdag tárgyaiban és jelenségeiben gyönyörködik. Ezért búsul a pusztuló kert látásán, undorodik olyan haláltól, mint a virágé, melyen titkos féreg foga rá, ezért ébrednek benne keserű halálgondolatok, midőn szeptember végén elhull a virág.

Innen van, hogy az őst (egy két helyet kivéve, melyet pillanatnyi borongás magyaráz meg) nem szereti, a ködről mindig megvetéssel beszél s a téltől irtózik. De a természet egyéb romboló tüneményeit is csak gúnnyal említi. A zápor dühös tombolásán jóízűen kacag Bolond Istók. S a „Vándorlegény“

<u>Költségvetés</u>	
A Petőfi szobor emlékére állított bronzból és márványból a Petőfi szoborhíroság részére.	
Tételek	Mennyiség
1. Szoborvázlat, az életrajz alapján készült minta, a nagy méretű bronzból	11000
2. Ezen alak a legjobb minőségű bronzból öntve 10. láb 4. hüvelyk magasság	15400 19000
3. Alapzata a már benyitott minták és terv szerint kőből vagy betonból készült, kemény szőke márványból kőművesek által készíttetve	15000
4. A mintának öntésébe szállására, közlekedésére, alapzat és alakok felállítására	5000
	Összesen = 47400 f

Izso Miklós
Költségvetés

Izso Miklós költségvetése a Petőfi-szoborhoz

Ernst Lajos gyűjteményéből

is olyat fog a cudar szél szemébe kacagni, hogy megpukkad majd mérgében. Csupán a szellőt szereti, „mert az csókot lehel a bimbók ajakára s tenyerén viszi a fáradt bogarat“.

Ugyanez a minden ízében életkedvtől duzzadó a felfogása a természet egyéb lényeivel és jelenségeivel szemben. Első költeményétől, melyben a vándorlovak V betű szerint szállását írja le hű megfigyeléssel, egész addig, mikor a harci zajok után örömmel hallja újra a pacsírtaszót, mindig hive marad a természetnek. Azért szereti, mert oly végtelenül szép, de azért is találja oly szépnek, mert oly igazán szereti. Valóságos impresszionista, kinek lelke a természet minden legkisebb érintésére hosszan utána-rezeg és sebtiben, minden elmélkedés nélkül adja vissza a benyomást úgy, ahogy fogadta, megtoldva művészi érzékének mesterei kifejezéseivel.

E tekintetben valósággal korszakot alkot az előbbi magyar költészet tettetett, beteges vagy felületes természetszeretetéhez képest. Ott, hol az ő elődei és kortársai többnyire csak a régi megszokott képet látták, onnan ő új, eleven, ragyogó életet nézett ki. Hogyan mert volna ő előtte valaki királydinnyés homokról, tarka gyíkokról, duzzadó emlékekkel járó anyakecskéről, sárgapiros falevélről, gyalogbodzáról

stb. szólani. Ügyszólván ő fedezte fel a mi hazai természetünket s mindjárt teljességében meg is hódította a költészet számára. E pontban csak egy igen könnyen érthető részrehajlóságot vehetünk észre Petőfinél. Abban, hogy kié az elsőség: a Felföldé, vagy az Alföldé. Ő, mint az Alföld szülöttje, mindig ennek dicsőségét zengi, nem törődve avval, hogy eddig mindazok a költők, kik az újonábredett természetszeretetet hirdették, a Felföldnek, a hegyi vidéknek szépségeitől voltak elragadtatva. „Ő Felföld kiált fel úti jegyzeteiben csak azért emelkednek bérceid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tűnjék lakóid görnyedezése!” Máskor pedig: „Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyesekkel vadregényes tája, tán csodállak, ámde nem szeretlek s képzetem hegy-völgyedet nem járja.“ „Hortobágy dicső rónaság — írja Kerényihez — te vagy az isten homloka!” S teljesen indokolva az ő egyéni szempontjából a „Csárda romjaiban“: „Te vagy ő szép Alföld végtelen rónája, lelkem legkedvesebb mulató tanyája. Az a görbe Felföld hegy és völgyeivel könyv, melynek számtalan lapjait forgatni kell, de te Alföldem, hol hegy után hegy nem kél, olyan vagy, mint a nyílt, a felbontott levél, amelyet egyszerre általolvashatók s vannak beléd irva szép, nagy gondolatok!”

Ugyane forró ragaszkodással viseltetik a Tiszához. Azért szereti annyira s azért énekel meg, mert tetőtől talpig magyar folyó, hazánkban születik és hazánkban hal meg és éppen az ő kedves Alföldjén vándorol keresztül.

De Petőfi nem elégszik meg avval, hogy képekben, hasonlatokban, egyes megfigyelésekben, kitérésekben, megjegyzésekben tárja ki a természetért, kivált a magyar természetért való rajongását, hanem egész költeménysorozatot állít ez érzése szolgálatába. Teszi pedig ezt avval a művésziességgel, melyet Lessing Laokoonja tett tudatossá s mely az eladdig művészietlen, mert a költészet lényegével ellenkező úgynevezett leíró költészetet minden tekintetben jogosulttá, többé nem korcs, hanem a többi műfajokkal egyenértékű műfajjá emelte azzal, hogy a leírás törvényeül állította fel a mozgás momentumát és a részletek mellőzésével a tárgyak, tünemények villámszerű megvilágítását.

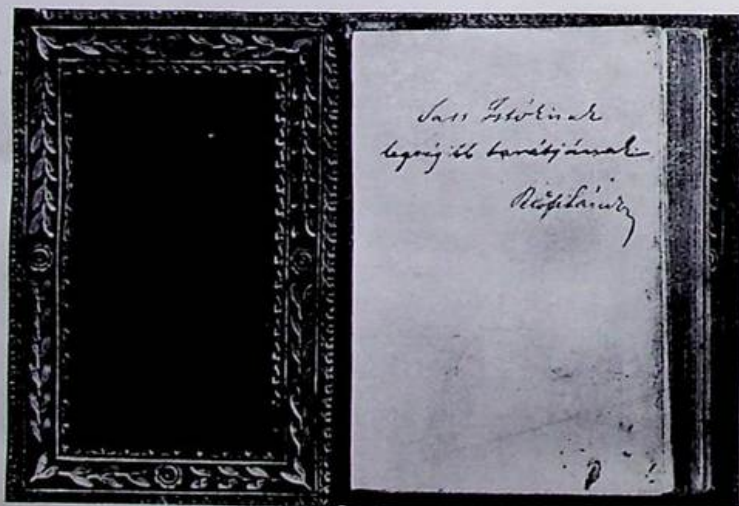
Petőfi minden festő-költeménye a költő eszközeivel van előadva, nem pedig a tájfestőével és ahol a tárgyakat, jelenségeket nem külső cselekvéssel ruhazza fel, ott az ő szubjektív lelki életének mozgásával, az ő érzéseivel és gondolataival kíséri, úgy hogy mindenkor képet ad és az olvasó képzeletét és érzésvilágát vele való intenzív együttmunkálkodásra bírja.

Egyik legjellemzőbb enémű költeménye „Az Alföld“. Mindjárt avval a hatással kezd, melyet ez lelkére tesz: „Börtönéből szabadul sas lelkem, ha a rónák végtelenjét látom“. Majd felszáll képzeletével „a felhők közelébe, ahova mosolyogva néz fel a Dunától a Tiszáig nyuló róna képe“. Szemébe tűnik a Kis-Kunságnak száz kövér gulyája, melyet délben hosszúgémű kútnál széles vályu kettős ága vár. A másik oldalon méneseknek nyargaló futása zúg a szélben, körmeik dobognak, a csikósok kurjantása hallik s pattogása hangos ostoroknak. A vadludak ijedve kelnek légi útra . . . Mindenütt a hangot, a mozgást, a cselekvést emeli ki, azon mozzanatok, melyeket megérezkíteni a festőnek nincs hatalmában. Így, ha nem is nyerjük egy

Petőfi Zoltán rajza

A Nemzeti Múzeumban levő jegyzőkönyvből

A Nemzeti Múzeumból

Petőfi Sándor tulajdonából

Petőfi miniatűr Horatius-könyve (Eredeti nagyságban)

A M. Tud. Akadémia Petőfi-érme 1853-ból

a szélvész e vidékre fúja." Még a vadméheknek sem esik bántódásuk azért, hogy e bűbajos harmoniájú helyet szenvedélyességükkel meg akarják zavarni. Vízbe hullanak ugyan az üldözött virágokról, de a szellő levelet hajít le számukra, melyre mint életmentő sajkára felkapaszkodnak, míg a rajtuk szánakozó nap megszártítja szárnyaikat. E hely még a gonosztévőnek is valóságos azilum! De „rabság sincs itten, sem úrkény, mely parancsolatját mennydörögve adja. Csak az égiháborúnak zeng koronkint istentiszteletre buzdító szózatja". Ez sem tart sokáig, mert „Isten bezárja a dorgáló felhők torkát s újra megengesztelődve mosolyog szivárvány képében".

A béke és boldogság képeivel kezd, a szabadság és vallásosság eszméivel fejezi be e költeményt, mely rajzának egységes voltával, elevenségével, gyönyörű kompozíciójával, színeinek gazdag skálájával méltán híresedett el.

Az érzés művészi egysége teszi remekké a „Csárda romjait" is. A mulandóság felett való bánat uralkodik benne mint alaphang, megnyitva a szabadság s szerelem tónusaival. Egyes genre-jelene-tekéből olvastja össze az egész költeményt, mely úgy felfogásának népies voltával, mint elégikus hangulatával ragad meg bennünket.

Hasonló a tárgy a „Kutyakaparóban". De a bedölt csárda képét bizonyos keserű akasztófa-humorról tünteti elénk, mely szánakozik ugyan a betyárvilág s vele a csárda pusztulásán, de kénytelen belenyugodni, mert a társadalmi rend megköveteli a szabadosság e fészkeinek vesztét.

A pusztítás hatását festi „A puszta télen" című vers. Egymásután csoportosítja az elhagyatottság jeleneit és képeit. A zord téli sivárság annyira leverí, hogy a lemenő napban egy országából menekülő királyt lát, aki vétkes hanyagságában mintegy tönkretette birodalmát. Ezért kell, hogy meglakoljon. Mire a túlsó határra ér, leesik fejéről véres koronája.

De Petőfi nemcsak a sivárság képeit adja mesterien, hanem — mint már az „Alföld"-ben és az „Erdei lak"-ban láttuk, a természet enyhe, gazdag jelenségeit is. Legpazarabban és legfényesebb kolorittal a „Kis-Kunság"-ban. „A nap sugára mint lángeső ömlik a kövér legelőkre, a gulyás szundikál a léterített subán, még a kutyája se néz az utazó után. Az érnek meg sem mozdul a habja. Belátni sárga fenekére, hol piócák és futó bogarak mozognak. Az ágas nézi a délábát. És mintegy a táj ellenképeül egy ütött-kopott csárdát tart vígan a föld felett. A búzakalászokat lehúzza a mag. A piros pipacsok és kék virágok közt egy sötétvörös túszerözsa. — Valóságos embarras de richesse! Mintha csak Petőfi a bőség szaruját ontotta volna ki az ő imádott szülőföldre. Mindannyi igazi plein air kép, tele igazi étellel — a valóság szétszórt mozzanatait a kötő lelkében mintegy gócpontban egyesítve, új fényvel jutnak szemünk elé.

A költő azonban még más módon is elevenítheti meg a természetet. Nem forrasztja a részleteket egységes hangulatba, hanem kikap egy-egy tárgyat, tüneményt, azt ruházza fel külön egyéni

kép egészét, mint a tájfestőnél, de nyerjük egy lelki képnek, a pusztai békének egészét, mert csak azokat a tárgyakat, lényeket, jeleneteket kapja ki, melyek e hangulatnak megfelelnek.

Épp így jár el az „Erdei lak"-ban. Csupán az idillikus vonásokat csoportosítja, melyek biztos művészettel keltik bennünk a semmitől nem háborgatott nyugalmas kis fészek szemléletét. Mindjárt kezdő hasonlatával ragadja meg képzeletünket és érzésünket: „Mint a szív az első szerelemnek titkát, rejti e kis kunyhót bércek koszorúja. Meg nem árt erőtlen szalmafedelének, ha dühét

Arany János

*Arany János emlékére az ábrázolásban
Kemény hírem hogy ilyen jól
De így ha a mit a festő
Ahol az utána képe*

Petőfi rajza

A Nemzeti Múzeumból

élettel s körülötte csoportosítja a többi mozzanatot. Ilyen úgynevezett személyesítései közt érdekesek „A szél“, „A felhők“ címűek, melyekben a maga egyéni érzéseit fejezi ki: majd vadak azok, majd jószágok, majd haragra lobbannak, majd érzékenyülnek.

E nemben legszebb, mert legkerekebb költeménye „A Tisza“, mely szintén az ő változó lelki állapotainak képe. Most szelíd, boldog, senki sem zavarja, de holnap már olyan, mint az örült, ki letépte láncát!

Ez az igazi szimbolikus természetfelfogás, mely nemcsak általános emberi érzéssel és cselekvéssel látja el a természetet, hanem erős egyéni vonásokkal. Ezek avval kötik le érdeklődésünket, hogy fagyos allegorizálás helyett sajátos benső életet árulnak el.

Ez az erős szubjektivitás vezet el bennünket Petőfi természetfestő költeményeinek utolsó csoportjához. Azokhoz, melyekben a költő a népköltészet módjára, az egész természetet csak a maga szemüvegén keresztül nézi s ennek színeit mintegy ráerőszakolja annak tárgyaira és tüneményeire. Valamint a nép fia azt véli, hogy amerre ő jár, még a fák is sírnak: úgy Petőfi azt hiszi, hogy méltán haragszik az öreg földre, mert jókedvűen csókolózik a nap fiatal sugarával, noha ott láthatja Etelkéje sírhalmát. Ez az egybeforradás a természettel, ez az úgyszólván testvéri érzés, mely a költő érzése szerint kell, hogy a természet összes lényeit áthassa, mely könnyen érthető alapvonása a naív képzeletnek és a folklórenak egyik legérdekesebb szakasza; ez uralkodik Petőfi egész lírájában is. Azért szól oly szomorúan furulyája, mert kedvese sírhalmán nőtt fa ágából készítette. Az égre feljött csillag azért öltözött fel ünnepi ruhájába, mert kedvesét látta meg, a záporban az Alföld búcsúkönyvei omlanak az ő távozása miatti bánatában. Mäskor a természet, az elhagyottak gyáma, a kis dombot, hol koldús pihen, vadvirágokkal s füvekkel fődé el.

Végül Petőfinél még egy markáns formáját látjuk a természet szerepeltetésének: az ú. n. párhuzamosítást. A költő egymás mellé állít egy külső és egy belső képet, egyiket a másikkal világítja meg, miáltal mindakettő közelebb férközik lelkünkhöz. Ez szinte speciális sajátsága a mi népdalunknak. Magától érthető, hogy Petőfi ezt fényes művészi eljárássá emelte. „Húll a levél a virágról — elvölök én a babámtól, sárgul a hold az ég alján — mindakettőnk olyan halvány, harmat hull a száraz ágra — könnyek hullanak orcánkra, lesz még virág a rózsafán — egymást mi is meglátjuk tán!“ Vagy: „Reszket a bokor, mert madárka szállott rá, — reszket a lelkem, mert eszembe jutottál!“

De talán elég is volt már a példákból -és elég a hozzájuk fűzött megjegyzésekből, melyek, akármennyire bővitenők is ki őket, csak olyanok maradnának, mint a gyermek kagylója, mellyel a tengert akarta kimeríteni. Valóban tenger az a szépség, melyet Petőfi a természetből a költészet számára merített. Csudás művészetének mindenik szála, minden gyökere ide vezet. Ez az ő orchestruma, melyen minden érzését, minden gondolatát, izzó szerelmét, vad gyűlöletét, szabadságszeretétét és elmélázását egyenlő mesterien szólaltatja meg.

LENKEI HENRIK

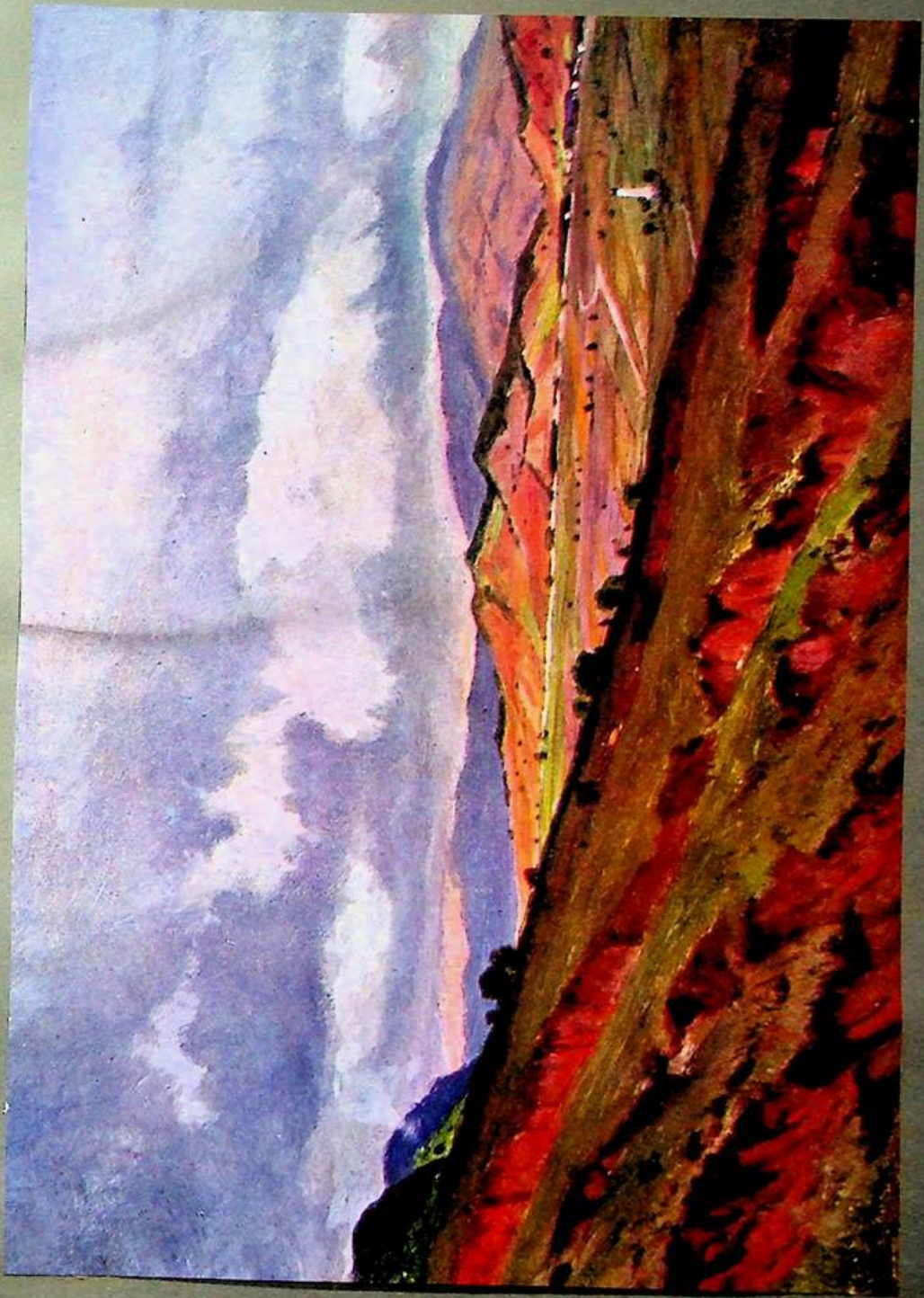
Petőfi rajza

A Nemzeti Múzeumból

A szalontai csonka torony

A SEGESVÁRI CSATATÉR
FESTETTE PAUR GÉZA

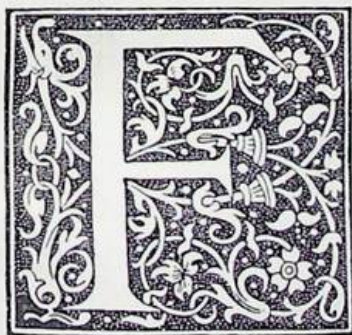
SZINNYOMAT
HORNYANSZKY VIKTOR
SAJTÓJABÓL

A „Petőfi-ház“ Budapesten, a Bajza-utcában

A lángelme sodrában.

ORRADALOM utáni magyar líránknak (nem számítva ide természetesen a múltból átvett örökséget) sokáig nem volt határozott karaktere. Petőfi nagy egyénisége és tüneményes lángelméje szinte szédítőleg hatott a kisebb tehetségekre. Ezek az ő fényében vergődtek s nem bírva sem tudását, sem izlését: a népies fintort, a hazafias duhajkodást, az izetlen, pöre handabandát tették meg művészeti elvnek. Ezekben a komoly időkben az ő szerepük nem volt sokkal komolyabb, mint valamely gyászszertartás körül támadó váratlan botrány, megilletődés és könnyek közé tolokodó kirívó hahotázás. Zsinóros és sallangos érzelmek, mély honfíbut szenvedő üres hazugságok, a belső és külső formák teljes elhanyagolása, sőt megvetése, íme, ebből állt művészetük! Ráadásul a népies örve alatt becsempészték

még a vidékiességet is. És jóformán minden megtorlás nélkül, kenyűkre-kedvűkre garázdálkodhattak, mert kritikai ellenőrzés alig volt s ha Gyulai Pál néha-néha szét is ütött közöttük a maga készséges dorongjával, nem használt semmit, legfeljebb hancuzásuk lett még féktelenebb. Mert ezek az új lírikusok egyúttal fene-gyerekek voltak s a közönség jó nagy része rokonszenvezni látszott léha erényeikkel.

Végre is, ha egy csoport író összeáll azzal a vad elhatározással, hogy bolondokat csináljon, megcsinálhatja. Valamely kuriózum támadhat s valamely tanulság leszűrenkezhetik belőle, de mélyebb nyomokat semmiesetre sem fog hagyni az irodalom szántóföldjén. Petőfi maga mondta ki azt az egyszerű, de mély tartalmú axiomát: „az idő igaz és eldönti, ami nem az“. Arany János pedig, mikor az éktelen csimpolyozás zajában végkép elvesztette fejedelmi türelmét, iszonyú megvetéssel dobta közéjük azt a megjegyzést, hogy a „költő s . . . cipészinas nem egy“.

Valóban nem. De Arany sokkal komolyabb művész volt, hogysen e felszines és céda lelkekre hatást gyakorolhatott volna. Akiben, kivételesen, volt nemesebb tartalom. az úgys az ő csapásán haladt, a túlnyomó, lelketlen rész azonban tovább hányta a cigánykerekeket a költészet berkeiben.

Szent Kleofás! milyen karaván és milyen látványosság! Odakünn az utcán zsinór, süjtás, cifraszür, fokes, paszománt, krinolin, — a költészet csarnokában a nagyokat mondás, betyárkodás, káromkodás dívatja. Poéták egész raja támadt, kik a szomorú napok lánc-csörgését hetyke sarkantyúpengéssel akarták túllármázni. Tompa allegorikus és jóhíszemű biztatását: „Fiaim, csak énekeljete!” nagyon is megfogadta ez a mámorban fuldokló nemzedék s csakhamar olyan észbontó cíterázás és gitározás támadt mindenfelé, hogy maguk Apolló leglelkesebb papjai is megsokallották. A veréb versben csipogott, a tyúk rimekben kotkodácsolt. Sohasem volt Magyarországnak ennyi kádencia-faragója. S valamennyit a Petőfi példája lelkesítette. Mert ő bordalokat írt, ittak ők is; mert az alföld betyárvilágának motívumaiból remek genre-képeket tudott teremteni, betyárkodtak ők is; mert a jellemzetesben, az igazban kereste a szépet, ők egy lépéssel tovább mentek s a szerelenségben keresték és találták meg. Hazafias szólások dolgában pedig túllícitáltak végkép, csakhogy ezek, sajna, rettenetesen kongtak az ürességtől.

De talán mégsem szabad őket teljesen elítélni. Kétségtelen, hogy ezekben a napokban a közönség minden mozgalmat a politikai tüntetések szempontjából mérlegelt és méltatott. Így az irodalomban sem a művészi szépet kereste, hanem a hazafias célatot. Lírikusaink tisztában voltak ezzel s e hálás hangulat táplálására szívesen és böven szolgáltak — olcsó árakkal. Alaposan kizsákmányolták az adott helyzetet, mely poétái küldetésük vesződségeit jelentékenyen megkönnyítette. Voltaképen nem is kellett fáradniok; kezdetleges és silány eszközökkel nagy hatásokat lehetett elérni.

Ezek közt a különkődő és különös lények közt, kiknek nagyrészt már végkép bemohozta a feledés, a legtehetségesebbek, de egyúttal legsujtásosabbak egyike, *Lisznjai Kálmán* (1823—1863). Vékony, cingár legényke, — mint Jókai írja róla — hősi taglejtésekkel, benedegúzi méltóság az arcán. Egyszer dívatosan fodrozott hajfürtökkel, jaquemar-keztyűvel, de hozzá világoskék, delivörös hajtókájú pitykés dolmányban, máskor meg párisi dívat szerint kicsipve, de borzasan, nyakkendőtlen s fokossal a kezében. Kisebb baja sohasem volt, mint halálos betegség s kevesebb pénzre sohasem volt szüksége, mint ezer forintra. Finom, kellemes, szeretetreméltó ember. Egész lénye csupa kedély, pajzánság, játszás. Bohémebb költője nincs ennek az egész korszaknak. A pompázás, a szővirágok, tulipánok, pántlikák, lilíomtej és szívkalácsok tömegétől alig látunk valamit igazi tartalmából. Olyan nagyokat senki sem tudott mondani, mint ő. Petőfinek, akit imádott, egyszer azt mondta: Te felhőket iszol és isteneket hánysz! Versei legnagyobb része ma egyszerűen lehetetlenség, de akkor sokan a költői eredetiségnek kápráztató megnyilatkozását látták bennük. Különösen *Palócdalai*-ban, melyekben a jó palócok sajátos szavai s népi szertartásaiknak színes rajzai az újság hatásával hatottak. Azt hitték, hogy Lisznjai a költészetnek eddig nem ismert kincsbányáira bukkant s az ott felfedezett nemes ércekből nábobí módon pazarolhat. Egyes darabjait lefordították németre, sőt franciára is, de csakhamar nyilvánvaló lett, hogy ez az egész palóckodás nem egyéb, mint szeszélyes költői játék, a Lisznjai szeretetreméltó s csapongó kedélyének szívárványszínű pillangó-tábor. Ami kedves bennük, egy-egy tiszta dal (*Édes hazám, hova lett a jókedved? . . . A szécsényi kisasszony stb.*), az éppen azért szép, mert nem a palóckodás, de egyéb poétai erények révén lett azzá.

Egyébként pedig fegyelméletlen lelke, habzó vére, rakoncátlan természete vitte, mint a vágató paripa tuskön-bokron keresztül. Jobb sorsra méltó tehetsége szétröppentyúzta minden erejét színes, játékos dalrakétákban, pompázó exaltációkban. Petőfi egyszerűségeivel szemben ez az üres pompa szinte leverő hatású. Határozott visszaesés. A természet nagy költője örök mintákban mutatta fel, hogy kell egy-egy képet az igazság erejével s a hangulat színeivel meglelkesíteni. Lisznjainál oly túlzásokra találunk, melyek a lírai hagymáz határait érintik. Íme egy nyárejé hangulat különlegessége:

<i>Línglanglong — harang bong,</i>	<i>Lágy zsongás — zсібongás,</i>	<i>Ityímpinty — líntyimbínty,</i>
<i>Lityilútty — madárfútty,</i>	<i>Pötyögés — píttyegés,</i>	<i>Ümmögés — mümmögés,</i>
<i>Lilóla — fuvola,</i>	<i>Cziczergés — perczegés,</i>	<i>Kakmukpukk — ufmakmukk,</i>
<i>Lomblengés — esengés,</i>	<i>Zizzentő — kís szecsškő,</i>	<i>Kíríkvakk — kvakkvakkvak . . .</i>
	<i>Színiszín — czínczinczín,</i>	

Petőfi után nagy dolog, sőt szinte lehetetlen volt eredeti egyéniséggé izmosodni. Még az erősebb, tartalmasabb egyéniségek sem menekülhettek hatása alól s erejük kiforrásáig, akarva, nem akarva, csak

utánzóí lehettek. Böven meg lehet jelölni e kölcsönzött vonásokat Gyulai Pálnál, Tóth Kálmánnál, Thaly Kálmánnál és másoknál, akiket aztán később becsületes önbírálat segített biztosabb és dicsőségesebb ösvényekre. De másként történt ez azokkal, kiknél a dalköltés nem benső lelki szükség kiömlése volt, csak műkedvelői láz.

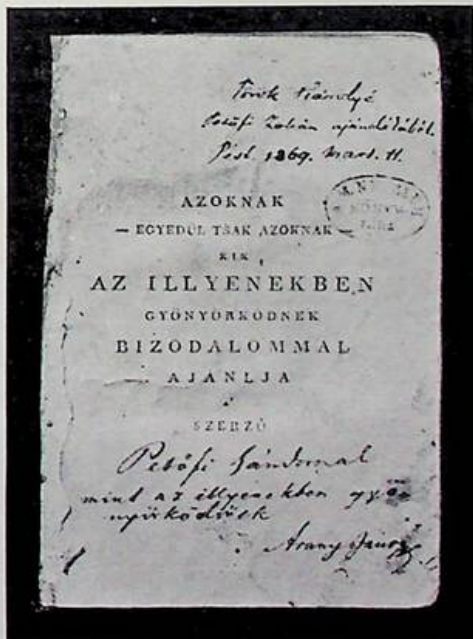
Itt van például *Szelestey László*, (1821—1875), aki *Érzelemvirágok* című első kötetével nem bájol el senkit, de a *Kemenesi cimbalom*-mal s a *Falu pacsírtájá*-val már nagy port ver fel. Csupa ciráda, csupa sújtás. Felbokrétázza magát a Kemenes-vidék szólamainak, főképp szavainak pántlikáival s ríktó izetlenségeivel az egeket hasogatja. Ember legyen a talpán, aki ma megemészti. Lelkesedése szinte félelmes, mint a delírium. Egyébként lengedező, hajlongó nád-ember. aki kötetről-kötetre változik, mindig másokat utánoz és sohasem jut magához. Ma Petőfiért rajong, holnap már Lisznyai hatása alatt áll, azután meg Hugo Viktorra esküszik. Későbbi kötetei, a *Tündérvilág*, *Pásztorórák*, *Rab álmai* csak változást jeleznek, nem haladást. Ízetlen szatírája, száraz és nyers humora, kietlen hangulatai ma többé nem hatnak meg senkit. Összes költeményeiből egy-két dal maradt meg a nép ajkán (*Balatonon jár a hajó, Ez az utca végig sáros*), mint rendesen csak az szokott megmaradni, amiben van egy kis igazság.

Ide tartozik *Spelykó Gáspár* is, aki régebben kedvelt híve volt Bajának s annak élettelen idealizmusát szolgálta, később azonban szakított a mester tanaival és a mátravölgyi tájbeszéd különlegességeiben kereste a magyar művészet titkait. Ide tartozik *Csermelyi Sándor* a maga *Hegyháti dalai*-val, továbbá *Zajzoni* a *Magyarok kürtjé*-vel, a *Kordalok*-kal és *Börtöndalok*-kal.

Petőfi szaggatott idomú, apró rapszódái, a *Felhők*, szintén alkalmas minták voltak arra, hogy ez időszak pongyolaságra különben is nagyon hajlandó poétáit végkép megtéveszszék. A nagy költő villámló gondolatait az utánzóknál természetesen kopár ötletek váltották fel, a forma összetörésében azonban alaposan túltettek rajta. Csak a különben tehetséges *Székely József Szeszély-dalok* és *Kalárisok* című kötetét kell végiglapoznunk, hogy fogalmat nyerjünk arról, hová fajult és mi mindenre vetemedett ez a líra. „Dahomeji fantázia!” kiált fel rémülten Erdélyi János. Az. S az ürességéért és izetlenségéért éppen nem kárpótól bennünket a költőnek az a hazafias vallomása, hogy annyira magyarnak érzi magát s úgy dagasztja a virtus: képes volna az édes apját is elverni istenigazában!

Ma szinte bajos megérteni, hogy ez a poézis (?) valaha hathatott, de viszont megnyugtató látni, hogy szemmentének nézte az alkonyeget, arany gomboknak a csillagokat, égi szabómesterek magát az atyaúristent: a politikai élet komoly fel lendülésével, hála isten, úgy elveszett a szemünk elől, mint az a mámor, melynek gőze megteremtette.

repe csakhamar véget ért. Az új múzsa lobogós ingujjban, röpködő csikós-jelmezben, pruszliban, árvalányhajas kalapban, pattogó karikással nem kevésbé pattogó szólamokkal a rakoncátlanságok paripáján beleszáguldott az alföldi puszták délibábos kódébe s mítután eszeveszett rohamában magyar

Sebestyén Gábor „Tuba” című műve
Arany János tréfás ajánlatával

mentének nézte az alkonyeget, arany gomboknak a csillagokat, égi szabómesterek magát az atyaúristent: a politikai élet komoly fel lendülésével, hála isten, úgy elveszett a szemünk elől, mint az a mámor, melynek gőze megteremtette.

ENDRÖDI SÁNDOR

Petőfi könyvtárából való könyvek a Nemzeti Múzeumban

Petőfi ereklyéi a Magyar Nemzeti Múzeumban.

MIDŐN gróf Széchenyi Ferenc, a legnagyobb magyar atya, a Magyar Nemzeti Múzeumot 1802-ben megalapította, ez a múzeum még csak könyvtár és régi pénzek gyűjteménye volt. Száz év folyamán a nagy kultur-intézet sok üdvös változáson ment keresztül. Számos osztálya keletkezett és a könyvtár is megmaradt mindvégig múzeumnak. Ez azt jelenti, hogy e múzeumban a könyv, kézirat és oklevél elsősorban nem könyvtári anyag, szabadjára nyútható, sőt el is nyútható használati tárgy, hanem irodalmi, művelődés-történeti és köztörténeti emlék, tehát gondosan konzerválandó, maradandóságnak biztosított múzeális anyag. Fenséges letéteményese a keleti és északi rokonaitól örökre elszakadt, — román, germán, szláv fajú idegen népek közé ékelt magyar nemzet és a vele szellemi kölcsönviszonyban és anyagi

közösségben élő hazai nemzetiségek ezer esztendősi lelki életének.

E könyvtár kezelése egyébként csak olyan, mint más nagy könyvtáraké, amelyek nem múzeumok, de a melyeknek ritkaságaikból, régi kincseikből, kiváló irodalmi ereklyéikből külön kezelt és csak nehezen hozzáférhető apróbb múzeumaik, címelióthekáik vannak. A Magyar Nemzeti Múzeum csak az újabb időkben kapott egy külön kezelendő Kisfaludy- és Kossuth-könyvtárt, és csak Pulszky óta kezeli külön az itt letéteményezett régi családi levéltárakat. Néhány éve pedig Korvin-codexéből, nyelv- emlékeiből, régi okleveleinek, nyomdatermékeinek és irodalmi emlékeinek gondosan összeválogatott szemelvényeiből egy külön teremben felállított állandó kiállítást rendezett. Sőt észrevétlenül egy külön ereklyetára is létrejött: Petőfi ereklyéinek gyűjteménye.

Arany János eposzainak, Vörösmarty szózatának és Vén cigányának, Kisfaludy Sándor regéinek és dalainak, Erkel Hymnusának és operáinak, Liszt Ferenc zeneműveinek, Beethoven, Berlioz, Schumann magyar vonatkozású s Lenau magyar tárgyú szerzeményeinek itt őrzött eredeti fogalmazványai, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Balassa Bálint, Kazinczy, Tompa, Madách, Zichy Mihály,

~~... betegségemmel szomszéd a halál...
 ... gyógyulj meg édes, szép menyasszonyom!
 ... Mivé leszek, ha ajkaid helyett
 ... Fejfádat csókolom?
 ... Itt hagynál engem?... engem!... és miért?
 ... Hogy minél előbb föl az égbe menj?
 ... Szébb lesz neked, szébb lesz velem a föld,
 ... Mint nélkülem a menny. —
 ... Ne vedd el tőlem, oh sors, hívemet!
 ... Megénekeltem már egy holt leányt...
 ... Ne kívánd, hogy két koporsó közé
 ... Szoruljak, ne kívánd!
 ... Hagyd meg nekem, sors, hagyd meg őt nekem!
 ... Hisz ő a díj egy olyan életért,
 ... A mely beillik kárhozatnak is,
 ... Ha nem nyer semmi bért.
 ... Ő mennyországom, földi örömem,
 ... Földi virágom, égi csillagom,
 ... Ő a mindenség reám nézve... én
 ... Oda nem adhatom.
 ... Vagy vidd el őt kegyetlen hatalom,
 ... Vidd el, de véle így ha távozálnak...
 ... Egy tör megnyitja szívem ajtaját,
 ... S Ielkém utána száll.~~

A betegséggel szomszéd a halál...

A betegséggel szomszéd a halál.
Gyógyulj meg édes, szép menyasszonyom!
Mivé leszek, ha ajkaid helyett
Fejfádat csókolom?

Itt hagynál engem?... engem!... és miért?
Hogy minél előbb föl az égbe menj?
Szébb lesz neked, szébb lesz velem a föld,
Mint nélkülem a menny. —

Ne vedd el tőlem, oh sors, hívemet!
Megénekeltem már egy holt leányt...
Ne kívánd, hogy két koporsó közé
Szoruljak, ne kívánd!

Hagyd meg nekem, sors, hagyd meg őt nekem!
Hisz ő a díj egy olyan életért,
A mely beillik kárhozatnak is,
Ha nem nyer semmi bért.

Ő mennyországom, földi örömem,
Földi virágom, égi csillagom,
Ő a mindenség reám nézve... én
Oda nem adhatom.

Vagy vidd el őt kegyetlen hatalom,
Vidd el, de véle így ha távozálnak...
Egy tör megnyitja szívem ajtaját,
S Ielkém utána száll.

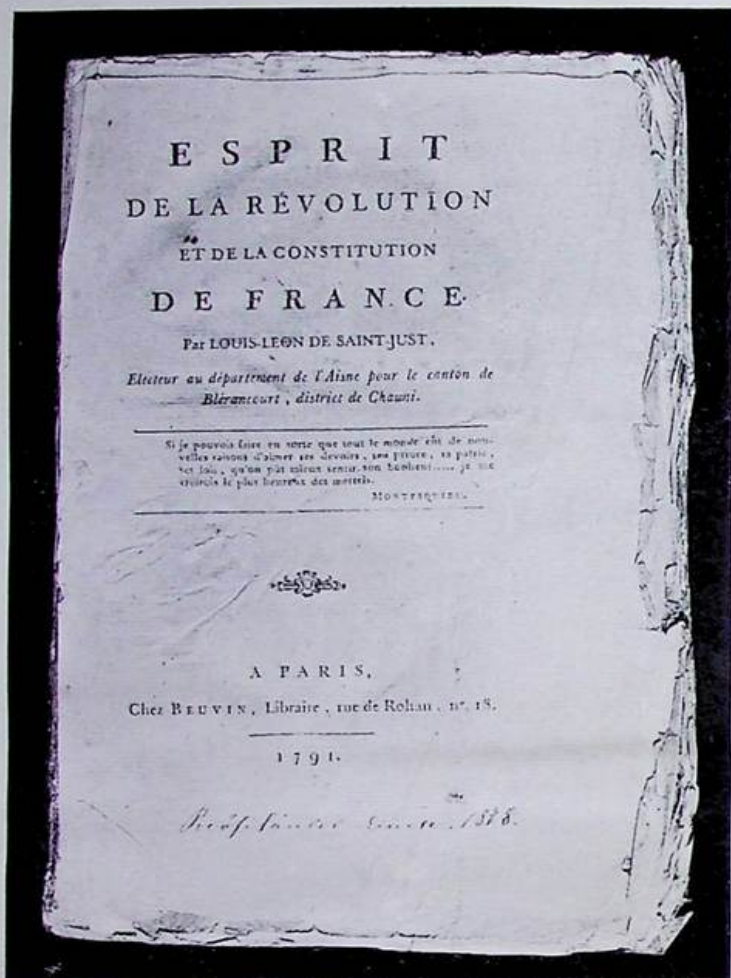
[Handwritten signature]

(Szatmár.)

Petőfi kitörölt verse és megfejtése

Munkácsy, Haydn, Luther stb. ugyanitt található eredeti levelei csak egyszerű kéziratok, mint ahogy egyszerű kódex a Halotti Beszéd, Szent István Hartvig-féle életrajza, a Margit-legenda, vagy a Szabácsviadala. Mikor e kincsek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába kerültek, a szakembernek nevezett hivatalos élő gép csak úgy elraktározta őket, mind ahogy egykedvűen raktározza a bank-tisztviselő a kis bankót, nagy bankót, milliós checket, vagy az aranyrudas vas-kazettet. Csak Petőfi kézíratainak tömegével és könyvtára maradványaival történt kivétel. Ezeket senki sem tekintette kéziratoknak és könyveknek; ezeket senki sem sorozta gépiesen a kéziratok és könyvek közé. Ezeket mindenki ereklyéknek tartotta, mint akár Petőfi jegyzőkönyvét, ceruzáját, hajfürtjét, ékköves gyűrűjét, vagy hadijelvényét.

Értsük meg jól: csak a mostani múzeumi elbánásról van szó. Mert a könyvek közmondásos sorsát még Petőfi könyvtára és mérhetlen irodalmi értéket képviselő gazdag kézirati hagyatéka sem kerülhette ki. Az Országos Levéltárban van egy okmány, mely azt bizonyítja, hogy ezek az ereklyék szintén rátaláltak a maguk gépemberére. Az 1850-től 1860-ig működött cs. k. törvényszékek aktái közt van egy 1849-iki iratcsomó, mely a Pestről Debrecenbe menekülő kormányférfiak, hadvezérek és közéleti kitünőségek írományainak lefoglalási tárgyalásait tartalmazza. Ezek közt van egy terjedelmes jegyzék, melyet valamely értelmetlen német készített Petőfi elkobzott könyveiről és kézíratairól. A „Verzeichniss der Petőfi'schen Bücher“ 128 sorszám alatt 185 kötet könyvet sorol fel, amit a folytatólag írott „Verschiedene Schriften desselben“ még néhány csonka kötettel és füzettel töltött meg. Mivel e könyvekből körülbelül csak a tizedrésze menekült meg, a száraz jegyzékből lehet megállapítanunk, hogy Petőfi az angol és francia irodalom melyik remekeit olvasta eredetiben, s hogy német nyelvismeretét csak az angol és francia szöveg megértésére használta fel. A lefoglalt kéziratokat illetőleg azonban a jegyzék nagyon fogyatékos. Csak „Az apostol“ kéziratát és Pákh Albert levelezését említi fel külön számok alatt; a többi csak így felületesen könyveli el: „140. Briefe an Petőfi Sándor, grösstentheils aus dem ung. Lager.

Petőfi Sándor könyvtárából

A Nemzeti Múzeum tulajdona

Sándor költeményeinek kézíratai lettek volna a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezendők. Utóbb azonban beszolgáltattak mindent, ami hagyatékban kézirat volt, sőt még néhány rézmetszetű arcképet, egyleveles nyomtatványt, Petőfi Sándor kincsét: a bírósági jegyzéknek, a „Kíirat“-nak 55. sz. francia könyvét és a 63. sz. Dandárt Simontól.

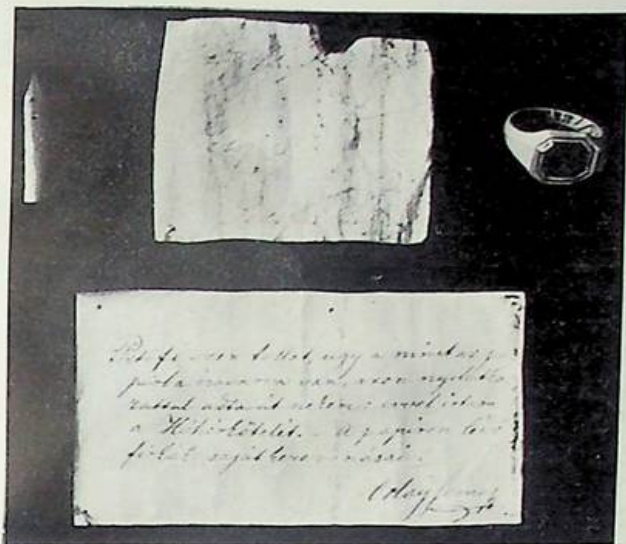
Az így szerencsésen megmenekült kézírati hagyaték a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában utóbb számos darabbal gyarapodott. Így a múzeumi 48–49-es iratok közül előkerült „A m i síkon“ c. költemény eredeti fogalmazványa. Bajza József özvegyétől megszerezett Petőfi 5 levele és 15 költeményének eredeti kézírata. Török Károly hagyatékából már 1875-ben a Nemzeti Múzeumba került Petőfi jegyzőkönyve, 2 levelének másolata és költeményeinek tartalomjegyzéke. Bóday Dániel 1879-ben úgy ajándékozta oda Petőfi egy levelét és Petőfiné nyugtatványát. Neumann Károly szintén ajándékolta oda Petőfi ifjúkori kísérleteit. Vachott Sándornétól viszont 1886-ban vételútján szerezte meg a „Ciprus-lombok“ eredeti kézírata s Petőfinek két albumlapja. Szeberényi Lajos hagyatékából ugyanígy vásároltatott meg két levél és két ifjúkori kézirat. Gyulai Pál közvetítésével vásárolta meg a Nemzeti Múzeum 1900-ban Kovács Mihály türkevei ref. tanítótól 1700 koronáért Petőfi 1845–60-ból származó verseinek sajátkezűleg írott kötetét, 14 költeményének cenzurái másolatát, továbbá a „Tündéralom“, „Szilaj Pista“ és a „Salgó“ eredeti kézíratait. Legutoljára pedig Kazinczy Gábor fia, Arthur, 1903-ban ajándékolta oda ama verses levél eredetijét, amely „Kazinczy Gáborhoz“ címen szerepel Petőfi Sándor költeményei között.

Ma már megállapítható, hogy Petőfi kézírataival könyvtára is öccse birtokába került. Mivel Petőfi István összes könyveit Petőfi Sándorné második férjének Horvát Árpádnak és Horvát Istvánnak hagyo-

Jahr 1848—49 sammt Gedichten, geschrieben meistens in Bezug auf die Rebellion. — 142. Diverse Papiere. — 144. Ein grosser Korb mit revolutionären Gedichten und Tagebuch, gedr. v. Petőfi Sándor“.

A nagy kosár rebellis vers, levél és könyvtár utóbb Petőfi öccséhez, Istvánhoz került, aki az irományoknak díszes szekrényt is készíttetett. Midőn ez a derék férfiú pár nappal a halála előtt, 1880 ápr. 28-án végrendekezett, 3 könyvet Geiszt Gáspárra, a többit Horvát Árpádra és Ilonára, a kézíratos szekrényt pedig a Nemzeti Múzeumra hagyta. Petőfi István gyorsan bekövetkezett elhunytá után a szekrény tartalmát a sarvasi járásbírósg jegyzékbe vétette s okmány kíséretében kívánta rendeltetési helyére juttatni. Midőn az átvétel megtörtént, a jegyzék záradékában változás történt. Petőfi István iratai helyett ugyanis a Múzeum a hagyatékából egy üres könyvtáblába takarva Petőfi Sándortól származó ereklyéket kapott. Így került a Petőfi-szekrénybe Petőfi beszélgetése Bem tábornokkal, Petőfi sajátkezűleg írt könyvjegyzéke, egy Bemhez írt levél eredeti fogalmazványa, a „Történeti jegyzetek“, Shakespeare 37 drámájának címjegyzéke, több kézírati töredék, néhány Petőfi Sándortól származó hangjegy-másolat és az a Tompa-féle levél is, melyet Arany János másolt le Petőfi számára.

A szekrény acéllapjába karcolt cím szerint és a végrendelet értelmében csak Petőfi

Petőfi írótolla, melylyel a „Höher kötelét“ írta
és Petőfi gyűrűje

A Nemzeti Múzeumból

vetkezett haláláig, Petőfi jegyzőkönyvén kívül 17 kötet olyan könyvet és több 1848–49-es apró nyomtatványt szerzett meg, amely Petőfi egykor lefoglalt könyvtárából származott. Török Károly, aki e könyvtár 1849-iki jegyzékét még nem ismerte, a megmentett törmelék irodalomtörténeti jelentőségét oly nagyra becsülte, hogy a nevével és a megszerzés feltételeivel rendszerint megjelölt ereklyéket végrendeletében a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hagyományozta.

Török Károly először Petőfi összes költeményeinek 1847-iki 4-rétű díszkiadását szerezte meg. Hihetőleg azért, mert Petőfi Zoltántól megtudhatta, amit mi utólag Petőfi Sándornak Térey Mária-hoz és Sass Károlyhoz írott leveleiből tudtunk meg, hogy ez az a példány, amelyet Petőfi Térey Mária közvetítésével Juliájának Erdőre küldött. Az első tábla után következő takarólapon kidörgölés nyomaí láthatók. Julia nyilván a neki szóló dedikációt tüntette el, mert fogadalma szerint ekkor nem volt szabad Petőfivel érintkeznie. A következő szerzemény 1869 febr. 24-én Petőfi ceruzás és hajfűrtös jegyzőkönyve volt. Ez év márc. 10-én Kaltschmidt Petőfi névaláírásával ellátott francia-német szótárát szerezte meg; a rákövetkező napon pedig ajándékkul kapta Sebestyén Gábor „Tuba“ című kötetnek azt az Arany Juliska által összerongyolt és teleírkált címlap nélküli példányát, melynek eme nyomtatott ajánlata alá „Azoknak, egyedül tsak azoknak, kik az ilyenekben gyönyörködnek, bizodalommal ajánlja a szerző“, Arany János ezt a tréfás dedikációt írta: „Petőfi Sándornak,

mányozta: azt kellene hinnünk, hogy ez a becses örökség, vagy ennek legalább is egy része a Nemzeti Múzeumba került akkor, midőn szentiváni Mészáros Károly az általa megszerzett Horvát-könyvtárat a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. De Horvát Árpád hagyatékában már nem volt Petőfi könyvtárának egyetlen példánya sem feltalálható. Ebből tehát azt kell következtetnünk, hogy Horvát Árpád nejeinek, Szendrey Juliának halála után (1868 szept. 6.) a könyvtárt Petőfi Zoltán rendelkezésére bocsátotta. Sőt arra is van bizonyítékunk, hogy a züllés útjára tért, betegeskedő ifjú, anyja halála után, csakugyan kezdett olyan könyveket elharácsolni, amelyek dícső atya neve volt olvasható, vagy amelyek az 1849-ben készült jegyzék alapján ezen ismertető jel nélkül is Petőfi Sándor könyvtára darabjainak bizonyultak. E bizonyítékokat Török Károlynak, Gyulai Pál gyermekei derék nevelőjének köszönhetjük. Azon a réven, hogy Gyulai Petőfi Zoltánnak nagybátyja volt, az utóbbival ismeretséget kötött s tőle 1868 dec. 16-tól 1870 ápr. 11-ig, tehát csaknem Szendrey Julia halálától Petőfi Zoltán 1870 nov. 5-én bekö-

26

XVIII.

*Játsszák öreg földünk
Fiatalt sugarával a napnak,
Pajkos enyelgés közt
Egy-másnak csókolat adnak.*

*A Deua hullámain,
Déreren; völgyén a vidéknek,
Tornyokon, ablakokon,
Mindenhol csólgait ejnek.*

*Oly jó kedvű a nap
Fokén, jó kedvű tementén
Mintha nem is látta
Sírhalmodat, édes Etelkém!*

Eredetije a Nemzeti Múzeumban

Coriolanus

Handwritten note: 8. fel. második.

Shakspeare

Handwritten note: utolsó angolból.

Petőfi Sándor
1849-1848.

A „Coriolán“-fordítás kézírata
címlapjának mása
A Nemzeti Múzeumból

„Révolution de France“ c. Saint Juste-féle kötetben pedig „7“, — Mivel e számok egyeznek az 1849-iki jegyzőkönyv számaival, s a cédulácskák számai nem Petőfi kézírásai, azt kell hinnünk, hogy a sor-számozás a jegyzék készítőjétől ered. A Magyar Könyvszemle 1880. évfolyamban szösz szerint lenyomatott jegyzék segítségével tehát utólag is nyomára lehetne jönni annak, hogy Petőfi könyvtárának még elő nem került kötetei hol és kinél lappanganak.

A most rendelkezésünkre álló könyvtár-töredék arról tanuskodik, hogy a szigorú anyagi viszonyok közt élő költő, a drágább kiadások és kötések megszerzésétől sem riadt vissza. Bizonyára ez a nemes amateur-hajlam szerezte meg vele azt a parányi kis Tilon-féle 1828-iki párisi Horatius-kiadást, mely a remek francia kötésen látható grófi címér szerint a híres Keglevich-gyűjteményből került Petőfi birtokába. E kincstől 1849-ben vált meg, midőn vele némileg viszonzni kívánta dr. Sass István ama szivességét, hogy beteg szüleit gyógyította. Dr. Sass a kis könyvecskét 1885-ben a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának adományozta. Egyéb ereklyéi közül még csak egy acéltolla van a M. N. Múzeumban, ahol most ez gyűrűjével együtt a régiségtári osztályban őriztetik. Ajándékozója Orlay Soma volt, aki hitelességét e sorokkal igazolta: „Petőfi ezen tollat úgy, amint az papírba csavarva van, azon nyilatkozattal adta át nekem: evvel irtam a Hóhér kötelét. A papíron lévő firkák saját keze vonásai“. A múzeumi tárlóban Orlay sorai felett e firkák is láthatók.

DR. SEBESTYÉN GYULA

London, London Street, 18. febr. 1879

Petőfi Sándor

London, febr. 26. 1879

PN